תלמוד בבלי · אחרונים · תורת חיים

תורת חיים על סנהדרין

רבי אברהם חיים שור

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

תורת חיים על סנהדרין

רבי אברהם חיים שור

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/תורת-חיים-על-סנהדרין/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב 5
דף ג 6
דף ד 9
דף ה 10
דף ו 11
דף ז 13
דף ח 14
דף ט 15
דף י 15
דף יא 18
דף יב 19
דף יג 21
דף יד 22
דף טו 25
דף טז 26
דף יז 27
דף יח 29
דף יט 30
דף כ 31
דף כא 32
דף כב 34
דף כג 39
דף כד 40
דף כה 41
דף כו 42
דף כז 44
דף כח 46
דף כט 48
דף ל 49
דף לא 51
דף לב 52
דף לג 54
דף לד 55
דף לה 57
דף לו 58
דף לז 60
דף לח 62
דף לט 66
דף מ 68
דף מא 68
דף מב 69
דף מג 72
דף מד 73
דף מה 73
דף מו 76
דף מז 78
דף מח 80
דף מט 81
דף נ 81
דף נא 84
דף נב 86
דף נג 87
דף נד 88
דף נה 90
דף נו 92
דף נז 93
דף נח 96
דף נט 97
דף ס 99
דף סא 100
דף סב 102
דף סג 103

דף סד 103
דף סה 107
דף סו 110
דף סז 111
דף סח 113
דף סט 114
דף ע 116
דף עא 120
דף עב 122
דף עג 123
דף עד 124
דף עה 128
דף עו 129
דף עז 130
דף עח 131
דף עט 132
דף פ 133
דף פא 134
דף פב 135
דף פג 139
דף פד 140
דף פה 141
דף פו 144
דף פז 144
דף פח 145
דף פט 147
דף צ 170
דף צא 173
דף צב 175
דף צג 180
דף צד 183
דף צה 185
דף צו 188
דף צז 190
דף צח 193
דף צט 195
דף ק 198
דף קא 202
דף קב 203
דף קג 206
דף קד 207
דף קה 209
דף קו 211
דף קז 214
דף קח 218
דף קט 220
דף קי 221
דף קיא 225
דף קיב 226
דף קיג 228

דף ב

דיני ממונות פרק ראשון

מניין להביא עוד שלשה ממשמע שנאמר וכו' בגמרא פריך סוף סוף לרעה על פי שנים לא משכחת לה ומשני אי אתה מוצא אלא במוסיפין וצ"ל דש"ס לפרושי מתני' קאי דקתני הטייתך לרעה ע"פ שנים וקאמר דלא משכחת לה על פי שנים אלא במוסיפין מיהו גופיה דקרא לאו דוקא במוסיפין איירי דאיכא למימר דקרא ה"ק לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה על פי אחד הטייתך לרעה ע"פ שלשה. והשתא ניחא דלא תיקשי דלמא לא בעינן אלא עשרים ואחד עשרים לקיים ושפטו העדה והצילו העדה ואחד משום דאין ב"ד שקול ומה אני מקיים לא תהיה אחרי רבים לרעות ואחרי רבים להטות במוסיפין אלא ודאי פשטיה דקרא לאו במוסיפין איירי דברי הכל אין דיניהם דין כתבו התוס' דברייתא דרמי בר חמא דהגוזל קמא דלית ליה עירוב פרשיות הא דבעי שלשה יליף לה מדכתיב משפט אחד יהיה לכם ולא משמע כן דמשפט אחד להשוות דיני ממונות לדיני נפשות קאתי ולא להשוות דיני ממונות להדדי דאקרא דלעיל דכתיב מכה בהמה ישלמנה וכו' כמ"ש התו'. וע"ק דלמאי דמסיק לעולם קסבר עירוב פרשיות כתב כאן צ"ל כמ"ש התו' שאינו רוצה לחזור מסברת המקשה דס"ל שמעינן שלשה ומומחין ממשפט אחד משום דמשפט אחד לא אתי להשוות דיני ממונות להדדי וא"כ כי קסבר נמי עירוב פרשיות כתיב כאן אכתי תיקשי מתני' דקתני תשלומי ותשלומי ארבעה וחמשה בשלשה האונס והמפתה ומוציא שם רע בשלשה מנא ליה דבעי' שלשה דמעירוב פרשיות לא שמעינן אלא הודאות והלוואות לחודא. ע"כ נראה דהא דבעינן שלשה לברייתא דרמי בר חמא ולר' יוחנן אע"ג דלית להו עירוב פרשיות היינו משום דסבירא להו דכיון דגלי קרא גבי דיני ממונות דהיינו בכופר בפקדון דבעינן שלשה ומומחין ילפינן מיניה במה מצינו כל דיני ממונות שבעולם הודאות והלואות ותשלומי כפל וארבעה וחמשה ואונס ומפתה ומוציא שם רע כיון דכולהו דיני ממונות נינהו מה לי הנך מה לי הנך דכי האי גונא צ"ל בדיני נפשות דבעינן עשרים ושלשה אע"ג דעשרים ושלשה לא כתיב אלא ברוצח אלא צריך לומר דשאר דיני נפשות ילפינן מיניה במה מצינו והא דקאמר הכא מאי קסבר כו' ה"ק אי קסבר אין עירוב פרשיות כתוב כאן ולכך לא בעינן מומחין דלא יליף שאר דיני ממונות במה מצינו מגזילות וחבלות שלשה מנא ליה והוא הדין דהוה מצי למיפרך בלא עירוב פרשיות מאי קסבר אי קסבר דילפינן במה מצינו ולכך בעי שלשה ליבעי נמי מומחין ואי קסבר דלא ילפינן במה מצינו שלשה מנא ליה ולשנויי לעולם קסבר דילפינן במה מצינו ובדין הוא דליבעי נמי מומחין וכו' אלא

משום דעירוב פרשיות כמאן דכתיב בהדיא דמי ועדיף ממה מצינו ומסתבר טפי למימר הא דבעי שלשה בהודאות והלואות משום דאית ליה עירוב פרשיות הוא לכך קא שקיל וטרי בעירוב פרשיות:

שנים שדנו בדיני ממונות וכו' נראה דלכך נקט בדיני ממונות ולא נקט סתמא שנים שדנו אין דיניהם דין דלא תימא דוקא גזלות וחבלות דכתיב בהו שלשה אבל שאר דיני ממונות לא קמ"ל דילפינן כולהו מינייהו במה מצינו:

דף ג

אלא מעתה טעו לא ישלמו כו' כתבו התוס' דלשון כ"ש שאתה נועל וכו' לא משמע כפירש"י ז"ל ועוד דבריש פרק אחד דיני ממונות פריך ש"ס נמי אלא מעתה טעו לא ישלמו והתם אגופא דמילתא דרבי חנינא פריך משמע דלא כפירש"י ז"ל הכא ולכך מפרש רש"י שם פירוש אחר והתוספות כתבו דפריך כיון דחיישינן לנעילת דלת אית לן למימר דלא ישלמו דאי מחייבת לא יתרצו כו' וקצת קשה דמאי אלא מעתה דקאמר וכי עד השתא לא הוה ידע דנעילת דלת מילתא היא והא בפ"ק דב"ק פריך ש"ס א"כ נעלת דלת בפני לווין משמע דמלתא דפשיטא הוא והכי נמי איתא בכמה דוכתי וליכא למימר דהכי פריך אלא מפתה דשייך נעילת דלת כשאינו מוצא דיינים אלא בטורח דלהכי לא בעינן מומחין א"כ מהאי טעמא לא ישלמו דאי מחייבת להו לא יתרצו להתמצע בדין ולא ימצא דיינים אלא בטורח ויהיה נעילת דלת דהא לקמן בריש אחד דיני ממונות לא שייך לפרושי הכי לכך נראה דהכי פריך אלא מעתה דשייך נעילת דלת כשאין הלוה מוצא עדים מכוונים על תביעתו בפשיטות א"כ הכי נמי איכא נעילת דלת כשאין הלוה מוצא בפשיטות דיינים על תביעתו דמה לי עדים מה לי דיינים ולכך טעו לא ישלמו כדי שיתרצו הכל לישב בדין וימצא דיינים בפשיטות מדאורייתא חד נמי כשר פירש"ו ז"ל דקסבר אין עירוב פרשיות וכן נראה ומה שהקשה התוס' דא"כ בצדק תשפוט למה לי י"ל דאיצטריך ליה כי היכי דלא נילף כולהו במה מצינו מגזילות וחבלות:

אין דורשין מחילות כתבו התוספות דהא משופט לא ידעינן מומחין כמו שפי' בקונטרס עצמו ורבי יונתן לישנא דעלמא נקט וכו' אבל אי לאו פירש"י ז"ל איכא למימר דמשופט נמי ידעינן מומחין והא דקאמר ורבי יונתן לישנא דעלמא נקט כו' היינו משום דתרי גווני מומחין נינהו איכא דגמיר וסביר כרב נחמן ואיכא נמי סתם מומחין כמ"ש התוס' לקמן ולישנא דעלמא הוא דמאן דאית ליה דינא למימר ליקרב לגבי דיינא הרגיל דגמיר וסביר

דלכך נקרא אלהים ולעולם הוה אמינא דמשופט נמי ידעינן סתם מומחין לכך מייתי פירוש הקונטרס שכתב בהדיא לגבי דיינא הרגיל ולא אצל הדיוט:

והתניא רבי אליעזר וכו' פירש רש"י זכרונו לברכה והא קרא קדריש כתב כן דלא תיקשי גברא אגברא קרמית וא"ת ומאי משני סבר לה כרבי יהודה אכתי תיקשי והא קרא קדריש וי"ל דודאי אמסקנא סמיך דלנטות אתיא לדיני נפשות אבל בדיני ממונות לא והא דלא משני מעיקרא דקרא לדיני נפשות אתיא משום דקרא סתמא כתיב משמע שאין לחלק דבכל גוונא בעינן בית דין נוטה לכך קאמר מעיקרא דס"ל כר' יהודה וכו' דכי היכי דלרבי יהודה צריך לומר דקרא לאו בכל גווני איירי שהרי בסנהדרי גדולה אית ליה דלא בעינן ב"ד נוטה הכי נמי לר' יאשיה שפיר איכא לאוקמי קרא בדיני נפשות דוקא ולא בדיני ממונות:

בימא דלא כר' יאשיה פירש"י ז"ל דכיון דשלישי מקראי יליף ולאו משום נוטה צריך שתהא דעת שלשתן שוה ותימה תיקשי ליה קרא והא קרא בהדיא כתיב אחרי רבים להטות וליכא למימר דמוקי לה קרא לדיני נפשות דבפ"ק דחולין לא משמע הכי דאיתא התם מניין דאזלינן בתר רובא ופריך מניין אחרי רבים להטות ומשני ברובא דאיתי' קמן לא קמיבעיא לן כי קמיבעיא לן ברובא דליתיה קמן משמע בהדיא דברובא דאיתיה קמן ליכא מאן דפליג דאזלינן בתריה בין בדיני נפשות בין בדיני ממונות מדכתיב אחרי רבים להטות ועוד דמייתי התם קראי טובא דילפי' מינייהו דאזלינן בתר רובא בכל מקום אע"ג דליתיה קמן ועוד אמאי קאמר הכא דרבי יאשיה מייתי לה בק"ו מדיני נפשות ולא קאמר דיליף לה מהנך קראי דמייתי התם דילפינן מינייהו דאזלינן בכל התורה בתר רובא ועוד מדקאמר אלא הא דתנן שנים אומרים זכאי וכו' ולא קאמר אמר מר משמע דאמאי דמשני ליה דרבי יאשיה מוקים לה בדיני נפשות פריך וקשה אמאי לא פריך הכי אגופא דברייתא וליכא למימר משום דאי לאו הא דמשני איכא למימר דמייתי לה מדכתיב אחרי רבים להטות דא"כ השתא נמי לא פריך מידי דהא לא מוקי לה לדיני נפשות אלא ייתורא דלנטות דילפינן מיניה ב"ד נוטה אבל אחרי רבים להטות איכא למימר דבכל מילי איירי. ועוד מה שפירש רש"י ז"ל דלרבי יאשיה כיון דשלישי מקרא יליף צריך שתהא דעת שלשתן שוה לכאורה אין סברא לומר כן דהא עשרים ושלשה דדיני נפשות דמקראי ילפינן להו ולא בעינן שיהא דעת כולן שוה מדכתיב ושפטו העדה והצילו העדה ועוד תימא דמאי משני דר' יאשיה מייתי לה בק"ו מדיני נפשות דחמירי א"כ נימא דיו דבדיני נפשות היכא דחמירי דהיינו היכא דקטלינן ליה לא אזלינן בתר רובא ע"פ אחד אלא על פי שנים ואמאי אזלינן בדיני ממונות בתר רובא אפילו ע"פ אחד וגם מ"ש התוספות

דהא דמשני דר' יאשיה מוקי לה בדיני נפשות משום דקרא משמע בדיני נפשות מדכתיב לא תהיה אחרי רבים לרעות וכו' נראה דוחק ונ"ל דאע"ג דכתב רחמנא לא תהיה אחרי רבים לרעות ואחרי רבים להטות ודרשינן מינייהו לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה וכו' מ"מ איצטריך למיכתב נמי לנטות למילף מיניה עשה לך ב"ד נוטה דאי לאו לנטות ה"א היכא דליכא אלא חד גברא יתירא במזכין או במחייבין לאו בכלל רובא הוא דאחרי רבים לא משמע בבציר מתרתי עודפין במזכין או במחייבין דאחת אינו מן המניין והוה דרשינן לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה ע"פ שנים הטייתך לרעה על פי ארבעה ובבציר מעשרים וארבעה לא עבדינן להו לסנהדרי קטנה לכך כתב רחמנא לנטות למיעבד ב"ד נוטה לאשמעינן דכי איכא רק נטייה כל דהו אפי' חד גברא בכלל רבים הוא ואזלינן בתריה ש דלרעה טפי מלטובה בעינן לכך דרשינן הטייתך לטובה על פי אחד והסייתך לרעה על פי שנים והשתא כולהו תלתא קראי צריכי דאי לא כתב רחמנא אחרי רבים להטות אלא לא תהיה אחרי רבים לרעות ולנטות הוה אמינא דלרעות לא אזלינן בתר רובא לעולם אלא אם יסכימו כולן לדעת אחת לרעה לכך כתב רחמנא אחרי רבים להטות לאשמעינן דלרעות נמי אזלינן בתר רובא ע"פ שנים ואי לא כתיב לא תהיה אחרי רבים לרעות ה"א דלרעות נמי אזלינן בתר רובא ע"פ אחד והשתא ניחא כולה סוגיא דמעיקרא פריך ורבי יאשיה לית ליה ב"ד נוטה והתניא רבי אליעזר וכו' וא"כ קרא לאתויי שלישי למה לי ומסיק דאיהו מוקים לה בדיני נפשות דדוקא בדיני נפשות דכתיב והצילו העדה לכך בעינן ב"ד נוטה כדי שיהיה אפשר להצילו אפילו ע"פ אחד ואי הוו זוגות ליכא הטייה בפחות משנים ולכך עשרים וארבעה וכן עשרים וששה אסורין לדון דיני נפשות אבל בדיני ממונות דזכות לזה וחובה לזה לא בעינן ב"ד נוטה ולכך ב"ד של ארבעה או של ששה יכולין לדון דיני ממונות אע"ג דאז ליכא הטייה בבציר משנים ופריך השתא דאמרת דלנטות לא אתיא לדיני ממונות א"כ הא דתנן שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב זכאי וכו' דאזלינן בדיני ממונות בתר רובא על פי אחד נימא דלא כרבי יאשיה דלרבי יאשיה כיון דליכא אלא חדא מנא ליה דאזלינן בתריה דאחרי רבים להטות לא משמע בבציר מתרתי דאחד אינו מן המנין וכמאן דליתיה דמי בשלמא לרבי יונתן ניחא דאיהו מוקי לה קרא דלנטות בין לדיני נפשות בין לדיני ממונות וכיון דבדיני ממונות נמי בעינן ב"ד נוטה ש"מ דאזלינן בתר רובא על פי אחד אלא לר' יאשיה מנא ליה ומשני דמייתי לה בק"ו מדיני נפשות והשתא ניחא דלא שייך למימר דיו דא"כ ק"ו למה לי דאי אתי לאשמעינן דאזלינן בתר רובא על פי שנים הא לא איצטריך דמאחרי

רבים להטות נפקא א"כ ע"כ נפקא לן מקל וחומר דאזלינן בתר רובא אפילו ע"פ אחד דכל היכא דמיפרך ק"ו לא אמרינן דיו כדאיתא בפרק כיצד הרגל:

דף ד

דל חד קרא לגופיה וא"ת גבי קרנת קרנת קרנות וגבי לטטפת לטטפת לטוטפות דלקמן וגבי עשרה כהנים דסוף פירקין אמאי דרשינן כולה למנינא ולא מדלינן חד לגופיה כמו הכא וכן הקשו התוספות לעיל וי"ל דכי היכי דרבי יאשיה דלעיל דאית ליה נמי דאין דורשין מחילות ואפ"ה דריש ליה למנינא מדלא כתיב ונקרב בעל הבית אל השופט ה"ה נמי בכל הני הוה מצי למיכתב לשון אחר דגבי קרנת לא הוה ליה למיכתב קרנות אלא סביב כמו שכתוב גבי אשם כדפירש"י ז"ל לקמן גבי ואל יוכיח זה דם האשם שאינו חטאת ולא נאמרו בה קרנות אלא סביב ש"מ דלמנינא נמי קאתי דומיא דשאר קרנות וכן גבי לטטפת בין עיניך הוה מצי למיכתב ולזכרון בין עיניך כמ"ש בפרשה אחרת ש"מ דלמנינא נמי קאתי וכן גבי עשרה כהנים אי לא אתי אלא לגופיה הוה ליה למיכתב והעמידו לפני איש והעריך אותו ואמאי כתב והעמידו לפני הכהן ש"מ דאתי נמי למנינא אבל גבי בסכות תשבו לא סגי דלא כתיב הכי דלא מצי למיכתב לשון אחר לכך לא אתיא אלא לגופיה וגבי תלתא וכפר דבסמוך דדרשי' להו לכולהו ולא מדלינן חד לגופיה היינו משום דלגופיה לא איצטריך דוכפר עליו הכהן מיותר לגמרי שהרי בשאר קרבנות לא כתיב וכפר לכך דרשינן להו לכולהו מיהו גבי תלתא אלהים וקרנות ולטוטפות ועשרה כהנים לא סגי דלא כתב לך לשון אחר

טט בכתפי שתים כתבו התוס' דיש מפרשים דלרבי עקיבא דל חד לגופיה ומשני טוטפות דריש ארבע בתים ולא משמע כן מדנקט ר' עקיבא אומר אינו צריך משמע דס"ל דר' ישמעאל שפיר קא דריש אלא דלא איצטריך למידרש הכי ואי אית ליה לר' עקיבא דחד קרא איצטריך לגופה א"כ דרשה דר' ישמעאל לאו דרשא היא כלל לכך נראה דלא ילפינן מהנך קראי אלא הא דלא סגי לן בשל ראש בבית אחד כמו בשל יד אבל דלא למיעבד ספי מארבע בתים לא איצטריך קרא להכי דאין סברא לחלק פרשה אחת לשתים אבל קשה דא"כ מאי פריך ודכ"ע יש אם למקרא והתניא וכו' דלמא בעלמא יש אם למקרא ושאני הכא דלא שייך למידרש מקרא לכך דרשינן מסורת דע"כ צ"ל כן לרבנן דר"ע דממעטי דם הבא משני מתים מדכתיב נפשות אע"ג דאית להו יש אם למקרא וי"ל דשאני התם דכי דרשינן נפשת כתיב לא עקרינן בהך דרשה מקרא דנפשות כיון דאיכא למימר דנפשות דעלמא קאמר נמצא דלא אתי מסורת ודחי את המקרא אבל כי דרשינן מסורת דטטפת

לבית אחד עקרינן מקרא דטוטפות דמשמע שני בתים ולכך פריך כיון דכולי עלמא סבירא להו יש אם למקרא א"כ נימא דאתי מקרא דלטוטפות ודחי מסורת דלטטפת ולא נדרוש מיניה מידי כי היכי דליקום המקרא באתרי'

דף ה

דן אפי' יחידי כתבו התו' ומכאן דסתם שלשה יכולין לדון את האדם בעל כרחו וכו' אבל ממתני' דקתני דיני ממונות בשלשה וע"כ יכולין לכוף קאמר דבקבלה אפי' חדא נמי סגי אין להוכיח לסתם שלשה שאינם ממונים להיות דיינים שיכולין לכוף דמתני' בממונים לדיינים איירי דקאי אקרא דשופטים ושוטרים תתן לך וגו' ואשמעינן דלדיני ממונות צריך למנות שלשה ולדיני נפשות עשרים ושלשה וכן כולן אבל מכאן יש להוכיח דאפי' סתם ג' יכולין לכוף

אילימא משום דלא חכים פירוש ואע"ג דבקיאי במומי לא מהניא דתרתי בעינן שיהא בקי במומין שמכיר בראיית עין בין מום קבוע למום עובר וגם צריך שיהיה מומחה ויודע הלכות מומין דקיימא לן אפי' נקטעה ידו או רגלו אינו רשאי לשוחטו אלא על פי מומחה שיורה לו שהוא מום הראוי לשחוט עליו לכך קאמר הא אמרי' דחכים טובא ופשיטא דמומחה הוא. והשתא ניחא דפריך תרתי ולא פריך דמעיקרא יתיר בכורות אל יתיר מ"ט אילימא משום דלא בקי במומי והאמר רב שמנה עשר חדשים וכו'

וטעו נמי בהא מי קרמיון וכו' נראה דאיצטריך למימר הכי דלא תיקשי מאי סלקא דעתייהו שסמכו עליו לגבל עיסותיהן בטומאה ולא שאלוהו תחילה מאי הפרש יש בין מי נהר למי בצעים והא קרא וכי יתן מים על זרע סתמא כתיב ועוד כיון דאין שום סברא לחלק בין מים למים הוה להו למיסק אדעתייהו שמא טעו בין ביצים לביצים לכך קאמר דטעו בהא דתנן מי קרמיון וכו' דאינהו סברי דכיון דאשכחן לגבי חטאת שיש הפרש בין מי בצעים למי נהר אלמא דמי בצעים לאו בכלל סתם מים נינהו אם כן ה"ה נמי לענין הכשר ולכך סמכו על ההוא תלמיד ולא שאלוהו מידי ולא עלה על דעתן שטעו ובערוך ערך בין גריס וטעו בהו ולא גריס וטעו נמי בהא ולפי זה ניחא טפי:

אלא אם כן רחוק ממנו וכו' כתבו התוספות התם בפניו ממש איירי ולפי זה אפילו את"ל דכפרי תוך שלש פרסאות הוה ניחא אבל למה שכתבו בסמוך דהכא איירי בתלמיד חבר ולכך שרי חוץ לשלש פרסאות צ"ל דכפרי חוץ לשלש פרסאות הוה

אלא א"כ רחוק ממנו שלש פרסאות כתבו התו' דהא דרב המנונא לא אורי בחרתא דארגיז בשני דרב הונא אע"ג דחוץ לג' פרסאו' הוה משום דלא הוה נטל רשות מרבו וקשה

דהא טעמא דגזרו דתלמיד אל יורה אא"כ נוטל רשות מרבו לאו משום כבוד רבו הוא אלא כדי שיבדקנו רבו אם לשונו פתוח הוא אם לאו שלא יטעו בדבריו והתם משמע בהדיא דהא לא אורי רב המנונא משום כבודו דרב הונא רביה הוא דעביד הכי דתלמיד המורה בזמן שרבו קיים אפקורותא הוא וחייב מיתה כדאיתא התם ומדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות תלמוד תורה משמע דסבר דהא דקתני תלמיד אל יורה במקום רבו אא"כ היה רחוק ממנו ג' פרסאות איירי שאינו קובע עצמו להורות אלא מורה הלכה לשואלו באקראי בעלמא וכן משמע קצת לישנא דתלמיד אל יורה הלכה משמע הלכה אחת ולכך שרי חוץ לג' פרסאות ורב המנונא דלא אורי היינו שלא רצה לקבוע עצמו להורות שם ואם נטל רשות מרבו כתב הרמב"ם ז"ל שם דשרי חוץ לג' פרסאות אשי' לקבוע וא"כ צ"ל דרב המנונא לא נטל רשות מרבו מיהו קשה דלפי זה הא דגזרו דתלמיד אל יורה אא"כ נוטל רשות מרבו אפי' באקראי בעלמא קאמר דלקביע קודם ההוא מעשה נמי הוה אסור אא"כ נטל רשות מרבו וא"כ אמאי כתב הרמב"ם ז"ל שם היה בינו ובין רבו י"ב מיל ושאל לו אדם דבר הלכה מותר להשיב משמע אפי' בלא נטל רשות מרבו ואמאי נהי דמשום כבוד רבו ליכא תיפוק ליה דצריך ליטול רשות כיון דגזרו דתלמיד אל יורה אא"כ נוטל רשות מרבו לראות אם לשונו פתוח הוא אם לאו גם מ"ש בבית יוסף בטור י"ד סימן רמ"ב דתנחום בריה דר' אמי נמי אקראי בעלמא הוה מדקאמר איקלע לאתר קשה דמאי איצטריך לפרש הכי דלמא נטל רשות מרבו הוה ולכך הוה שרי ליה להורות חוץ לג' פרסאות.

דף ו

לא דכ"ע דין בשלשה כתבו התוס' תימה דלא קאמר לשמואל ודאי תנאי הוא לר' אבהו מי לימא תנאי היא דכה"ג אורחא דש"ס בכל דוכתא נראה דלא קשה מידי דלימא כתנאי אמילתא דר' אבהו לחודא קאי ולא אמילתא דשמואל דהא דשמואל אתיא ככ"ע דאיכא למימר דס"ל כרב אחא בריה דרב איקא דמדאורייתא חד נמי כשר מדכתיב בצדק תשפוט ומתני' דבעי ג' מדרבנן הוא משום יושבי קרנות וס"ל דדוקא לכתחילה הוא דבעינן ג' גזרינן משום יושבי קרנות אבל בדיעבד לא גזרינן ולכך שנים שדנו בדיעבד דיניהם דין ודכ"ע מקשינן פשרה לדין הלכך ליכא מאן דפליג דמדאורייתא פשרה ביחיד מיהו מדרבנן פליגי דרבנן סברי דמדרבנן נמי פשרה ביחיד אפי' לכתחילה דדוקא גבי דין שייך למיגזר משום יושבי קרנות שאין בקיאין בטיב דינין ויזכה את החייב ויחייב את הזכאי אבל פשרה אפי' מאן דלא גמיר מצי למיעבד פשרה שפיר ור' מאיר סבר

דבפשרה נמי לכתחילה בעינן שלשה מדרבנן משום יושבי קרנות דצריך לעשות פשרה קרוב לדין כדאמרי' צדק צדק חל אחד לדין ואחד לפשרה ומי שאינו בקי בדינים לא מצי למיעבד פשרה הלכך לכתחלה נמי שלשה בעינן אבל בדיעבד לכולי עלמא באחד סגי אבל אדרבי אבהו פריך שפיר דכיון דאמר שנים שדנו אין דיניהם דין אפי' בדיעבד אלמא לא דריש בצדק תשפוט וס"ל דמדאורייתא תלתא בעינן מדכתיב אלהים תלת זימני לכך פריך לימא כתנאי דסברוה דכ"ע מקשינן פשרה לדין וא"כ ע"כ בהא קמיפלגי דמ"ס דין בשלשה ומר סבר דין בשנים נגמר הדין אי אתה רשאי לבצוע כתבו התו' כגון שכבר דקדקו בדין היטב וכמו גמרו את הדין דלא מיחסר אלא איש פלוני אתה חייב וכו' וזה דוחק לכך נראה כדפירש"י ז"ל שכבר אמרו איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב ושייך שפיר ביצוע אפי' אחר שנפסק הדין לגמרי דלפעמים א' רך וא' קשה ונתחייב הקשה ואינו רוצה לקיים הפסק וסומך עצמו על אלמותו שלא יכוף אותו הדיין בחרמות ונידויין וע"י כן פעמים שהדיין מפייס את הרך ומדבר על לבו שיתפשר עמו עדיין אע"ג שכבר זכה בדין כדי שלא ירדפנו הקשה לכ"ק דאחר שנגמר הדין אסור לו לדיין לבצוע אלא צריך לכוף את החייב עד שיקיים את הפסק דין

אלא יקוב הדין את ההר נקט הכי לפי שלפעמים נראה הדבר בעיני הדיין קשה כהר כשיפסוק שורת הדין לחייבו לגמרי או לפוטרו לגמרי ולכך הוא רוצה לעשות פשרה ביניהם ולהכי קאמר יקוב הדין את ההר דלאו בדידיה תליא מלתא כי המשפט לאלהים הוא:

וכל המברך את הבוצע הרי זה מנאץ ועל זה נאמר ובוצע ברך ניאץ ה' ס"ל דאשמעינן הכתוב דלא תימא מצוה נמי קעביד במה שמחייבו מחצה לכך קאמר שהמברך אותו ניאץ ה' דמצוה הבאה בעבירה היא כיון דפוטרו ממחצה שלא כדין ולאו מצוה היא כלל ורבי אליעזר נמי מוקי לקרא בכי האי גונא שאם גזל סאה של חטים כו' והפריש חלה ומברך אשמעינן הכתוב דלא תימא מצוה נמי קעביד במה שמברך השם קמ"ל דמנאץ את השם דמצוה הבאה בעבירה לאו מצוה היא ור"מ נמי מוקי קרא בכה"ג דאשמעי' הכתוב דלא תימא אע"ג דחטא יהודה במה שאמר למוכרו מ"מ מצוה נמי עבד במה שהצילו מן המיתה שלא הרגוהו אחיו לכך קאמר דהמברך את יהודה מנאץ דלאו מצוה עבד דמצוה הבאה בעבירה לאו מצוה היא כלל:

ואמר רב חנן לא תכניס דבריך מפני איש כתבו התו' גבי רש ועשיר לא שייך לשון יראה שאינו ירא מפניהם משמע דסבירא להו דגבי רך וקשה דריש לא תגורו לשון יראה ולא ל' הכנסה ותימה דא"כ מאי ראייה מייתי מקרא דלא תגורו מפני איש והא קרא סתמא

כתיב ומנא ליה לחלק בין קודם ששמע דבריהן ואינו יודע להיכן הדין נוטה לבין אחר ששמע דבריהן ויודע להיכן נוטה אימא דאפי' קודם לכן נמי אינו רשאי לומר איני נזקק לכם לכך נראה דהש"ס דמייתי הא דאמר רב חנן לא תכניס דבריך אתרוייהו קמייתי ליה ורב אלפס ז"ל לא גריס הא דרב חנן בתר מילתא דרבי יהושע בן קרחה אלא לעיל גרס ליה בתר מילתא דרבי שמעון בן יהודה דאמר שנים שבאו לדין אחד רך ואחד קשה וכו' שנאמר לא תגורו מפני איש ואמר רב חנן וכו' אלמא דטעמא דרבי שמעון נמי הוא משום דמפרש לא תגורו לא תכניס דבריך ומשום דשינה הכתוב את לשונו דהוה ליה למיכתב לא תיראו מפני איש וכתב לא תגורו לכך מפרש ליה ל' הכנסה והשתא אתי שפיר דמוקי ליה לקרא לבתר דשמע דבריהם ויודע להיכן הדין נוטה דוקא משום דבכי האי גונא שייך שפיר למימר לא תכניס דבריך כיון שהוא יודע הדין כבר והדבר ברור לו והוא מכניסו ואינו מוציאו אבל קודם ששמע דבריהן וכן קודם שיודע להיכן הדין נוטה לא שייך למימר לא תכניס דבריך דכיון שעדיין אינו יודע דבר אינו מכניס שום דבר:

דף ז

מוטב דליעבדו לעגל אפשר הוי להו תקנתא בתשובה לכאורה תימה והלא עובדי כוכבים ומזלות חמורה משפיכות דמים ומכל עבירות שבתורה וי"ל דאע"ג דעונשו חמירה דכל העובד עובדי כוכבים ומזלות הרי הוא ככופר בכל התורה כולה מ"מ יש לה תקנה בתשובה דכשחוזר וכופר בעובדי כוכבים ומזלות ומודה בהקב"ה חטאו מתוקנת אבל אם ח"ו נהרג אהרן קדוש ה' כהן ונביא לא הוה אפשר לתקן החטא ההוא דאחר שנהרג אי אפשר לחזור ולהחיותו ולכך קנא הכתוב על הריגת זכריה טפי ממה שקנא על חטא עובדי כוכבים ומזלות שעבדו כדאשכחן בכמה מקראות ולהכי בשעה שחטאו ישראל בעגל וחזרו בתשובה צוה הכתוב לעשות לו מקדש לכפר על מעשה העגל כדאיתא במדרש חטאו באלה אלהיך ישראל ונתרצו באלה פקודי המשכן ובשעה שהרגו ישראל לזכריה הנביא אדרבה גרמו בזה שהחריב הקב"ה את מקדשו משום דלא הוה אפשר בתשובה וכתיב והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו והיינו דומיא דפוריא בר שיתין גרמידי דבית המקדש נמשל למטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה וגו' ולבסוף כתיב איזה בית אשר תבנו לי הרי דפוריא בה שיתין גרמידי לא הוה סגי ליה:

כאלו נטעו אצל מזבח וכו' כלומר כאלו הכניס האשרה לבית המקדש ח"ו דמזבח ה' במקדש הוה ונראה דהיינו הא דאיתא בפ"ק דגיטין כה אמר ה' הסר המצנפת והרם העטרה זאת לא זאת השפלה הגבוה והגבוה השפיל מאי זאת לא זאת דרש רב עוירא

בשעה שאמר הקב"ה לישראל הסר המצנפת והרם העטרה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע זאת להם לישראל שהקדימו לפניך נעשה לנשמע כלומר שע"י כן זכו ישראל למצנפת ועטרה דהיינו כהונה ומלכות שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ותרגם יונתן ואתון תהון קדמי מלכין קטירין כלילי וכהנין משמשין אמר להן לא זאת לישראל שהשפילו את הגבוה והגביהו את השפל והעמידו אליל בהיכל דלכאורה יש להקשות הא דקאמר ש"ס והעמידו אליל בהיכל מנא ליה דאמר הכי דלא נזכר הך מלתא בהאי קרא דדריש ונראה דפירושי קמפרש לה דכיון שהגביהו את השפל והבזוי והעמידוהו להיות דיין והשפילו את הגבוה שהניחו את הת"ח והשפילוהו ולא העמידוהו נמצא דהעמידו אליל בהיכל דכל המעמיד דיין שאינו הגון במקום שיש הגון הוה ליה כאלו העמיד אשרה אצל מזבח ה' דהיינו אליל בהיכל כדפירש' כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו כלו' שהפורענות מזומנת לפניו לבא מיד כמו שנאמר עתה אקום יאמר ה' אלוה הבא בשביל כסף וכו' נראה דהיינו דוקא בדלא גמיר ואין מעמידין אותו אלא בשביל עשרו בלבד אבל אם הוא גמיר אלא דאיכא נמי התם דגמיר טפי מיניה ומעמידין את זה דלא גמיר כולי האי מפני עשרו אע"ג דלאו שפיר הוא למיעבד הכי כדתניא בר"פ אחד דיני ממונות צדק צדק תרדף הלך אחר ב"ד יפה מ"מ אינו עובר בלאו דלא תעשון אתי אלהי כסף וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות סנהדרין שכתב שם וכן אמרו חכמים לא תעשון אתי אלהי כסף אלוה הבא בשביל כסף וזהב זה דיין שמינוהו מפני עשרו בלבד ע"כ משמע דס"ל דאינו עובר אלא אם כן ממנין אותו מפני עשרו בלבד דלא גמיר אבל אם הוא גמיר אינו עובר:

דף ח

ילמדנו רבינו דיני קנסות בכמה לרבא דלא דריש לעיל בצדק תשפוט לא קמיבעיא ליה דכיון דגלי קרא בכופר בפקדון דבעינן ג' ה"ה בכל דיני ממונות שבעולם הודאות והלואות וקנסות דכולהו ילפינן מכופר בפקדון במה מצינו דמ"ש ממון זה מממון זה כמ"ש לעיל א"נ ממשפ' אחד כמ"ש התוס' לעיל. אבל לרב אחא בריה דרב איקא דאמר מדאורייתא חד נמי כשר מבצדק תשפוט ושאני כופר בפקדון דגלי קרא והא דבעינן תלתא בהודאות והלואות תקנתא דרבנן היא משום יושבי קרנות ולהכי ביחיד מומחה דאזיל ליה טעמא דיושבי קרנות דן אפי' יחידי לכך קמיבעיא ליה אליביה דיני קנסות דחמירי מהודאות והלואות מהו מי אמרינן כיוון דאמירי בעינן שלשה מומחין מתקנתא דרבנן או דלמא לא שנא וסגי להו נמי בשלשה הדיוטות או ביחיד מומחה:

המוציא שם רע מה שהקשו התוספות על פירש"י ז"ל מהא דקתני תבעו ממון ולא קאמר תבעה י"ל דתנא לישנא דקרא נקט דקרא איירי שאינו תובע את האשה אלא אביה שנאמר לא מצאתי לבתך בתולים:

דף ט

בד"א בדיני נפשות פירש"י ז"ל דרחמנא אמר והצילו העדה דמהדרינן בתר זכותא בפ"ק דמכות הקשו התוס' דאמאי לא ילפינן דיני ממונות מדיני נפשות מדכתיב משפט אחד ועוד דגבי דיני ממונות נמי כתיב על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים לכך פרושו דדוקא בדיני נפשות שייך למילף משנים דכי נמצא אחד מהן פסול השני בטל לגמרי ואינו מועיל לכלום אבל בדיני ממונות כי נמצא אחד מהן פסול אכתי השני מחייב שבועה לכך נמצא א' מהן פסול תתקיים עדות בשאר:

דף י

אצל אשתו לא אמרינן פי' ולקטלוה נמי לדידה קמ"ל ותימה היאך תיסק אדעתין לומר שהאשה תהיה נהרגת בעדות בעלה והתנן בהדיא בפרק זה בורר דבעל כאשתו לעל עדות והתוספות כתבו דס"ד דמגו דמהימן להרגו מהימן להורגה וכן פירש"י ז"ל וקשה דבפ' יש נוחלין קאמר דעדות קרובים דפסל רחמנא לאו משום דלא מהימני אלא גזירת הכתוב הוא דאי לא תימא הכי משה ואהרן דמהימני מאי איכא למימר. ובסמוך נמי קשה קצת דמסיק דאין אדם קרוב אצל ממונו פי' והשור יסקל ובתמורה קאמר דרובע ונרבע על פי בעלים מותר להדיוט ואינו נסקל כמ"ש רש"י ז"ל ונראה לפרש דה"ק מהו דתימא אדם קרוב אצל עצמו אמרי' דלא מהימנינן ליה על עצמו לומר שעבר עבירה אצל אשתו לא אמרינן אלא מהימנינן ליה על אשתו לומר שעברה עבירה וכיון דנאמן ואפ"ה לא קטלינן לה מגזירת הכתוב א"כ סד"א דאותו פלוני נמי פטור ולא קטל ליה דקיימא לן עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה ולא דמי לפלוני רבעו לאונסו דנהרג פלוני ולא פטרינן ליה מהאי טעמא דשאני התם דלא שייך ביה עדות כלל דאונס פטר רחמנא אבל הכא שעברה ברצון שייך בה עדות ואי לאו דגזירת הכתוב הוא דקרוב פסול לעדות היתה נהרגת וכיון שהעדות בטלה לגבי דידה משום קורבה ה"א דפלוני נמי פטור דעדות שבטלה מקצתה בטלה כולה כמ"ש בטור ח"מ סי' נ"א דשטר שכתבו לשנים והעדים רחוקים לאחד וקרובים לאחד פסול לשניהם כיון דעדות אחת היא קמ"ל דאדם קרוב אצל אשתו ולא מהימנינן ליה עליה אלא פלגינן דיבורא דמהימן שבא על אשה ולא על

אשתו. ובסמוך נמי קמיבעיא ליה מי אמרינן אין אדם קרוב אצל ממונו ומהימנינן ליה שנעשה העבירה בממונו וכיון דמהימנינן ליה ואפ"ה לא קטלינן לבהמה דאינה נסקלת על פי בעלים מגזירת הכתוב א"כ אותו פלוני נמי פטור דעדות שבטלה מקצתה בטלה כולה או דלמא אמרינן אדם קרוב אצל ממונו ואינו נאמן עליה ופלגינן דיבורא דמהימן שרבע שור ולא שורו וקטלינן לפלוני ופשיט דאין אדם קרוב אצל ממונו ושניהם פטורין כי ההיא דתמורה דנרבע ע"פ בעלים אינו נסקל. אח"כ מצאתי בהשגת הראב"ד בפי"ב מהלכות עדות להרמב"ם ז"ל שכתב בשם המפרשים דפלוני רבע את שורי גם הרובע אינו נהרג משום דעדות שבטלה מקצתה בטלה כולה והיינו כדפי' וכן מצאתי בנמוקי יוסף: **פלוני** בא על נערה המאורסה והוזמו נהרגין ואין מפלמין פירש"י ז"ל דאין משלמין שהרי לא הזכירו שם האשה ולמאן מפסדי וכן פירש בסמוך גבי פלוני רבע השור שלא הזכירו של מי ותימה דא"כ לא שייך למימר דאין משלמין ממון כיון דאין כאן שום תובע ועוד מדקאמר נערה המאורסה בה"א ובסמוך נמי קאמר פלוני רבע השור ולא קאמר נערה מאורסה פלוני רבע שור משמע דאיירי דאנן ידעינן להו. לכך נראה דה"ק פלוני בא על נערה המאורסה שהזכירו שמה ואמרו נערה פלונית אלא שלא הזכירו שם אביה והוזמו ובא אבי הנערה לתבוע מהן טובת הנאת כתובתה נהרגין ואין מ למין ממון דמצו למימר לחייב מיתה באנו כיון שלא התרו בהן כמ"ש התוספות לעיל דשפיר אפשר להיות זה בלא זה דכיון שלא אמרו בתו של פלוני מצו למימר סבורים היינו שאביה מת ומשום דידה לא משלמי ממון כיון דעלה מיקטלא אבל כשמזכירין שם אביה ואומרים בתו של פלוני והוזמו נהרגין ומשלמין דלא מצי למימר לא באנו אלא לחייב מיתה כיון דאי אפשר זה בלא זה ועוד כיון דלא הזכירוה סתם והזכירו שם אביה אלמא דבאו נמי להפסיד את הכתובה. ובסמוך נמי איירי שאומרים פלוני רבע את השור הזה מיהו כיון דלא הזכירו שם בעליו מצי למימר לא באנו אלא לחייב את פלוני מיתה כי היינו סבורים דשור של עובדי כוכבים ומזלות או של הפקר הוא ואפשר להיות זה בלא זה לכך כשבא בעל השור לתובעם אין משלמין ממון אבל כשמזכירין שם בעליו לא מצי למימר לא באנו אלא לחייב מיתה כיון דלא אפשר להיות זה בלא זה ועוד מדהזכירו שם בעליו אלמא דבאו נמי להפסיד את שורו:

משום דהוה ליה לאו שאין בו מעשה והא דלא קאמר משום דהוי לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד משום דבעי לשנויי אפי' אליבא דר"מ דנפקא ליה אזהרה לעדים זוממין מקרא אחרינא בפ"ק דמכות כמ"ש התוספות לעיל:

כי מחית אגבא דחיי מחית תימא דמאי משני ליה אכתי תיקשי אומדנא למה לי למחיה ואי מאית בפלגא יפסוק ולא יוסיף להכותו אידך פלגא. ועוד למה קרא לאשמעינן שלא יכה את המת פשיטא דמה תועלת יש להכות מת שאינו מרגיש ועוד דלמסקנא דדריש ונקלה אחיך אחר שלקה אחיך בעינן תו לא איצטריך לדרשא קמייתא ואם כן אמאי לא קאמר אלא ונראה לפרש דכי פריך למחיה ואי מאית לימות לאו שימות מיד תחת ידו קאמר דמילתא דלא שכיחא הוא שימות אדם מיד מחמת הכאות אלא אורחא דמילתא שיחלה ע"י כך וימות לאחר זמן. והשתא ניחא הא דמשני כי מחית אגבא דחיי מחית כלומר דבעינן שימחה גברא בר קיימא דוקא הראוי לחיות דכל שאינו ראוי להתקיים אף ע"ג דעדיין לא מת אלא חולה לאו בכלל אחיך הוא הלכך בעינן אומדנא דחיישינן דלמא כי מחית ליה פלגא שוב לא יהיה ראוי להתקיים ואם כן אידך פלגא כי מחית אגברא דלאו בר קיימא מחית דהוה ליה כמת ולאו אחיך הוא. ופריך אלא הא דתניא כו' למחיה עשרים וחדא כו' פירוש נהי דאומדנא איצטריך כדי שלא יבא להכות אגבא דגברא דלאו בר קיימא הוא מכל מקום היכא דאמדוהו לקבל ך' למחיה ך' וחדא דאכתי גברא בר קיימא הוא וכי מיית בהך חדא כלומר דתו לא הוי בר קיימא לימות כיון דמלקות במקום מיתה עומדת ומשני אמר קרא ונקלה אחיך אחר שלקה אחיך בעינן הראוי להתקיים והשתא ניחא דלא הדר ביה משינויא קמא דאי לאו דרשא קמייתא הדרא קושיא לדוכתא למחיה עשרים וחדא ואי משום דבעינן אחיך אחר שלקה אימא דגברא דלאו בר קיימא כיון דאכתי חי הוא אחיך קרינן ביה אבל השתא דאיצטריך קרא לאשמעינן נמי דכי מחית אגבא דחי מחית ועל כרחך לא אתי קרא למעוטי אלא גברא דלאו בר קיימא אע"ג דאכתי חי הוא דאלו מת כבר לא איצטריך קרא למעוטי שלא יכנו דאטו בשופטני עסקינן להכות מת שאינו מרגיש אלמא דגברא דלאו בר קיימא לאו בכלל אחיך הוא א"כ הא דדרשינן מיניה נמי דאחר שנקלה אחיך בעינן היינו נמי שיהא בר קיימא דאם אינו בר קיימא אע"ג דאכתי חי לאו אחיך הוא ואין להקשות כיון דליכא אלא חד ייתורא מנא ליה למידרש מיניה תרתי יש לומר דטובא דרשינן מיניה דבפ"ק דמכות תנן כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתם שנאמר ונקלה אחיך לעיניך כשלקה הרי הוא כאחיך:

חישוב חודש אין קידוש חודש לא מני רבי אליעזר היא תימה אם כן תיקשי דרבי מאיר אדרבי מאיר דבמתניתין קתני עיבור החדש בשלשה ועיבור השנה בשלשה דברי רבי מאיר ולעיל קתני בברייתא קידוש החדש ועיבור השנה בג' דברי רבי מאיר כמ"ש התוס'. ועוד תימה כיון דרב אשי מוקי לה מתני' כר"א א"כ מאי איצטריך לדחוק ולפ' מתני' דעיבור דקתני היינו חישוב לימא דעיבור כמשמעו שצריך ג' לומר מעובר החדש כדקא

סלקא דעתך ואי קשיא לא ליקדשה ביום שלשים וממילא כי מקדשינן למחר מיעבר החדש שעבר לימא מתניתין רבי אליעזר היא דאמר אין מקדשין כלל ולכך צריך שלשה שיאמרו מעובר מעובר וי"ל דודאי כיון דמתניתין דברי ר"מ קתני ור"מ אית ליה דמקדשין כדקתני ברייתא לכך איצטריך למימר דחישוב קתני דליכא למימר עיבור כמשמעו דא"כ לא ליקדשה וממילא ליעבר כי מקדשינן ליה למחר והא דדייק חישוב חדש אין קידוש חדש לא לאו אדר"מ דייק אלא אתנא דידן שסדר המשנה דייק הכי דכיון דקתני משמו של ר' מאיר דעיבור החדש בשלשה ולא קתני נמי משמו דקידוש החדש בשלשה דהא רבי מאיר קידוש החדש נמי אית ליה דבשלשה כדקתני ברייתא אלמא דתנא דידן שסידר המשנה סבר לה כוותיה דר"מ בחדא ופליג עליה בחדא ולכך קאמר חישוב אין קידוש לא מהני וכו' מיהו עיבור החודש דקתני תנא דידן על כרחך חישוב קאמר דליכא למימר עיבור ממש מדסיים בה דברי ר"מ יר"מ על כרחך חישוב קאמר דאלו עיבור לא ליקדשיה וממילא לעבר כיון דאית ליה דמקדשין וכן משמע מפי' רש"י ז"ל שכתב חישוב דעיבור לחשב אם יעברוהו דאלו קידוש סבר תנא דידן דלא צריך לקדושי מדלא כתב סתמא דאילו קידוש סבר דלא צריך לקדושי ונקט תנא דידן משמע כדפי' דאתנא דידן שסידר המשנה קא דייק אבל ר"מ אית ליה דקידוש נמי בשלשה.

דף יא

אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה טעמא נראה כדי שיעיין כל אחד בינו לבין עצמו קודם שישא ויתן בדבר עם אחרים ולא יטעה לעבר שלא כדין:

ורבי חייא מהיכא גמיר לה מדרבי מאיר וכו' דנקט להו על סדר הזמן שהיו זה קודם זה עד יהושע ומשה וה"ה דהוה מצי למימר דרבי חייא מיהושע גמיר לה אלא דעדיפא קאמר דאיכא למימר דרבי חייא מדר"מ נמי קא גמיר לה:

אין מעברין את השנה אא"כ היתה צריכה מפני הגשרים וכו' כתבו התוספות והא דלא חשיב שלשה סימנים דלקמן משום דעל שנים מהן מעברין אבל הני אפילו אחד ועוד נראה דאין ענין אלו לאלו דלקמן חשיב אותן שלשה דברים שמעברין עליהן מדאורייתא אביב דכתיב שמור את חדש האביב פירות האילן דכתיב וחג הקציר ביכורי מעשיך תקופה דכתיב וחג האסיף תקופת השנה והכא חשיב אותן דברים שמעברין עליהן מדרבנן לעת הצורך לעולי רגלים ולהכי נקט אין מעברין את השנה אא"כ היתה צריכה וכו' ולא נקט נמי על ארבעה דברים מעברין על הדרכים וכו' כדנקט לקמן על שלשה דברים מעברין אלא דלקמן איירי בעיקר הדברים שמעברין עליהן ומדאורייתא לכך שייך

למיתני על שלשה דברים מעברין אבל הנך דהכא דתקנתא דרבנן נינהו לעבר עליהן לעת הצורך לכך נקט אין מעברין את השנה פי' לעת הצורך אא"כ היתה צריכה משני הדרכים כו' דהנך צורך גדול נינהו אבל לא מפני צורך השלג והצינה וכו' דאין בהן צורך כולי האי. וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות קידוש החדש שכתב על שלשה סימנין מעברין את השנה על התקופה וכו' ואלו הן הדברים שהן העיקר שמעברין בשבילו כדי שיהיו השנים שני החמה ויש שם דברים אחרים שהיו ב"ד מעברין בשבילן מפני הצורך ואלו הן מפני הדרכים וכו' דקדק בלשונו דמעיקרא כתב על שלשה סימנין מעברין את השנה ולא כתב ב"ד מעברין הדר כתב ויש שם דברי' שהיו ב"ד מעברין בשבילן משמע כדפי' דאותן ג' סימנים מדאו' נינהו ולהכי כתב שהן העיקר שמעברין בשבילו והנך ד' מתקנת ב"ד הן שתיקנו לעבר לעת הצורך:

ולא מפני גליות ישראל שלא עקרו ממקומן נראה דאתי לאשמעינן דאף ע"ג דשולחין ומודיעין לב"ד שעדיין המה רוצים לעקור ולבא אפ"ה אין מעברין בשבילן דאי לאו הכי מאי קמ"ל פשיטא וכי בכל שנה ושנה יעברו בשבילן ובתוספתא דמכילתין פ"ב גרס איפכא אין מעברין את השנה אא"כ היתה צריכה וכו' מפני הגליות שלא יצאו ממקומן אבל אין מעברין אותה לא מפני הצינה וכו' ולא מפני הגליות שעלו ועדיין לא הגיעו. ושמא מוטעת היא:

ה"ג בתוספתא דמכילתין פ"ב העיד חנניא איש אונו לפני רבן גמליאל שאין מעברין את השנה אלא ביהודה ואם עברוה בגליל מעוברת וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות קידוש החדש שכתב ואין מעברין את השנה אלא בארץ יהודה שהשכינה בתוכה שנאמר לשכנו תדרשו ואם עברוה בגליל מעוברת

דף יב

חשובי מחשבי גלויי לא מגלו תימא מאי קסלקא דעתך דמקשה דגלויי נמי מגלינן ומודיעין לגולה קודם ראש השנה שהשנה הבאה תהיה מעוברת והא אי אפשר לומר כן דהא אין מעברין על התקופה לחודא כדקתני לעיל על אחד מהן אין מעברין וקודם ראש השנה וכ"ש בירח אב אי אפשר לעמוד על האביב ועל פירות האילן אם יהיו כשיגיע ניסן ועצרת אם לאו דקודם ר"ה אכתי לא הוי זמן זריעה ור"ה לאילנות לא הוי עד ט"ו שבט ונהי דעל חשבון התקופ' אפש' לעמוד הא אין מעברין אלא על ב' מהן ונראה לפרש דעל תקופת ניסן לחודא מעברין שאם יודעין ב"ד על פי חשבון שתחול תקופת ניסן בששה עשר בניסן או א ר זמן זה מעברין את השנה ואין וששין לסימן אחר והכי איתא

בהדיא בפ"ק דר"ה דשלח ליה רב הונא בר אבין לרבא כד חזית דמשכה תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברה להההיא שתא ולא לחוש לה דכתיב שמור את חדש האביב וכו' וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות קדוש הקדש דעל תקופת ניסן לחוד מעברין את השנה והא דקתני לעיל על שנים מהן מעברין על אחד מהן אין מעברין כבר כתבו התו' שם דלעיל בתקופת תשרי איירי אבל משום תקופת ניסן לבדה מעברין ולפי זה הא דקתני לעיל אין מעברין לא מפני הגדיים וכו' אבל עושין אותן סעד לשנה לאו כדפירש"י ז"ל שמצטרפין לאחד מג' סימנים קאמר דלשון סעד לא משמע כן דא"כ אינהו גופייהו צרכי עיבור נינהו ומעברין עליה ולאו סעד נינהו ולא כן למיתני בהו לישנא דאין מעברין אלא סעד דקאמר היינו שאין מעברין בשב לן כלל אלא כשהשנה צריכה להתעבר מפני תקופת ניסן לחודא או מפני האביב ופירות האילן אז לרווחא דמילתא סומכין את דבריהם לחזק הענין וליפותו על ידן ואומרים ומודיעין שנה זו צריכה עיבור מפני התקיפה או מפני האביב ופירות האילן ועוד דג זליא רכיכין ואימרייא דעדקין וכן כתב בהדיא הרמב"ם ז"ל שם ק משמע בהדיא מדברי התוספות ספ"ק דר"ה שכתבו שיש דברים שאין הטעם תלוי בהן והן נעשין סעד לדבר ליישבו וליפותו כאותה ששנינו בפ"ק דסנהדרין אין מעברין את השנה מפני הגדיים והטלאים אבל עושין אותן סעד לשנה כיצד מהודעין אנחנא לכין דגולייא רכיכין והשתא ניחא מה שהודיעו אותן תרי מילי דגוזלייא רכיכין ואמרייא דעדקין משום דכל מה דאפשר ליפות ולישב העיבור עבדינן אבל לפירש"י ז"ל דאינהו גופייהו צרכי עיבור נינהו א"כ תרתי למה לי בחדא הוה סגי. אבל תימה כיון דאין טעם העיבור תלוי בהנך כלל א"כ מאי שלח להו דזימנא דאביבא לא מטא כי לא מטי זימנא דאביבא מאי הוי אכתי ליכא אלא חדא ואין מעברין אלא על שנים. וי"ל דמכאן נמי מוכח דעל תקופת ניסן לחודא מעברין כדפירש דזימנא דאביבא היינו מפני תקופת ניסן דלכך לא שלח ואביבא לא מטא אלא זימנא דאביבא דאביב לחוד וזימנא דאביבא לחוד דאביב היינו כשהבית דין רואין שאין התבואה מבושלת עדיין אף על גב דזמן אביב הגיע דהיינו שהתקופה חלה קודם ששה עשר בניסן אם גם פירות האילן לא צמחו עדיין כדרכן מעברין וזימנא דאביבא היינו אפי' התבואה מבושלת ופירות האילן צמחו כדרכן אלא שלא הגיע עדיין זמן הבישול דהיינו שהתקופה חלה בששה עשר בניסן או אחר כך מעברין בשביל התקופה לחודא דילפי' לה בפ"ק דר"ה מדכתיב שמור את חדש האביב שמור אביב של תקופה שיהא בחדש ניסן וכן משמע בהדיא ברישׁ פ"ד מהלכות קידוש החדש להרמב"ם ז"ל דאביב לחוד וזימנא דאביבא לחוד דזימנין דאביבא היינו מה שמעברין על התקופה:

ב"ד ישבו וקבעו כל אחת ואחז בזמנה פירש"י ז"ל ולא רצופות הוה אלא כל אחת בזמנה דהא אמרינן מפני הדחק חשובי מחשבינן גלויי לא מגלינן משמע דסבירא ליה דאפי' חשובי לא מחשבינן לפני ר"ה אלא א"כ בשעת הדחק וכ"כ התוספות וקצת קשה דבחושבנא בעלמא כיון דליכא למיגזר מידי כי ליכא שעת הדחק נמי אמאי לא מחשבינן ומדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות קידוש החדש משמע דאפילו שלא בשעת הדחק חשובי מחשבינן שכתב שם יש לב"ד לחשב ולקבוע ולידע איזה שנה תהיה מעוברת בכל עת שירצו אפילו לכמה שנים אכל אין אומרין שנה פלונית מעוברת אלא אחר ר"ה ודבר זה מפני הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מודיעין שהיא מעוברת אלא באדר ע"כ ועובדא דשלחו ליה לרבא בשעת הדחק הוה אע"ג דלא עברי אלא חושבנא בעלמא כדמסיק ה"ה דשלא בשעת הדחק נמי הוה שרי אלא דמעשה שהיה כך היה:

שטומאה הותרה בציבור כתבו התי' אין הדבר חלוי בציבור כדאמרי' בפ' הוציאו לו והא דנקט שטומאה הותרה בציבור נראה משום דרוב קרבנות שזמנן קבוע של ציבור הן ושאין זמנן קבוע של יחיד הן והוה ליה כאלו אמר שטומאה הותרה בקרבן קבוע:

דף יג

מיתיבי יום תקופה גומר כו' קשיא נראה דלכך קאמר קשיא ולא קאמר תיובתא אע"ג דתיובתא מעלייתא היא משום דאיכא לשנויי ולמימר איפוך ברייתא דשמואל דרבי יוסי אמר ששה עשר יום ור"י אמר אחד ועשרים יום והשתא ניחא דאיכא למימר דר"י אדר"י לא קשיא דהא דקאמר מר אחד ועשרים יום אנפילה קאי והא דקאמר עשרים יום קאי אחסרון וכדאמר בסמוך איכא בינייהו יום תקופה מתחיל ויום תקופה גומר ולא מסיימי. ורבי יוסי אדרבי יוסי נמי לא קשיא דאיכא למימר דהא דקאמר ששה עשר לפני החג אין מעברין דוקא ששה עשר קאמר ואנפילה קאי וכיון דאית ליה יום תקופה מתחיל הוי כולי חג בתקופה חדשה ולכך אין מעברין ובברייתא דשמואל דקתני וכמה רובה של חודש ששה עשר יום אחסרון קאי דכיון דנופלת בי"ז לא הוי כולי חג בתקופה חדשה לכך מעברין. והא דקאמר ששה עשר לפני הפסח מעברין לאו משים דחייש לתקופת תשרי אלא משום תקופת ניסן דבעינן שיהא ניסן של חמה בחידושה של לבנה כדאמר בסמוך אליבא דאחרים וכיון שהתקופה חלה בששה עשר לא הוי ניסן של חמה בחידושה של לבנה אע"ג דיום תקופה מתחיל דאין חידושה של לבנה ממשיך טפי מט"ו יום. כמ"ש התוספות וטעמא דאחרים דאמרי ארבעה עשר יום איכא לשנויי כדמשני רבינא בסמוך אי נמי אחסרון קאי שחסרה י"ד יום וסבירא להו דיום תקופה גומר ולכך מעברין דלא הוי

ניסן של חמה בחידושה של לבנה. ואין להקשות רבי יוסי דאמר ששה עשר לפני החג אין מעברין היינו ת"ק דאיכא למימר דלא אתי לאשמעינן אלא רישא דמלתא דששה עשר לפני הפסח מעברין ואיידי דקאמר ששה עשר לפני הפסח מעברין קאמר נמי דששה עשר לפני החג אן מעברין וכיון דאיכא למידחי ולשנויי לכך לא קאמר תיובתא

איכא בינייהו יום תקופה מתחיל ויום תקופה גומר ולא מסיימי אע"ג דששה עשר לפני החג אין מעברין דנקט רבי יוסי אחסרון קאי דומיא דששה עשר לפני הפסח מעברין דקאמר וא"כ ר"ש דאמר אף ששה עשר לפני החג מעברין ע"כ איהו נמי אחסרון קאי כיון דקאי עליה דר' יוסי מ"מ לא מסיימי דאיכא למימר דבחסרה חמשה עשר ונופלת בששה עשר נמי אית ליה לר' שמעון דמעברין דיום תקופה גומר ואיידי דנקט ר' יוסי ששה עשר לפני החג אין מעברין קאמר ר"ש אף ששה עשר וכו' ורש"י ז"ל כתב ואע"ג דתרוייהו אמרי כחדא ששה עשר חד קאי אחסרון וחד קאי אנפילה ולא ידעינן הי מנייהו ולפי מה שפי' דר"ש ודאי אחסרון קאי ואפ"ה לא מסיימי דאיכ' למימר דנקט ששה עשר איידי דר' יוסי כדפירש' ואיכא למימר דששה עשר דווקא נקט ואית ליה יום תקופה מתחיל מיסמך סבי בשלשה כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות סנהדרין והוא שיהיה אחד מהן סמוך מפי אחרים וכתב שם בכסף משנה דטעמיה כיון דאקשי ליה אביי לרב יוסף

מיסמך סבי שלשה מנלן וכו' וסליק בקושיא פשיטא דלא בעינן שבעים ואחד ואם כן בחד סני ולדחויה לברייתא דבעי שלשה אי אפשר אם כי יש לנו לומר דכי קתני בברייתא שלשה לאו בכלהו סמוכין עסקינן דאם כן קשיא דאביי אלא חד סמיך סגי ומיהו בעינן עמיה שנים דהוו שלשה ע"כ ותימה כיון דכחד סמיך סגי מאי קאמר בסמיך ר' חנינא ורב הושעיא הוה קא משתקיה רבי יוחנן למיסמכינהו לא הוה מסתייע מילתא כו' ופירש"י ז"ל שלא היה מוצא שנים שיצשרפו עמו לסומכו ה"ל לצרף אליו שנים דעלמא דשכיחי וצריך לומר דהרמב"ם ז"ל מפרש דהא דקאמר דלא הוה מסתייע מלתא היינו שהיתה השעה נטרפת וכ פירש"י ז"ל בפרק הפועלים גבי הא דקאמר דרבי הוה קא מצטער למסמכיה לשמואל ולא אסתייע ליה מילתא

דף יד

אין סמיכה בחוץ לארץ טעמא דמלתא נראה לפי שהסמיכה נמשכת איש מפי איש עד משה רבינו שנתן הקב"ה את רוחו עליו והוא סמך את יהושע וזקנים ונתן מרוחו עליהם וזקנים לאחרים ואחרים לאחרים כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ' ד' מהלכות סנהדרין נמצא שכל הסומך את חבירו משפיע עליו קצת מרוח הקדש הבא ונמשך עליו ממנו יתברך ונראה

דלהכי הדיינים הסמוכים נקראים אלהים לפי שקבלו השפע הבא מאת האלהים איש מפי איש עד משה רבינו אשר נתן השם את רוחו עליו ולכך אין סמיכה בחוצה לארץ לפי שאין השכינה שורה על האדם בחוצה לארץ כדאיתא בפרק אלו מגלחין דפתח רבי אבא עליה דרב הונא ואמר ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה לו ואם כן אין שפע רוח הקדש חל על הנסמך בחוצה לארץ

אלא סמיכה דמי שהוא נסמך נקרא זקן על שם חכמתו כדדרשינן בפרק קמא דקדושין זקן זה קנה חכמה ואע"ג דנוטרקון דזקן אינו אלא זה קנה ותו לא יש לומר דלא מקרי קנין בעולם אלא חכמה כדאמרי' בגמרא דעת קנית מה חסרת דעת חסרת מה קנית דרא קני מאי חסר דדא חסר מה קני ופירש"י ז"ל מה מועיל לו כל מה שיקנה וכיון דזקן נוטריקון זה קנה ע"כ היינו חכמה דליכא קנין אלא חכמה:

אלא מעתה ויצאו שנים ומדדו שנים לר' יהודה וכו' וא"ת והא איצטריך למיכתב ויצאו זקניך ושופטיך ומדדו לגופיה וכיון דאיצטריך לגופיה לא אתי למנינא כדאמר לעיל וי"ל דהוה מצי למיכתב כי ימצא חלל באדמה וגו' לא נודע מי הכהו והיה העיר הקרובה אל החלל ויצאו זקניך ושופטיך ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר לכך בעי למימר דאתו למנינא ומשני דאי כתיב הכי ה"א היכא דנמצא בעליל לעיר לא בעי מדידה והא כתיב ומדדו זקניך ושופטיך אל הערים וגומר ולא כתיב ויצאו הוה אמינא דשלוחן כמותן לכך כתיב ויצאו דמשמע הן עצמן:

מתניתין דלא כי האי תנא תימא אי משום דמתני' לא חשיבא מלך וכהן גדול הכי נמי אשכחן גבי אין מוסיפין ע' העיר דבעינן מלך ונשיא ואורי' וכו' וכן גבי מוציאין למלחמת הרשות דבעינן מלך ומשוח מלממה כמ"ש התוס' והתוס' כתבו דבכל הנהו לא חשיב כולהי מילי אלא ע"א לחודא אבל הכא דסגי בג' או בה' אם איתא דצריך מלך וכ"ג הל"ל בהדיא ותימה דא"כ אכתי תיקשי דלקמן מוקי עולא הא דתנן אין דנין את השבט אלא על פי ב"ד של שבעים ואחד בבאין על פסקי נחלות ובתחילתה של ארץ ישראל מה תחילתו בע"א וכו'. ופריך אי מה תחילתה בקלפי אורים ותומים וכל ישראל אף כאן וכו' אלא מחוורתא כדרב מתנא ומאי קושיא דלמא אין הכי נמי דניבעו אורים ותומים וכל ישראל והא דלא חשיב להו משום דלא חשיב אלא ע"א לחודי הו ובלאו הכי נמי דבריהם דחוקים דא"כ הכי נמי אע"ג דסגי בשלשה או בחמשה אכתי איכא למימר דלא חשיב כולי מלי אלא הך מלתא לחודא דלא חשיב הכא אלא מילי דסנהדרין דאיירי בהו. לכך נראה דדייק לה מדקתני מתניתין סמיכת זקנים ועריפת עגלה עריפה בשלשה בחד בבא משמע דבעריפת עגלה לא בעינן מלך וכ"ג דומיא דסמיכת זקנים דלא בעינן מלך וכ"ג

דליכא למימר דשבק להו משום דלא איירי אלא במילי דסנהדרין דא"כ הוה ליה למיתני עריפת עגלה באפי נפשיה כי היכי דלא ניתי למיטעי ולמימר דעריפת עגלה דיניה שוה כדין סמיכת זקנים. וכן הא דתנן אין דנין את השבט כו' כיון דתני להו מתני' בהדי נביא שקר וכ"ג בחד בבא משמע ליה דלא בעינן אלא ע"א דומיא דאינך מדלא קתני להו באפי נפשייהו כי היכי דלא תיתי למיטעי לכך פריך שפיר אי מה תחילתה אורים ותומים וכו' וכ"כ התוספות ברפ"ב דשבועות דהא דפריך אי מה תחילתה אורים ותומים כו' היינו מדכייל להו בהדי נביא שקר וכ"ג:

אל יחסר המזג כדאמרינן שאם הוצרך אחד מהן לצאת אם יש שם עשרים ושלשה יוצא ואם לאו אינו יוצא והיינו כמזיגת היין על חד תרי ואע"ג דפשו להו תרי דסנהדרין ע"א הוו יש לומר דחד מנייהו על גביהן הוה דהיינו המופלא שבב"ד ולא הוה מחשבון סנהדרין כמ"ש התוספות לקמן בפירקין דסנהדרין לא הוי אלא שבעים ולכך מדמה להו למזיגת היין דיין ניתן בשבעים אותיות וא"כ כשאחד מהן רוצה לצאת ליתנהו אלא ס"ט לכך קאמר אל יחסר המזג שאם יש שם כ"ג דהיינו שליש של ס"ט יוצא ואם לאו אינו יוצא:

נטע רבעי ומעשר שני וכו' אין דמיו ידועין לא קאי אנטע רבעי וכן מוכח בגמרא דקתני ברייתא איזהו מעשר שני שאין דמיו ידועין וכתבו התו' דטעמא דבנפע רבעי חיישינן אפי' בדמיו ידועין לפי שהאדם להוט לאכול פירות נטיעה זו וקשה דמאן ענין זה לזה וכי בשביל שהוא להוט לאוכלן יפדה אותן בפחות משויין ונראה כמ"ש רבינו שמשון ז"ל בפ"ה דמעשר שני דהא דקתני ברייתא איזהו מעשר שני שאין דמיו ידועין ולא קתני נמי איזהו נטע רבעי משום דכל נטע רבעי אין דמיו ידועין שהפודה נטע רבעי מצריך לפחות היציאה כדתני התם ודמי היציאה אינן ידועין לכך בעינן ג' וא"ת אידך ברייתא דקתני מעשר שני שאין דמיו ידועין פודין אותו בשלשה לקוחות אמאי לא קתני נמי נטע רבעי ושמא נטע רבעי חמיר טפי ובעינן ב"ד חשוב ולא סגי בשלשה לקוחות ואע"ג דחד מנייהו עובד כוכבים ומזלות או בעלים וכ"כ רבינו שמשון ז"ל שם:

הקדשות דמשלמי בהו שיתא ליבעו שיתא קשיא נראה דלכך נקט לשון קשיא משום דאיכא למימר דהקדשות שאני כיון דלא כתיב בהו אלא שלשה דהוי ב"ד שלם מהיכא תיתי להוסיף עליהן ועוד דאי נימא דבעו שיתא הוו ב"ד שקול ותו דמטלטלין שומתן ידוע טפי מקרקעות לכך בתלתא סגי אבל בקרקעות דכתיב בהו ארבעה א"כ ע"כ ארבעה בעינן ולא סגי לי' בתלתא אע"ג דהוי ב"ד שלם ולא חיישי' בהו נמי לב"ד שקול וגם אין שומתן ידוע כל כך כמו במטלטלין לכך מסתבר למימר בהו כיון דמשלמי בהו עשרה אתו כולהו למנינא:

דף טו

בשלמא לרבי יהודה היינו דכתיב כהן ואם תאמר ולרבי יהודה מי ניחא והא גבי הקדשות לא פליג אלמא מודה בהקדשות דלא בעינן כהן ואם כן כהן למה לי ויש לומר כיון דלא אתיא לגופיה אלא כהן קמייתא דפרשת ערכין ואינך כולהו מיעוט אחר מיעוט נינהו כדאמר בסמוך לכך מודה רבי יהודה בהקדשות דלא בעי כהן כיון דלית בהו חד מנייהו דאתי לגופיה אבל בתלתא כהן דערכין ובעשרה כהן דקרקעות דחד מנייהו אתיא לגופיה דנבעי כהן לכך סבירא ליה לר' יהודה דחד מנייהו צריך להיות כהן ושמא רבנן ס"ל דכהן קמייתא דאתיא לגופיה משום קרקעות איצטריך ליה ולא משום ערכין דקרקעות חמירי בלאו הכי דבעו עשרה והיינו דנקט ש"ס לשון קושיא

אימא לקטלא הוא דאתי פירוש מדנקט מתני' כמיתת בעלים כך מיתת השור אלמא ס"ל דלא קטלינן ליה ולכך אייתר ליה קרא לדרשה דכמיתת בעלים כך מיתת השור דאי ס"ל דקטלינן ליה והא דשור הנסקל בכ"ג מהיקשא יליף ליה הל"ל שור הנסקל בכ"ג שנאמר השור יסקל וגם בעליו יומת ולישתוק כדקתני הרובע והנרבע בכ"ג שנאמר והרגת את האשה ואומר ואת הבהמה תהרוגו ולא קתני נמי כמיתת איש ואשה כך מיתת הבהמה אלא ודאי מייתורא דקרא יליף ליה ולא מהיקישא לכך פריך מנ"ל דמיותר הוא אימא לקטלא הוא דאתי מיהו כי אתא לקטלא הקישא נמי ילפינן מיניה כמ"ש התוס' בתירוץ שני אבל תירוץ ראשון נראה דוחק דלא משמע כן מברייתא דמייתי בסמוך דתני רמי בר יחזקאל אם בהמה אם איש לא יחיה מה איש בעשרים ושלשה וכו' אלמא דילפינן הקישא אע"ג דבהמה כתיבה ברישא ושמא התוספות סבירא להו דהך קרא דאם בהמה אם איש מיותר הוא מדכתיב ברישא כל הנוגע בהר מות יומת:

אין דנין לא את השבט וכו' פירש"י ז"ל במחני' רובו של שבט שעבדו עוכ"ומ במזיד לכאורה דבריו תמוהים דא"כ מאי פריך כמאן לא כר' יאשיה ולא כר' יונתן דלמא כר' יונתן ס"ל ודוקא רובו קתני אבל כולו לא ועוד דהא מסיק ואי אתה מוציא כל השבט כולו לשעריך וכ"כ מהרש"ל ז"ל ולאו קושיא היא כל דמתני' דקתני אין דנין לא את השבט ודאי כולה שבט במשמע ומה שפירש"י ז"ל רובו של שבט לא אתי למעט כל השבט דכל שכן הוא אלא משום דקיימא לן בכל מקום דרובו ככולו דמי כתב הכי וכדתנן בסוף מכילתין גבי עיר הנידחת ועיר שיודח רובו אבל ר' יונתן דאמר ממאה ועד רובו של שבט ע"כ דוקא רובו קאמר אבל כולו לא דאי כולו נמי קאמר א"כ מאי עד רובו דקאמר הל"ל ממאה ואילך ועוד דומיא דרבי יאשיה דאמר מעשרה ועד ק' דדוקא עד ק' קאמר והיינו דפריך אלא בשבט שהודח למימרא דבדינא דרבים דיינינן ליה כמאן וכו' דכיון דטעמא

דבעינן ע"א בשבט שהודח משום דהוו להו כעיר הנידחת א"כ ע"א וסייף חד דינא אית להו וכי היכי דפליגי רבי יאשיה ורבי יונתן לענין סייף ה"נ פליגי לענין ע"א דמאי שנא וא"כ מתני' דקתני אין דנין לא את השבט דמשמע כל השבט אתיא דלא כמאן ומסיק רבינא דיש לחלק בין ע"א לבין סייף דרבי יאשיה ורבי יונתן דוקא לענין סייף פליגי דלמר בטפי ממאה ולמר בטפי מרובא קטלינן להו כיחיד אבל לענין ע"א ליכא מאן דפליג דע"א בעינן דדוקא איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואי אתה מוציא כל השבט כולו לשעריך וה"ה נמי רובו כדפי' רש"י ז"ל דרובו ככולו דמי בכל מקום וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל דבפ"ד מהלכות עובדי כוכבים ומזלות כתב ויהיו המודחין ממאה ועד רובו של שבט אבל אם הודחו רובו של שבט דנין אותן כיחידים ובפ"ה מהלכות סנהדרין כתב ואין דנין לא את השבט שהודח כולו אלא בב"ד הגדול וצ"ל נמי דס"ל דיש לחלק בין דין סייף לבין ע"א דבסייף אין דנין אלא ממאה עד רובו ולא רובו בכלל דרובו ככולו דמי בכל מקום וכתיב יושבי העיר ולא כרך גדול כמ"ש הרמב"ם שם. אבל לענין ע"א כל השבט נמי ע"א בעינן דדוקא איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואי אתה מוציא וכו' וה"ה נמי רוב השבט כיון דבכל מקום רובו ככולו וכולו דנקט לאו דוקא:

דף טז

והא הזדה כי כתיבא בקטלא הוא דכתיב ורבי יוסי בר חנינא נראה דס"ל דאע"ג דגבי קטלא הוא דכתיב מ"מ גופא דקרא בהמראה אירי דוהאיש אשר יעשה בזדון דכתיב היינו שימרה בזדון וא"כ שפיר ילפינן מה להלן בשבעים ואחד דאינו נהרג עד שיזיד וימרה על פי ב"ד הגדול אף כאן וכו':

הזדה הזדה לא גמיר ורבי יוסי בר חנינא דיליף הזדה י"ל דמנין ג"ש היה להם בקבלה איש מפי איש עד משה מסיני וס"ל לר"ל דדבר דבר ממנינא הוא ולא הזדה הזדה ור' יוסי בר חנינא ס"ל דהזדה הזדה ממנינא הוא ולא דבר דבר וכה"ג כתבו התוס' במסכת שבת פרק הזורק:

פשיטא דאין סברא כלל שיתאספו שבעים סנהדרין למידן דיני ממונות בעלמא ולא איצטריך ליה לאביי למידק הך מלתא והיינו דלא פריך הכא ואימא ה"נ כדפריך לקמן ריש פ' כ"ג משום דלקמן אכהן גדול שעבר עשה ולא תעשה קאי דמחייב מלקות ויש סברא לומר דבעינן סנהדרי גדולה דמלקות במקום מיתה קיימא והוי דבר גדול קצח ולכך פריך ואימא ה"נ והיינו דמשני הדבר הגדול כתיב דבר גדול ממש כלומר דדבר גדול ממש בעינן דהיינו מיתה לאפוקי מלקות דלאו דבר גדול ממש הוא אבל ממון לא

הוי דבר גדול כלל לכך לא שייך למיפרך ואימא ה"נ ואביי לא אתי לאשמעי' אלא דלא תטעי לומר כלל מדכתיב כל הדבר קמ"ל דכל לאו דוקא הוא:

ואחרי אחיתופל כו' כתבו התוס' ושמא שני בניהו בן יהוידע היו קצת קשה דא"כ מאי ראיה מייתי דכי היכי דבניהו בן יהוידע היה ראש סנהדרין כמו כן היה יהוידע אביו דלמא ובניהו בן יהוידע על הכרתי דנקט קרא היינו אביו של יהוידע הנזכר גבי אחיתופל וליכא למימר דהשתא נמי מייתי ראיה דכי היכי דבניהו בן יהוידע היה ראש סנהדרין כמו כן היה יהוידע בנו דא"כ אפי' אי לא הוה אלא חד בניהו בן יהוידע אתי שפיר דאיכא למימר דבנו נמי היה נקרא יהוידע בתחילת מלכותו של דוד חשיב בניהו בן יהוידע אביו של יהוידע בן בניהו דאחיחופל הנזכר בסוף ימיו של דוד ומייתי ראיה כי היכי דבניהו בן יהוידע אביו היה ראש סנהדרין כמו כן היה יהוידע בנו אלא ודאי ס"ל דאין להביא ראיה מן האב על הבן

מניין שמעמידין שופטים לישראל פי' לכל ישראל בכלל דהיינו סנהדרי גדולה שבירושלים ת"ל שופטים תיתי מדלא כתיב שופטים ושוטרים בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך תתן לך דהוה קאי תתן לך על שעריך ושבטיך דוקא וסמיך ליה תתן לך לשופטים ושוטרים לכך דריש ליה באפי נפשיה לומר שמעמידין נמי שופטים לכל ישראל דהיינו ב"ד של ע"א ר"י אומר אחד ממונה על כולן והיינו המופלא שבב"ד כמ"ש התוספות ובספרי גרסינן בהדיא מניין שמעמידין שופטים לכל ישראל דב"ד של ע"א על כל ישראל הוי נראה דלהכי דריש מעיקרא לשבטיך והדר דריש שעריך אע"ג דשעריך כתיב תחילה משום דנקש להו כסדר המעלות בתחילה לכל ישראל ואח"כ לכל שבט ושבט ואח"כ לכל עיר ועיר:

לשבטיך ושפטו מצוה בשבט וכו' דריש הכי מדסמיך קרא לשבטיך לושפטו ולא כתיב שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך וגו' הא שבטיך מוסב על תתן לך כמו שפירש"י ז"ל בפרשת שופטים

דף יז

עמך ואת בהדייהו לכאורה תימא כיון דסתמא דש"ס דחי לה דאיכא למימר עמך משום שכינה א"כ ה"ל לאתויי קרא דונשאו אתך מעיקרא ולמה ליה לאתויי קרא דעמך כלל וי"ל דבתר דמייתי ראיה מאתך דאת בהדייהו קאמר איכא למילף נמי מעמך דאת בהדייהו קאמר דמסתמא עמך דומיא דאתך קאמר וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"א

מהלכות סנהדרין דמייתי ראיה דבעינן ע"א לסנהדרי גדולה מדכתיב והתיצבו שם עמך ולא מייתי קרא דאתך:

אלא דלא פסק הענין תמוה דלמאי נפקא מינה קול מ"ת קיים לעולם ונראה שבשעת מ"ת יצא השפע מאתו יתברך והשפיע על הר סיני כל התורה כולה שבכתב ושבעל פה מדרש ואגדה הכל נאמר לו למשה מסיני וכל העוסק בתורה לשם שמים השפע ההוא מחזיר עליו ונח עליו וזוכה לחדש חידושי התורה ע"י השפע ההוא שהוא כדמות רוח הקדש והיינו מ"ש חז"ל וידבר אלהים את כל הדברים האלה כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל נאמר בסיני והיינו הא דאיתא בפרק הפועלים מכאן ואילך התורה מחזרת על אכסניא שלה ושם מפורש באריכות:. ואי אמר מילתא שמעינן ליה פירש"י ז"ל שהוא מראה פנים לזכות ומראה פנים לחובה ומש"ה מספקא ליה ולפי זה צ"ל דאשמעינן דלא מיבעיא דעושין ב"ד שקול בסוף הדין דלא סליק למנינא בשעת גמר דין כיון דאמר איני יודע אלא אפילו לכתחילה דהיינו בתחילת הדין אין נושאין ונותנין עמו כלל ואין שומעין טעמים שלו וזה דוחק ע"כ נראה דה"ק במוסיפין עושין ב"ד שקול לכתחילה פירוש דכל האומר איני יודע כמאן דליתיה דמי ויוצא לחוץ שומעין דבריו עוד ופריך פשיטא ומשני מהו דתימא האי דקאמר איני יודע כמאן דאיתיה דמי דהוה אמינא דלכתחילה אין עושין ב"ד שקול דהאי דאמר איני יודע אע"ג דמוסיפין אכתי הוא במנין עשרים ושלשה ונפקא מינה דאי אמר מילתא שהוא רוצה עתה לחזור בו ולהסכים עם המחייבין או המזכין הוה אמינא דשמעינן ליה וסליק למנינא והא דקיימא לן דבמוסיפין איכא ב"ד שקול היינו בדיעבד כגון שאותו שאמר אינו יודע אכתי אומר אינו יודע דאז הוי כמאן דליתיה ופשו להו כ"ד אבל לכתחילה לא קמ"ל וכן משמע מדברי התוספות בר"פ אחד דיני ממונות גבי הא דקאמר רב פפא בא' מן התלמידים שכתבו שם תימה הא אמרי' בספ"ק דאי אמר איני יודע ואי אמר טעמא למילתיה לא שמעינן ליה ולא יהא אלא כאחד מן התלמידים וי"ל דהתם באומר טעמא לחובה והכא באומר טעמא לזכות משמע דס"ל דהשתא לא מספקא ליה אלא אומר טעמא לחובה לחוד וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ח מהלכות סנהדרין דאיירי שאותו שאמר איני יודע הוא חוזר בו אלא דבדיני נפשות לא שמעינן ליה ובדיני ממונות שומעין לו שכתב שם בין שהיה זה שאמר איני יודע הוא שאמר איני יודע בתחילה בין שאמר אחר הולכים אחר הרוב:

שיודע לטהר את השרץ פי' ר"ת ז"ל שיודע לטהר מטומאת נבלות ואין הל' משמע כן מדנקט סתמא. ועוד דבפ"ק דעירובין קאמר שאין בדורו של ר"מ כמותו מפני מה לא קבעו הלכה כמותו מפני שלא עמדו חבריו על סוף דעתו שהיה אומר על טמא טהור

ומראה לו פנים ועל טהור טמא ומראה לו פנים ומייתי ש"ס עלה תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ בק"נ טעמים משמע שהיה מטהר את השרץ לגמרי דומיא דר"מ שהיה אומר על טמא טהור וכו':

כל עיר שאין בה שנים לדבר פירש"י ז"ל בע' ל' ותימה דא"כ הא דרב פליגא אהא דאמר ר"י לעיל אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה וכו' ויודעים בע' ל' דלדידיה צריך שיהו כולן יודעין בע' ל' כדאיתא בהדיא במנחות פ' ר' ישמעאל דאהא דקאמר התם דמרדכי היה יודע ע' ל' פריך ש"ס כלהו סנהדרי נמי הוה ידעי ע' לשון דאמר ר"י אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה כו' ויודעים בשבעים לשון ומשמעות הסוגיא דרב לא אתי לאיפלוגי אדרבי יוחנן ועוד קשה דמידי הוא טעמא כדי שלא תהא סנהדרין שומעות מפי תורגמן א"כ כי אית בהון ב' וג' מאי הוי אכתי כולהו אינך אין שומעין מפי העדים אלא מפי חבריהן והוה ליה עד מפי עד ועוד כיון דלר"י כולהו סנהדרין בעינן שיהו יודעין בשבעים לשון אמאי קתני ברייתא שלישית אין למעלה הימנה ומדברי הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות סנהדרין משמע דס"ל דהא דאמר רב שנים לדבר לאו אשבעים לשון קאי אלא ה"ק כל עיר שאין בה שנים יודעין לדבר ללמד ולהורות בכל התורה כולה ואחד יודע לשמוע לשאול ולהשיב בכל התורה כולה אין מושיבין בה סנהדרין:

רופא ואומן ולבלר ומלמד תינוקות פירש"י ז"ל דכל הני חד גברא הוי וזה תימא דהא מלמד תינוקות אסור לעסוק במלאכה אחרת כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהלכות תלמוד תורה מלמד תינוקות שהוא מניח התינוקות ויוצא או שהוא עושה מלאכה אחרת עמהן הרי זה בכלל ארור עושה מלאכת ה' ברמיה ומדברי הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות סנהדרין משמע דהא דקתני נגבית בשנים ומתחלקת בג' היינו שני גבאי צדקה ועוד שלישי שיצטרף עמהן בשעת חלוקה ורופא אומן ולבלר ומלמד תינוקות תלתא גברי הוו ולא גרסי' רופא ואומן אלא רופא אומן וחד מלתא הוא רופא שהוא אומן:

דף יח

פשיטא דהכי הוה ושמת עליהם שרי אלפים וכו' וא"ת מאי קמ"ל ברייתא וי"ל דאע"ג דכי מפקת ששים רבוא ושש מאות לשרי אלפים לא משכחת לה בתר הכי ששת אלפים לשרי מאות קמ"ל דאפ"ה הכי הוה וכמו שכתבו התו' דחשבון השררות קא חשיב ותירוץ ראשון שכתבו התו' נראה דוחק קצת דצ"ל דשרי עשרות היו מבני עשרים שהן עצמן היו מן החשבון וכל אחד שר על תשעה והוא עשירי דליכא למימר דהנך נמי מן הזקנים היתרים מבני ששים היו דא"כ כל אחד היה שר על עשרה ומתני' לא משמע הכי דקתני

ר' נחמיה אומר מאתים ושלשים כנגד שרי עשרות אלמא דכל אחד היה שר על תשעה דאי לאו הכי מאתים וחמשים ושלשה ליבעי וזה נראה סברא דחוקה לומר שכל השרים היו מן הזקנים חוץ משרי העשרות מאי שנא הני מהני והא דקתני נמצאו דייני ישראל דשבעת ריבוא וכו' אע"ג דפשוט הוא י"ל דאורחא דקרא נמי הכי הוא למיכתב מעיקרא פרטי החשבון ובתר הכי כלל החשבון כולו כדאשכחן בפ' במדבר סיני:

כהן גדול פרק שני

כהן גדול דן פשיטא תימא אמאי לא משני דסד"א שאין דנין אותו משום זילותא ומתוך שאין דנין אותו הוא אינו דן ומה שפירש בזה הרב מטרוויי"ש כבר דחו התוס' דבריו דודאי כל היכא דאיכא חידוש מדן או מדנין תני זה אגב זה וכו' והתוס' תירצו דלא משני הכי משום דאיכא למימר דאדרבא לאידך גיסא וכו' וגם זה נראה דוחק דהך שינויא הוה עדיפא ממאי דמשני דתני רישא איידי סיפא ונראה דהכי פריך כ"ג דן פשיטא דמקרא מלא הוא בספר שמואל גבי עלי שהיה כ"ג וכתיב גביה והוא שפט את ישראל מ' שנה ומשני דנין אותו איצטריכא ליה ואיידי דתני דנין תני נמי דן ופריך הא נמי פשיטא וא"כ לא ליתני מידי

אמר רב יוסף מעיד למלך מדברי הרמב"ם בפ"א מהלכות עדות משמע שפסק כרב יוסף שכתב כ"ג אינו חייב להעיד אלא עדות שהוא למלך ישראל בלבד וכתב שם בכסף משנה דצריך עיון דהא לא קיימא הכי ונראה דרב יוסף מוקי לה מתניתין דתני מלך לא דן וכו' במלכי ישראל כדאמר רב יוסף לקמן ומתני' דקתני מעיד למלך במלכי בית דוד איירי וכן משמע דאי לאו הכי מאי קסלקא דעתיה דרב יוסף דאמר מעיד למלך וכי לא ידע סיפא דמתני' דקתני בהדיא מלך לא דן ולא דנין אותו כו' מיהו רבי זירא סבירא ליה דכולה מתניתין מסתמא במלכי ישראל איירי כמ"ש התוספות:

דף יט

אבל מלכי בית דוד דן ודנין אותו כתבו התו' וא"ת וכי איך יכול לדון והא אמרי' לעיל אין מושיבין מלך בסנהדרין משום דכתיב לא תענה על ריב נראה דלא קשיא מידי דדוקא בסנהדרין אין מושיבין אותו ומשום לא תענה על ריב אבל כשהוא רוצה לדון יחידי דלא שייך האי טעמא שפיר מצי לדון ובהכי אתי נמי שפיר מה שהקשו התו' לעיל מאי קמ"ל דאין מושיבין מלך בסנהדרין מתני' היא מלך לא דן כו' דהא דתנן המלך לא דן לאו דינא קתני אלא תקנתא בעלמא דתיקנו הכי במלכי ישראל משום עובדא דינאי אבל מלכות בית דוד דן ודנין אותן ומלכי ישראל נמי קודם תקנתא היו דנין ודנין אותן ואשמעינן

ברייתא דהא דמלכי בית דוד דנין וכן מלכי ישראל קודם התקנה היינו דוקא יחידי אבל בסנהדרין אין מושיבין אותו משום לא תענה על ריב:

דכתיב בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט אע"ג דטובא קראי כתיבי שהיו דנין דגבי דוד כתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה וגבי שלמה כתיב ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך מ"מ לא אשכחן דקפיד קרא עלייהו שיהיו מחוייבים לעשות משפט אלא הך קרא דכה אמר ה' וגו' ואי לאו הך קרא איכא למימר דכי גזרו רבנן ואמרו המלך לא דן וכו' אמלכי בית דוד נמי גזרו דכיון דבא תקלה ע"י שדנו את המלך גזרו אכולהו מלכים דמעיקרא היה להם רשות לדון כשרצו וגזרו חכמים שלא ידונו עוד אבל כיון דאשכחן דמחייב הכתוב וצוה לבית דוד שיעשו משפט ע"כ צ"ל דלא גזרו אלא על מלכי ישראל דאין כח ביד חכמים לגזור ולעקור מצות הכתוב שצוה לבית דוד שיעשו משפט:

באותה שעה אמרו המלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו וכו' לכאורה משמע דלא מעיד נמי באותה שעה אמרו וקודם לכן היה מעיד ולא יתכן דא"כ תיקשי כדפריך לעיל מעיד והתניא והתעלמת פעמים שאתה מתעלם וכו' ואיך היה מעיד קודם לכן דאפי' אם הוא רוצה למחול על כבודו ולהעיד אינו רשאי דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול לכך נראה דמעיקרא נמי לא היה מעיד ואיידי דנקט לא מעידין אותו נקט נמי לא מעיד:

שאול סבר מלוה ופרוטה דעתיה אמלוה ואע"ג דדעתיה דדוד ודאי אפרוטה הוה דהא כבר אמר ליה שאול מלוה אית לך גבאי והמקדש במלוה אינה מקודשת שמא י"ל משום דקי"ל כל המקדש אדעתא דרבנן הוא מקדש וכיון דקים להו לרבנן דמלוה ופרוטה דעתיה אמלוה ואינה מקודשת הלכך אפי' אי איתרמי מלתא דאית ליה דעתא אפרוטה בטלה דעתו אצל כל אדם ואין קידושיו קידושין דאפקועי רבנן לקידושין מיניה:

אהרן ילד ומשה לימד לפי' נקראו על שמו דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע הן ונראה לפרש עוד דלכך נקראו על שמו לפי שנתקיימו ע"י תפילתו שלא מתו בעון העגל כדפירש"י ז"ל בפרשת עקב גבי ובאהרן התאנף ה' מאוד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן וכתב להשמידו זה כילוי בניו והועילה תפילתו לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו שנים:

דף כ

ויקונן המלך אל אבנר נראה דלכך כתיב אל אבנר ולא על אבנר משום דאבנר הוה קאי התם כאלו היה חי כדאיתא בגמרא אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא:

דרגש סירוגו מתוכו כו' תימה מאי נפקא מינה וכי תיקון מיטות אתי לאשמעינן ועוד תימה דמשמע דאין הפרש בין דרגש למטה אלא דזה סירוגו מתוכו וזה סירוגו מעל גבה

אבל שניהן עשויין מעור וכ"כ רש"י ז"ל בהדיא במסכת מועד קטן דמטה נמי עשויין מעור ואם כן לפירש"י ז"ל דדרגש א"צ לכפותו שלא יתקלקל העור בליחלוחית הקרקע מטה נמי לא ליבעי כפייה מהאי טעמא ורשב"ג נמי דאמר דרגש מתיר קרביטין אמאי לא חייש לקלקול העור ע"כ נראה דקלקול העור לאו מילתא היא וטעמא דרבנן דאמרי דרגש א"צ לכפותו משום דלאו מטה חשובה היא אלא מטת עראי לפי שאין מסרגין אותה בחוזק כדרך שמסרגין שאר כל המטות כדאמר בסמוך לכך לא בעיא כפייה דאינה בכלל כפיית המטה וכן משמע מפירוש רבינו נסים ז"ל בפרק הנודר מן הירק דמהאי טעמא תנן התם דהנודר מן המטה מותר בדרגש לפי שאינה בכלל מטה כיון דלא חשיבא והשתא ניחא דקאמר ר' יוחנן דרגש סירוגו מתוכו כו' דאתי לאשמעי' טעמא דמילתא דדרגש לא בעי כפייה כמו מטה וקאמר דדרגש סירוגו מתוכו וכיון דאין מרכיבין העור בארוכת המטה אלא עונבין ראשי הרצועות התלויין בעור מתוכו מטת עראי היא ולא חשיב מטה אבל מטה כיון דמסרגין העור מעל גבי הארובה חזקה היא וקבועה לכך בעי' כפייה ומסיק דהא והא מתוכו מיהו מטה כיון דאעולי ואפוקי בבזיוני שמכניס ראשי החבלים בנקבי הארובה ומסרג חזקה היא וקבוע לכך בעי' כפייה אבל דרגש כיון דאעולי ואפוקי באבקת' דהיינו בלולאות התלויות בארובה שבהן מכניסין ראשי רצועות העור לאו חזקה וקבוע היא ולא חשיבא לכך לא בעי כפייה מיהו קשה לפי זה כיון דדרגש לא בעי כפייה לרבנן מן הדין הואיל ולא חשיבא א"כ זקיפה נמי לא ליבעי ואהא קאמרי אלא זוקפו אבל לפי' רש"י ניחא דמן הדין בעי' כפיה אלא כדי שלא יתקלקל העור סגי לה בזקיפה וי"ל דהא דקתני אלא זוקפו לאו דבעי זקיפה אלא מניחה כמות שהיא זקופה קאמר דלא בעי' כפייה וכן משמע מדקתני אלא זוקפה ולא קתני אלא זוקפה ודיו כדאמר בסמוך מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו משמע דמניחה כמות שהיא זקופה קאמר וכן פי' הרא"ש ז"ל בפרק הנודר מן הירק דמניחה זקופה קאמר:

וכן היה ריי"א וכו' וא"ת מאי וכן והא מילתא אחריתי קאמר וי"ל דכיון דס"ל לר"י דלא נאמרה הפרשה אלא כדי לאיים עליהם שינהגו בו כבוד אלמא שפיר הוא להעמיד מלך כיון דצוה הכתוב על כבודו לכך קאמר וכן היה ריי"א דמצוה הוא להעמיד מלך:

דף כא

דאפילו כאביגיל לכאורה משמע דתלת גווני נשים נינהו אותן דודאי מסירות ואותן דודאי אינן מסירות כאביגיל וסתם נשים וקשה דא"כ מנא ליה לר"ש דלא ירבה אפילו כאביגיל דלמא אותן דודאי אינן מסירות מותר להרבות ולא יסיר אתי לאשמעינן דאפי'

אחת ומסירה ודאי לא ושתנה ולא ירבה בסתם נשים קאמר דעד שמנה עשר מותר טפי מהכי חיישינן וליכא למימר דסתם נשים מסירות את לבו וליכא אלא תרי גווני נשים דא"כ לר"ש דאמר אפי' אחת ומסירה את לבו לא ישאנה לא יהיה המלך מותר בסתם נשים אלא בנשים כאביגיל וזה דוחק דנשים כאביגיל לא שכיחי ושמא י"ל דודאי ליכא אלא תרי גווני כשרות ושאינן כשרות ואפילו כאביגיל דקאמר ר"ל נשים כשרות:

והששי יתרעם לעגלה אשת דוד בכולהו לא כתיב אשת דוד כי אם בעגלה לפי שהיתה חשיבה וחביבה מכולן דעגלה זו מיכל בת שאול המלך לכך קרי לה אשת דוד כדפירש"י ז"ל בפרשת ויגש גבי בני רחל אשת יעקב דבכולן לא נאמר כן לפי שהיתה עיקרו של בית וחביבה עליו. ונראה דהיינו טעמא דמתני' דקתני לא ירבה לו נשים אלא שמונה עשרה ודחיק נפשיה לומר דעגלה זו מיכל ועד אותו מעשה היה לה בנים ומכאן ואילך לא היה לה ולא קסבר דמיכל לאו היינו עגלה כדמשמע פשטא דקרא ויכול להרבות עד עשרים ואחד אלא כיון דקרי לה לעגלה אשת דוד מסתמא זו מיכל דאין סברא לומר שהיה לו אשה חשובה ועיקרו של בית טפי ממיכל בת שאול המלך:

ואלו מעשה דמיכל בת שאול בירושלים הוה ואמר רב יהודה וכו' לא בעי ש"ס למדחי אוקימתא דרב חסדא דא"כ מאי איצטריך לאתויי הא דרב יהודה ואיתימא רב יוסף אלא הכי פריך מכדי בנים היכא קא חשיב להו בחברון וכו' וא"כ מאי קשיא ליה לרב חסדא מהאי חדא דולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה והלא הך קרא נאמר לפרעון חטאתה שחטאה בירושלים אחר שיצאו מחברון במה שבזתה את דוד וא"כ שפיר איכא למימר דבחברון הוה לה בנים אלא אימא אין ה"נ עד אותו מעשה היה לה וכו' וכן משמע מפירש"י ז"ל:

והכתיב ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלים וכו' וא"ת מאי קא ס"ד דפריך הכי פשיטא הוא דאיכא לשנויי למלויי שמנה עשר וי"ל משום דמעיקרא כתיב האי קרא דויקח דוד ובתר הכי טובא כתיב עובדא דבת שבע דקאמר ליה נביא ואוסיפה לך כהנה וכהנה לכך פריך והכתיב ויקח דוד וגו' א"כ טפי משש נשים הוה ליה מעיקרא וכי א"ל נביא ואוסיפה לך כהנה וכהנה ע"כ טפי משמנה עשר נשים קאמר ליה ומשני דאף על גב דויקח דוד מעיקרא כתיב בהך עובדא דבת שבע הוה ולא לקחן אלא למלויי שמנה עשר דלא בא הכתוב אלא להזכיר מעשיו של דוד ולא הזכירן על הסדר וכן משמע דגבי קרא דויקח דוד כתיב ואלה שמות הילודים לו בירושלים וקחשיב שלמה בנה של בת שבע אע"ג דעובדא דבת שבע בתר הכי טובא כתיב.

מצוה לכתוב משלו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת כלומר כתבו לכם תורה איש בה שירה זו לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות. ומייתורא דלכם קדריש דמשמע משלכם בעינן ולא סגי ליה בשל אבותיו ומהני' נמי מייתורא דלו קדריש מדכתיב וכתב לו את משנה התורה. ונראה דיחיד הכותב ספר תורה לעצמו ונותנה לבה"כ לקרות בה בציבור ומקדישה לאו שפיר קעביד דכיון שמקדישה הרי היא של הקדש ולאו שלו היא ושוב אינו יוצא בה ידי חובתו דלכם כתיב שלכם בעינן כדאשכחן בארבע מינין שאין אדם יוצא בשל חבירו מדכתיב בהו ולקחתם לכם. וליכא למימר דבכתיבה לחוד תליא מילתא דכיון דכתב לעצמו ספר תורה יצא ידי חובתו וסגי ליה אע"ג דמקדישה בתר הכי זה אינו דיחיד שכתב ס"ת לעצמו ואח"כ נאבדה פשיטא שצריך לכתוב לו ס"ת אחרת כדמשמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות מלכים שכתב בעת שישב המלך על כסא מלכותו כותב לו ס"ת לעצמו יתר על הספר שהניחו לו אבותיו ואם לא הניחו לו אבותיו או שנאבד כותב שני ס"ת וכו' וא"כ יחיד נמי כשנאבדה לו ס"ת שלו פשיטא דצריך לכתוב לו אחרת דבס"ת שמניח בבית גנזיו אין לחלק בין יחיד למלך לענין אבידה לכ"נ דאין להקדיש ס"ת אלא א"כ כותב לעצמו אחרת. ומ"ש בזה על הרמב"ם ז"ל עיין בכסף משנה שם

דף כב

ואידך האי שויתי מאי דרש ביה מהרש"ל כתב אין לפרש ואידך דלא ס"ל וכתב את משנה תורה לשני תורות כו' דמאי פריך שמא לאותה ס"ת יחידה הוא עושה כך. ועוד מי איכא דלא סבירא ליה שיש למלך שני ספרי תורות דאם לא כן וכתב לו דגבי מלך למה לי הרי אפי' כל הדיוט וכו' ועוד הלא סתמא דמתניתין קאמרה דגבי מלך בעינן שני תורות וכו' עכ"ל ולא קשיא מידי דודאי מאן דדריש את משנה לכתב הנשתוון אית ליה דמלך נמי בחד ס"ת סגי ליה ואיצטריך למיכתב קרא דוכתב לו לאשמעינן שיכתבנה לעצמו ולא יתנאה בשל אבותיו לאפוקי הדיוט דסגי ליה בשל אבותיו ולית ליה דרשה דרבא דדריש מקרא דועתה כתבו לכם דהדיוט נמי מצווה לכתוב משלו דמלתא דרבא אתיא כמאן דדריש את משנה תורה לשתי תורות דלדידיה שפיר איכא למימר דהדיוט נמי לא יתנאה בשל אבותיו וממתני' לא שמעינן אי תרתי קא בעי אי בחדא סגי ליה דלא אתי לאשמעינן אלא דצריך לכתוב לשמו ובהכי פליגי אביי ורבא דאביי מוקי לה בחדא ולהכי אקשי ליה לרבא ורבא מוקי לה לשתי תורות. והא דפריך ואידך האי שויתי מאי דריש ביה שפיר פריך דמאן דדריש אח משנה לכתב הנשתוון וסגי ליה בחדא על

כרחך צריך לומר דבבית גנזיו היה מניחה ולא עשאה כמין קמיע דכיון דלא היה לו אלא אחת ודאי היתה כתובה כתיבה גסה ועשויה כתיקונה ארכה ששה ספחים כשאר ספרי תורות דלא גרע מלך מהדיוט וס"ת כי האי לא שייך לעשותה כקמיע לנושאה תמיד ועוד דדוקא למאן דבעי תרתי מוקמינן חדא לקמיע דאי לאו הכי תרתי למה ליה אבל למאן דאמר דסגי ליה בחדא אין סברא לומר דעשאה כקמיע דקמיע מאן דכר שמיה לכך פריך ואידך האי שויתי מאי דריש ביה. ולפי זה שפיר גרסי' לעיל בברייתא קמייתא אותה שיוצאה ונכנסה עמו עושה אותה כמין קמיע ותולה בזרועו וכו' ומהרש"ל וצריך למוחקו כיון דהוה סבר דליכא מאן דפליג דשני ספרי תורות קא בעי:

כל המגרש את אשתו הראשונה אפי' מזבח מוריד עליו דמעות יש לפרש לפי שאדם וחוה נבראו גוף אחד דו פרצופין ומן המזבח נבראו כמ"ש חכמים עפר מן האדמה ממקום שנאמר מזבח אדמה תעשה לי לכך כל הבוגד באשת נעוריו שהיא בת זוגו מתחלת היצירה ומגרשה עושה כמין פגם במזבח שנבראו ממנו לכך מוריד עליו דמעות ועוד י"ל דאיתא במסכת סוטה דרש ר' עקיבא איש ואשה שזכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתן ופירש רש"י ז"ל זכו שלא היה הוא נואף והיא נואפת שכינה ביניהם יו"ד באיש וה"א באשה ונראה דדריש הכי משום דקשיא ליה מה נשתנה שמות איש ואשה משמות שאר זכר ונקבה דלית לה לנקבה אלא ה"א יתירא על הזכר כגון פר פרה כבש כבשה איל אילה תיש תיישה וא"כ באיש ואשה נמי מה נפשך או איש ואישה הוה ליה לקרותן או אש ואשה מבעיא ליה לכך סבירא ליה דכיון דתרוייהו גוף אחד נבראו שם אחד לשניהם הוא דאיכא דהיינו אש אלא שהקב"ה שיתף שמו ביניהן ומלא את שמותם בשמו יו"ד באיש וה"א באשה. ונראה כי זה רמז הכתוב לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת דכיון דתרוייהו גוף אחד נבראו שלא כשאר כל זכר ונקבה לכך נקרא אשה שלא כדרך שאר שמות לפי שהם שניהן אש והקב"ה שיתף שמו ביניהן והיינו דסמוך על כן יעזוב איש את אביו וגומר ודרשו חז"ל לאסור העריות דכיון שהוא ית' שיתף שם י"ה ביניהן צריכין להיות גדורין מן העריות ששם של י"ה מורה על גדר הערוה כדפי' רש"י ז"ל בפרשת פנחס גבי החנוכי שהיו העובדי כוכבים ומזלות מבזין אותן ואומרים מה אלו מתיחסין על שבטיהם סבורים הם שלא שלטו המצריים באמותיהן וכו' לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהן ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזהו שנאמר שבטי י"ה עדות לישראל השם הזה מעיד עליהם אלמא דשם זה מורה על גדר הערוה ובהכי ניחא מה שהטיל עליהם שם זה כיון שהוא משותף בין איש לאשה. וכיון דשם של י"ה משותף בין איש לאשה כשזכו ויש שלום ביניהם נמ"א כשלא זכו כביכול מתישין

כח שם זה כמ"ש חז"ל צור ילדך תשי שמחישין כח של מעלה והיינו דאמר ר' אלעזר שכל המגרש אשתו ראשונה מזבח מוריד עליו דמעות לפי שיסוד המזבח עומד בשם של י"ה דהכי משמע בפרק החליל דקאמר התם הני ט"ו שיר המעלות כנגד מי אמרן דוד אמר ר' יוחנן בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעי למישטפיה עלמא אמר דוד מי איכא דידע אי שרי למיכתב שם אחספא ומשדי ביה לאחותי לדוכתיה כו' נשא אחיתופל ק"ו בעצמו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים לפשות שלום בין כל העולם כולו לאביהם שבשמים עאכ"ו א"ל שרי כתב שם אחספא שדי ביה נחית תהומא שיתסר אלפי גרמידי כיון דחזא דנחית טובא אמר כמה דמדלי טפי מרטיב עלמא אמר ט"ו מעלות ואסקיה חמיסר אלפי גרמידי ואוקמי באלפי גרמידי ונראה דשם זה דכתב אחספא שם י"ה הוה שעל ידו העולם מתקיים לפי שנברא על ידו שנא' כי בי"ה ה' צור עולמים ולכך כי בעא תהומא למיחרב עלמא שדא ביה שם זה ונתקיים. ועוד נראה כי בשם של י"ה העולם מתקיים שאין התהום יוצא ושוטפו דלהכי בדור המבול שחטאו בזנות ועריות והתישו כח שם של י"ה כביכול המשותף בין איש ואשה לכך יצא התהום ושטפם שנאמר ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה ולכך גברו המים ט"ו אמה מלמעל' רמז לשם של י"ה שפגמו ואשכחן נמי בעלמא דשם של י"ה מועיל לשטיפת המים כדאי' בפ' הספינה אמר רבה מישתעו לי נחותי ימא האי גלא דמטבע לספינתא מיתחזי כי ציצותא דנורא חיוורתי ומחינן באלותא דחקיק עלה אהיה אשר אהיה י"ה י"ה ה' צבאות וניים משמע דשם י"ה מועיל לשטיפ' המים לכ"נ דאותו שם דכתב אחספא שם י"ה הוה ולהכי אמר דוד ט"ו שיר המעלות נגד שם זה העולה מספר פ"ו כי שם זה מעמיד את התהום שלא יצא וישטוף את העולם. ועוד דכיון דרצה לעשות שלום בין כל העולם לאביהם שבשמים לכ"נ דשם של י"ה הוה לפי שזה השם הוא אדון השלום כמו שייסד הפייטן באופן דחתן כונן חתן וכלה טרם ידעו שלום וכו' מ א שמותן בשמו הקרוש באמת ושלום פירוש הסוד י"ה הוא אדון השלום ציום בו וכו' וכן ברכת כהנים יש בו ס"ו תיבות נגד שם של י"ה ולכך חותמין בשלום דהכל הולך אחר החיתום כללא דמילתא נראה דשם של י"ה כתב אחספא ועל ידו נעשה שיתין שהוא החלל אשר תחת המזבח ולכך כל המגרש את אשתו ראשונה ובוגד באשת נעוריו אשר שם של י"ה משותף בינו לבינה הרי הוא מתיש כח שם זה כדפירשתי ונמצא גורם שגם המזבח מוריד עליו דמעות כיון שיסוד המזבח עומד ע"ז השם כדפירשתי והיינו דמייתי ראיה מדכתיב וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' וכתיב ואמרת' על מה על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדת בה נראה דיהיב קרא טעמא על

בכיית המזבח שהוא מפני פגימת שם של י"ה אשר נפגם כביכול על ידי בגידת אשת נעורים ולכך קאמר על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר בגדת בה רמז לשם של י"ה המשותף בין איש לאשה ומעיד עליהן כשזכו כמ"ש שבטי י"ה עדו' לישראל ועל ידי הבגידה אשר בוגד בה הוא פונ' שם זה ולכך המזבח בוכה על פגימת יסודו כביכול.
והא דנקט כל המגרש אשתו ראשונה ולא קאמר סתמא כל המגרש אשתו וקרא נמי אמאי נקט ובין אשת נעוריך נראה משום דשם של י"ה המשותף בין איש לאשה אינו אלא בזיווג ראשון שנעשה בגזירת השם כדאמר בסמוך ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני ומסיק דהיינו דוקא בזיווג ראשון ולכך הוא ית' משתף שמו ביניהן לקרותן איש ואשה והיינו דנקט קרא ובין אשת נעוריך אשר בגדת בה והיא חברתך פי' דאשת נעורים היא בת זוגו ומחוברת אליו מיצירה הראשונה שכל הנשמות כולן היו תלויות באדם וחוה כדאיתא במדרש ולכך העיד ה' בינו לבינה אבל זיווג שני דלא היה על פי בת קול אלא לפי מעשיו לא הוי זיווג גמור בשיתוף השם יתברך ולכך כל המגרש אשתו הראשונה דוקא דאית בהו שיתוף שם של י"ה המזבח בוכה על פגימת יסודו אבל זיווג שני לא ועוד נראה דהיינו הא דאמר בסמוך אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו הראשונה שהיא לפי העצם של האדם קודם נושא אשה הוא אש בלא יוד כדפי' ולכך קודם שנושא אשה אש תוקד בקרבו ואין לו קרירות רוח כדאמר בסוטה לא זכה אש אוכלתן ובשעה שהוא נושא אשתו ראשונה נשתתף ביניהן שם של י"ה ונתקרר האש ונקרא איש ולכך קאמר שאין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו הראשונה שע"י שיתוף השם שביניהן נתקררה אשו אבל כשמתה עליו אשתו הראשונה נסתלק ממנו שיתוף השם שהיה ביניהן וחוזר לשמו העצם שהוא אש ואע"ג דחוזר ונושא אשה אחרת מכל מקום אין השם משותף בזיווג שני כדפירשתי:
ועוד נראה לפרש לכי שע"י הבאת שלום שבין איש לאשתו נעשה שיתין שהוא יסוד המזבח כדאמר התם נשא אחיתופל ק"ו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה למחות השם וכו' לכך המתקוטט עם אשתו ומגרשה המזבח מוריד עליו דמעות:
הא בזיווג ראשון הא בזיווג שני נראה כיון דקרא בזיווג שני אייריי ניחא הא דנקט קרא אלהים מושיב יחידים ביתה משום דקרא באלמון שנשא אלמנה אייריי דכשמתה אשתו ראשונה נשאר הוא יחיד מבת זוגו וכשמתה אישה הראשון נשארת היא יחידה מבן זוגה והקב"ה מושיב היחידים להיות בית אחד שמזווגן יחד והיינו דקאמר אל תיקרי בכושרות אלא בכי ושירות דמושיב יחידים ביתה הוי כמוציא אסורים מה להלן היה בכי ושירות בכי למצרים ושירות לישראל אף בזווג שני איכא בכי ושירות בכי לאותן

שמתו ושירות לזיווג זה ולכך קשה לזווגן כי הוא ית' מרחם על בריותיו וקשה בעינו זווג זה לדחות גברא ואיתתא מפני גברא ואיתתא כי היכי שהיה קשה בעיניו קריעת ים סוף להטביע את מצרים כדי להציל את ישראל כדאיתא במדרש שאמר הקב"ה מעשי ידי טובעים:

ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת פירוש מ' יום קודם גמר יצירת הולד שאין יצירת הולד נגמר עד סוף ארבעים יום ובת קול יוצאת בתחילת ארבעים כשמתחיל הולד להתרקם:

כל אדם שמתה אשתו עולם חשך בעדו ר"י אומר פסיעותיו מתקצרות נראה דהיינו הא דאיתא בפ' הבא על יבמתו אשכחיה רבי יוסי לאליהו א"ל כתיב אעשה לו עזר במה אשה עוזרתו לאדם א"ל אדם מביא חטין חטין כוסס וכו' לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו לפי' כשמתה אשתו עולם חשך בעדו לכך נקט שהיא מאירה עיניו ולפי שפסיעותיו מתקצרות לכך נקט שמעמידתו על רגליו:

כהן הדיוט אחד לשלשים יום דכתיב ראשם לא יגלחו וכו' לכאורה משמע דבכל כהן הדיוט שבעולם קאמר שצריך להסתפר כל שלשים יום ואפילו במשמר שאינו שלו ובבית אב שאינו שלו ותימה דאם כן כי פריך בסמוך אי הכי האידנא נמי מאי משני דומיא דיין מה יין בזמן ביאה הוא דאסור וכו' הא על כרחך לא הוי דומיא דיין דיין אינו אסור מדאורייתא לכהנים אלא בשעת עבודו כשנכנסין לבית המקדש כדכתיב יין ושכר אל תשת בבאכם אל אהל מועד וגידול פרע אסור לכל כהן שבעולם ואפי' שלא בשעת עבודה ומדאורייתא דהא מקרא קא יליף לכך נראה דהא דקתני כהן הדיוט אחד לשלשים דוקא בכהן הדיוט העובד עבוד' איירי שמשמר בית אב שלו הוא וכן משמע קצת דדוקא בכהן העובד איירי מדפריך בסמוך הכא נמי בעינן כהן הראוי לעבודה וכן משמע בהדיא מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות ביאת המקדש שכתב לפיכך כהן העובד מגלח משלשים יום לשלשים יום וכ"כ בכסף משנה שם:

אי הכי האידנא נמי בפ"ב דתענית איתא נמי להך סוגיא פירש"י ז"ל שם אי הכי כיון דמקרא נפקת ליה האידנא נמי לא לשלחו. וכתב עוד שם והתניא רבי אומר אומר אני כו' ואמר אביי כו' הוה מצי לאתויי רישא דברייתא מפני מה אמרו אנשי משמר כו' ואייתי סיפא בלשון קצרה ודוק מינה מכלל דרבנן אסרי:

זה בורר פרק שלישי

דף כג

כדאמר ר' יוחנן בערכאות שבסוריא ה"נ וכו' הוה מצי למיפרך כיון דרישא וסיפא בערכאות שבסוריא איירי א"כ קשיא דרבנן אדרבנן דקתני רישא וחכמים אומרים שני דיינים בוררים להן עוד אחד אלמא אית להו נמי דיכול לפסול ערכאות שבסוריא ולכך כשזה בורר לו ב"ד אחד וזה בורר לו ב"ד אחד וכל אחד פוסל ב"ד של חברו שני הדיינין בוררין להן בית דין שלישי וסיפא קתני אימתי בזמן שמביא עליהם ראיה וגו' אבל אם היו כשרים אינו יכול לפוסלן אלמא אית להו דלא מצי למיפסל ערכאות שבסוריא כיון שהמחום רבים עליהם כדאמר לקמן אלא דניחא ליה טפי למיפרך מרישא גופא דאי ס"ד כדאמרינן ב"ד ב"ד בתר דפסלי להו אזלי וברורו להו בי דינא אחריתי כדפריך בסמוך. א"נ מאן דאית ליה הך שינויא אע"ג דמייתי ראיה מאוקימתא דר' יוחנן דמוקי לה סיפא בערכאות שבסוריא מ"מ לא סבירא להו הכי אלא מוקי לה סיפא כדרבין דלקמן ורבי יוחנן ס"ל דרישא זה בורר לו דיין אחד קאמר כדמסיק:

כגון בי דינא דרב הונא ורב חסדא פי' רש"י ז"ל שהיו במקום א' וכתבו התוספות דלא נהירא דהא אמרינן דרב חסדא לא היה מורה לפני רב הונא אפי' ביעותא בכותחא. ונראה דלאו קושיא היא דדוקא מלתא דאיסור והיתר אסור להורות לפני רבו דמיחזי כאפקירותא אבל לדון דיני ממונות שפיר דמי דאפילו לפני משה רבינו היו דיני ממונות כדאשכחן שמינה על ישראל שרי אלפים ושרי מאות. וכן משמע בפרק יש נוחלין דקתני התם ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה אפשר לומר כן עמדו לפני משה ולא אמר להן ועמדו לפני הנשיאים אלא סרס המקרא דברי ר' יאשיה אבא חנן אומר בבית המדרש היו יושבין ועמדו לפני כולן ולא פליגי הכי בפרשת פסח שני שנאמרה תחילה דכתיב בה נמי ויקרבו לפני משה ולפני אהרן וגומר אלא צ"ל דהתם אפי' רבי יאשיה מודה דשניהם היו יושבים בבית המדרש דלא יתכן שיורה אהרן דבר שהוא איסור והיתר לפני משה רבו אבל דין נחלות דדיני ממונות הוא שפיר איכא למימר סרסהו ודרשהו ולכך בפרשת בהעלותך גבי פסח שני לא מייתי רש"י ז"ל אלא מילתא דאבא חנן לחודא:

ואמר רב דימי כגון דקבליה בחד איצטריך לאתויי הא דרב דימי דלא תימא דהתם איירי דקביל עליה בתרי דהוי תרתי לריעותא וכו' כמ"ש התוס' וא"ת ודלמא רב דימי ממתניתין דהכא שמעי ליה דר"מ אפי' בחדא לריעותא נמי קאמר וא"כ השתא נמי מאי פריך תנינא הא איצטריך למיתני הך דהכא דאי מהתם הוה אמינא דוקא היכא דאיכא תרתי לריעותא וליכא למימר דלא פריך אלא הך דהתם למה לי חדא דלישנא דמאי קמ"ל תנינא לא

משמע הכי ועוד דא"כ אמאי קעביד תרתי צריכותא כיון דלא פריך אלא אההיא דהתם למה לי וי"ל כמ"ש התו' לקמן דמדנקט רב דימי כגון דקבליה עליה בחד ולא קאמר אע"ג דקבליה עליה בחד משמע דאדרבנן קאי דאשמעי' דדוקא בחדא לריעותא אית להו דלא מצי הדר ביה אבל בתרתי לריעותא לא וא"כ ע"כ רב דימי מסברא דנפשיה קאמר הכי דלא מסתבר ליה למימר דבתרתי לריעות' קאמרי רבנן דלא מצי הדר ביה דממתני' דהכא אין ראיה דאיכא למימר דה"ה בתרתי לריעותא נמי אית להו דלא מצי הדר ביה והא דנקט מילתא בחדא לריעותא להודיעך כחו דרבי מאיר לאשמעינן דאפילו בחדא לריעותא אמר דמצי הדר ביה:

אמר רבי אלעזר בבא הוא ואחר לפוסלן פירש"י ז"ל דרבי אלעזר אעדים דסיפא קאי והטור בסימן י"ג כתב ואם אחד בא לפסול דיין שבירר חבירו אין שומעין לו אפילו יש לו אחד שמעיד כדבריו ואפי' אם פוסלו בכלל המשפחה ולפי זה נראה דדיינים דרישא נמי בהכי מיתוקמא ותרוייהו צריכי דאי אשמעינן דיינים ה"א בהא קאמר רבי מאיר משום דאיכא בי דינא אחרינא אבל בעדים דליכא אחרינא אימא לא ואי אשמעינן בעדים הוה אמינא בהא קאמרי רבנן אבל בדיינים אימא לא צריכא:

דף כד

הא ליכא כת אחרת מאי ה"נ דלא מצי פסיל היינו דרב דימי דמשמע דרב דימי לפלוגי אדרבי אלעזר קאתי דרבי אלעזר דמוקי לה פלוגתייהו אפי' בכת אחת וקאמר איהו דלא מיתוקמא אלא בשתי כתי עדים אבל בכת אחת דברי הכל אין יכול לפוסלן וכיון דלרבין נמי לא מיתוקמא פלוגתייהו אלא בשתי כתות א"כ היינו דרב דימי ומאי קמ"ל ומשני דאשמעינן דאמרינן מגו כהאי גוונא אע"ג דעדים ודיינים לא שייכי להדדי ומהימן בעל דין לחודיה אע"ג דליכא אחר עמו משום מגו

והאמר מר סימן לגסות הרוח עניות ועניות לבבל נחית כדאיתא בפ"ב דקידושין עשרה קבין עניות ירדו לעולם תשעה נטלה בבל וכו' וליכא למימר דעניות נמי אשתרבובי הוא דאשתרבב לעולם דהא עניות אכתי בבבל הוא דאיכא ובפ"ב דקידושין איתא נמי להך סוגיא וגרסינן התם בהדיא והאמר מר סי' לגסות עניות ועניות בבבל הוא דאיכא ועוד דלא אמרינן הך סברא דאשתרבב אלא גבי גסות הרוח דדייקינן לה מדכתיב א] לה בית. מה שפירש"י ז"ל דדייק לה מדלא כתיב לבנות להם בפ"ב דקידושין הקשו התוס' על זה דהא בכל הפרשה קורא איפה לשון יחיד ושם פירש"י ז"ל עוד דדייק מלשון דלבנות לה

דמשמע ולא בנו ועוד כתבו התוס' שם דדייק מדכתב לה בלא מפיק ה"א משמע דלא נתקיים כדפירש"י ז"ל גבי ויקרא לה נובח בשמו שהוא רפה לפי שלא נתקים לה שם זה:
והא תנא ליה רישא משמע דלרבא דוקא פריך כיוון דמוקי פלוגתייהו באתן לך וחימה תיקשי נמי לדרב יהודה אמר שמואל דאמר מחלוקת במחול לך אבל באתן לך דברי הכל יכול לחזור בו, א"כ ע"כ סיפא נמי במחול לך פליגי ואם כן תרתי למה לי לא ליתני אלא חדא. וי"ל דהא דפריך מאי לאו באותן הנשבעין ולא משלמין היינו משום דכל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין כדתנן ריש פרק כל הנשבעין והנך דנשבעין ונוטלין כגון שכיר ונגזל וחנוני כו' תקנתא דרבנן בעלמא הוא כדאיתא התם ולכך קאמר מאי לאו באותן הנשבעין ולא משלמין דמסתמא איירי מתני' בסתם שבועות הכתובים בתורה שהן נשבעין ולא משלמין ומשני דבאותן הנשבעין ונוטלין איירי ולה"פ עליה והא תני ליה רישא אי אמרת בשלמא רישא במחול לך אתי שפיר דתנא סיפא לגלויי רישא דלא תימא רישא באתן לך ולכך תני סיפא היה חייב לחבירו שבועה וכו' דמסתמא בשבועות הכתובות בתורה איירי שנשבעין ולא משלמין דהוה ליה כמחול לך וכיון דסיפא במחול לך רישא נמי במחול לך דומיא דסיפא אלא לדידך דמוקמית להו לתרוייהו באתן לך אם כן תרתי למה לי:
ואלו הן הפסולין אמתני' דלעיל קאי דקתני אימתי בזמן שמביא עליהן ראיה שהן קרובים או פסולין קתני הכא דאלו הן הפסולין ובתר הך מתניתין קתני נמי ואלו הן הקרובים:

דף כה

ויחזרו בהן חזרה גמורה לישנא דברייתא הוא בתוס' דמכילתין וסתמא דש"ס מפרש לן בכולהו איזהו חזרה גמורה והא דמפרש ש"ס במפריחי יונים דאפילו במדבר לא עבדי והיינו דוקא למאן דאמר ארא ולא מפרש נמי למ"ד אי תקדמי יונך ליוני דאפי' בחנם עבדי יש לומר כיון דכבר נקט לה ברישא גבי משחק בקוביא לא איצטריך לפרושי הכא דמרישא שמעינן לה אי נמי לכך מפרש לה אליבא דמאן דאמר ארא משום דמתני' הכי משמע טפי דלמ"ד אי תקדמיה יונך ליוני כיון דהיינו משחק בקוביא הוה ליה למיתני משחק בקוביא ומפריחי יונים גבי הדדי ואמאי הפסיק ביניהן במלוה ברבית ועוד כיון דקיימא לן כר' יהודה דאם יש להן אומנות אחרת כשרין כדאמר לקמן הלכה כרבי יהודה אם כן צריך לומר דמשחק בקוביא לאו אסמכתא הוא וטעמא דפסולין כשאין להן אומנות אחרת כרב ששת דאמר לפי שאין עסוקין בישובו של עולם וכיון דאנן קיימא לן דמשחק בקוביא לאו אסמכתא היא צריך לומר דמפריחי יונים היינו ארא דליכא למימר

אי תקדמיה יונך ליוני דאם כן היינו משחק בקוביא דהשתא ליכא לשנויי דתרוייהו צריכי דאי תנא תולה בדעת עצמו התם הוא דהוי אסמכתא דאמר קים לי בנפשאי דידענא טפי וכו' כיון דקי"ל דכל כי האי גונא לאו אסמכתא הוא ולכך מפרש לה ש"ס למ"ד ארא מיהו אף על גב דמפריחי יונים היינו ארא מ"מ המשחקים ביונים ואומרים אי תקדמיה יונך ליוני נמי פסולין כשאין להן אומנות א זרת כמו משחק בקוביא כיון שאינן עסוקין ביישובו של עולם וכ"כ הרמב"ם ז"ל ובש"ע:

גזלניו דאורייתא נינהו מדלא פריך אחמסנין משמע דחמסנין דרבנן אף ע"ג דחמסן בהדיא כתיב אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס חמסן דקרא היינו גזלן דבלישנא דקרא אין חילוק ביניהן והא דקאמר בפרק הכונס מה בין גזלן לחמסן היינו מה בין גזלן דרבנן לבין חמסן דרבנן כמ"ש התוס' שם ובסוף מסכת ב"ק דמייתי ראיה מחמסן בני יהודה דאפי' היכא דיהיב דמי הוי כאלו נוטל נשמתו כבר כתבו התוס' שם דלאו דרשה גמורה היא אלא אסמכתא בעלמא דחמסן דקרא היינו גזלן דלא יהיב דמי:

דף כו

רבי חייא בר זרנוקי ור' שמעון בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה וכו' נראה דמייתי ראיה מהך עובדא דמותר לחרוש ולזרוע בשביעית משום ארנונא כדמכריז ר' ינאי מדא"ל דיכול למימר אגיסטון אני בתוכו דהיינו ארנונא בלשון אחר שפירש"י ז"ל ולכך מייתי ש"ס הך עובדא הכא:

מלמד שפרחה בו צרעת לפי שכתב לשון הרע על אדוניו ועונש ל"ה הוא צרעת כדאיתא בערכין:

מפני שהיא מתשת כחו של אדם לכאורה משמע שע"י טורח עמלה של תורה קאמר שמתשת כחו של אדם ואין נראה דחוטבי עצים וחוצבי אבנים ושאר בעלי מלאכות טורח מלאכתן מרובה מעמלה של תורה ואדרבה דרכיה דרכי נעם וכל העוסק בה יש לו קורת רוח ודעתו נחה לכך נראה דמה שהיא מתשת כחו של אדם לאו מפני טורח עמלה הוא אלא שכן היא דרכה של תורה שכל העוסק בה נעשה כח חומרו תש כדי שיתגבר עליו כח נשמתו ודעתו וחכמתו שכל זמן שחומרו של אדם מתגבר אין דעתו נכונה וצלולה. ומהאי טעמא אמרו חז"ל תלמידי חכמי' כל זמן שמזקינין מוסיפין חכמה לפי שלעת זקנתן תש כח חומר שלהן לכך דעתו נוספת וכן משמע מעובדא דריש לקיש בפרק השוכר את הפועלים דהוי קא חזי ליה לרבי יוחנן דקא סח בירדנא ושוור לירד נא אבתריה א"ל חילך לאורייתא א"ל שופרך לנשי א"ל אי הדרת בך יהיבנא לך אחותי

קביל עליה בעי למיהדר לאתויי מאני ולא מצי הדר ופירש"י ז"ל שם דמשקבל עליו עול תורה תשש כחו אלמא אע"ג דאכתי לא הוה סרח ולא עמל בה נעשה תש כחו רק בקבלה בעלמ' וצ"ל דכך היא דרכה של תורה כדפי':

תושיה שניתנה בחשאי מפני השטן פירש"י ז"ל שהיה מקטרג ואמר תסתפק בעליונים וכו' וכי האי גוונא איתא במדרש רבה בשעה שנהנו ישראל מסעודת אחשורש עמד שטן ואמר רבש"ע עד מתי תדבק באומה זו אם רצונך אבד אותן מן העולם וכו'. א"ל הקב"ה תורה מה תהא עליה אמר לפניו רבש"ע תסתפק בעליונים וכו' לכאורה תימה דעליונים תורה למה להם כיון דאין בידם לקיימה דאין ביניהם לא זבין ולא מצורעים ולא נדה ולא יולדת לא אב ואם כדאיתא במדרש ויש לפרש לפי שאין לך אות או קוץ בתורה שלא יהא תלוי בו סוד קדושתו של הקב"ה ועצמותו ית' נמצא שהתורה נחלקה לשנים עיון ומעשה חלק המעשה הוא שע"י התורה אדם מקיים את המצות וחלק העיון הוא שכל המעיין בתורה ומדקדק ברמיזותיה הולך ומתגבר ומשיג על ידיה סוד קדושתו וגבורתו ית' ונהי דבעליונים לא שייך חלק המעשה מ"מ חלק העיון שייך בהו שפיר ואדרבא כיון שהן רוחניים יכולין להשיג על ידי התורה סוד עצמותו יתברך יותר ממנו אלא כיון דלא שייך בהו חלק המעשה לא רצה הקב"ה ליתן התורה לעליונים כי לא היה מסתפק בחלק העיון בלבד לכך נתנה לנו לקיים שניהם עיון ומעשה והיינו דבשעה שאמר הקב"ה לשטן תורה מה תהא עליה השיב בעליונים כלומר דמעיקרא נמי ראויים היו העליונים שתתן להם התורה אלא שלא היית מסתפק בחלק העיון בלבד עתה שאין ישראל מקיימין התורה תסתפק בעליונים ובפרק רבי עקיבא קאמר נמי שאמרו המלאכים תנה הודך על השמים וכו' צ"ל נמי כדפי'

אוכלי דבר אחר פסולין לעדות פירש"י ז"ל דהוי חילול השם מחמת ממון וכו' ולא משמע כן דא"כ הוה ליה למימר לא אמרן אלא דאפשר ליה לאיתזוני בצנעא וקא שקיל בפרהסיא מדנקט וקא מבזי נפשיה בפרהסיא משמע דטעמא משום בזיון הוא לכך נראה כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפי"א מהלכות עדות דטעמא דפסול לפי שהוא מבזה עצמו והבזויין פסולין לעדות מדרבנן כדתניא בספ"ק דקידושין האוכל בשוק הרי זה דומה לכלב ויש אומרים פסול לעדות ואמר רב אידי בר אבין הלכה כי"א וטעמא דמילתא דכיון שהוא מבזה עצמו בפרהסיא ואינו מקפיד על הבושת חשוב הוא ככלב ואינו מקפיד להעיד שקר

ובדבר שנגמרה מלאכתו כך היא גירסת רש"י והרא"ש וסמ"ג אבל רב אלפס ז"ל גריס בדבר שלא נגמרה מלאכתו וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"י מהלכות עדות דטעמא

דמלתא כתב בב"י דכל שלא נגמרה מלאכתו הוא מורה כיון שאני עוסק במלאכה מותר אני ליקח דבר מועט אבל כל שנגמרה מלאכתו אינו מורה אלא דרך גניבה הוא נופל וקשה דקאמר בסמוך איכריה דרב זביד חד גנב קבא דשערי ופסליה וכו' משמע דמייתי ראיה דדוקא אריסא כיון שיש לו חלק בפירות כשר אבל איכר כיון שאינו חולק בפירות פסול כמ"ש הרא"ש ז"ל לגירסת הרי"ף והרמב"ם ז"ל מאי ראיה מייתי והא קבא דשערי דבר שנגמרה מלאכתו הוא ואפי' באריס נמי פסול וי"ל דאינהו הוי גרסי חד גנב כיפה דשעריה ופסליה וכן גריס הערוך ופירש בערך כף דהיינו אלומה קטנה שהוא דבר שלא נגמרה מלאכתו אבל קשה דהרא"ש ז"ל גרס נמי כיפה דשערי וכיון דאיהו גריס בדבר שנגמרה מלאכתו א"כ מאי ראיה מייתי דמי שאינו חולק בפירות דפסול מהא דפסלי' רב זביד דלמא שאני התם דכיפה דשערי עדיין לא נגמרה מלאכתו ואפי' באריס נמי פסול:

דף כז

דאסהידדו ביה תרי בחד ותרי בחד מה שהקשו התוס' דמדקאמר והא תרי כמאה נינהו ואכתי חידוש הוא כבר תירצו התו' בפרק מרובה דאיירי שאין הני זוממין מסייע אחד לחבירו שאין האחד יודע כלום בעדותו של חבירו שראה אחד מחלון זה ואחד מחלון זה או בהודאה אחר הודאה ומה שהקשו נמי דאמאי נקט לעיל עד זומם עדים זוממין מיבעי ליה למימר כבר כתבתי שם דנקט לשון יחיד משום דאקרא קאי דכתיב נמי לשון יחיד והנה עד שקר ענה באחיו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות דכל עד שבתורה בשנים הכתוב מדבר אלא א"כ פרט לך בו אחד כמו לא יקום עד אחד באיש לכל עון וגו' ומה שכתבו נמי דהא דאיכא בינייהו לא הוי מעין פלוגתייהו נראה דלאו קושיא היא דכיון דאיכא מיהא נפקותא בין תרי לישני דרבא אע"ג דמילתא אחריתי היא אתי שפיר

ורבא דאמר כר' יוסי דאמר מחומרא לקולא אמרי' וכו' לכאורה קשה והא לא מיתוקמא הא דרבא כר' יוסי דהא באוכל נבלות לתיאבון מודה רבא דפסול להעיד אע"ג דמקולא לחומרא הוא ועוד דטעמא דרבא קאמר לעיל בהדיא משום דס"ל דרשע דחמס בעינן ולא משום דמקולא לחומרא לא אמרי' ועוד דהוזם בדיני נפשות מודה ר"י דפסול לד"מ ולרבא הא רשע דחמס בעינן וצ"ל דמחומרא לקולא ואפי' מחומרא לחומרא א"נ מקולא לקולא ליכא מאן דפליג דאמרי' ואפי' רבא מודה בכה"ג דלא בעינן רשע דחמס ולא פליגי אלא באוכל נבלות אי כשר לעדות אי לאו דהוי מקולא לחומרא דאוכל נבלות לא הוי אלא רע לשמים ועדות שקר הוי רע לשמים ולבריות וקאמר ש"ס דבאוכל נבלות לתיאבון דברי הכל פסול אע"ג דהוי מקולא לחומרא דכיון דעביד איסורא משום ממונא

חשוד הוא למשקל שוחדא ואסהודי שקרא אע"ג דאסהודי שקרא חמיר טפי מאכילות נבלות דלהכי רבי קרא וכתב לן עד חמס להכעיס אביי אמר פסול דרחמנא אמר אל תשת רשע עד כל שהוא רשע ואפי' מקולא לחומרא אמרי' ורבא אמר כשר דכי אמר רחמנא אל תשת רשע עד ואפי' מקולא לחומרא הני מילי ברשע דחמס אבל ברשע דלאו חמס מקולא לחומרא לא אמרי' והשתא פריך שפיר נימא אביי כרבי מאיר ורבא כר' יוסי

מאי דעתיך כר' מאיר ר"מ ור' יוסי הלכה כרבי יוסי ותימא מאי קאמר והא א"נ כר' יוסי ס"ל אתי שפיר דפסול דכי קאמר ר' יוסי דחשוד אעדות ממון לא חשיד אעדות נפשות בעד זומם דאע"ג דהוזם בדיני ממונות והוי רע לשמים ולבריות מ"מ לא חיישי' שיעיד עדות שקר בנפשות דכיון דחמיר ספי מממון מקולא לחומרא לא אמרי' אבל בהך עובדא כיון דאסהידו עליה דגנב הוא הוה ליה רשע דחמס וברשע דחמס כ"ע ס"ל דאמרי' מקולא לחומרא שהרי אוכל נבלות לתיאבון כיון דהוה ליה כרשע דחמס פסול להעיד לדברי הכל אע"ג דעדות שקר חמירא טפי מאיסור נבלה דאוכל נבלות אינו אלא רע לשמים אפ"ה אמרי' מקולא לחומרא כ"ש גנב דרע לשמים ורע לבריות דפסול לעדות נפשות אע"ג דנפשות חמירא מממון דכיון דעד חמס הוא אמרי' ביה מקולא לחומרא שהרי מסיק לעיל דאיסור נפשות לא חמיר להדי איסור ממון כמו איסור שהוא רע לשמים ולבריות להדי איסור שאינו רע אלא לשמים בלבד:

ואלו הן הקרובים אחיו ואחי אביו ואחי אמו בש"ס יליף לכולהו מקראי ובעל אחותו משום דכאחיו הוא דבש"ס יליף נמי מקרא דבעל כאשתו ואיידי דקתני אחיו ואחי אביו ואחי אמו קתני נמי בעל אחותו ובעל אחות אביו ובעל אחות אמו לאשמעי' בכולהו דבעל כאשתו והוי להו כאחיו ואחי אביו ואחי אמו והא דלא קתני נמי אביו ובנו משום דאינהו בהדיא כתיבי לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות דלענין עדות איירי קרא ולא איצטריך להו למיתני אבל כל הנך כיון דמדרשא אסיא לכך קתני להו ובעל אמו משום דידיה לא איצטריך דכבר אשמעי' דבעל כאשתו ולא קתני ליה אלא משום בניהן וחתניהן וכדמפרש בגמרא דקתני אחיו מן האב וקתני אחיו מן האם וחמיו איצטריך למיתני משום דידיה גופא דאכתי לא קתני ליה ואע"ג דכבר קתני דבעל כאשתו היינו בעל המעיד אבל בעל שמעידין עליו אכתי לא קתני ליה דליהוי כאשתו ולכך לא קתני וחתנו וגיסו איצטריך למיתני משום בניהן וחתניהן דאשמעי' דאפי' בראשון בשני אמרי' הרי בעל כאשתו וחרגו איצטריך למיתניה לאשמעי' דהוא לבדו פסול ולא בנו וחתנו אע"ג דבניהן וחתניהן לא קאי אהנך דנפקי מכללא מ"מ סד"א כי היכי דבנו וחתנו של גיסו דהיינו בנה וחתנה של אחות אשתו פסולין לו ה"נ בנו וחתנו של חורגו פסולין

לו דחד קורבה נינהו דכשם דאחות אשתו ואשתו כיון דהוו ראשון בראשון בנה וחתנה פסולין לו ה"נ חורגו ואשתו דראשון בראשון נינהו ה"א דבנו וחתנו פסולין לו קמ"ל דחורגו לבדו וטעמא דמלתא משום דבן חורגו וחתנו איתפליג דרא והיינו דפריך בש"ס ובעל אמו הוא ובנו וחתנו בנו היינו אחיו פי' כיון דבעל אמו משום דידיה לא איצטריך למיתני אלא משום בניהן וחתניהן וכיון דבנו היינו אחיו א"כ לא ה"ל למיתני בעל אמו כלל ולכך לא פריך נמי חמיו הוא ובנו וחתנו חתנו היינו גיסו ובנו היינו בעל אחותו משום דחמיו איצטריך למיתני משום דידיה גופיה כדפירשתי:

אף בעונות אבותם אתם ימקו כשאוחזין וכו' נראה דלכך כתיב אתם דמשמע בשביל שיש אתם עונות אבותם שאוחזין בהן ימקו:

דף כח

אשכחן לחובה לזכות מנלן וא"ת ולאו ק"ו הוא דכיון דקרוב פסול להעיד חובתו של קרובו כ"ש זכותו דאיכא למיחש דמשקר משום אהבת קרובו וי"ל דמה שפסלה תורה עדות קרובים לא מפני שהן בחזקת אוהבים שהרי לחובתו נמי פסול אלא גזירת הכתוב הוא כמ"ש הרמב"ם ז"ל ואיכא למימר דדוקא לחובתו פסול דגלי קרא לזכותו לא:

אמר רב נחמן אחי חמותו לא יעיד לי וכו' לכאורה קשה מאי קמ"ל מתניתין היא בעל אחותו כו' וחתניהן וי"ל דאשמעינן דלא תימא דמתניתא דוקא קתני דחתן אחותו לא יעיד לו לפי שבת אחותו ראויה ליורשו ובעל כאשתו דמי אבל הוא יכול להעיד לחתן אחותו לפי שאינו ראוי לירש את בת אחותו קמ"ל דאחי חמותו לא יעיד לי והשתא ניחא הא דאמר רב נחמן מילתיה אסיפא ולא ארישא דהוה ליה למימר אחי חמי לא יעיד לי בן אחי חמי וכו' דרבותא אשמעינן דאע"ג דאי אפשר שיירש את בת אחותו כ"ש אחי חמיו דאפשר לו שיירש את בת אחיו דהיינו כשאין בעלה קיים ורב אשי דבעי אחי חמיו מהו וכו' משום דהשתא מיהא דבעלה קיים אינו ראוי ליורשה דבעל יורש אשתו לכך קמיבעיא אם יכול להעיד לחתן אחיו אע"ג דחתן אחיו אינו מעיד לו:

מהו שיעיד אדם באשת חורגו פירש"י ז"ל ובנשי שאר קרובים לא איבעי להו דכיון דבניהן פסולין לו והוא להם פסול אף לנשיהן לפי שהבנים ראויין לירש את אמן כו' ודבריו תמוהים דנשי שאר קרובים בהדיא שמעי' להו מדקתני מתני' הן ובניהן וחתניהן דכיון דבעל בת אחי פסול לי ואני לו ממילא שמעינן דהוא הדין דאני פסול לאשתו בן אחי דחד קורבה נינהו ואין הפרש בין חתן אחי לכלת אחי ומתני' לא מצי למיתני כלותיהן כיון דאשה פסולה לעדות ומ"מ שמעינן דאני פסול לאשת בן אחי כי היכי דאני

פסול לבעל בת אחי וכיון דאני פסול אפי' לאשת בן אחי כ"ש דאני פסול לאשת אחי וכן כיון דאני פסול אפילו לאשת בן אחי אבי כ"ש דאני פסול לאשת אחי אבי. וע"ק לפירש"י ז"ל דא"כ אמאי קמיבעיא להו באשת חורגו ולא קמיבעיא נמי בנשי בניהן דנשי בניהן נמי בניהן כשרים לו כמו בן חורגו אלא ודאי צריך לומר דנשי בניהן מחתניהן שמעינן להו דשוין הן וחד קורבה הוא כדפי' מהו שיעיד אדם באשת חורגו תימה מאי קמיבעיא להו והא מתני' בהדיא קתני בעל אחותו ובעל אחות אביו וכו' הן ובניהן וחתניהן אלמא דבעל כאשתו וכיון דבעל כאשתו אשה נמי כבעלה דמאי שנא ותדע דלהא דבעל כאשתו לית לן קרא וע"כ צריך לומר דכיון דגלי קרא דאשה כבעלה מדכתיב דודתך היא ממילא שמעינן נמי דבעל כאשתו דמה לי בעל כאשתו מה לי אשה כבעלה ועוד דבירושלמי גרסי' אשת חורגו מהו בעל חורגתו מהו וקשה דמאי קמיבעיא ליה בעל חורגתו מהו כיון דמתני' בהדיא קתני דבעל כאשתו ועוד כיון דממתני' שמעי' בהדיא דבעל כאשתו א"כ מאי איצטריך לאתויי הא דבסור' אמרי בעל אשתו וי"ל דספוקי הוה מספקא להו מתני' דקתני בעל אחותו ובעל אחות אביו כו' וחתניהן טעמא מאי אי טעמא משום קורבה הוא כמו בן אחי שהוא פסול לי לא משום דבן אחי כאחי ממש הוא וכחד גופא דמי אלא משום קורבה הוא דפסול הכי נמי בעל אחותי דקתני מתני' דפסול לאו משום דבעל אחותי כאחותי הוא וכחד גופא דמי אלא משום קורבה הוא דפסול דכיון שנתחתן בי ולקח אחותי לאשה כי קרוב דמי וא"כ חורגו כיון דמתני' חורגו לבדו קתני דהוא לבדו קרוב הוא לו ותו לא אשתו כשרה לו וכשר להעיד לה או דלמא טעמא דמתני' דבעל אחותי ובעל אחות אביו וכו' דפסול לאו משום קורבה הוא אלא משום דבעל כאשתו הוא ובעל אחותי אחי הוא דכחד גופא דמי וא"כ אשת חורגי נמי חורגי היא דכחד גופא דמי ואני פסול להעיד לה ואע"ג דמתני' חורגו לבדו קתני אשת חורגו בכלל חורגו היא כיון דאשה כבעלה היא ולא אתי למעוטי אלא בנו וחתנו אבל אשתו לא דאשתו חורגו ממש היא והשתא פשיט שפיר דבסוריא אמרי דבעל כאשתו ממש וכחד גופא דמי ובפומבדיתא אמרי דאשה כבעלה ממש וכחד גופא דמי וא"כ אשת חורגו נמי בכלל חורגו הוא וחורגו בלבד דקתני לא אתי למעוטי אלא בנו וחתנו:

ולא דמי להדדי אלא כי אכלא לדנא פירש"י ז"ל ולא דמי ראובן ושמעון להדדי אלא כי אכלא לדנא כמגופה שאינו דומה לחבית וקשה לפירושו דא"כ הוה ליה למימר ולא דמי להדדי כי אכלא לדנא דהוה משמע דלא דמו להדדי כי היכי דאכלא לא דמי לדנא אבל השתא דקאמר אלא כי אכלא לדנא משמע דלא דמי לגמרי קאמר כי אם כמו אכלא דדמי לדנא קצת ולא לגמרי לכך נראה לפי שהמגופה כשהיא מונחת על החבית איננה דבוקה

בחבית כי אם דיבוק מעט לכך קאמר דאבי חתן ואבי כלה אינם דבוקים יחד ולא דמי להדדי אלא כי אכלא לדנא שאינה דבוקה כי אם מעט וכי האי גונא קאמר בסמוך אטו בקיר' דקבא אידבקנא בכו אח"כ מצאתי שכן פי' בערוך ערך אבלא בבי"ת:
ואתי רבי יוסי למימר גיסו לבדו וכ"ש חורגו דבן גיסו ובן חורגו דמיין להדדי כדפירשתי לעיל וכיון דגיסו לבדו כ"ש חורגו דאיתפלג דרא:

דף כט

ולא מבקש רעתו ידיננו דסמיך ליה ושפטו העדה ולהכי לא דריש איפכא והוא לא אויב לו ידיננו ולא מבקש רעתו יעידנו דהא מסתבר טפי לאוקמי קרא בדיין דבדיין אפילו רבנן מודו דשונא לא ידון והא דדריש קרא לעד אע"ג דעדים לא כתיבי התם בהדיא מ"מ כולה הרשה מיירי שהעדים העידו שהרגו בשוגג או במזיד:
ואומר הולך רכיל מגלה סוד מייתי ראיה דמגלה סוד כי הכא מיקרי הולך וא"כ הוי בכלל דלא תלך רכיל בעמך דפשטא דקרא דלא תלך רכיל במוציא ומוליך ל' הרע מאדם לחבירו אייריי:
אמרינן להו סהדי שקרי אאוגרייהו זילי לכאורה תימה דמה איכפת לו שיהא בזוי בעיני השוכרו ואין זה איום. וי"ל דה"ק סהדי שקרי אפילו אאוגרייהו זילי שאפי' השוכרים שנהנין מהן מבזין אותן כ"ש שאר כל אדם נמצא שיגיע להן בושת גדול מכל העולם כולו. ונראה דהיינו דקתני מתני' ומאיימין עליהן והדר קתני ומוציאין את כל האדם לחוץ לפי שצריך לאיים עליהן בפני הכל כדי שיתבייש הרבה אם יעיד שקר וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפרק י"ז מהלכות עדות מאיימין עליהן בפני הכל ומודיעין אותן כח עדות שקר ובושת המעיד בה בעה"ז ובעה"ב אח"כ מצאתי שכ"כ בסמ"ג לאוין סי' רי"ו וז"ל ובגמרא אומר שאומר להם סהדי שקרי אפי' אאוגרייהו זילי:
מסייע ליה לר"י וכו' מפורש לקמן בסמוך ומפני מה לא טען לו הקב"ה לפי שלא טען הוא במדרש רבה פ' בראשית לא משמע הכי אלא משמע שלא רצה קב"ה להניח את הנחש שיטעון כן דאיתא התם ויאמר ה' אלהים אל הנחש עם אדם נשא ונתן עם חוה נשא ונתן ועם נחש לא נשא ונתן אלא אמר הקב"ה נחש זה רשע בעל תשובות ואם אומר אני לו עכשיו הוא אומר לי אתה צוית אותם ואני צויתי אותם מפני מה הניחו צוויך והלכו להם אחר צווייי אלא קפץ עליו ופסק את דינו:
שנאמר אמר אלהים לא האכלו ממנו ולא תגעו בו ומתוך התוספת גירעו שדחף הנחש את חוה על האילן עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה על הנגיעה וכו' וא"ת כיון

דידעה חוה שלא נצטוו על הנגיעה אמאי השגיחה עצמה בדברי הנחש במה שאמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה וכו' וי"ל דבטעה שצוה הקב"ה לאדם שלא לאכול מן העץ לא היתה חוה שמה ולא שמעה הצווי דהכי משמע מדכתיב ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל ן הגן וגו' אלא שאח"כ אמר לה אדם לחוה את מצות השם שלא לאכול מן העץ ולפי שהנשים דעתן קלות לכך עשה לה סייג וגדר והוסיף לה על צוויו של מקום ואמר לה שהקב"ה אסר גם הנגיעה כדי שתתרחק ממנו לגמרי וכיון שחוה היתה סבורה שהקב"ה אסר גם הנגיעה לכך כשדחפה הנחש עד שנגעה באילן ולא מתה האמינה לו שכשם שאין מיתה בנגיעה ק אין מיתה באכילה וחזקיה דיליף מהכא שכל המוסיף גורע ממה שהוסיף אדם לחוה קא יליף שע"י כן אכלה חוה וגרמה שגם הוא אכל ממנו דכיון שאכלה היא ולא מתה אכל הוא ע"כ. והשתא ניחא מה שאמרה חוה הנחש השיאני ואוכל דלכאורה אין זה תשובה כלל למה שאמר לה הקב"ה מה זאת עשית. ונראה לפי שהנחש הטעה את חוה במה שאמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה וכו' כיון שלא נצטוו על הנגיעה לכך אמרה הנחש השיאני ואיתא במדרש רבה וכן פי' רש"י ז"ל השיאני הטעני פי' שע"י כן שהטעה אותי ואמר כשם שאין מיתה בנגיעה כו' אכלתי דלא הויא מזידה גמורה כל כך:

מהכא אמתים וחצי ארכו פירש"י ז"ל דל אל"ף מהכא קרי ביה מתים שתי מאות אמה ומסיפא דקרא דכתיב ואמה וחצי רחבו הוי שמעינן דרישא נמי מאתים אמה קא' ולא טפחים. ועוד יש לפרש דמוי"ו דוחצי יליף דאי כתיב אמתים חצי ארכו הוה משמע דחצי ארכו של ארון היה אמתים נמצא דכל ארכו היה ארבע אמות השתא דכתיב וחצי הרי שכל ארכו אינו אלא אמתים וחצי:

אמר ליה ניזיל וניהדר פירש"י ז"ל נשלם החצי שקבלנו משמע דפלניא ופלניא אמרו כן דרך שאלה אם מוטל עליהם לשלם החצי שקבלו כבר ועוד יש לפ' שהיורשים אמרו כן כיון שאדם עשוי שלא להשביע את בניו א"כ ניזיל וניהדר עובדא שיחזירו לנו אידך פלגא שפרענו להם וכן משמע קצת לשון הטור בסי' כ"ה דמייתי הך עובדא וזה לשונו שם א"ל ניזיל וניהדר בו מאידך פלגא דפרעינן וכן משמע בהדיא מדברי הרי"ף ז"ל בפרק זה בורר:

דף ל

ת"ר אמר להן אתם אני ראיתי אביכן וכו' לכאור' תימ' דמה ענין הך בריית' בהך שמעתא. ועוד דלעיל קאמר ש"ס דמתני' דקתני עד שיאמר בפנינו הודה לו וכו' מסייע ליה לרב

יהוד' דאמר צריך שיאמר אתם עידי וקש' היאך משמע ליה ממתני' דצריך שיאמר אתם עידי ורש"י ז"ל פי' דבפנינו משמע שעשאונו עדים מדלא קתני שמענו שהודה לו וזה דוחק ומדברי הרמב"ם ז"ל פ"ו מהל' טוען משמע דהכי פי' דמתניתין אם אמר הוא אמר לי שאני חייב לו כו' לא"כ דכיון דלא הוי אלא אמירה בעלמא מ"למ שלא להשביע אמרתי או משטה הייתי בו עד שיאמר בפנינו הודה לו שלא אמר לו בדרך שיחה בעלמא אלא בלשון הודאה שאמר הריני מודה בפניכם שאני חייב לו מנה דכיון דמוסר דבריו לא שייך למימר משטה הייתי בו וקאמר ש"ס דמתניתין מסייע ליה לרב יהודה דאמר צריך שיאמר אתם עידי אבל באמירה בעלמא מצי למימר משטה הייתי בו ומתני' נמי הכי סבירא לה דאמירה בעלמא לא מהני ורב יהודה דאמר צריך שיאמר אתם עידי היינו כשלא הזכיר ל' הודאה אבל אמר ל' הודאה ודאי מהניא כדקתני מתני. והשתא ניחא מה שסידר ש"ס הך ברייתא בהך שמעתא דברייתא נמי קתני שאם לא אמר דבריו בדרך שיחה והערמה אלא כמוסר דבריו קיימין. וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"י מהלכות זכייה שכתב שכיב מרע שאמר מנה לפלוני בידי אם אמר זה דרך הודאה ולא היה שם חשש הערמה נותנין אע"פ שלא אמר תנו כיוצא בו ראו את אביהן שהטמין מעות בשידה תיבה ומגדל ואמר של פלוני הן של מעשר שני הן אם כמוסר דבריו קיימין אם כמערים לא אמר כלום וכן בא אחד ואמר להם אני ראיתי את אביכן שהטמין מעות בשידה תיבה ומגדל ואמר של פלוני הם אם היו טמונין בבית לא אמר כלום בשדה וכו' הרי שמדמה להדדי דין מי שאמר דבריו כמוסר למי שאחר דרך הודאה דחד מילתא נינהו ולהכי היפך הרמב"ם ז"ל מציעתא לרישא דברייתא משום דמציעתא במוסר דברים איירי דהוי דומיא כמי דאמר דבריו דרך הודאה:

דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין אע"ג שכיון בעל החלום מנין המעות והמקום מ"מ כיון דאין חלום בלא דברים בטלים שמא מה שאמר לו של פלוני הן של מעשר הן דברים בטלים הן וטעמא דאין חלום בלא דברים בטלים נראה לפי שכח הדמיון פועל באדם וכשרואה בחלומו דבר אמת הדמיון פועל ומוסיף דברים שקרים:

ודכולי עלמא כרבן דפליגי עליה דר' יהושע אע"ג דר' יהושע בן קרחה אית ליה דר' נתן כדאמר בסמוך לא מצי למימר דטעמא דר' נתן משום דס"ל כר' יהושע בן קרחה דלא בעי שיראו שניהן כאחד דע"כ ר' נתן לית ליה דר' יהושע בן קרחה דאי אית ליה א"כ מאי קמ"ל דשומעין דבריו של זה היום כו' השתא ומה עיקר ראיה בהדי הדדי לא בעינן הגדה מיבעיא והשתא ניחא דנקט בסמוך שמעתי שמודה ר' יהושע בן קרחה לר' נתן אע"ג דלא אשכחן דפליג עליה אלא משום דע"כ צ"ל דרבי נתן פליג אדר' יהושע בן קרחה כדפי':

לאו היינו הודאה אחר הודאה אמימרא גופה לא קשיא ליה דלא זו אף זו קאמר לא זו הודאה אחר הודאה דמצטרפי דמסתמא אההיא מנה דקא מתכוין לאודויי עליה מעיקרא קא מודי לה נמי בתר הכי אלא דמעיקרא לא איתרמי ליה תרי סהדי אלא אפי' הודאה אחר הלואה דמעיקרא לא הוה קא מקבל ליה לאסהודי אנפשיה אלא דההוא סהדא קא חזי ליה ההלואה ממילא כמ"ש הטור בסי' פ"א ואיכא למימר דבתר הכי אמנה אחרינא קא מודי אפ"ה מצטרפי אבל השתא כיון דע"כ איירי דא"ל לבתרא מנה דמודינא קמך יזפי קמי פלניא וכו' א"כ כיון דפשיטא דתרוייהו אחד מנא קא מסהדי תרתי למה לי:

דף לא

ת"ר מניין לכשיצא לא יאמר הריני מזכה וכו' תימה מאי קמ"ל ברייתא כיון דלא אתי לאסופי מידי אמתני' ונראה דלא גרסי' במתני' ואומר הולך רכיל מגלה סוד ובברייתא גרסי' ליה ורב אלפס ז"ל לא גריס במתני' שנאמר לא תלך רכיל בעמך:

דגלי מילתא איתמר ביה מדרשא אע"ג דמלתא דאיתמר ביה מדרשא מפורסם קצת ולאו סוד גמור הוא אפילו הכי הוי בכלל מגלה סוד כי היכי דהיה בכלל מגלה סוד מי שאמר הריני מזכה וחברי מחייבין וכו' אע"ג דמילתא דאיתמר בבי דינא נמי מפורסם קצת ולאו סוד ממש הוא ולהכי מייתי ש"ס הך עובדא הכא:

כל זמן שמביא ראיה וכו' אנתבע קאי שאם נתחייב בדין לשלם כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין וכן משמע מעובדא דההוא ינוקא דתבעיה לדינא דמייתי עלה בגמרא וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ז מהלכות סנהדרין שכתב מי שנתחייב בב"ד והביא עדים או ראיה לזכותו וכו' וכתב בד"א בגדול שנתחייב והביא ראיות וכו' אבל יורש שהוא קטן ובאו עליו טענות וכו' משמע דכולה מילתא בנתבע איירי והיינו דמשני ש"ס מהו דתימא ה"מ לכתחילה פי' שעדיין לא פרע דלא מפקינן מיניה ממונא אבל דיעבד שכבר פרע אימא לא מהדרינן עובדא קמ"ל והשתא ניחא דלא משני נמי בסיפא הכי דלא מצי למימר מהו דתימא הני מילי לכתחילה אבל דיעבד שפיר דמי דכיון דאפי' לכתחילה שעדיין לא פרע הלכה כדברי חכמים ומפקינן מיניה ממונא כ"ש דיעבד שכבר פרע ואיפכא לא מצי לשנויי מהו דתימא ה"מ דיעבד אבל לכתחילה לא קמ"ל דכיון דמתניתין סתמא קתני פשיטא דלכתחילה איירי דמהיכא תיתי לאוקמי מתניתין בדיעבד דוקא:

כמאן כרבי דאמר אותיות נקנות במסירה ולכך נאמנת לומר שהוא פרוע במגו דאי בעיא אמרה לקוח הוא בידי כיון דבמסירה סגי לה ולא בעי כתיבה משמע מדברי רב אלפס ז"ל ורש"י ז"ל כתב וה"נ קנאתו והוי בדידה וכו' ועיין בנמוקי יוסף:

כיון דאתחזק בבי דינא איבעי קלתיה לא אמרי' פי' כיון שהוציאה את השטר לפני הב"ד ואז אמרה שהוא פרוע לא אמרינן מגו דאיבעיא קלתה כיון דבאותה שעה אין בידה לשורפה דסבירא ליה לרב נחמן דלא אמרי' מגו אלא א"כ לא הביאה השטר לפני הב"ד ואמרה השטר בידי ופרוע הוא דאז מהימנא במגו דאי בעי' שתקה ולא העידה אזלה וקלתיה וקא מותיב ליה מברייתא דקתני סמפון שיש עליו עדים פי' שטר חוב ושוברו מונח אצלו אותו שובר סמפון קרי ליה בין אם שניהם ביד המלוה בין שניהן יוצאין מתחת יד שליש או אם שניהם נמצאין על השוק ביחד כדמשמע בספ"ק דב"מ וקתני סמפון שיש עליו עדים והוא ביד מלוה יתקיים בחותמיו אבל אין עליו עדים איכא למימר דכתב ונמלך אין עליו עדים ויצא מתחת ידי שליש פי' הסמפון וגם השטר חוב דסמפון לא קרי ליה אלא בשטר ושוברו עמו כדפי' ועוד דאם אין השטר בידו מאי מהני שלישותו כיון שאין עדים על הסמפון או שיוצא אחר חיתום שטרות דאי לאו דפרעיה לא הוה שביק מלוה למיכתב תברא בגוויה לכך הסמפון כשר אלמא דשליש מהימן מגו דאי בעי קלייה לשטרא אע"ג דאיתחזיק שטרא בבי דינא שהוציא השטר והשובר בבת אחת לפני הב"ד:

ואחד אומר נלך למקום הוועד לפי שהוא חושש שמא יסעו אלו הדיינים ויוציאו ממון שלא כדין לכך הוא רוצה לילך למקום קיבוץ תלמידי חכמים הרבה לדון לפניהם וכד מרינן בר"פ אחד דיני ממונות צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה והיינו דקאמר בסמוך ואם הוצרך דבר לשלול שאין הדין ברור לאלו הדיינין וצריכין לשאול הדין לת"ח שבמקום הוועד כותבין ושולחין ואם אמר כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני פי' שמא טעיתם ואלך למקום הוועד למיהדר דינא כותבין ונותנין לו והיבמה הולכת אחר היבם להתירה אע"ג דחליצה נמי דין הוא צריכה היא ללכת אחריו למקומו ואפי' מב"ד יפה לב"ד שאינו יפה כל כך דהיינו מטבריא לציפורי וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל פ"ו מסנהדרין ורש"י ז"ל כתב למקום הוועד תלמידי חכמים הרבה שיהא זה בוש מהם ולא משמע כן כדפירשתי:

דף לב

אחד דיני ממונות פרק רביעי

ואי ס"ד בעינן דרישה וחקירה מאוחרים אמאי כשרים פירש רש"י ז"ל אלמא לא בעינן דרישה וחקירה דא"כ היכי מתרצינן למילתא דשטרא נימא זייפא הוא ולא ראו עדים החתומים בו את המלוה הזאת וקצת קשה דלמא איירי שבאו עדים ואמרו ידענו שהעדים

החתומים בו ראו את המלוה הזאת אלא שקדמה לזמן הכתוב כאן שאחרוהו מלכותבו עד אחר זמן אי נמי כתבוהו בו ביום ואיחרו הזמן בכוונה וכן שטרי חוב המוקדמין איירי נמי שהקדימו הזמן בכוונה. ונראה דהכי פריך אי ס"ד בעינן דרישה וחקירה מאוחרין אמאי כשרין והא עדות שאי אתה יכול להזימה הוא ולאו עדות הוא דמידי הוא טעמא דבעינן דרישה וחקירה כדי שיבאו עדים לידי הזמה כדפירש"י ז"ל בריש פרק היו בודקין וכיון דמאוחרין כשרים לא יבאו לידי הזמה שאם יבאו עדים ויאמרו להם והלא עמנו הייתם באותו חדש או באותו יום וכו' מצי למימר שטר זה אחרנוהו וכתבנוהו ומעיקרא נמי פריך הכי היכי חיישי שמא אחרוהו וכתבוהו דכיון דבעינן דרישה וחקירה ע"כ לא חיישינן להכי דא"כ עדות שאי אתה יכול להזימה הוא אח"כ מצאתי בדברי הראב"ן ז"ל שכתב נמי כדפרישית

כתיב בצדק תשפוט עמיתך וכתיב צדק צדק תרדוף מרישא דקרא גופה דכתיב ושפטו את העם משפט צדק לא מצי פריך דצדק דרישא אמשפט קאי ואיכא למימר דאתו למעוטי דין מרומה כלומר משפט צדק ולא משפט מרומה כדאמרינן בפ"ק דשבת כל דיין שדן דין אמת לאמתו וכו' וכתבו התוס' דין אמת לאפוקי דין מרומה ולכך לא כתיב משפט צדק צדק אבל בצדק תשפוט וכן צדק צדק תרדוף דקאי אדיינין לכך רמי להו שפיר אהדדי:

אחד לדין ואחד לפשרה כיצד וכו' תימה מאי קשיא ליה דקאמר כיצד וכי עד השתא לא ידעינן איזהו דין ואיזהו פשרה וי"ל משום דתרדוף אדיין קאי משמע דאזהר רחמנא לדיין שירדוף ויעשה פשרה אפי' בע"כ של בעל הדין כי היכי דאזהר רחמנא לעשות דין בע"כ של נתבע וקשיא ליה הא תינח דין אלא פשרה מאי איכא למימר והא לאו בדיין תליא מילתא שאין כח ביד הדיין לעשות פשרה אלא א"כ נתרצו שניהם לכ"ק כיצד שתי ספינות וכו' פי' דקרא איירי היכא דאי אפשר לעשות דין אלא פשרה כגון שהיו שתיהן קרובות או רחוקות או טעונות דכיון דשתיהן שוות לענין הדין ע"כ צריך לעשות פשרה ביניהן ובכה"ג הזהיר הכתוב את הדיין שירדוף לעשות פשרה שמוטל על הדיין לשער כמה שכר העלה אחת לחברתה כדי שתדחה ואם תתרצה אחת מהן ליטול השכר הרי טוב ואם לאו יטיל גורל ביניהם איזהו תטול השכר ותדחה. והיינו דנקט הטל פשרה ביניהן ולא קאמר עשה פשרה ביניהן לפי שאין כח ביד הדיין לכוף לשום אחת מהן שתטול השכר ומדחה אלא שהדיין צריך לשער לפי אומד דעת כמה היא שכר הדחייה ויניח פשרה זו לפניהם והן יתרצו עצמן או יטילו גורל איזהו תטול השכר:

והא חסמינן להו ואע"ג דפתיחת זכות לא הוי אלא לאחר שדרשום וחקרום היטב ובאין לישא וליתן כדמשמע בפרק היו בודקין מכל מקום בשעת משא ומתן כשמהפכין בזכותו ואומרים שמא כך וכך כדי לזכותו דאפילו הוא עצמו יכול לטעון זכותו אפי' אחר שמוציאין אותו לסקלו כדאיתא ריש פרק נגמר הדין אז צריכין לחזור ולישאל את העדים שיעידו על אותו טענה של זכות אם היה כך וכך אם לאו וכיון דאמרינן להו הכי חסמינן להו ולא יעידו שוב חובתו:

דף לג

אמר רב נחמן כאן שיש גדול הימנו וכו' מדלא קאמר אלא אמר רב נחמן משמע דרב נחמן קא מיהדר לאוקמי שינויי דרב יוסף וקשה דהא השתא לא איצטריך לשנויא דרב יוסף דאי נמי איירי מתני' דהכא בשאינו מומחה כההיא דבכורות מיתוקמא שפיר דהכא איירי שיש שם גדול הימנו לבטל דבריו ולכך הגדול מחזירו והתם איירי שאין שם גדול הימנו ולהכי מה שעשה עשוי וישלם מביתו ואם הוא מומחה פטור מלשלם דמזליה דההוא גברא גרים ליה דטעה ורב אלפס ז"ל כתב דהא דמשני רב יוסף כאן במומחה כאן בשאינו מומחה היינו מתני' דהכא בשאינו מומחה וההיא דבכורות במומחה וגרסי' ומומחה משלם והא קתני סיפא ואם היה מומחה לרבים פטור מלשלם אמר רב נחמן כאן שיש גדול ממנו וכו' ולפי זה אתי שפיר דרב נחמן לאוקמי שינויא דרב יוסף קאתי וא"ת והיאך מצינו למימר דההיא דבכורות במומחה איירי והא מדקתני סיפא דהתם ואם היה מומחה וכו' מכלל דרישא לאו במומחה איירי וי"ל דלכך דקדק התנא ונקט בסיפא ואם היה מומחה לרבים ובספרים שלנו גרסי' ואם היה מומחה לב"ד משום דרישא נמי במומחה איירי אלא שיש שם מומחים גדולים ממנו בחכמה ובמנין וסיפא איירי שהוא מומחה לרבים או לב"ד שאין שם גדול הימנו שהוא הגדול שבכולן ומופלא שבב"ד ולכך אינו משלם:

טעה בנואף ונואפת מה שפירש"י ז"ל דבנואף ונואפת ליכא טעותא לזכותא וקשה כיון דליכא טעותא אלא בדבר שהצדוקין מודין בו מאי קמיבעיא ליה. ונראה לפי שנאמר ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לכך קמיבעיא ליה שאם טעה ואמר לנואף דוקא אזהר רחמנא ולא לנואפת ופטרה ולא אסיק אדעתיה קרא אחרינא דכתיב מות יומת הנואף והנואפת מי הוה טעות בכה"ג או לא א"ל אדמוקדך יקיד וכו' דמ"מ דבר שהצדוקין טועין בו הוא ועיין בערוך:

דף לד

אלא דברי המזכין מאי טעמא פירש"י ז"ל אם איתא דיכול לחזור בו למה לי למיכתבינהו משום שעת משא ומתן דלמחר הא מלתא בעלמא היא כדי שיחזור אחר הזכות לכתוב פלוני זיכה למה לי למיכתב טעמא וזה נראה דוחק קצת לפרש דפריך לא לכתוב אלא פלוני זיכה דמשמע דפריך דלא ליכתב מידי מן המזכין ונראה דשפיר פריך אלא דברי המזכין מ"ט לא לכתוב לא הן ולא טעמיהן דכיון דכותבין שם המחייבין וטעמיהן ממילא ידעינן שכל אותן שלא נזכרו בין המחייבין היו מזכין אתמול וא"כ מה נפשך אי קא מזכה נמי למחר הרי טוב ואי קא מיחייב בעי למיעבד הלנת דין כיון דאתמול הוה מזכה שהרי לא נזכר בין המחייבין וא"כ למה לן להזכירן כלל אלא ודאי משום דאי הדר ביה לא צייתינן ליה הלכך בעי למיכתב דלא לימא שמא בדבר שהצדוקין מודים בו הייתי טועה:
רבי יהושע אומר וכו' פירש"י ז"ל קס"ד דר' יהושע לאו לאיפלוגי אתי ותימה היאך קא ס"ד למימר הכי והא סיפא דמתני' בהדיא קתני דפליגי דקתני אין בין דברי ר"ג לדברי ר' יהושע וכו' לכך נראה דרב זביד סבר דבכי האי גונא טעם אחד משני מקראות הוא דכיון דבין למר ובין למר עיקר הכתוב אתי לאשמעי' דמזבח מקדש את הראוי לו שאם עלו פסולין לא ירדו אע"ג דאיכא נפקותא פורתא בין האי להאי מ"מ כיון דגוף הכתוב אתי לאשמעי' חד טעמא טעם אחד משני מקראות קרי ליה:
רבי יוחנן סתמא אחרינא אשכח וכו' פירש"י ז"ל דלילה וסומא כי חדא נינהו ואע"ג דמתני' לא מכשר לדון בלילה אלא גמר דין. פירש רב אלפס ז"ל דשפיר מייתי ראיה דהא כולי אינשי לא מצו למיחזי בליליא כדחזי סומא באחד מעיניו ביום וכיון דקתני דגומרין בלילה דין הוא לסומא באחד מעיניו שידין ביום לכתחילה וקשה לפי' דאם כן וביום הראות בו דדרשינן מיניה דאין רואין נגעים בלילה ל"ל תיפוק ליה מדכתיב לכל מראה עיני הכהן דדרשי' מיניה פרט לסומא ואפי' בסומא בא' מעיניו קאמר ולכך יליף לה מדכתיב לכל מראה עיני הכהן לשון רבים ולא יליף לה מדכתיב וראה הכהן את הנגע וכיון דאפי' סומא בא' מעיניו אינו רואה את הנגעים כל שכן דאין רואין נגעים בלילה כיון דכולהו אינשי לא חזו בליליא כדחזי סומא באחד מעיניו ביום וא"כ וביום הראות בו למה לי לכך נראה דלילה מלתא אחריתי וסומת מלתא אחריתי והא דקאמר רבי יוחנן סתמא אחריתי אשכח אע"ג דמתני' לאו בסומא איירי מ"מ מייתי ראיה שפיר דכיון דסבירא ליה דגומרין בלילה אלמא אית ליה דלא מקשינן ריבים לנגעים לומר מה נגעים ביום כו' א"כ על כרחך לא מקיש נמי ריבים לנגעים לענין סומין דאי מקיש לענין סומין אמאי גומרין בלילה והא אין היקש למצה וכ"כ הרמב"ן והרז"ה ז"ל וכן פירש"י ז"ל בפרק

בא סימן מיהו קשה לפי זה דלמא טעמא דמתניתין דהכא משום דכתיב ושפטו את העם בכל עת אבל לענין סומא מקשינן ריבים לנגעים כמ"ש התוספות אבל לפירוש רב אלפס דלילה וסומא כי הדדי נינהו ניחא דאי מקשינן ריבים לנגעים לענין סומא באחד בעיניו דפסול א"כ אמאי גומרין בלילה והא סומא באחד מעיניו ביום חזי טפי משאר אינשי בליליא ויש לומר דשפיר דייק דכיון דקיימא לן אין היקש למחצה וכל כמה דאפשר להקיש מקשינן א"כ אי אית ליה לתנא דמתני' דמקשינן ריבים לנגעים לענין סומין אמאי קתני דגומרין בלילה ולא יליף לה נמי מהיקשא וקרא דושפטו את העם בכל עת לימא דאתי לאתויי יום המעונן כדמוקי לה רבי מאיר אלא ודאי ס"ל למתני' דלא מקשינן ריבים לנגעים כלל.

אלא מעתה מאן דשכיב ביממא כו' משום דמפיל נחלות משמע צוואת שכיב מרע שמצוה ומחלק ומפיל נחלתו לבניו וכיון דדריש ואי אתה מפיל נחלות בלילה משמע דאין בצוואת שכיב מרע כלום כשמצוה בלילה א"כ ה"נ נימא דמאן דשכיב בליליא לא ירתי ליה בניה דמאי שנא האי מהאי דלמא דין נחלות קאמרת פי' ואשומעי צואה קאי דצוואת שכיב מרע שמחלק נחלתו לבניו דין נחלות קרי ליה לפי שדבריו קיימין כמו דין ואין הדבר צריך דיינין אלא כל אחד מיורשיו יחזיקוהו שומעי הצוואה בשלו כדפירש"י ז"ל וקאמרת ביום אתה מפיל דין נחלות ואי אתה מפיל דין נחלות בלילה שאין שומעי הצואה או הדיינין רשאין להפיל ולהזיק את היורשין בדין נחלות ושצוה אביהן אלא ביום ולא בלילה ומשום דמה שמחזיקין אותן בנחלתן לאו דין הוא וכיון דלאו דין הוא אין סברא לומר דאתי קרא למעוטי שלא יעשו כן בלילה לכך מייתי הא דתניא לחזקת משפט אורעה כל הפרשה כולה להיות דין פי' כל מידי דנחלות אע"ג דלית ביה דין כגון להחזיק את היורשין בנחלתן וכיוצא בו כיון דמשפט קרייה רחמנא נסתיים להיות כמו דין לענין שצריך להיות ביום ובשלשה כמו דין גמור וכדרב יהודה דאמר שלשה שנכנסו וכו' רצו כותבין רצו עושין דין פי' מדלא קאמר רצו דנין משמע דה"ק רצו מחזיקין היורשין בנחלתן ועושין את הדין ששמעו מפי אביהן דהיינו משפט הצוואה שצוה לפניהם ועוד דאי בדין גמור איירי אמאי פסיקא ליה דעושין דין אטו כולהו יורשין צריכין שיקוב הדין ביניהם ולא סגי להו בלאו הכי אלא ודאי עושין דין דקאמר הייגו שמקיימין צוואת שכיב מרע ומחזיקין לכל אחד בחלקו כפי הצוואה ואפ"ה קאמר עלה רב חסדא לא שנו אלא ביום אבל בלילה אין עושין דין אע"ג דלאו דין הוא אלא שמחזיקין אותן בנחלתן אלמא דכל מידי דנחלות כמו דין דמי וצריך ג' וביום והיינו מדכתיב לחקת משפט משמע דכל הפרשה כולה אפילו מידי דלית ביה דין כיון דשייך לנחלות כמו דין

דמי כך נראה פי' הסוגיא וא"כ כשמחזיקין את היורשין בנחלתן צריכין להיות שלשה דיינין וביום דוקא כשאר כל הדינין אע"ג דאין בין היורשים שום דין רק דלוקח בעלמא דכל מידי דנחלה כדין דמי וכן משמע מדברי הרמב ם ז"ל בפ"ג מהל' סנהדרין שכתב אין מתחילין את הדינין בלילה וכו' ואח"כ כתב הנחלת כדינין שנאמר בהן לחוקת משפט לפיכך אין מפילין נחלות בלילה מדכתב הנחלות כדינין משמע דבנחלות שאין בהן דין איירי וקאמר שהן כמו דינין מדכתיב לחוקת משפט ולכך אין הדיינין מפילין נחלות בלילה פירוש שאין חול קין ומחזיקין את היורשין בלילה אע"ג דלאו דין הוא:

אי מה ריבים בשלשה וכו' קצת תימא לרב אחא בריה דרב איקא דאמר בריש מכילתין דמדאורייתא חד נמי כשר מדכתיב בצדק תשפוט עמיתך א"כ מאי קאמר אי מה ריבים בשלשה כיון דמדאורייתא בחדא סגי ואע"ג דרש"י ז"ל פי' דדוקא בהודאות והלואות קאמר משמע דבגזלות וחבלות בעינן שלשה מ"מ מנא לן לאקשויי נגעים לגזילות וחבלות טפי מהודאות והלואות וכיון דאיכא למימר הכי ואיכא למימר הכי לא מקשינן כלל להך מילתא

ואמר רב חסדא לא שנו אלא ביום נראה דהיינו הא דנקט רב יהודה שנכנסו לבקר את החולה ולא נקט סתמא שנכנסו אל החולה לאשמעינן דדוקא ביום קאמר לפי שאין מבקרין את החולה בלילה שלא ימנע עצמו מן הרחמים מפני שאז מכביד עליו חליו ויתייאש ממנו כמ"ש בטור י"ד סי' של"ה א אורחא דמלתא נקט שאין דרך ליכנס אל החולה אלא לבקרו:

אמר קרא והוקע אותן לה' נגד השמש רישא דקרא קח את כל ראשי העם פירוש לשפוט כדאמר בסמוך ונגד השמש ארישא נמי קאי דמשפט ומיתה תרוייהו נגד השמש בעינן ואתי שפיר הא דלה קתני מתני' דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה בין לזכות בין לחובה דיני נפשות דנין ביום וגומרין בלילה לזכות אבל לא לחובה כדקתני בכולהו בבי משמע דס"ל למתני' דבדיני נפשות אם לא גמרו ביום אין גומרין בלילה אפילו לזכות משום דהא דמשפט נפשות נגד השמש בעינן בין לחובה בין לזכות במשמע:

דף לה

ליבא דאינשי אינשי לכאורה משמע דאינשי לשון שכחה הוא ואין נראה דבריש פרק אלו מציאות קאמר ש"ס נמי דוכתא דאיניש איניש פירוש מקום האדם כאדם הוא דכיון דשייך לו הכל יודעין ומכירין את מקומו וקאמר נמי התם ריפתא דאיניש איניש והיינו נמי כדפרישית ומדנקט הכא לישנא דהתם משמע דה"נ הכי קאמר לב האדם אדם הוא

ולאו בפומא לחודא תליא מלתא דלב האדם נמי אדם הוא וכיון שאין הסופרים יכולין לכתוב מה שבלבו חיישינן שמא אין יכול ליישבו כבראשונה וכ"כ מהרש"ל ז"ל דלאו לשון שכחה הוא:

ותהא קבורת מת מצוה דוחה שבת מק"ו מת מצוה היינו שמצא מת בדרך ואין לו קוברין עפה אע"ג דבתר הכי יהיה לו קוברין מותר לכהן לטמא לו שלא יהיה המת מוטל בבזיון עד שיבאו קוברים אחרים כדאיתא בפרק האשה רבה איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברין קורא ואחרים עונין אותו אין זה מת מצוה ולכאורה משמע דהא דקאמר ותהא קבורת מת מצוה דוחה שבת דדוקא במת שאין לו קוברין קאמר אבל שאר כל המתים לא ואין נראה דנהי דמת מצוה שאין לו קוברין מותר לו לכהן לטמא לו כדי שלא יהיה מוטל בלא קבורה עד שיבואו קוברין מ"מ אין סברא כלל לומר שיהא עדיף משאר כל המתים לענין חילול שבת ואי שאר כל המתים אסורין לקוברן בשבת מת מצוה נמי לא עדיף מנייהו דאטו משום דאין לו קוברין עתה מותר לחלל עליו את השבת טפי משאר מתים אמאי לא ימתין נמי עד לאחר השבת לכ"נ דהא דקאמר ותהא קבורת מת מצוה דוחה שבת אכולהו מתים קאמר שיהא מותר לקבור בשבת כל המתים אפי' יש להן קוברין דכולהו מת מצוה נינהו ואיידי דנקט ברייתא מת מצוה נקט איהו נמי מת מצוה וכה"ג כתבו התוס' בריש מסכת מגילה גבי הא דקאמר ש"ס ח"ת ומת מצוה עדיף מדתניא מבטלין ת"ת להוצאת המת וכתבו התו' דמת מצוה לאו דוקא נקט דה"ה לכל המתים שבעולם מבטלין ת"ת להוציאם אלא איידי דנקט בסמוך גבי ולאחותו מת מצוה נקט נמי ת"ת ומת מצוה ועוד דכל מת כשאין קוברין אותו אע"ג דאית ליה קוברין מת מצוה הוא וה"ק ותהא קבורת מת מצוה דוחה שבת מק"ו דכיון דמשום שלא יהא המת מוטל קצת בלא קבורה דוחין את העבודה כ"ש דמהאי טעמא יש לדחות שבת ולקבור כל המתים בשבת דהא שבת קילא מעבודה כיון שנדחית מפניה א"נ נקט מת מצוה משום ק"ו וכיון דילפינן מת מצוה בק"ו ילפינן מיניה שאר מתים במה מצינו דמאי שנא מת מצוה משאר מתים לענין שבת:

דף לו

מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד לפי שהתורה יש בה ג' חלקי' מקרא משנה ש"ס ולכך כשם שהמקר' נכתב ע"י משה שלא היה כמותו בכל ישראל בתורה וגדולה כך המשנה נכתבה ע"י רבי שלא היה ג"כ כמותו בתורה וגדולה בכל ישראל שעל ידי שהיה הגדול בתורה וגם בגדולה לכך היה כח בידו לאסוף את כל

החכמים וקיבץ כל הדינים ופירושים שנתחדשו מימות משה עד זמנו וכתבם על המשנה וכן רב אשי לפי שהיה הגדול בתורה וגם בגדולה לכך היה כח בידו לאסוף את כל חכמי דורו וקיבץ כל הדינים ומימרות שנתחדשו מימות רבי ואילך וכתבו על הש"ס:

ולא והא הוה הונא בר נתן תורה וגדולה היתה לו כדאמרינן במועד קטן דקא דחקי ריגליה דהונא בר נתן ואמר בפרק שני דזבחים דאקיים ביה והיו מלכים אומניך כן כתבו התוס' בפרק הנזקין משמע דפריך ולא וכי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד מימות רבי ועד רב אשי והא הוה הונא בר נתן ותימא דאמאי קא ס"ד דהונא בר נתן קדים ליה לרב אשי כיון שאין האמת כן כדאיתא בפ"ג דמועד קטן רב אשי איתחזי ליה בשוקא א"ל אירתח לי תלתין יומין כו' ביום תלתין אתא אמר מאי כולי האי א"ל דקא דחקת רגליה דבר נתן ואין מלכות נוגעת בחברתה אלמא דבזמן רב אשי הוה ולא הוה קדים ליה וכן משמע ממאי דמשני הונא בר נתן מיכף הוה כייף ליה לרב אשי משמע דלמאי דסלקא דעתך הוה סבר דלא הוה כייף ליה מיהו בזמנו הוה ולא הוה קדים ליה ואי לא גרסינן ולא אלא גרסי' והא הוה הונא בר נתן הוה אתי שפיר דפריך והא הוה הונא בר נתן דאיהו נמי גדול בתורה וגדולה הוה כמו רב אשי ולא הוה תורה וגדולה במקום אחד באדם אחד מיהו בכל הספרים גרסינן ולא הכא ובהנזקין:

דיני נפשות מתחילין מן הצד כתבו התוספות משום לא תענה על רב אבל בדיני ממונות לא חיישינן כו' וצ"ל דמה שעומדין על המנין והולכין אחר הרוב עושין בדרך שאלה וזה דוחק דלישנא דמתחילין מן הגדול משמע דהגדול אינו אלא מתחיל ושאר דיינין עונים ואומרים דעתן אחריו כמוהו ועוד דומיא דמתחילין מן הצד שאינו אלא מתחיל ואחריו כל אחד אומר דעתו ועוד דא"כ בדיני נפשות נמי אמאי אין עושין כן בדרך שאלה לכך נראה כלשון שני שכתבו התוספות דלא תענה על רב בדיני נפשות כתיב ולא בדיני ממונות וא"ת אמאי קפיד רחמנא על כבוד הגדול שלא לענות אחריו בדיני נפשות טפי ממאי דקפיד בדיני ממונות. וי"ל דלא קפיד רחמנא על כבוד הגדול כלל בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות כי המשפט להים הוא ואין חולקין כבוד בכי האי גוונא אלא משום דדיני נפשות חמירי חשש הכתוב זימנין יתבייש הקטן לחלוק על הגדול ויהרג שלא כדין לכך צוה הכתוב בדיני נפשות לא תענה על רב כי היכי שלא יתחילו מן הגדול אלא מן הצד דכיון דאסור לענות על רב ע"כ צריך להתחיל מן הצד אבל בדיני ממונות דלא חמירי לא חשש הכתוב דאי נמי יתבייש הקטן לחלוק על הגדול לפעמים לית לן בה וכ"כ בנ"י:

אין מונין להן אלא אחד אב ובנו לא איצטריך למיתני בסיפא דפשיטא דאין קרובים כשרים אלא איידי דתני להו ברישא גבי טהרות וטמאות דמונין להן שנים תני להו נמי בסיפא דאין מונין להן אלא אחד אע"ג דלא איצטריך.
אמר רבי אבהו עשרה דברים וכו' לכך סידר ש"ס מלתא דרבי אבהו הכא ולא סידר לה בסיפא דמתניתין אפיסקא דאין הכל כשרין לדון דיני נפשות משום דאין הכל כשרין לדון דיני נפשות לאו בכלל עשרה דברים הוא כדאמר בסמוך דאין הכל כשרין ועשרים ושלשה חדא היא:
תנינא חדא זימנא אמילתא דרב יהודה קשיא ליה כמ"ש התוספות והשתא אתי שפיר דאיצטריך ש"ס למיעבד תרתי צריכות דקאמר אי אשמעינן גר משום דראוי לבא בקהל וכו' ואי אשמעינן ממזר דבא מטיפה כשרה וכו' אי הוה פריך אמתני' לא הוה צריך למיעבד אלא חדא צריכותא או מגר לחודא או מממזר לחודא דהוה מצי למימר אי קין מתני' דהכא הוה אמינא דאתי לאתויי גר משום דראוי לבא בקהל אבל ממזר לא ואי קתני מתניתין דהתם ה"א דמתני' דהתם אתי לאתויי גר משום דראוי לבא בקהל אבל ממזר לא וכן ממזר לחודא כדפי' בגר:

דף לז

שהיא יושבת בטיבורו של עולם פירש"י ז"ל שבית המקדש באמצע של עולם ועוד נראה דלכך בית המקדש דומה לטיבור דכשם שתחילת יצירתו של אדם מן הטיבור הוא כדאיתא בפרק עגלה ערופה מהיכן הולד נוצר אבא שאול אומר מטיבורו ומשלח שרשו אילך ואילך כך תחילת יצירתו של עולם מבית המקדש הוה כדאיתא בפרק זה בורר כי השתות יהרסון דאיכא למאן דאמר אלו בית המקדש יהרס כדתנן אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושתייה היתה נקראת ופירש"י ז"ל שממנה נשתת העולם שנא' אלהים דבר ויקרא ארץ ואמר מציון מכלל יופי במסכת יומא אומר עולם מציון נברא:
אל תיקרי בגדיו אלא בוגדיו דאל"כ הלא אין לך ריח רע יותר משטף של עזים כדפירש"י בפ' תולדות ונראה לפ' כדאיתא במדרש מור ואהלות קציעות כל בגדותיך אל תיקרי בגדותיך אלא בגידותיך שאפי' הבגידות נעשו זכיות ע"י תשובה ומעלות ריח טוב כמור ואהלות וקציעות ולהכי מייתי עלה עובדא דהנהו בריוני דהוה מקרב להו רבי זירא כי היכי דליהדרו בתשובה וכל אחד בא להוסיף דאי מסוגה בשושנים אימא דוקא צדיקים דסוגה בשושנים בסנהדרין כתיב ומכפלח הרימון רקתך לא שמעינן רשעים דריקה היינו

שהוא ריק מתורה ומצות ומ"מ אינו פושע לעבור כ עבירה לכך מייתי לה מריח בוגדים דהיינו רשעים:

שלא יהו המינים אומרים הרבה רשויות לפי שהאדם הוא תכלית כל הנבראים ובעבורו נבראו כולם ואלו נבראו מתחילה יותר מאחד היה מקום למינים לומר הרבה רשויות יש וכל אחד ברא אדם לעצמו להיות תכלית כל הנבראים:

שאין דמך משור בידי כתבו התוס' מדמייתי הך עובדא אמתני' דכיצד מאומד משמע דדריש מהאי קרא דמאומד לא מיקטיל דמשמע ע"פ שנים עדים שראו את המעשה דמשמעות לשון עד לא הוי אלא בראה וידע מדכתיב בשבועת העדות והוא עד או ראה או ידע משמע דה"ק והוא עד גמור דראה וידע או ראה ולא ידע דהיינו מנה מניתי לך בפני פלוני ופלוני או ידע ולא ראה דהיינו מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני כדאיתא בפרק שבועות העדות ואין להקשות כיון דלשון עדים לא שייך אלא בראה וידע א"כ בדיני ממונות דכתיב בהו נמי על פי שנים יקום דבר אמאי העדות מתקיים בידיעה בלא ראיה שאני התם דגלי קרא והוא עד או ראה או ידע דלא משכחת לה אלא בדיני ממונות כדאיתא בפרק שבועת העדות:

כמאן כרבי אחא כו' אין להקשות דלמא ע"כ לא פליגי רבנן אדרבי אחא אלא התם דלא הוה אלא אומדנא בעלמא אבל הכא דאיירי שמצא סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר איכא למימר דבכי האי גוונא בדיני ממונות אפילו רבנן מודו דאמרי' דהוה ליה כידיעה בלא ראיה דאע"ג דסייף בידו והרוג מפרפר ודמו מטפטף אכתי לא הוי ידיעה בלא ראיה אלא אומדנא הוא כדמשמע בהדיא בפרק שבועת העדות ואע"ג דאומדנא דמוכח הוא מ"מ מלתא דרבי אחא נמי אומדנא דמוכח הוא כיון דגמל האוחר הוא ואותו גמל הנהרג נמצא בצידו ולא נמצא במקום אחר מוכח מלתא דזה הרגו ולהכי נקט ונמצא גמל הרוג צידו ולא קתני ונמצא גמל הרוג ביניהם:

מכנף הארץ זמירות שמענו כתבו התוספות כתוב בתשובת הגאונים שאין בני ארץ ישראל אומרים קדושה אלא בשבת דכתיב גבי חיות שש כנפים לאחד וכל כנף הוא אומר שירה אחת ביום בששת ימי החול וכו' כפ' אין דורשין לא משמע כן דמשמע התם דאין החיות אומרות שירה אלא בשתי כנפים בלבד דאיתא התם כתוב אחד אומר שש כנפים לאחד וכתוב אחד אומר וארבע כנפים לאחת כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין ב"ה קיים כביכול שנתמעטו כנפי החיות הי מנייהו אימעוט אמר רב אותן שאומרות שירה בהן כתיב הכא ובשתים יעופף וקרא זה אל זה ואמר וכתיב התם התעיף עיניך בו ואיננו אלמא שאין אומרות שירה אלא בשתי כנפים ומה שכתבו התוספות

דהקב"ה משיב להם יש לי עוד כנף אחד שאומר לפני שירה וכו' נראה דהיינו הא דאיתא במדרש בראשית רבה תני רבי שמעון בן יוחאי אמרה שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכולם יש ק זוג ולי אין בן זוג אמר לה הקב"ה כנסת ישראל הוא בן זוגך וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל הוא בן זוגך הדא הוא דכתיב זכור את יום השבת לקדשו לפי שכל יום מימי החול יש לו כנף אחד מן החיות שאומרים בו קדושה והוא זוג שלו מלשון ופרשת כנפיך על אמתך שהוא ענין זיווג כך החיות פורשים כנפיהן ומקשקשין בקול כנפיהן כדפי' רש"י ז"ל בפרק אין דורשין וזהו זיווגו ושבחו של יום מלבד השבת שאין לה כנף לכך אמרה ולי אין בן זוג והשיב לה הקב"ה כנסת ישראל הוא בן זוגך כלומר יש לי עוד כנף אחד בארץ שאומר לפני קדושה בשבת שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו. והשתא ניחא הא דקאמר במדרש שאמר להן הקב"ה לישראל זכרו הדבר שאמרתי לשבת וכו' שנאמר זכור את יום השבת לקדשו לפי שאין ליום השבת שום כנף מכנפי החיות לומר בו קדושה לכך הזהיר את ישראל לומר בו קדושה וזהו שאמר להם זכור את יום השבת לקדשו שיזכרהו לומר בו קדושה:

דף לח

שלתיאל שנשאל על אלתו משמע דהקב"ה שואל על שבועתו לפני פמליא של מעלה ותימה דבפרק המוכר את הספינה איתא דאמר רבה בר בר חנה שמעתי בת קול שאומרת אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מיסר לי ואמאי אינו שואל על שבועתו לפני פמליא של מעלה:

כדי שיכנס למצוה מיד לפי שהאדם היה תכלית בריאת העולם לכך רצה הקב"ה לחנכו במצוה תחילה:

ושיכלל פי' ייפה אותן בקישוטין כלילת יופי תרגומו משוכללא בשופרא כך הקב"ה ברא שמים וארץ ואח"כ ייפה וקישט אותן במאורות וככבים ימים ונהרות וכל צרכי עולם:

אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו במדרש מפרש טעמא שבכל מקום שימות שם תהא הארץ קולטתו ענין הקליטה נראה כדי שיתחבר עפר גופו של אדם לגוף הארץ להיות גולם אחד ולא יהיה שום הפרש ביניהם בדבר השב אל מקורו ואלו לא הוצבר עפרו מכל העולם אכתי הוה רושם הגוף ניכר וטעם הענין לפי שהנשמה משתוקקת אל הגוף וכל זמן שרושם הגוף ניכר הנשמה מצטערת עליו ואיננה מתיישבת למעלה תחת הכסא כדתניא בפרק שואל כל שנים עשר חדש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר שנים עשר חדש הגוף בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת ונראה דהיינו הא

דכתיב וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח חשוב אל האלהים אשר נתנה לכך נקט כשהיה דמשמע דוקא כמות שהיה מעיקרא גולם אחד בלי שום פירוד ואז הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וכל זמן שרישומו של גולם ניכר היא עולה ויורדת וזה טעם מה שצוה רבינו הקדוש שיהא ארונו נקופה לארץ ופירשו בו שיטלו כל הדף התחתון כדי שיתחבר גופו של העפר להיות גולם אחד ולא יהיה הפסק ביניהן ומכאן תשובה לאותן שעושין לכהנים ולבכורים ארונות שלמות

אין חיה רעה שולטת באדם אא"כ נדמה לו כבהמה לפי שהאדם נברא בצלם דיוקן יוצרו כמ"ש כי בצלם אלהים עשה את האדם וכל זמן שעליו דמות תבניתו יתברך אימתו מוטלת על החיה ובהמה וזהו שנא' נעשה אדם בצלמנו כדמותינו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ פי' שע"י שיהיה עשוי בצלמנו כדמותינו יהיה היכולת בידו לרדות ולמשול בבהמה וחיה וכל הארץ וכ"כ הזוהר בפרשת משפטים דניאל כד רמו יתיה לגובא דאריותא אשתלים בצולמא דמריה ולא אישתני צולמיה לצולמא אחרא ועל דא דחלו אריותא מיניה ולא חבלוהו. ונראה דהיינו נמי הא דאיתא במדרש וירדו בדגת הים אם זכו ירדו ואם לאו ירדו את שהוא בצלמנו כדמותינו וירדו ואת שאינו בצלמנו כדמותינו וירדו משמע דהא בהא תליא ולכך כתיב וירדו ולא כתיב וימשלו משום דוירדו יש לו שני פנים ל' ירידה ולשון ממשלה שכל זמן שהאדם עושה רצונו של מקום צלם אלהים עליו ומושל בחיה ואם אינו עושה רצונו של מקום הצלם ההוא נסתלק מעליו והחיה מושלת בו. והיינו דקאמר הכא אין חיה רעה שולטת באדם אא"כ נדמה לו כבהמה שכל מי שאינו עושה רצונו של מקום הצלם ההוא נסתלק ממנו ואין לו דמות אדם אלא דמות בהמה ולכך החיה שולטת עליו ונראה דלכך כתיב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו לשון רבים ולא כתיב וירד דהא אדם לשון יחיד הוא משום דאדם אינו שולט על החיה אא"כ כשהן שנים כדמשמע בפרק שואל דקאמר התם נקטינן אריה אבי תרי לא נפיל ופירש"י ז"ל מדכתיב ומוראכם וחתכם לשון רבים והא חזינן דנפיל ההוא כדרמי בר אבא דאמר אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה. ולפי זה אתי שפיר מה שאמר הכתוב כבהמות נדמו לשון רבים אע"ג דנמשל לשון יחיד דנמשל לשון ממשלה הוא ה"ק נמשל מה שהאדם נשלט מן החיה משום דבהמות נדמו כלומר אפי' הן שנים ונקטינן דאריה אבי תרי לא נפיל אפילו הכי החיה שולטת בהן לפי שנדמו שניהן כדמות בהמות:

הושיט אצבעו קטנה ביניהם ושרפן וא"ת אמאי שרפן והלא יפה אמרו כמו שאמרו כת שלישית לא יפה אמרו ראשונים לפניך ואמרו נמי ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו

משמע דהסכימו לדבריהם וי"ל לפי שעיקר שאלתו יתברך ממלאכי השרת על בריאת האדם לא היתה מצידו כי הוא יתברך יודע יצרנו כי עפר אנחנו אלא עיקר שאלתו היתה מצד המלאכים לפי שהאדם עשוי בדמותן לא רצה לבראו בלי דעתן כמו שפירש"י ז"ל בפרשת בראשית שלא יתקנאו בו והיינו דקאמר אמר להן רצונכם נעשה אדם בצלמינו פי' וכי רצונכם הוא ולא תתקנאו בו והמה השיבו לו מה אנוש כי תזכרנו וגומר כלומר כיון דאנוש אנוש הוא ובן אדם מאדמה הוא ואי אפשר שלא יחטא אין ראוי לך לזוכרו ולפוקדו מצידך ועל עיקר שאלתו יתברך אם מצידם לא יבצר לא השיבו כלום משמע דלא הוה ניחא להו אלא שתלאו הדבר בו יתברך ולכך שרפם וכן כת שנייה אבל כת ג' השיבו כהוגן ואמרו רבונו של עולם ראוי היה לנו להשיב כמו שאמרו ראשונים כי מצידם אין ראוי לזוכרו אלא לפי שהראשונים לא הועילו בתשובתן נפסוק מזה ומה שאתה שואל מצידנו אם רצוננו הוא אין זה שאלה כלל וכי עולם שלנו הוא הלא כל העולם כולו שלך הוא כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה וכיון שהגיע לאנשי דור המבול וכו' אמרו לפניו רבונו של עולם לא יפה אמרו ראשונים שמצדך ראוי היה שלא לזוכרו והיינו מה שהשיב ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול סיפא דקרא אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול הזכיר הכתוב אני זה אחר זה הרבה פעמים כלומר מצידי אין לחוש כי אני אסבול חטאו וכמו שיסדו בתפלה הסובל ומעלים עין מסוררים:

אידי ואידי חדא מדה היא תימה והא אי אפשר לומר כן דהא גלגל הרקיע מקיף את הארץ והארץ עומדת באמצע הגלגל נמצא כי מקצה השמים עד קצה השמים הוא כפלים כמות שהוא מן הארץ עד לרקיע וי"ל דמן הארץ עד הרקיע למעלה רחוק יותר הרבה ממה שיש מתחת לארץ עד הרקיע למטה ונהי דמן הצדדין שוה הוא שכמו שיעור שיש מן הארץ עד הרקיע לצד מזרח כך ממנה עד הרקיע לצד מערב וכן לצפון וכן לדרום מ"מ ממנה ולמעלה רחוק הרבה יותר ממה שיש ממנה ולמטה ולמקצה השמים ועד קצה השמים דקרא לאו מאמצע הגלגל מקנה אל קצה קאמר אלא מקצה אל קנה בשוה לארץ קאמר דהכי משמע קרא אסר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים וגו' משמע דמקנה השמים בשוה לשטח הארץ קאמר וכיון דאין הארץ עומדת כאמצע הגלגל ממש אלא למטה מאמצעו הרבה נמצא כי מקצה אל קצה בשוה לארץ אינו רחוק כל כך כי למטה מאמצפו הגלגל מתקצר ושפיר יכול להיות דחדא מדה היא שכמו שיש מן הארץ עד הרקיע כך יש מקצה אל קצה בשוה לשטח הארץ וכן משמע במסכת תמיד דאין הארץ עומדת באמצע הגלגל ממש דקאמר התם שאל אלכסנדרוס מוקדון את מן זקני הנגב השמים לארץ רחוק או ממזרח למערב אמרו לו ממזרח למערב תדע שהרי

חמה במזרח הכל מסתכלין בה חמה במערב הכל מסתכלין בה חמה באמצע רקיע אין הכל מסתכלין בה וחכמים אומרים זה וזה כאחד שוים אלמא אית ליה לתנא קמא דמן הארץ למזרח רחוק יותר ממה שיש מן הארץ עד הרקיע למעלה וכן מן הארץ למערב רחוק יותר ממה שיש מן הארץ עד הרקיע למעלה כדפירש רש"י ז"ל שם דלכך הכל מסתכלין בה ואי אמרי' דהארץ עומדת באמצע הגלגל ממש נמצא דאין מן הארץ ולמזרח וכן ממנה ולמערב טפי ממה שיש ממנה עד לרקיע למעלה וא"כ אמאי מסתכלין בה כשהיא במזרח ומערב וכשהיא למעלה אין מסתכלין בה אלא ודאי צריך לומר דבהכי פליגי ת"ק שבר דהארץ עומדת למעלה מאמצע הגלגל הרבה ומתחת הארץ עד הרקיע למטה רחוק יותר הרבה ממה שיש מן הארץ עד הרקיע למעלה וכיון שהיא עומדת למעלה מאמצע הגלגל הרבה הדבר נראה לעינים שיש ממנה עד למזרח יותר ממה שיש ממנה עד הרקיע וכן ממנה למערב יש יותר ממה שיש ממנה עד הרקיע וחכמים סברי דאדרבא הארץ עומדת למטה מאמצע הגלגל הרבה ומן הארץ עד הרקיע למעלה רחוק הרפה יותר ממה שיש מפחת לארץ עד הרקיע למטה ולכך ס"ל דזה וזה שוין דמקצה אל קצה בשוה לארץ יש כמו שיש מן הארץ עד לרקיע:

אדם הראשון מין היה וכו' הא פשיטא דאדם כראשון חסיד גדול היה כדאית' בפרק עושין פסין ר' מאיר אומר אדם הראשון חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה כו' ולא פליגי הכא אלא בשעה שאכל מן העץ מה היתה כוונתו וס"ל לרב דבאותה שעה נזרקה בו מינות מדכתיב איכה אן נטה לבך והיינו מינות כמו שאמרו ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות שנוטה לבו לצד אחר ור' יצחק סבר דאותה שעה משך בערלתו ורב נחמן סבר דבאותה שעה כפר בעיקר אבל אחר שראה שנקנסה מיתה על ידו חזר בתשובה והיה חסיד גדול. ונראה דפליגי עד היכן הגיע החטא דמאן דאמר איכה אן נטה לבך ס"ל כמ"ד עץ שאכל אדם הראשון אתרוג היה ולדידיה נראה דאיסור עץ הדעת הוא רמז שיהא לבו של אדם דבוק בו בהקב"ה תמיד לא יפרד עולמית כמ"ש ובו תדבק לפי שהיא יתברך נמשל לאילן כביכול כידוע והיינו מה שאמרו ארבעה נכנסו לפרדס ואמרו אחר קיצץ בנטיעות ולבו של אדם אשר שם משכן הנשמה הנאצלת ממנו ית' כנר מנר נמשל ודומה לאתרוג כדאי' במדרש רבה פ' אמור לכך גזר הקב"ה שלא יאכל מן העץ כדי שלא יפריש לבו ונשמתו ממנו יתברך נמצא כי במה שעבר על הציווי קצץ בנטיעות והיה דומה לאחר שהיה מין והיינו דדריש איכה אן נטה לבך לפי שעל ידי שקיצץ האתרוג הדומה ללב מן האילן נטה לבו ממנו יתברך ולא האמין בו. ואולי מהאי טעמא כשמנענין האתרוג ולולב מוליכין ומביאין אותן לכל

הקצוות רמז שאנחנו חוזרין להטות לבבינו ושאר כל ראשי האברים אל הקב"ה המולך בכל הקצוות כדי לתקן בזה חטאו של אדם הראשון. ורבי יצחק אמר משך בערלתו היה כשאכל מן העץ וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ' בראשית שקודם שחטא לא היה בין אדם ואשתו התשמיש לתאוה אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו ולכן היו האברים כולם בעיניהם כפנים והידים ולא יתבוששו בהם ואחר שאכלו נכנס בהם יצר ותאוה ונראה דלכך משך אז בערלתו כדי להרבות תאות התשמיש וכמו שאמרו שהמילה מתיש כח התאוה ההיא שלא יתאוה לעריות וריבוי תשמיש כל כך והוא כשהרגיש התאוה ההיא משך בערלה להרבות התאוה. ורב נחמן אמר כופר בעיקר היה באכילת העץ שהאמין בקדמות העולם חליל' וזהו כופר בעיקר שאינו מאמין שהוא ית' עיקר ויסוד הכל וכדאיתא במדרש כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו כל אומן שונא בני אומנתו מן העץ אכל וברא את העולם והייתם כאלהים יוצרי עולמות וכיון שהאמין לדברי' בטלים הללו נמצא שהיה סבור שהעולם קדמון ח"ו שהרי סבור היה שהעץ קדמון הוא א"כ באכילת העץ היה כופר בעיקר שלא האמין שהוא ית' עיקר ויסוד הכל.

נעשה אדם בצלמנו ויברא אלהים את האדם וכן ישמח ישראל בעושיו לשון רבים בני ציון יגילו במלכם לשון יחיד ומשום דכתיב נעשה אדם בצלמנו לשון רבים לפי שהוא ית' נמלך בפמליא של מעלה כשבראו לכך כתיב נמי ישמח ישראל בעושיו לשון רבים שלעתיד ישמח ישראל בו יתברך גם עם המלאכים שהסכימו עליו והאי קרא לעתיד קאי דרישא דקרא שירו לה' שיר חדש לשון זכר והיינו לעתיד כדאיתא במדרש:

כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראינו אליו נראה לפרש דה"ק כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כדמיון קרובים רבים לפי שיש כמה מיני קורבה יש מצד התולדה כאב ואם יש מצד החתנות ויש מצד החיוב כמלך על עבדיו וכרועה על הצאן והוא יתברך קרוב לנו בכל מיני קורבה הכל לפי התפלה והצעקה אשר אנחנו קוראים אליו הוא עונה אותנו והיינו דקאמר סיפא דקאמר בכל קראנו אליו וכן משמע בירושלמי דברכות פרק הרואה דקאמר שאלו המינים לרבי שמלאי מהו דכתיב אשר לו אלהים קרובים אליו א"ל מי כתיב בכל קראנו אליהם אליו כתיב א"ל תלמידיו לאלו דחית בקנה לנו מה אתה משיב א"ל קרוב הוא בכל מיני קורבות:

דף לט

אמר ליה השר לרבן גמליאל וכו' כל המעשים הללו לא נכתבו אלא מפני תשובת המינין ואיידי דאיירי לעיל מתשובת המינין נקט להו הכא:

מפלגך לעילא דהורמיז פי' הקב"ה מפלגך לתתאי דהורמין פי' שד וכמ"ש התוס' כלומר הפה שמכניס טעמים יפים ומשקין נקיים וכן שאר נקבים ראויים לייחס להקב"ה שהוא בראן אבל נקבי הרעי והשתן שלמטה אינן ראויין לייחס להקב"ה אלא לשד שהוא בראן ומפלגך דנקט לאו דוקא אלא דכולי עלמא נמי ונראה דההוא אמגושא היה מפ' נעשה אדם שהקב"ה אמר כן לשד ורש"י ז"ל כתב דא"ל יודע אני ע"י כישוף כו' וקצת קשה דא"כ מאי קמ"ל ש"ס בהך עובדא אבל למאי שפירשתי נפקא מינה לתשובת המינין:

אם אכזרי הוא הורג את כולן וכו' פי' אם אכזרי הוא שרוצה לעשות כולו דין הורג את כולם ואם רחמן הוא שהוא רוצה לשתף רחמים לדין הורג חציין לדין ומניח חציים לרחמן ואם רחמן מלא רחמים הוא שגם בפלגא דדינא רוצה לעשות רחמים והיינו מלא רחמים מייסר הגדולים שבהן בלבד שבכל מקום אשכחן כי גדול הדור הוא שקול כנגד כל הדור כדאמרי' שקול משה כנגד כל ישראל וכיון דשניהן שקולין נמצא דגדול הדור פלגא דדור הוא ושאר כל הדור כולו נמי כפלגא דדור דמי וכשהקב"ה מייסר את הגדול בלבד ומני' כולן הרי הוא דן אותן פלגא דדינא ופלגא רחמים ואפי' פלגא דדינא נמי יש בו רחמים דאף ע"ג דגדול הדור שקול הוא ככל הדור ופלגא ופלגא נינהו מ"מ אידך פלגא דדרא כולה עדיפא שע"י כן כל הדור מתקיים וזה טעם מה שהצדיק נתפס בעון הדור ובש' כיסוי הדם מפורש ענין זה באריכות:

מפני מה לא נאמר בהודאה זו כי טוב וכו' נראה דהיינו נמי הא דאיתא בפרק מקום שנהגו מפני מה לא נאמרה כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם לפי שהגיהנם רשעים נופלין בו ואין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים לכך לא נאמרה בו כי טוב כדאמרינן הכא:

מעשה ידי טובעים בים לפי שהכל נברא במאמר והאדם נברא בידיו יתברך כמ"ש ותשת עלי כפכה כדפירש"י ז"ל בפר' בראשית כביכול כאלו היתה טרחא לפניו בבריאת האדם יותר משאר כל הבריות לכך נקט מעשה ידי טובעין כאלו אמר כחי ועוצם ידי עשתה זאת ואתם אומרים שירה:

והנערה יפה עד מאד וכו' פירש"י ז"ל דהאי קרא דאבישג נקט למדרש הכא משום דרשא דלעיל דדרש מאוד דכתיב בעובדיהו וא"ת ודרשא קמייתא דויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו וכו' אמאי נקט לה הכא דהא לא איירי ביה מעיקרא מידי וי"ל דאיידי דנקט הכא קרא דאבישג דאיירי בה רבי חנינא בר פפא נקט נמי הכא דרשא דקרא דויקח את בנו הבכור וכו' דאיירי ביה נמי רבי חנינא בר פפא דאמר באותה שעה ירדו וכו' והוה ליה למינקט מעיקרא קרא דאבישג ובתר הכי קרא דויקח את כנו הבכור וכו' אלא משום

דלא רצה לסיים הפרק במלתא דרבי חנינא בר פפא דאמר באותה שעה ירדו שונאיהן של ישראל למדריגה התחתונה שאין מסיימין לא מסכת ולא פרק אלא בדבר טוב:

דף מ

היו בודקין פרק חמישי

שכן בסייף כתבו התוס' פ"ה דעיר הנדחת בסייף ועדים זוממין דפרשת' משמע שמעידין על רוצח מדכתיב נפש בנפש ותימה דעל כל חייבי מיתות שיעידו שייך לומר נפש בנפש כשהוזמו נראה להכי מייתי רש"י ז"ל סיפא דקרא שכ' מדכתיב נפש בנפש עין בעין וגו' משום דמשמע דנפש בנפש הוי דומיא דעין בעין ועין בעין לא משכחת לה אא"כ מעידין באחד שהכה את עין חבירו כדי לענשו עין וצוה הכתוב לעשות לעדים כאשר זממו לעשות לענשם עין בעין ובכה"ג איירי נפש בנפש שהעדים מעידין בא' שהרג את חבירו כדי לענשו נפש ואמר רחמנא לעשות לעדים כאשר זממו לעשות לענשם נפש בנפש.

אמש הרגו שכיח נראה דרבי יוסי נמי אית ליה דשבע חקירות בעינן דהא מקראי דרשינן להו מיהו דוקא היכא דצריך לבודקן בכולהו כגון דמספקינן בהו בכולהו ולא פליגי אלא בדלא צריך כגון שאמר עכשיו הרגו או אמש הרגו תנא קמא סבר אף ע"ג דלא צריך רמינן עליה כדרבי שמעון בן אליעזר ורבי יוסי סבר דהיכא דלא צריך לא רמינן עליה מידי והא דנקט רבי יוסף באיזה יוסי באיזה שעה באיזה מקום טפי משאר חקירות משום דהנך שכיחי ברוב עדיות:

דף מא

שהתרו בו ועדיין היה מקושש פירש"י ז"ל שקישש לא נאמר אלא מקושש וכו' ועוד נראה דמייתורא יליף דהוה מצי למיכתב ויקריבו אותו המוצאים אותו אל משה למה חזר וכתב מקושש עצים אלא לאשמעי' שהתרו בו ועדיין היה מקושש

אמר קרא יומת המת עד שיתיר עצמו למיתה קצת קשה דא"כ למה לי קרא להתראה מן התורה תיפוק ליה מדכתיב יומת המת דבעינן שיתיר עצמו למיתה ולא שייך למימר שיתיר עצמות למיתה בלא התראה ולמאי שכתבו התוס' לעיל דקא מיבעיא ליה מנא לן דבעינן ה ית תוך כדי דיבור אתי שפיר:

אי נמי שזינתה מקרובים כחבו התוס' וא"ת אכתי מצי אמרי לפוסלן בעדות באנו וכו' וא"ת א"כ לר' יוסי בר יהודה דאמר חבר אין צריך התראה חבר דמיקטיל היכי משכחת לה הא מצי אומרים לפוסלו לעדות באנו וכיון דאינהו לא מיקטלי איתו נמי לא מיקטל

וי"ל כמ"ש התוספות בפרק קמא דכל היכא דאי אפשר להיות זה בלא זה לא מצי אמרי בשביל זה באנו ובשביל זה לא באנו כיון דלא סגי בלאו הכי ומלתא דרב תנן דאמר שיכולין לומר לאוסרה על בעלה באנו איירי כגון דלא ידעי שהיתה חבירה א"נ לא ידעי דחבר א"צ התראה אבל היכא דידעי שהוא חבר וידעי דחבר אין צריך התראה לא מ"ל בשביל זה באנו ובשביל זה לא באנו כיון דא"א לזה בלא זה וכה"ג משכחת להן לר' יוסי בר יהודה דחבר מיקטיל והא דפריך אלא אשה חבירה דקי"ל דמיקטלא אליבא דר' יוסי בר יהודה היכי משכחת לה ה"מ לשנויי כגון דידעי שהיא חבירה וידעו דחבר א"צ התראה וכ"כ התוספות לעיל:

אחד אומר כליו שחורין ואחד אומר כליו לבנים הרי זה נכון ומתני' דקתני אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישין זה את זה עדותן בטלה מוקי לה רב חסדא דוקא באחד אומר בסייף הרגו ואחד אומר באירין הרגו דהוי בגופא של עדיות:

מאי אפי' שנים אומרים פשיטא כיון דכי אמר אחד איני יודע עדותן קיימת אע"ג דאז אין העדים יכולין להכחישן זה את זה ואפ"ה מהניא א"כ פשיטא דכי אמרי תרוייהו עדותן קיימת לאו רבותא היא כלל דהאי דא' יודע אני לא מעלה ולא מוריד כיון דחבירו אמר איני יודע ולא מצי אתי לידי הכחשה:

בחקירות אפי' שנים אומרים ידענו ואחד אומר איני יודע עדותן בטלה אע"ג דמתני' איפכא קתני ואפי' שנים אומרים אין אנו יודעין עדותן קיימת ההוא אבדיקות קאי דפשטא דמתני' כדקאי קאי ולא אתי לפרושי אלא לישנא דאפילו וקאמר דאפי' דנקט אריש קאי ורמז לן דבחקירות דרישא אפי' שנים אומרים ידענו כו' עדותן בטלה ולרבא לא ניחא ליה למימר הכי דכיון דסיים עדותן קיימת לא שייך למימר דלישנא דאפי' אתי לאשמעי' דעד תן בטלה דאם כן הכל חסר מן הספר לכך משני דה"ק אפי' בחקירות דעיקר מלתא נינהו אם שנים אומרים ידענו ואחד אומר איני יודע עדותן קיימת ופשטא דמתני' דקתני ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעין ודאי אבדיקות קאי כדפירש מיהו בלישנא דאפילו רמז לן דאפי' בחקירות אם שנים אומרים ידענו כו' עדותן קיימת דהשתא קאי שפיר עדותן קיימת אלישנא דאפילו דנקט ברישא:

דף מב

ה"ג מרימר ומר זוטרא מכתפי אהדדי ומברכי ונראה שהיו זקנים ולא יכלו לעמוד בלא סמיכה לכך היה כל אחד מניח את ידו על כתף חבירו וסמך עצמו בכתפו של חבירו ומברך ואשמעינן דאע"ג דקי"ל דסמיכה כישיבה דמי מ"מ כה"ג שרי ולפי זה היה נראה

דלכתחילה יש ליזהר שלא יהא אדם נשען על מקלו ויברך דעמידה מעליא בלא סמיכה בעינן מיהו בנ"י גרים מרימר ומר זוטרא מכתפי להו ומברכי וכן גריס הטור וכה"ג איתא בפ' אין צדין אמימר ומר זוטרא מכתפי להו בשבתא דרגלא וא"כ אין מכאן ראיה:

א"ל האי נשי דידן נמי מברכי לפי שלא הזכיר רב אחא בברכה דבני מערבא שום שבח והודאה לו ית' אלא ברכה בעלמא מה שמחדש חדשים לכך השיב לו בבדיחותא ולמר לו האי נשי דידן נמי רברכי משום דאיתא ביר ושלמי הני נשי דנהיגי דלא למיעבד עבידתא בריש ירחי מנהגא ואיתא נמי בפרקי דר' אליעזר לפי שלא רצו הנשים ליתן חמיהן לבעליהן במעשה העגל לכך נתן להן הקב"ה שכרן שיהו משמרות ראש חדש יותר מהאנשים ונראה שנתן להם חג מיוחד תחת חג דעגל שלא רצו לחוג בו שנ' חג לה' מחר והי נו דקאמר מר האי נשי דידן נמי מברכי פי' ברכה זו שאין בה שום שבח אלא שמברכין להקב"ה שנתן לנו ראשי חדשים ברכת נשים היא זו ששמחות כשחל ר"ח כדי שיהו בטלות ממלאכה ומה שקבע להן יום חג בר"ח ולא יום אחר נראה לפי שהנשים דומות ללבנה שמתחדשת בכל חדש כך הנשים מתחדשות כל שלשים יום בוסת שלהן דרוב נשים יש להן ווסת משלשים יום לשלשים יום וכשם שהשמש והירח שוין נבראו אלא שהלבנה קטרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים וכו' ונתמעטה וקבע לה הקב"ה יום ר"ח שיביאו ישראל כפרה לפניו כדי לפייסה כך איש ואשה שדומין לחמה ולבנה מתחילה שוין נבראו שלא תהיה ראשה משועבדת לבעלה כלל במלאכתו כי הכל היה מוכן ומזומן קודם החטא בלי טורח וזהו שאמר אדם האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ עמדי פי' יון ששנינו שוין לא יכולתי להשיב פניה שלא לאכול וכיון שחטאה נתמעטה שלכך נתקללה אח"כ והוא ימשול בך וכיון שלא חטאו הנשים בעגל גזר הקב"ה לפייסן וקבע יום פיוסן בראש חדש דוגמת הלבנה:

אומרים בדיני ממונות נזדקן הדין לכאורה תימה דלא ידעינן מתי אומר כך ולמה אומר כן ועוד אמאי סידר ש"ס הך ברייתא הכא ונראה דאמתני' קאי דקתני דנין אלו כנגד אלו עד שיראה אחד חן המחייבין דברי המזכין וקיי"ל דאם לא ראו פוטרין א תו כדאמר לעיל וכיון שאין פוטרין אותו מצד הדין שהרי אין דינו נגרר לא לזכות ולא לחובה וממילא הוא דמיפטר לא שייך למימר איש פלוני אתה זכאי או איש פלוני אתה חייב אשמעינן דבדיני ממונות כשרוצין לפוטרו אומרים נזדקן הדין ופוטרין אותו וקבעי מאי נזדקן הדין אילימא לגנאי דהיינו קש דינא שכל כך דקדקנו בו עד שנתיישן ואי אפשר לעמוד עליו כמ"ש התוספות איפכא מיבעי ליה דדיני נפשות חמירי טפי וכ' הוא שצריך להודיע

ולומר שאין הדין ברור לו וקאמר רב אשי חכם דינא שכל כך דקדקו בו עד שהדין ברור לכל כת וכת כפי סברתו עד שאי אפשר לסתור זה טעמו של זה וזה טעמו של זה:

נגמר הדין פרק ששי

כי היכי דלא נתחזו ב"ד רוצחים אמאי דמרחיקין בית הסקילה רחוק מב"ד יהיב טעמא כמ"ש התוספית ועוד דהנך תרי טעמי לא שייכי אלא כשמרחיקין דאם אין מוציאין אותו אלא חוץ לב"ד כל דהו אכתי מתחזי ב"ד רוצחין ולא שי"ך נמי הצלה. אבל קשה דמרחיקין מאן דכר שמיה. ועוד דשפיר מצי לשנויי בלא מרחיקין דנפקא מינה אפי' נפיק ב"ד כו' עבדינן בית הסקילה חוץ לב"ד ולא לפני ב"ד מיהו בכל דהו סני וי"ל דכך פי' הסוגיא ובית הסקילה חוץ לב"ד הוה ותו לא דלא ילפינן מקרא דהוצא את המקלל וגו' אלא חוץ לנ"ד והא תניא כו' אלמא דילפינן מהאי קרא שלש מחנות ומשני אין כדאמרת דשלש מחנות שמעינן מיניה ומתני' נמי חוץ לב"ד ג' מחנות קאמר והא דלא קתני חוץ לשלש מחנות הא קמ"ל דאפי' נפיק בי דינא דליכא שלש מחנות אפ"ה בעינן חץ לב"ד כי ההיא דמקלל והיינו שמרחיקין בית הסקילה חוץ לב"ד כש עיר שלש מחנות. ולכך קאמר כי היכי דלא מתחזי וכו' דכיון דליכא שלש מחנות ולית בה משום והיה מחנך קדוש לכך יהיב טעמא אמאי מרחיקין חוץ לב"ד כשיעור שלש מחנות ולא סגי בחוץ לב"ד כל דהו. וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב בפ' י"ב מהלכות סנהדרין מקור שהורגין בו היה חוץ לב"ד ורחוק מב"ד שנא' הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה ויראה לי שיהיה רחוק כמו ששה מילין כמו שהיה בין ב"ד של משה רבינו שהיה לפני פתח אהל מועד ובין מחנה ישראל ע"כ:

משה היכא הוה יתיב כתבו התוס' וא"ת כל הני דפרים למה לי וכתב מהרש"ל ז"ל יש מקשים הלא במסקנא אמרי' אלו לא נאמר קאמר השתא דאיכא קרא גזירה שוה לא צריך ואם נאמר סוף סוף וכו' ונראה דלא קשה מידי כי מה דקאמר ג"ש לא צריך וכו' וכ' עוד אבל אי נחית לעומקה של דבר נראה דלא קשיא מידי דש"ס ה"ק אי לא נאמר קרא הייתי מוכרח לומר דילפי חכמים מג"ש דהכי קים להו מרבייהו אבל השתא כו' ודבריו דחוקים ותמוהים שכ' שם דהא דקאמר ג"ש לא צריך היינו דניחא ליה למיכתב הני מחנות במקומו ולא לאתויי מג"ש וכו' וכי שייך למימר דכתב רחמנא מילתא דלח איצטריך גם מה שכ' דה"ק אלו לא נאמר קרא הייתי מוכרח לומר דילפי מג"ש דהכי קים להו מרבייהו לא יתכן דמה נפשך אי הוה ליה לתנא קבלה מרבו למידן הך ג"ש א"כ למה לי קרא במקלל לאתויי שלש מחנות ליתי בג"ש ואי לא הוה ליה קבלה מרבו א"כ היאך קאמר אנו נאמר קרא הייתי אומר ג"ש והלא אין אדם דן ג"ש מעצמו. ונראה

דהך ג"ש דאל מחוץ למחנה לאו מופנה היא דלגופיה איצטריך ולא ילפינן אלא גילוי מילתא בעלמא דכיון דגלי קרא בחד דוכתא דאל מחוץ למחנה היינו חוץ לשלש מחנות ילפינן מיניה דכל היכא דכתיב אל מחוץ למתנה היינו נמי חוץ לשלש מחנות ותדע דפריך ולילף משחוטי חוץ ואי הני דפרים מופנה ומשום הכי יליף מיניה מאי פריך לימא ההיא דשחוטי חוץ לאו מופנה וליכא למימר דמופנה מצד אחד הוא דהיינו ההוא דמקלל ומשום הכי יליף ג"ש דא"כ אמאי כתבו התו' וי"ל דלא תימא נילף הני דפרים משחוטי חוץ והא לא מופנה נינהו אלא ודאי גילוי מילתא בעלמא ילפינן ורב פפא דמשני משה היכא הוה יתיב וכו' משום דהך שינויא דמשני ש"מ מכשיר ממכשיר עדיף לא מסתבר ליה וא"כ הדרא ליה קושיא לדוכתא דכיון דמקלל דמיא לשחוטי חוץ נמי בארבעה דברים והני דפרים לאו נפישין מאי חזית דילפי מפרים נילף משחוטי חוץ ולכך משני דגבי מקלל גופיה גלי רחמנא דשלש מתנות בעינן דמשה דהיכא הוה יתיב וכו' ותנא אלו לא נאמר אמר אלו לא נאמר קרא הוה ילפינן גילוי מילתא בג"ש ועל כרחין הוצרכנו לדחוק ולשנויי דמכשיר ממכשיר עדיף אבל השתא ג"ש לא צריך והשתא ניחא מ"ש מתוס' וא"ת כל הני דפרים למה לי דשאני מקלל דאיצטריך למיכתב קרא לאתויי שלש מחנות כי היכי דלא תימא נילף משחוטי חוץ כיון דהני דפרים לא נפשינן מהני דשחוטי חוץ כדפי' אלא כל הני דפרים למה לי נילף להו ממקלל דאל מחוץ למחנה היינו שלש מחנות הכי נמי גבי פרים דהא הכא ליכא למימר דאיצטריך קרא נמי כי היכי דלא תימא נילף משחוטי חוץ דודאי מסתבר טפי למילף ממקלל שכן הוציא אל מחוץ למחנה מכשיר ומכפר מה שאין כן משחוטי חוץ דלא דמיא להדדי כלל ותירצו דלא תימא נילף משחוטי חוץ דאע"ג דדמיא למקלל בארבעה דברים מ"מ הוה ניחא פפי למילף חוץ דהוי קדשים מקדשים וקדשים מקדשים עדיף מכולהו:

דף מג

וצריך למימר ביום פלוני ובשעה פלונית ובמקום פלוני נראה דנקט הנך משום דשכיחי ברוב עדיות כדאיתא בפרק היו בודקין אמש הרגו שכיח ברוב עדיות מיהו אם העידו עליו שהיה לפני כמה ימים או חדשים או שנים צריך לומר בשנה פלונית ובחדש פלוני ובכך לחדש דלמא איכא דידעי ואתי ומזים להו דכרבנן ק ימא לן דאמרי היו בודקין אותו בשבע חקירות כדאיתא בר"פ היו בודקין ואפילו לר' יוסי דאמר באיזה יום באיזה שעה באיזה מקום היינו דוקא כשאומר אמש הרגו אבל היכא דמספקינן בכולהו צריך לבודקן בכולהו כמ"ש בפרק היו בודקין:

היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומר לו התודה והא דאמר לעיל ה וצא ליהרג משקין אותו קורט של חלתית בכוס של יין כדי שתטרף דעתו צ"ל דהיינו אחר שהתודה דאחר שנטרף דעתו לא שייך להתודות וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפרק י"ג מהלכות סנהדרין:
לפי שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן דאז נעשו כל ישראל ערבים זה בזה כדאמרי' במסכת סוטה. ונראה דהיינו הא דכתיב חטא ישראל וגם עברו את בריתי וגם לקחו מן החרם וגו' פתח בלשון יחיד חטא ישראל וסיים בל' רבים וגם עברו את בריתי אלא רמז הכתוב דאע"ג דישראל אחד הוא החוטא דהיינו עכן לבדו מעלה אני עליהם כאלו עברו כולן את בריתי כיון שנעשו ערבים זה בזה אי נמי כיון דהוי ידעי ביה אשתו ובניו לכך נקט קרא וגם עברו את בריתי לשון רבים דגם אינהו עברו מה שהעלימו ולא פרסמו הדבר:

דף מד

מלמד שעשה פלילות עם קונו נראה דהיינו הא דכתיב גביה תחת אשר קנא לאלהיו רש"י ז"ל פי' שם לאלהיו בשביל אלהיו ונראה שהכתוב החזיקה לו טובה על שקנא ועשה פלילות לאלהיו וחבטן לפניו:
מלמד שלן בעומקה של הלכה נראה דבמלחמת יריחו נמי היה יהושע עוסק בתורה בלילה דהא אסור לו לתלמיד חכם לילך אפי' ארבע אמות בלא תורה אלא לפי שלן במצור לא הוה אפשר ליה ללמוד בעומקה של הלכה אלא בהעברה בעלמא מפני טרדת המלחמה דשמעתא בעיא צילותא ועל זה קפיד המלאך שלא למד כדבעי למיעבד ולכך כתיב במלחמת העי שהלך ולן בעומקה של הלכה ולא כמו שעשה ביריחו:
שאלמלא הקדים אברהם תפלה לצרה וכו' דבפרשת לך לך כתיב ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה' ואיתא במדרש וכן פי' רש"י ז"ל שם שנתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם וקאמר שאם לא הקדים אברהם תפלה לצרה לא נשתייר כו' בשביל עון עכן:

דף מה

למימרא דרבנן חיישי להרהורא ורבי יהודה לא חייש ליה אברייתא דוקא פריך ולא אמתני'. וכן משמע בהדיא בש"ק דסוטה דפריך התם למימרא דרבי יהודה חייש להרהורא ורבנן לא חיישי והא איפכא שמעינן להו דתניא האיש מכסין אותו פרק אחד מלפניו והאשה שני פרקים וכו' מדלא מייתי מתני' דהכא ומייתי ברייתא משמע

דממתני' לא מצי פריך ונראה משום דמתניתין איכא למימר דהא דקתני האיש מכסין אותו מלפניו היינו מלמעלה עד למטה וכן האשה מכסין אותה מלפניה ומלאחריה כולה קאמר מלמעלה עד למטה דכה"ג לא שייך הרהורא אבל ברייתא קתני בהדיא דאין מכסין ממנה אלא שני פרקים ושאר כל גופא מגולה ואיכא הרהורא:

למימרא דרבנן חיישי להרהורא וכו' פירש"י ז"ל דאי לאו האי טעמא נהי דלרבנן לא אצרכה קרא להפשיטה נעביד לה אנן כדי שתמות מהר ודבריו תמוהים דא"כ מאי איצטריך לשנויי אמר קרא ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה וכו' ולא משני דטעמא דרבנן דסבירא להו דבזיוני דאיניש עדיפא ליה טפי מניחא דגופא ולכך עדיף לה שלא להפשיטה כדמסיק ועוד תימא דמשני אמר קרא ונוסרו כל הנשים אמאי לא משני אמר קרא ופרע את ראש האשה דהא מהאי קרא ילפינן לה הא דמגלין לבה וסותרין שערה כדאיתא בפ"ק דסוטה וע"ק כיון דטעמא דמקשה הוה דקא בעי להפשיטה כדי שתמות מהר א"כ מאי איצטריך למימר הכא אין ייסור גדול מזה כיון דהמקשה לא הוה חייש לטעמא דונוסרו כל הנשים אלא כדי שתמות מהר לכך נראה דהכי פריך למימרא דרבנן חיישי להרהורא דאל"כ נהי דלרבנן לא אצרכה קרא להפשיטה נעביד לה אנן כדי לבזותה כדאשכחן גבי סוטה דאפר ר מנא ופרע את ראש האשה וילפינן מיניה דסותר את שערה ואוחז בבגדיה וכו' ועל כרחך טעמא כדי לבזות עוברי עבירה הוא הכי נמי אמאי אין סוקלין האשה ערומה כדרך שסוקלין את האיש אף ע"ג דלא אצרכה קרא נעביד לה אנן כדי לביישה כמו בסוטה אלא ודאי טעמא דרבנן דאין מפשיטין אותה משום דחיישי להרהורא כשרואין אשה ערומה משא"כ בסוטה דלא שייך הרהורא כיון שאין מגלין אלא לכה ושערה ולכך פריך והא איפכא שמעינן דתנן הכהן אוחז וכו' אלמא דאם היה לבה נאה ושערה נאה דשייך בה נמי הרהורים אפ"ה סבירא להו לרבנן דמגלה את לבה וסותר את שערה אלמא דלא חיישי להרהורא ולר"י קשיא איפכא דכיון דאית ליה גבי סוטה דאם היה לבה ושערה נאה אין מגלין אותן אלמא חייש להרהורא א"כ גבי סקילה כיון דלא אצרכה קרא להפשיטה כדאצטריך גבי איש סברא הוא שלא להפשיטה משום הרהורא. ומשני רבה התם היינו טעמא כו' דרבנן אדרבנן נמי לא קשיא דלעולם לא חיישי להרהורא והא דאין מפשיטין אותה בסקילה כדי לבזותה כדאשכחן בסוטה אמר קרא ונוסרו כל הנשים כו' פי' דמידי הוא טעמא דקרא דאמר ופרע את ראש האשה לביישה משום ונוסרו כל הנשים הוא הכא אע"ג שאין מפשיטין אותה מתקיים קרא דונוסרו בלאו הכי דכיון שהיא נסקלת אין ייסור גדול מזה וכי תימא ליעבד בה תרתי כדאשכחן בסוטה דמגלין לבה וגם סותרין את שערה משום ונוסרו הא כתיב ואהבת

לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה והא דלא משני מעיקרא דשאני הכא דכתיב ואהבת לרעך כמוך משום דקרא דואהבת לרעך איכא לאוקמי להא דאמר בסמוך דילפינן מיניה דבית הסקילה היה גבוה שתי קומות וא"כ אכתי תיקשי אמאי לא מפשיטין אותה לביישה כדאשכחן גבי סוטה לכך איצטריך לשנויי מעיקרא דמידי הוא טעמא דמביישין הסוטה כדי לקיומא קרא דונוסרו הכא לא איצטריך דמתקיים בלאו הכי וכי תימא לביישה נמי משום קרא דונוסרו לכך קאמר הא כתיב ואהבת לרעך כמוך פי' וכיון דמתקיים קרא דונוסרו בלאו הכי סברא היא לקיומי בה נמי קרא דואהבת לרעך ולאוקמי ליה נמי להכי למילף מיניה שלא לביישה:

וכי תימא ליעביד בה תרתי וכו' אבל לא מצי לשנויי דרבנן אית להו דחיישי' להרהורא ולהכי אין מפשיטין אותה בסקילה ואי משום קרא דונוסרו הא כיון דמקטלה אין לך ייסור גדול מזה ושאני גבי סוטה דאע"ג דחיישי' להרהורא מגלין לבה ושערה דבעינן לקיומי קרא דונוסרה דבכולי שמעתא מוכח דמאן דחייש להרהורא לא קפיד לקיומי קרא דופרע את ראש האשה וקרא דונוסרו דאי לאו הכי תיקשי לר"י דאמר אם היה לבה נאה ושערה נאה לא היה מגלה א"כ היכי מיקיים קרא דופרע אלא צ"ל דכיון דאיכא למיחש להרהורא לא קפדינן אקרא אע"ג דלא מתקיים וטעמא דמלתא כתבו התו' בפ"ק דסוטה דאע"ג דגזירת הכתוב הוא לאו מעיקר הוא כדאיתא בפרק האשה רבה ולהכי לא משני נמי דר"י אדר"י ל"ק דס"ל חיישינן להרהורא ולהכי גבי סוטה אם היה לבה נאה לא היה מגליהו ושאני הכא דאמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה וס"ל ניחא דגופא עדיף לה אלא צ"ל דכיון דחיישינן להרהורא לית לן להפשיטה ואי משום ואהבת לרעך כמוך הא בשב ואל תעשה לא מיעקרא לכן צ"ל דהכא ליכא הרהורא כיון דמקטלה:

ברור לו מיתה יפה כתבו התוספות יש מפרשים וכו' ועוד נראה דאי מחיים הא מילתא דלא אפשר הוא שיאהב אדם את חבירו כמו שאוהב את גופו דגופו של אדם חביב לו מכל העולם כולו ואמאי צוה הכתוב מלתא דלא אפשר להתקיים:

מה בור שהוא כדי להמית עשרה טפחים לפירש"י ז"ל דסתם בור עשרה א"כ אינו פחות מעשרה א"כ הוה ליה למימר מה בור עשרה טפחים אף כל שהוא עשרה טפחים אבל לפי' ר"ת ז"ל ניחא דאיצטריך למימר תרווייהו דלא מצי למימר מה בור שהוא עשרה טפחים דהא סתם בור הוא ספי מעשרה לכך קאמר מה בור שהוא כדי להמית ואי הוה אמר מה בור שהוא כדי להמית ותו לא ה"א בעומק כל כך דאי אפשר שלא ימות בו א"נ לא הוה ידעינן כמה הוא שיעורא דכדי להמית לכך קאמר עשרה טפחים והיינו

מדכתיב והמת יהיה לו בראוי למות בו דהיינו עשרה טפחים דהכי קים להו לרבנן כמ"ש התוספות:

ומנין שבסקילה ובדחייה כגון שדחפוהו ולא מת שסוקלין אותו ולא אמרינן דקרא חדא מנייהו דוקא קאמר שסוקלין וחוזרין וסוקלין אותו עד שימות או דוחין וחוזרין ודוחין אותו עד שימות ת"ל כי סקל יסקל וגו' וליכא למימר דקרא אשמעינן שאם סקלוהו ולא מת דחוזרין וסוקלין אותו עד שימות דהא מסיפא דקרא נפקא דכתיב אם בהמה אם איש לא יחיה אלא ודאי אשמעינן קרא מייתורא דסקילה בתר דחייה בעינן:

וליטעמיך תיקשי לך היא גופא והמקשה הוה סבר דברייתא יש לדחוק ולפרש דנוטלה ונותנה על כל אחד מהעדים קאי אבל מתני' קתני בהדיא עד השני נוטל את האבן ואי לא בעינן קרא כדכתיב והתנן כו' מתני' דמייתי לעיל כ"מ שיעידוהו שנים ויאמרו מעידין אנו באיש פלוני וכו' פריך דמשמע דס"ל דלא בעינן קרא כדכתיב ואע"ג דשמואל תרגמה בהן הן עדיו שמואל דחיק נפשיה ומוקי לה בשינויא דחיקא כדי לאוקמא מילתיה מיהו פשטא דמתניתין לא משמע הכי מדנקט ופלוני ופלוני עדיו משמע דאחריני נינהו ולמסקנא דקאמר תנאי היא ניחא דהך מתני' אתיא כמ"ד לא בעינן קרא כדכתיב וצריך לומר לדידיה דלא דריש אלא חדא מהנך ייתורא או דרוצח או דגואל הדם או חדא מהנך שכתבו התוספות ושאר כולהו לשום דרשה אתו:

שאני התם דכוליה קרא יתירה הוא דאי לאו דאתי קרא לעיכובא למה לי למיכתביה דליכא למימר למצוה דומיא דקרא דיד העדים דהכא לא שייך למימר הכי דמה נפשך אם יש להן יד ורגל יש להן ואם אין להן הרי אין להן:

דף מו

קלני מראשי קלני מזרועי נראה דלכך נקט ראש וזרוע לפי שהן מקום הנחת תפילין דגם הוא ית' מניח תפילין כדאי' במסכת ברכות מניין שהקב"ה מניח תפילין שנא' נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו והענין כשם שאנחנו מניחין תפילין נגד הלב ומוח כדי שנזכור תמיד באהבתו וייחודו שנא' ולזכרון בין עיניך כך גם הוא ית' כביכול מניח תפילין באלו מקומות שיזכור תמיד באהבתינו ושאנחנו עמו עם אחד והיינו דקאמר התם תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ומי גוי גדול אשריך ישראל ולתתך עליון ולכך קאמר הכא בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני וכו' שבזמן שאין ישראל או אדם יחידי עושין רצונו של מקום כביכול מכבידין ומתישין כח של מעלה כאלו אינו יכול להטיב עמהן כמ"ש צור ילדך תשי כשבא להטיב עמכם אתם

מכעיסין לפניו וכו' לכך השכינה קובלת ואומרת קלני מראשי קלני מזרועי כלומר מקום הנחת תפילין אשר בהן מזכירין לטובה כשעושין רצונו כי אז מוסיפין למעלה כמ"ש ועתה יגדל נא כח עתה שאין עושין רצונו כביכול כאלו ראשו וזרועו כבדין עליו מלהטיב עמהן ונראה כי זה סוד יו"ד גדולה דועתה יגדל נא כח ויו"ד קטנה דצור ילדך תשי רמז שבזמן ישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין צין כח גדול בעשר ספירות אשר האציל הקב"ה ממנו יתברך להנהיג בהן עולמו וכשאין עושין רצונו של מקום מתישין כח עשר ספירות ועוד נראה דיו"ד קטנה דתשי רמז לעשר מסעות שנסעה שכינה מכרוב למפתן ממפתן וכו' ותשי מלשון טלטול דויתשם ה' תרגומו וטלטלינון

הא כיצד משהין אותו כו' לישנא דהא כיצד לא אתי שפיר ויש ליישב דאי הוה אמרינן דתולין כדרך שהעובדי כוכבים ומזלות עושה הוה ניחא אפילו אם תולין אותו שחרית דליכא למיחש שמא יבא לידי שכחה ויעבור בלא תלין דכיון דאין מצוה אלא להמיתו בתלייה אבל לא להשהותו על העץ מסתמא יקברוהו מיד כשימות כמו שקוברין שאר מתים מיד אבל השתא דממיתין אותו ואח"כ תולין אותו דתלייה מצוה אחריתי היא נמצא דכל כמה דמשהין אותו על העץ מצוה מן המובחר הוא לכך קאמר הא כיצד עושין תקנה שלא יבא לידי שכחה ויעבור בלא תלין דהא איכא למיחש שמא יעכבוהו על העץ לעשות מצוה מן המובחר ועל ידי כן יבאו לידי שכחה וקאמר משהין אותו עד סמוך לשקיעת החמה וכו' שכל כך מצמצמין בתלייתו עד שלא יהא זמן להניחו על העץ רק שעה כל דהו בכדי שיהא אחד קושר ואחד מתיר נמצא שעל כרחך יקברוהו מיד:

ת"ל כי קבר תקברנו מייתורא דתקברנו דריש כל המתים כדפירש"י ז"ל ולאידך לישנא נמי מייתורא דתקברנו דריש קבורת הארץ אבל מכי קבר לא שמעינן אלא קבורת ארון כדאמר בסמוך וכן כתב הראב"ן ז"ל רמז לקבורה בארץ מכי קבור תקברנו שתי קבורות אחד קבורת ארון ואחד קבורת ארון בארץ וא"ת לאידך לישנא קבורה בשאר כל המתים מנא לן ויש לומר דכיון דטעמא דקרא דבעי קבורה משום בזיונא או משום כפרה הוא כדאמר בסמוך א"כ אין לחלק בין מת למת ואדרבא כיון דקפיד קרא אפילו אבזיונא או אכפרה דנסקל ונתלה כ"ש דקפיד אבזיונא ואכפרה דשאר כל המתים אבל ללישנא קמא אי לאו יתורא דתקברנו איכא למימר דלא קפיד רחמנא באיסורא דבל תלין אלא בנתלה משום דקללת אלהים תלוי אבל בשאר מתים לא כתב לן רחמנא תקברנו אשאר מתים לאשמעינן דלא תלין אשאר מתים נמי קאי:. ואי אמרת משום יקרא דחיי מאי נפקא ליה מינה שיעשו לו כבוד ככבוד שעשו לאבותיו מלכים הראשונים כיון דלאו יקרא דידיה הוא ומשני הכי קאמר ליה לייקרו בין ישראל וכו' וא"כ נפקא ליה מיניה דניחא

להו לצדיקיא דמייקרו בהו אינשי כדאמר לעיל והא דלא נקט הכא נמי כדנקט לעיל ניחא להו לצדיקיא כו' משום דאיצטריך לפרש נמי רישא דקרא דבמשרפות אבותיך מלכים הראשונים וכו' דהיינו נמי כי היכי דמתייקרי באהבתך ולאו יקרא דידהו הוה והוה מצי לשנויא דאפי' הוה יקרא דחייא נפקא ליה מינה משום דמלך שאני דאיכא בזיון טפי לגביה כשלא נספד כהלכה כמ"ש התוס' ולהכי הבטיחו שיספדו לו כהלכה כהספד מלכים הראשונים אלא דבלא"ה משני שפיר ועוד דניחא ליה טפי לשנויי כדמשני מעיקרא:

דף מז

כי היכי דתיהוי ליה כפרה לאבוה וא"ת והא במסקנא פשיט דיקרא דשכבי הוא מדאמר ר' נתן סי' יפה למת כשלא נספד דיש לו כפרה ואי לאו יקרא דשכבי הוי אמאי מיכפר בבזיוני וא"כ מאי משני הכא כי היכי דתיהוי כפרה לאבוה אכתי איפשיט דיקרא דשכבי הוי דאי לאו הכי אמאי מיכפר בבזיוני וי"ל דמלך שאני דאיכא בזיון טפי לגביה כשלא נספד ונקבר כהלכה אע"ג דהספדא יקרא דחיי הוא כמ"ש התו'. ועוד נראה דהא דבעי הספידא אי הוי יקרא דחיי כו' בחלילין ומקוננות וכיוצא בהן קמיבעי ליה אבל כשגוררין מת על המטה של חבלים אפי' אי הוה בזיונא דחיי פשיטא דבכה"ג בזיונא דשכבי נמי הוה וקא בעי למיפשט מחזקיה דכיון דאפי' גרירת המת על חבלים לאו בזיונא דחיי הוא כ"ש כשאין מביאין חלילים ומקוננות ודחי לעולם הספידא יקרא דחיי הוא ומשום כפרה דאבוה הוא דעביד הכי דישראל מחלי יקריהו לגביה ומיהו כפרה אית ליה בבזיונו דאע"ג דהספדא יקרא דחיי הוא גרירה במטה של חבלים פשיטא דבזיונא דשכיבי נמי הוא:

ואמאי כיון דמיקטיל הוה להו כפרה כתבו התו' והא דתנן בחלק אנשי עיר הנידחת אין להן חלק לעוה"ב הני מילי דלא איקטיל אבל אם דנו אותן והרגום יש להם חלק וא"ת לסברת אביי דקא מדמה נהרג מתוך רשעו למת מחוך רשעו אמאי אקשי ליה לרב יוסף מברייתא דתני רב שמעיה טפי הוה ליה לאקשויי ממתני' דחלק דקתני אנשי פיר הנידחת אין להן חלק לעוה"ב אלמא דלית להו כפרה והתם נמי מקרא יליף לה דכתיב יצאו אנשים בני בליעל וגו' וי"ל דאביי נמי ידע דיש לחלק בין נהרג מתוך רשעו לבין מת מתוך רשעו הלכך אי לאו ברייתא איכא למימר דכל מי שנתחייב מיתת ב"ד כיון דאיקטיל הויא ליה כפרה דכל מי שמת במיתה שנתחייב בה מיתתו מכפרת אבל לא איקטיל אע"ג דמת מיתת עצמו ואין מיתה בלא חטא אין מיתתו מכפרת כיון דלא נהרג ומת במיתה שנתחייב בה ולכך אנשי עיר הנידחת היכא דלא איקטול אין להם חלק

לעוה"ב אבל מברייתא דרב שמעיה פריך שפיר דפורשי מדרכי ציבור הם הם אנשים שפרקו עול המצות שאין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצות ובכבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ק מהלכות אבלות דלא מיחייבי מיתת ב"ד ואפ"ה אין בנו מטמא לו כשמת אע"ג דלא נתחייב במיתה אחריתי אלא בזו אפ"ה אין מיתתו מכפרת עליו א"כ מי שנתחייב מיתת ב"ד נמי אע"ג דאיקטיל ומת במיתה שנתחייב בה אין מיתתו מכפרת עליו והשיב רבא מי קא מדמי' נהרג מתוך רשעו למת מתוך רשעו דנהי דתרוייהו מתים במיתה שנתחייבו בה מ"מ כיון דהאי מת כי אורחיה ליה ליה כפרה והאי כיון דלאו כי אורחיה מת אית ליה כפרה תדע דכתיב מזמור לאסף כו' אע"ג דהנך נמי הוו קא מיחייבי דינא דקטלא מעיקרא אפ"ה כיון דאיקטיל קרי להו עבדיך וקצת קשה למאי דמסיק מיתה וקבורה בעינן תו לא איצטריך לחלק בין מת לנהרג ושאני ההיא דרב שמעיה משום דעדיין לא נקבר וליכא אלא מיתה לחודא וא"כ הוה ליה למימר אלא מיפה וקבורה בעינן:

כפרה מאימתי קא הויא מכי חזו צערא דקברא פורתא מכאן משמע דכל קבורת מיתה כפרה הוי כמ"ש התוס' לעיל אבל מהא דקאמר לעיל מיתה וקבורה בעינן אין ראיה דאיכא למימר דוקא קבורת בית דין מיכפרא משום בזיונא דאית ליה מה שאינו נקבר בקברות אבותיו:

מאי טעמא דאביי משום דמעגלה ערופה איכא למילף דהזמנה מלתא היא ומעובדי כוכבים ומזלות איכא למילף דהזמנה לאו מלתא היא לכך בעי' ש"ס מ"ס דאביי כיון דאיכא למימר הכי והכי וקאמר משום דגמר שם שם מעגלה ערופה וכדמסיק דמסתבר ליה ספי למילף מעגלה ערופה משום דמידי דאורחא הוא וכיון דגלי קרא בג"ש למילף מעגלה ערופה דהזמנה מילתא היא ילפינן מיניה בכ"מ דהזמנה מלתא היא אבל אי לאו ג"ש לא הוה ידעינן אי נילף מעגלה ערופה דהזמנה מלתא היא אי נילף מעובדי כוכבים ומזלות דהזמנה לאו מילתא היא וכן צריך לומר אליבא דרבא דלהכי איצטריך למילף מג"ש לגלויי מלתא דכל מקום ילפינן מעובדי כוכבים ומזלות דהזמנה לאו מילתא היא ואי לאו ג"ש לא הוה ידעינן אי נילף מעובדי כוכבים ומזלות דהזמנה לאו מילתא היא אי נילף מעגלה ערופה דהזמנה מלתא היא והתוספות כתבו דאביי ורבא תרוייהו מצי למילף טעמייהו בין מעגלה ערופה בין מעובדי כוכבים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה וקשה דא"כ למה להו למילף מת מג"ש נילף ליה נמי במה מצינו מעגלה ערופה ומעובדי כוכבים ומזלות למר כדאית ה ולמר כדאית ליה כי היכי דילפי להו בכל מקום דעל כרחך הא דלאביי הזמנה מלתא היא בכל מקום משום דמעגלה ערופה ומעובדי

כוכבים ומזלות יליף במה מצינו וכן לרבא ילפינן מינייהו בכל מקום דלאו מילתא היא ונראה דלכך נקט ש"ס ורבא מ"ט לא אמר מעגלה ערופה כלומר כיון דמעגלה ערופה איכא למילף איפכא דהזמנה מילתא היא מנא ליה למילף מעובדי כוכבים ומזלות ולהכי לא קאמר ורבא מאי טעמא לא קאמר כאביי:

דף מח

הכא במאי עסקינן דרמי' ביה מת ופנייה פי' כולה ברייתא בהכי איירי וה"ק נפש שבנאו לשם חי ורמא ביה מת ופנייה מותר בהנאה דהוה ליה כצר ביה ולא אזמניה הוסיף בו דימוס אחד לשם מת אע"ג דפניה אסור בהנאה וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפי"ד מהלכות אבל:

כיצד גבו למתים סתם וכו' כגון שיש שם שנים שלשה מתים שכבר מתו וגבו לצורכן סתם שלא הזכירו שגובין לשם מת פלוני ופלוני ופלוני נמצא דהנותן אדעתא דסתם מתים קיהי' לכך אם יש מותר נותנין אותו לשאר מתים אבל אי גבו למת זה שהזכירו שגובין לשם מת פלוני נמצא דאדעתא דידיה קיהיב לכך. המותר ליורשיו:

אי הכי היינו דקתני עלה אמר רבן שמעון בן גמליאל וכו' אי אמרת בשלמא דהזמנה מעלייתא היא שפיר דבשלא נגעו במטה מותר דהזמנה לאו מלתא היא אבל נגעו במטה מעשה והוא וכאלו כרכוהו בהן דמי לכך אסור אלא השתא דמשום מרירייהו עבדי הכי אמאי נאסרין בנגיעה הא לא קעבדי מידי

בשלמא למ"ד נכסים למלך כתבו התוספות דבירושלמי איכא מאן דאמר מאן דכתיב ביה תחכמוני ראש השלישי היה טועה אלא לסנהדרין ברח אמר מוטב יהרג בב"ד וירשו בניו את נכסיו משמע אלו הרגו המלך לא היה צריך לדונו בב"ד וקשה דבפרק במה בהמה איתא גבי אוריה שהיה לו לדוד לדונו בסנהדרין ולא דייניה אע"ג שהיה מורד במלכות וכן איתא בפרק אחד דיני ממונות דיליף התם הא דבדיני ממונות מתחילין מן הצד מדכתיב גבי נבל ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש חרבו וגו' משמע דמורד במלכות בעי למידייניה ושמא יש לומר דבדין בית דין קאמר פי' מוטב שיהרג בלא מלך בדין ב"ד לענין הא דתנן התם דיני ממונות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה וכו' ויירשו בניו את נכסיו ואל יהרגהו המלך עם סנהדרין בדינו וירשהו המלך. וע"ש בתוספות

דף מט

ויכהו שם אל החומש אמר רבי יוחנן בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויין בו נראה דהיינו הא דכתיב ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה לכך נקט כי מרה תהיה באחרונה לפי שנצנצה בו רוח הקדש ונתנבא שלבסוף ינקום בו נקמת אחיו עשאל ויכהו גם הוא במקום שהמרה תלויה בו לכך אמר כי מרה תהיה באחרונה ולהכי כתיב הלא ידעתה מלא בה"א רמז לדופן חמישית

ארבע מיתות פרק שביעי

אף סדר תמיד כתבו התוספות תימא דלא קאמר אף סדר ברכות דתנן בפ"ב דר"ה סדר ברכות וכו' עוד תנן התם סדר תקיעות שלש יש לומר דרב הונא בריה דרב יהושע לא מסדר לחודא דייק אלא מזהו סדר דייק דזהו משמע דוקא כדאמרינן בכמה דוכתי זהו למעוטי מאי אבל סדר ברכות וסדר תקיעות מצוה בעלמא נינהו ואי אפיך לית לן בה ורב פפא סבר דאפילו זהו סדר למצוה בעלמא קאמר. מיהו קשה תינח הא דלא קאמר ש"ס נמי ולאפוקי מסדר תמיד דכיון דאית ליה לרב הונא דזהו סדר דוקא הוא איכא למימר דרב סתורא נמי ס"ל דדוקא הוא והא דלא קאמר וחוץ מסדר תמיד משום דלא חשיב אלא מידי דחשיבותיה גרם ליה ומילי דסדר תמיד לא חשיבי זה מזה אלא סדר ברכות וסדר תקיעות מאי איכא למימר אמאי לא קאמר ש"ס נמי ולאפוקי מסדר ברכות וסדר תקיעות דלא הוה אלא מצוה דכיון דרב פפא ורב הונא תרוייהו ס"ל דמצוה בעלמא נינהו וליכא מאן דפליג בהכי מסתמא רב סחורא נמי לא פליג עלייהו דאי לא תימא הכי מאי ראיה מייתי מדרב יהודה דסדר חליצה לא הוי אלא מצוה דלמא רב סחורא פליג וס"ל דסדר חליצה דוקא קתני ומשום דלא חשיבי כך לא קאמר וחוץ מסדר חליצה אלא ודאי צריך לומר דכיון דליכא מאן דפליג בהכי מסתמא רב סחורא נמי לא פליג. ועוד יש לומר דרב סחורא לא קאמר אלא כל מקום ששנו חכמים דרך מנין פי' שלא דקדקו בדבר ולא נתכוונו אלא למנותן זה אחר זה אבל ההיא דסדר ברכות וסדר תקיעו' ל"ש חכמי' דרך מנין שהרי דקדק התנא וקתני ברישא סדר ברכות כך וכך הוא סדר תקיעו' כך הוא משמע דנתכוונו לשנותן על הסדר דוקא

דף נ

קסברי רבנן נשואה יוצאה לשריפה ולא ארוסה כו' פירש"י ז"ל ומיהו כי דייקת בה שפיר לא אשכחן קרא לרבנן מנא להו דנשואה יוצאת ולא ארוסה אלא משום דאית להו סקילה חמורה היא וכו' ויש להקשות היכי ילפינן מהתם וכו' וכתב דעיקר טעמייהו מדניתנה

למגדף ולעובדי כוכבים ומזלות הוא דפושט יד בעיקר עדיף כדאמר לקמן וכ"כ הפוס' ומייתי ראיה מפרק הנשרפין ודבריו דחוקים חדא שכתב דהאי מדאפקיה רחמנא אורך דברים הוא ונראה דלא גרסינן לה ודוחק למחוק הספרים. ועוד דמדאמר לקמן אפי' הכי פושט ידו בעיקר עדיף לאו ראיה היא דשאני התם דאיכא נמי חומרא אחריתי גביה שכן ממונם אבד אבל הכא איכא למימר דעדיפא מפושט יד בעיקר דכיון דמחללת את אביה הויא רעה לשמים ולבריות ולכך קאמר אדרבא שריפה חמורה וכו' ועוד דא"כ נימא סייף יוכיח שניתן לאנשי עיר הנידחת וכו' כמ"ש התו' ומה שתירצו נראה דוחק דא"כ תיקשי מנא להו למימר דסייף חמיר מחנק כיון דניתן לפושט יד בעיקר דעדיף כדמסיק דלמא להכי ניתן לפושט יד בעיקר משום דאיכא נמי חומרא בהדיא דממונם אבד ולעולם סייף לחודא קל מחנק ועוד דקאמר בסמוך נאמר אביה בסקילה וכו' א"כ אמאי לא אתי ג"ש ומפקא מסברא ונימא אחת ארוסה ואחת נשואה יצתה לשריפה כמ"ש התוספות. ועוד דמשמע דס"ל דהא דאמר בסמוך וטעמא מאי וכו' אדרבנן ורבי שמעון א מהדר דטעמא דרבנן דנשואה יצתה לשריפה ולא ארוסה משום דאית להו דסקילה חמורה וטעמא דר' שמעון דאחת ארוסה ואחת נשואה יצתה לשריפה משום דאית ליה שריפה חמורה ותימה דהא לא ידעינן לר"ש דשריפה חמורה מסקילה אלא מדאפקה רחמנא לארוסה בת כהן מכלל ארוסה בת ישראל מסקילה לשריפה כדאמר בסמוך. על כן נראה דעיקר טעמייהו דרבנן דאמרי סקילה חמורה משום דקסברי נשואה יוצאת לשריפה ולא ארוסה ומדאפקיה רחמנא לארוסה בסקילה ש"מ סקילה חמורה כדאמר הכא וטעמייהו דרבנן דאמרי נשואה יוצאה לשריפה ולא ארוסה היינו משום דאינהו נמי דרשי שני כללות נאמרו בתורה כר"ש אלא דרבי שמעון סבר דקרא דמות יומת הנואף והנואפת כללא הוא וקרא דנערה המאורסה אידך כללא הוא ואתי קרא דבת כהן והוציא בת כהן מתרתי כללי לומר דבין ארוסה בין נשואה בשריפה ורבנן דרשי להו כסדר שהן כתובין בתורה וסביר' להו דקרא דמות יומת הנואף והנואפת כללא הוא דמשמע בין ארוסה בין נשואה בחנק וקרא דבת כהן אידך כללא הוא דמשמע נמי דבת כהן בין ארוסה בין נשוא' בשריפה ואתי קרא דנערה המאורסה והוציא נערה מאורסה מתרתי כללא לומר דבין נערה מאורסה דבת כהן בין דבת ישראל בסקילה דנערה מאורסה סתמא כתיב וכיון דאפקה רחמנא לנערה מ מאורסה משריפה לסקילה אלמא דסקילה חמורה שהרי ארוסה חמורה מנשואה כדפירש"י ז"ל. וכן משמע קצת בירושלמי דאיתא התם ר"ש דריש כל שם בת כהן בשריפה ורבנן דרשי כל שם ארוסה בסקילה והשתא ניחא דכולהו תנאי דרשי כללי דרבי ישמעאל דלקמן דאית ליה ארוסה יוצאה לשריפה ולא נשואה

נמי כללא דריש אלא דס"ל דמות יומת הנואף והנואפת לחודא הוי כללא ואפקא רחמנא בת כהן וארוסה כדאמרינן לקמן. והא דקאמר תלמודא וטעמא מאי לאו אדרבנן ורבי שמעון קאי דטעמייהו ודאי משום דדרשי שני כללות למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה כדפי' אלא אדרבי יוחנן קא מהדר דטעמא דר' יוחנן דהוה מרגלא בפומיה דנערה המאורסה שזינתה הוי לרבנן בסקילה ולרבי שמעון בשריפה משום דידע מתני' דלרבנן סקילה חמורה ולרבי שמעון שריפה חמורה מיהו טעמייהו דרבנן דסקילה חמורה הוי מדאפקא רחמנ' לארוסה בת כהן מנשואה דס"ל דמות יומת הנואף ובת כהן תרי כללי נינהו כדפי' וטעמא דרבי שמעון דשריפה חמורה הוי מדאפקא רחמנא לארוסה בת כהן מארוסה בת ישראל דס"ל דמות יומת הנואף ונערה המאורסה תרי כללי נינהו וכ"כ הרמב"ן ז"ל דטעמא מאי דק מר אדר' יוחנן קאי. ומ"ש התוס' דטעמייהו דרבנן משום דפושט ידו בעיקר עדיף ומייתי ראיה מפרק הנשרפין דתנן א"ל אלו לא היפה סקילה חמורה לא ניתנה למגדף כו' נראה דלאו ראיה היא דהא ר"ש על כרחך עיקר טעמיה דשריפה חמורה מדאפקא רחמנא לארוסה בת כהן מכלל ארוסה דבת ישראל מסקילה לשריפה הוא כדאמרינן בשמעתין ואפ"ה התם בפרק הנשרפין לא נקט האי טעמא דתנן התם אמר להן רבי שמעון אלו לא היתה שריפ' חמורה לא נתנה לבת כהן שזינתה משמע דה"ק לא נתנה לבת כהן שזינתה דחמיר' שכן מחללת את אביה כדאמר הכא דומיא דלא נתנה למגדף ולעובדי כוכבי' ומזלות דא"ל רבנן לר"ש אע"ג דעיקר טעמיה דר' שמעון הוה מדאפקא רחמנא ארוסה בת כהן מסקילה לשריפה:

מה כשהוציא נשואה מכלל נשואה להחמיר לאו משום דבנשואה פשיטא ליה טפי דיצאה להחמיר אלא משום דבנשואה ליכא מאן דפליג דיצתה להחמיר דאפי' רבנן מודו דשריפה חמורה מחנק לכך נקט הכי וכן משמע מפירש"י ז"ל שכתב דמה כשהוציא נשואה מכלל להחמיר דהא שריפה הכל מודים דחמירה מחנק כו' והתוס' כתבו דהא דפשיטא ליה דנשואה יצתה להחמיר היינו בג"ש דלעיל דמה אבי' וכו' מיהו לעיל לא משמע כן מדקאמר ומדאפקא רחמנא לנשואה בת כהן מכלל נשואה בת ישראל מחנק לשריפה שמע מינה דשריפה המורה משמע דמדאפקא רחמנא יליף ולא מגזרה שוה. אי מה להלן נערה והיא ארוסה משום דארוסה חמורה מנשואה כדפירש"י ז"ל וכן נערה כיון דברשות אביה היא כמ"ש בנעוריה ביה אביה פוגמת כבודו ספי מבוגרת שכבר יצאה מרשות אביה לענין נדרים ולא חמירה כולי האי וכן בכל זקנה שכבר יצאה מרשותו לגמרי ועוד דזקנה לאו בכלל בת היא כמו שאפ' בסמוך:

ת"ל ובת כהן מכל מקום מריבויא דוי"ו קדריש ופירש"י ז"ל דליכא למימר דמדכתיב קרא סתמא יליף טעמא דהא אתא ג"ש ומפקא ליה מסתמא ועוד נראה מדיליף מיניה דאפי' הזקנה בשריפה וסתם בת אין זקנה בכלל כדאיתא בפרק יש נוחלין וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי אפשר מאה ול' שנה היתה וקרי לה בת ופירש"י ז"ל אשה הוה ליה למיכתב אמר רב יהודה מלמד שנולדו בה סימני נערות לכן צ"ל דמייתורא דוי"ו יליף ואע"ג דרבי שמעון לא דריש וי"ו דושופטיך בפ"ק שאני התם דאורחא דקרא הוא דברישא כתיב ויצאו זקניך לכך כתיב בתר הכי ושופטיך וי"ו מוסיף על זקניך אבל ובת כהן תחילת ענינא הוא והוה ליה למיכתב בת כהן

או אינו אומר אביה אלא להוציא את כל האדם וא"ת אם כן בת ובת למה לי דהא לא איצטריך ריבויא דוי"ו אלא לאפוקי מג"ש. וי"ל דלא תימא דוקא ארוסה מדינא דר' ישמעאל דמה כשהוציא בת ישראל לסקילה ארוסה ולא נשואה כמ"ש התוס' לקמן ולפי מה שפיר' הוה אמינא איצטריך למיכתב ריבויא דובת לזקנה דלאו בכלל בת סתמא היא:

דף נא

סד"א הואיל ואחמר בהו רחמנא בכהני דרבי בהו מצות יתירות תידון בשריפה חימה דמאי איצטריך למימר משום דרבי בהו מצות יתירות תיפוק ליה דבת כהן חמירה משום דמחללת את אביה שאומרים שזו ילד וכו' כמ"ש בהדיא את אביה היא מחללת וליכא למימר דדוקא בזנות היא מחללת את אביה אבל בשאר עבירות לא מדקאמר לקמן כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא אפי' לרשיעא בר צדיקא כמאן כי האי תנא ואי האי תנא לא קאמר אלא בזנות אבל בשאר עבירות לא אנן אמאי קרינן רשיעא אפי' בשאר עבירות אלא ודאי בשאר עבירות נמי מחללת את אביה ועוד תימה דמאי קאמר לעיל אדרב' שרפ' חמור' שכן ניתן לבת כהן שזינתה ומאי חומר' שכן מחלל' את אביה מאי רבות' דבת כהן הא בת ישראל נמי מחללת את אביה ואומרים עליו ארור שזו ילד וכו' מדקאמר כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא כו' כי האי תנא אלמא דבישראל נמי דינא הכי ועוד מדקאמר כמאי כי האי תנ משמע דר"ע ור"ש דפליגי עליה דרבי ישמעאל לי' להו הך סברא ותימה דאם כן אמאי קאמר לעיל אליבא דרבי שמעון מאי חומריה שכן מחללת את אביה והתוס' כתבו דכולי עלמא אית להו הך דרשה דאין מקרא יוצא מידי פשוטו והא דקאמר כי האי תנא לפי שהוא הזכירה ודבריהם דחוקים דכמאן כי האי תנא לא משמע הכי. על כן נראה דפשטא דקרא דאת אביה היא מחללת לאו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל קאמר אלא לפי שבת כהן יש לה מקדושת אביה שאוכלת בתרומה וקדשים

ונותנין לה הזרוע והלחיים וכיוצא בהן ועל ידי הזנות היא מחללת עצמה מקדושת אביה לכר קאמר הכתוב את אביה היא מחללת פי' היא מחללת את עצמה מקדוש' אביה וכן תרגם אנקלוס בהדיא ובת גבר כהן ארי תתחל למטעי מקדושת אביהא היא מתחלא בנורא תתוקד וכי קאמר לעיל ומאי חומרא שכן מחללת את אביה היינו שמחללת עצמה מקדושת אביה קאמר כפשטא דקרא אבל הך דרשה דאומרים עליו ארור שזו ילד וכו' דוקא רבי ישמעאל הוא דדריש הכי כיון דלדידיה גזירה שוה דאביה לא איצטריך והשתא ניחא הא דאיצטריך למימר סלקא דעתך אמינא הואיל ואתמר בהו רחמנא בכהני דרבי בהו מצות יתרות דלא מצי למימר משום דמחללת את עלמה מקדושת אביה מתרומה וכו' דדוקא בזנות היא מחללת את עצמה מקדושת אביה כדאמר בסמוך דכיון שנבעלה לה לפסול לה פסלה אבל בשאר עבירות לא ולפ"מ שפי' דאת אביה היא מחללת היינו שמחללת א"ע מקדושת כהונתה קאמר ניחא טפי הא דקאמר בסמו' סד"א כי תחל לזנות אמר רחמנא הני מילי היכא דקא מיתחלא השת' הא כיון דקא מיתחלא וקיימא מעיקרא וכו' ובש"ע סי' ת"ך פסק שהקורא לרשע בן צדיק רשע בן רשע פטור והיינו מה דהכא ולא ראיה גמורה היא כיון דלאו כ"ע דרשי לקרא הכי:

סד"א קרא לאפוקי מדרב וכו' וא"ת א"כ אמאי כתיב באש תשרף דמשמע היא ולא אביה תיקשי מאי שנ' מיניה דידיה כדפריך לעיל וי"ל דשאני הכא משום דבעי למימר דלזנות את אביה היינו מאביה ולא כתב לן קרא שום טעמא לכך איכא למימר דגזירת הכתוב הוא דהיא באש תשרף ולא אביה אבל לעיל דאת אביה היא מחללת טעמא הוא לכך פריך שפיר דהאיך סלקא דעתך דאיירי נמי בחילול שבת דא"כ מאי שנא מיניה דידיה דכיון דבזנות איכא טעמא דאת אביה היא מחללת ובשבת ליכא טעמא אין סברא לאוקמי קרא נמי אמילתא דלית ביה טעמא ולומר דגזירת הכתוב הוא:

מכלל דכי איתה גביה לא אכלה לאו דוקא דאיתה גביה אלא כיון שנתארסה לישראל נמי אינה אוכלת בתרומה כדתנן בפ' אלמנה לכ"ג העובר והיבם והארוסין פוסלין להכי לא פריך ש"ס לרבי ישמעאל דמוקי קרא דובת כהן בארוסה א"כ איש ל"ל:

ורבי ישמעאל סבר מדקאמר ליה בת ובת וכו' וא"ת היכי ס"ד דהדר ביה דא"כ בת ובת למה לי דהא לא אתי בת ובת אלא לאפוקי מג"ש והתוס' כתבו דלא תימא דוקא ארוסה מדינא דלעיל וקשה דא"כ מאי קבעי ור' ישמעאל האי את אביה מאי דריש ביה דלמא איצטריך ליה גזרה שוה דלא תימא דארוסה ונשואה תרוייהו בשריפה מדינא דרבי שמעון ורבי עקיבא דאמרי שני כללות נאמרו וכו' אלא ודאי צריך לומר דמאן דדריש חד כללא הכי גמירי ליה דלא שייך למידרש שני כללות ומאן דדריש שני כללות סבירא

ליה איפכא. לכך נראה דאפי' ליתא לג"ש איצטריך בת ובת לאשמעינן דאפילו הזקינה בשריפה זקנה לאו בכלל בת היא כמ"ש לעיל:

דף נב

ונילף מפרים הנשרפין וא"ת אמאי לא משני אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה כדמשני בסמוך דהא סתמא דש"ס הוא דשקיל וטרי ומייתי להא דרב נחמן להכא ואי הוה מייתי לה מעיקרא תו לא הוה צריך לפרושי למאן דיליף מעדת קרח מ"ט לא יליף מבני אהרן. ועוד אמאי פריך מעיקרא ונילף מפרים הנשרפין לשריפה ממש דלא איירי בהו טפי הוה למיפרך מעיקרא ונילף מבני אהרן דאיירי בהו ועוד אמאי פריך מפרי' הנשרפין ולא משאר כל השריפות הכתובים בתורה דכולהו שריפה ממש נינהו וע"ק דקאמר בסמוך אי לאו גזרה שוה ה"א שריפת נשמה וגוף קיים לאו שריפה היא כלל היאך ס"ד למימר הכי והא שריפת עדת קרח שריפת נשמה וגוף קיים הוה וקרי לה שריפה ועוד דמאי פריך ונילף מפרים לשריפה ממש דלשריפה ממש לא איצטריך קרא דכיון דסתמא כתיב ודאי שריפה ממש קאמר ויש לומר דהא דקאמר לעיל אתיא שריפה שריפה מעדת קרח וכן מבני אהרן אע"ג דלאו ג"ש מופנית היא יליף לה משום דדמיין להדדי כדמסיק שכן אדם חוטא נשמה כו' דכיון דדמיין להדדי בהנך מילי מסתבר למימר דשריפתן שוה. וכיון דהך שריפה דהכא דמיא נמי לפרים הנשרפים שכן מכשיר ולדורות לכך פריך ונילף מפרים הנשרפים ואקושיא דבתר הכי סמיך שכן מכשיר ולדורות דקס"ד דמכשיר עדיף כדאמר בפרק נגמר הדין והשתא אתי שפיר דלא משני ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה דכיון דהשתא בעי למימר דמסתבר טפי למילף מפרים הנשרפים ממאי דנילף מעדת קרח ומבני אהרן שכן מכשיר ולדורות לכך לא מצי לשנויי הכי משום דא"כ לפיש ליה חבילי זמורות דאע"ג דשריפת נשמה וגוף קיים יפה טפי מכל מקום כיון דמסתבר טפי למילף מפרים הנשרפים סגי לן לאוקמי קרא דואהבת לרעך כמוך דלפיש ליה חבילי זמורות אבל בסמוך דפריך למאן דיליף מעדת קרח מ"ט לא יליף מבני אהרן וכו' משני שפיר אמר קרא ואהבת לרעך כמוך כו' דכיון דעדת קרח ובני אהרן שקולין הן ואין סברא למילף מהאי טפי מהאי לכך מסתבר לאוקמי קרא דואהבת לרעך כמוך לשריפת נשמה וגוף קיים דבכי האי גוונא מתקיים שפיר טפי ברור לו מיתה יפה ממאי דלפיש ליה חבילי זמורות. והשתא ניחא דקאמר אי לאו ג"ש ה"א שריפת נשמה וגוף קיים לאו שריפה היא דאי לאו דדמיין להדדי בהנך מילי שכן אדם חוטא בנשמה לא הוה אסיק אדעתין כלל לאוקמי קרא בשריפת נשמה וגוף קיים דהוה אמינא דלאו שריפה

היא דכיון דשריפ' סתמא כתיב וכולהו שריפה דאורייתא שריפה ממש נינהו הא נמי שריפה ממש היא דמהיכא תיתי למילף מעדת קרח ולאפוקי קרא מסתמיה כיון דליכא ג"ש דלא דמיין להדדי. ונראה דכיון דצ"ל דשריפת עדת קרח ודבני אהרן שקולין הן כדפי' דתרווייהו אדם חוטא בנשמה נינהו לכך מייתי ש"ס להכא הא דכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך וכו' משום דנהי דעדת קרח ובני אהרן תרוייהו חטאו לשמים בהקרבת אש זרה מ"מ לא דמיין להדדי דבני קרח חטאו נמי במה שנתקנאו בגדולתן של משה ואהרן וחלקו עליהן דהוי נמי רע לבריות ובני אהרן לא חטאו אלא לשמים דומיא דחטאן של הנשרפין שלא חטאו אלא לשמים וא"כ מסתבר טפי למילף דין הנשרפין מבני אהרן דדמיין טפי להדדי לכך מייתי דנדב ואביהוא חטאו כמותן שנתקנאו נמי בגדולתן של משה ואהרן כעדת קרח דלכך נשרפו:

וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך וכו' במדרש רבה פרשת אחרי מות יליף לה מדכתיב ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים איש מזקני ישראל:

רבי יהודה אומר ניוול הוא לו לא קרי ליה ניוול אלא משום דכתיב ובחקותיהם לא תלכו כמ"ש התוספות והא דנקט לישנא דניוול הוא לו ולא קאמר אסור לעשות כן דכתיב ובחקותיהם וגומר כי היכי דלא תיקשי לדידיה דמניחין ראשו על הסדן וכו' והא ברור לו מיתה יפה בעינן לכך קאמר כיון דבכה"ג ניוול הוא משום ובחקותיהם וגו' נמצא כשמניחין ראשו על הסדן יפה לו וכן משמע בתוספת' פ' תשיעי דקתני התם ר' יהודה אומר הרי הוא אומר ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה שבמיתות כיצד עושין לו מניחין ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ אמרו לו אין מיתה מנוולת מזו אמר להן ודאי אין מיתה מנוולת מזו אלא משום שנאמר ובחקותיהם לא תלכו. וא"ת לרבי יהודה תינח רוצח דיליף ליה מעגלה ערופה דקוצץ בקופיץ אלא עיר הנידחת דכתיב בהו בהדיא לפי חרב והיינו כדרך שהעובדי כוכבים ומזלות עושין מאי איכא למימר והא כתיב ובחקותיהם לא תלכו וי"ל דדוקא רוצח הוא דרך העובדי כוכבים ומזלות להתיז את ראשו בסייף אבל עיר הנדחת כיון דלא שייך גבי עובדי כוכבים ומזלות לכך כשמתיזין את ראשן בסייף לית בהו משום ובחקותיהם לא תלכו:

דף נג

בשלמא לר' יונתן כו' פי' רש"י ז"ל ה"ג בשלמא לדר' יונתן כדמפ' ר' טעמא משום דבספרים ישנים הוה גרסינן בשלמא לר' יונתן ורבי כדקא מפרש טעמא ושלש מחלוקות הוי בדבר רבי יאשיה יליף לה משום דס"ל דחנק קיל ואי אתה רשאי למושכה להחמיר

ור' יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא דהכי גמירי להו מסיני דכל מיתה האמורה בתורה סתם אינו אלא חנק ורבי יליף מג"ש ולגירסא זו אתי שפיר הא דפריך ואימא שריפה דלמאי דמוקי בסוף פרקין רבי כרבי מאיר פריך דמסתמא אית ליה דסקיל' חמורה משריפה כרבנן אבל לגרסת רש"י תימה דמאי פריך ואימא שריפה הא אין סברא להחמיר בנשואה בת ישראל טפי מבארוסה והתוספות כתבו דבלאו הכי שפיר משני ונראה דוחק לכך נראה דהך פלוגתא דפליגי רבנן ורבי שמעון בסקילה ושריפה איזה מהן חמורה לא תליא מידי באידך פלוגתא דפליגי בהרג וחנק איזה מנייהו חמורה דאין ענין זה לזה דגבי סקילה ושריפה סתמייהו דרבנן משום דסבירא ליה נשואה יוצאה לשריפה ולא ארוסה וטעמא דרבי שמעון דסבר אחת ארוסה ואחת נשואה יונאה לשריפה וגבי הרג וחנק איכא טעמא אחרינא דלרבנן משום דס"ל מדיחי עיר הנדחת בסקילה ולרבי שמעון משום דסבר מדיחי עיר הנידחת בחנק כדאמרינן לעיל וא"כ הא דאמר בסמוך מאי לא מפני שהיא קלה קמיפלגי בפלוגתא דרבי שמעון ורבנן הייינו בהרג וחנק אבל מסקילה ושריפה לא איירי הני תנאי מידי ומסתמא ס"ל לרבי יונתן ורבי כרבנן דסקילה חמורה משריפ' דהלכתא כוותייהו ולכך פריך שפיר ואימא שריפה ולמאי דמוקי רבי כר"מ פריך:

במאי גמרי איזו תיבה מופנית לג"ש דמיהם בם דלא איצטריך למיכתב דמיהם בם כלל או מות יומתו דה"מ למיכתב יומתו מות יומתו למה לי:

כי אתא ר' יצחק תני כדתנן וכו' וטעמא מאי משמע דאמתניתא דר' יצחק קא בעי והא דלא בעי הכי אמתני' משום דאיכא למימר דמתני' כשלא היתה אמו ראויה לאביו איירי ובריית דמייתי ש"ס לעיל פירושא קמפרש לה למתני' אבל מדאיצטריך ליה לרבי יצחק לאתויי מתניתא בידיה דתני בה כדתנן אלמא דמתני' אפי' בראויה לאביו קאמר דחייב ופליגא אברייתא דלעיל לכך קבעי וטעמא מאי

אלא מעתה ערות כלתך לא תגלה ורב אחא בריה דרב איקא נראה דס"ל דלא תגלה ערותה דכלתך ניחא משום דקאי אאשת בנך דאיירי לאחר מיתה כדפירש רש"י זכרונו לברכה בסוף שמעתין וליכא אלא ערוה אחת אבל ערותה דאמך היא אם איתא דחייב נמי משום אשת אב אמאי כתיב ערותה דמשמע ערוה אחת:

דף נד

אפילו תימא רבי יהודה ומייתי לה בקל וחומר לפי זה לא איצטריך למילף בג"ש דערות אביך באישות הכתוב מדבר דעל כרחך בהכי איירי דלערות אביך ממש לא איצטריך

קרא דמואת זכר נפקא ואי משום דליתייב שתים הא בקל וחומר מאחי אביו שמעינן לה אלא משום דבלאו הכי איצטריך ליה ג"ש כדקתני סיפא דברייתא לכך דריש לה נמי להך מלתא ועוד דאיכא למימר מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא:

אמר רבי ישמעאל הרי זה בא ללמד ונמצא למד תימה מאי קמ"ל רבי ישמעאל דהרי זה בא ללמד כו' והא תנא דברייתא נמי קאמר הכי דבא הכתוב להגיד לך ששני משכבות באשה. ועוד דנמצא למד משמע דלמדין משכבי אשה ממשכב זכר וזה אינו דהא לא יליף משכב אשה ממשכב זכר מידי אלא מייתורא דיו"ד דמשכבי אשה שמעינן לה בין כדרכה בין שלא כדרכה חייבין בעריות לכך נראה דהא דקתני מגיד לך הכתוב ששני משכבות באשה אתי לאשמעינן שהבעל מותר לבא על אשתו בין כדרכה בין שלא כדרכה כדאיתא בפרק שני דנדרים ההיא דאתאי לקמיה דרבי אמרה ליה שלחן ערכתי לו והפכו פי' שבא עליה שלא כדרכה אמר לה בתי התורה התירתך לו וכן משמע בפרק חלק גבי הא דקאמר רב יוסף בספר בן סירא נמי אסור ל יקרי דקא"ל אביי מ"ט אילימא עשום דכתיב ביה לא תנטוש גילדנא מאודניה אי מדרשא אורח ארעא קמ"ל דלא לבעול שלא כדרכה משמע דאיסורא ליכא למיבעל שלא כדרכה אלא דלאו אורח ארעא הוא וקאמר רבי ישמעאל הרי זה בא ללמד ונמצא לחד פי' דלהכי כתב לן רחמנא דגבי משכב זכר ששני משכבות יש באשה לאשמעינן דלמדין משכבי אשה ממשכב זכר מה משכב זכר חייבין אפ' שלא כדרכה דכל משכב זכר שלא כדרכה הוא אף באשה חייבין שכל העריות אפי' שלא כדרכה ופשטא דקרא דואת זכר לא תשכב משכבי אשה משמע דממשכבי אשה ילפינן משכב זכר ואדרבא הוא נמצא למד ואע"ג דבסוף פרק ארבעה אחין קאמר דמעשה ער א הוה שבאו עליה שלא כדרכה כבר תירץ ר"י ז"ל שם דלא שרי שלא כדרכה אלא בלא הוצאה זרע ועוד תירץ דאינו אסור אלא כשמתכוין להשחית זרע ורגיל לעשות כן אבל באקראי בעלמא שרי. מיהו באבן העזר כתב הב"י דדבר קשה הוא להתיר הוצאת זרע אפי' באקראי:

עשו כתועבות העובדי כוכבים ומזלות כתבו התוספות גבי זכר ניחא דכתיב תועבה בגופיה אבל בבהמה לא כתיב תועבה בגופיה ואי כפ"ה א"כ כל עריות ליחייב שתים ויש לפרש מדכתיב וכל בהמה וכו' וקשה כיון דלאו דלא יהיה קדש אאיסור זנות שיש בו תועבה קאי פה לי אם כתיב תועבה בגופייהו מה לי אם כתיב תועבה בתר הכי סוף סוף כיון דכל העריות תועבה קרי להו רחמנא מדכתיב כי את כל התועבות וגו' קאי עלייהו לאו דלא יהיה קדש וליחייב שתים בכולהו גם מ"ש דוי"ו דוכל בהמה מוסיף על ענין ראשון מנא להו הך דרשה. לכך נראה דאע"ג דלאו דלא יהיה קדש אכל העריות

קאי אפ"ה לא מחייב בב' דאין חילוק חטאת אלא בשני לאוין ושני גופין כדמשמע בריש כריתות דקאמ' אלא כרת דאחותו למאי אתי מיבעי ליה לחלק על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו ופריך ל"ל לחלק הרי שמות מוחלקין והרי גופין מוחלקין אלמא דשמות וגופן מוחלקין בעי' אבל בזכר ובהמה יליף שפיר מלא יהיה קדש דמחייב מיהא חדא:

הבא על הזכר והביא זכור עליו כתבו התוס' אי נמי סוגיא דהכא כר"א דאמר התם כל מקום שאתה מוצא שני לאוין וכרת אחת חלק חטאת ביניהו וקשה דא"כ אמאי קאמר דאיכא בינייהו הבא על הזכר והביא עליו זכר דלדברי רבי ישמעאל חייב שתים ולדברי ר"ע אינו חייב אלא אחת והא בבא על הזכר גרידא נמי משכחת לה דאיכא בינייהו דלרבי ישמעאל חייב שתים כיון דלאוין מחלקין ולרבי עקיבא אינו חייב אלא אחת דליכא אלא חד לאו ויש לומר דלרבותא דרבי עקיבא נקט הכי דאע"ג דשני ביאות הן אפ"ה לא מיחייב לדידיה אלא חדא כיון דליכא אלא חד לאו ורבותא דר"ע עדיפא דהלכתא כוותיה דהלכה כר' עקיבא לחברו תדע דבסמוך קאמר אבל הבא על הזכר והביא זכר עליו הבא על הבהמה והביא בהמה עליו בין לר' אבהו בין לאביי לרבי ישמעאל לי שלש ולר' עקיבא חייב שתים דלא הוה צריך למימר דהביא נמי בהמה עליו דהא הבא על הזכר והביא זכר עליו ובא על הבהמה נמי בין לר' אבהו בין לאביי לרבי ישמעאל חייב שלש ולרבי עקיבא חייב שתים אלא צריך לומר דרבותא אשמעינן דאע"ג דארבע ביאות הן אפילו הכי לא מיחייב לרבי עקיבא אלא שתים ולרבי שמעאל שלש:

לא תתן שכבתך לא תתן סביבתך דוקא באזהרה דריש הכי דכיון דאשכחן דענש רחמנא עליה איכא למימר דאזהרתיה מהכא אבל איש אשר יתן שכבתו בבהמה דגבי עונש לא מצי דריש איש אשר שכיבתו דכל כמה דלא אשכחן דענש הכתוב אהכי אין סברא להוציא קרא מידי פשוטו:

דף נה

דרש רב נחמן בר רב חסדא באשה שני משכבות פירש"י ז"ל דלענין רביעה קאמר דאלו בבעילת אדם לא איצטריך לרב נחמן למימר דקראי טובא ומתניתין איכא ורב פפא נמי לא מצי למימר איפכא ותימה דא"כ מאי קאמר אדרבה אשה דאורחא אמשכב מחייב בהמה דלאו אורחא וכו' והא אידי ואידי לאו אורחא הוא ולכאורה נראה דהא דקאמר באשה שני משכבות בבעילת אדם אייריי וקמ"ל דלא תימא כי היכי דאיכא שני משכבות באשה ה"נ איכא שני משכבות בבהמה לכך קאמר באשה דוקא הוא דאיכא שני משכבות דגלי לן קרא מדכתיב משכבי אבל בבהמה דלא כתיב הכי לא והיינו

דפריך רב פפא אדרבא אשה דאורחא היא בבעילת אדם סברא הוא דלא מיחייב אלא אמידי דאורחא דהיינו כדרכה אבל בהמה כיון דלאו אורחא בבעילת אדם ואפילו בא עליה כדרכה לאו אורחא היא סברא הוא דמחייב אכל נקב ונקב דמה לי נקב זה מה לי נקב זה כיון דכולן לאו אורחא נינהו וכן משמע ממה שכתבו התוס' הא פשיטא בכולה ש"ס דבאשה מתחייב אשני משכבות אלא רב פפא ה"ק וכו' ואי כפירש"י ז"ל מאי הוצרכו לדחוק מלתא דרב פפא דלמא ס"ל דרביעה שאני דלא דרשינן משכבי אשה אלא באדם כדמשמע מפירש"י ז"ל שכתב ורב פפא נמי לא מצי למימר איפכא משמע דכיון דקאי ארביעה ניחא הא דקאמר איפכא מיהו מדגרסי' בסמוך בכל הספרים תניא דלא כתרוייהו משמע כדפירש"י ז"ל דלענין רביעה איירי ועוד דמ"ש התוספות דרב פפא לדבריו קאמר ליה דאם יש לחלק כו' דוחק הוא:

ישראל גופיה ליתסר מידי דהוה ארביעה וא"ת בלאו מילתא דרב ששת תוקשי ליה נעבד דישראל אמאי שריא ליתסר מידי דהוה ארביעה ולפי מ"ש התוספות דפשיט כי היכי דגבי אילנות השוה הכתוב של עובדי כוכבים ומזלות לשל ישראל אע"ג דבישראל איכא תקלה וקלון וכו' אתי שפיר דאי לאו הא דרב ששת איכא למימר דטעמא דקלון לא שייך אלא ברביעה לפי שמבזה עצמו בדבר מגונה אבל בנעבד תקלה איכא קלון ליכא שהרי למסקנא נמי אית ליה לאביי דקלון דרביעה מרובה משל נעבד לכך איכא למימר דקא ס"ד דבנעבד ליכא קלון כלל ולהכי נעבד שרי אע"ג דנרבע אסורה אבל השתא דפשיט רב ששת דכי היכי דגבי אילנות השוה הכתוב של עובדי כוכבים ומזלות לשל ישראל אף על גב דבישראל איכא תקלה וקלון ובשל עבודת כוכבים ומזלות ליכא אלא תקלה לחוד ה"נ גבי בהמה כו' אלמא דבנעבד נמי איכא קלון כמו בנרבע לכך פריך ישראל גופיה ליתסר מידי דהוי ארביעה. מיהו קשה לפירושם לאביי דמחלק בין נרבע דישראל לנעבד משום דזה קלונו מרובה וזה קלונו מועט א"כ מאי ראיה מייתי רב ששת מאילנות לבהמה דכי היכי דגבי אילנות השוה הכתוב של עובדי כוכבים ומזלות לשל ישראל כו' הכי נמי גבי בהמה דלמא אילנות שאני דבישראל ליכא אלא קלון מועט לכך איכא למימר דהשוה הכתוב תקלה דעובדי כוכבים ומזלות לתקלה וקלון מועט דישראל אבל גבי בהמה דבעלי חיים היא דרחמנא חס עלה ולא קטלינן לה כישראל אלא היכא דאיכא תקלה וקלון מרובה מנא ליה להשוות תקלה לחוד דעובדי כוכבים ומזלות לתקלה וקלון מרובה דישראל:

דף נו

בכל יום דנין את העדים בכינוי כו' נגמר הדין לא הורגו בכינוי כו' עשום דמקבלין עדותן של עדים פעמים בתחילת הדין זה שלא בפני זה ובשעת גמר א זה בפני זה כדאיתא בתוספתא פרק ששי אם יש עדים מכניסין אותן ומאיימין עליהן ומוציאין אותן ומשיירין את הגדול שבהן ושומעין את דבריו ומוציאן אותו לחוץ ומכניסין את השני ושומעין את דבריו ומוציאין אותו לחוץ ואח"כ מכניסין את שניהן ואומרים דבריהן זה בפני זה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות. והשתא ניחא הא דקתני והשני אומר אף אני כמוהו וכו' אף ע"ג דמקבלין עדותו זה שלא בפני זה כדתנן בפרק זה בורר משום דהתם בתחילת הדין איירי:

המגדף אינו חייב עד שיפרש השם נראה דיליף לה מדאפקיה רחמנ' לקללה בל' נוקב דכתיב ונוקב שם ה' למימר דבעינן שיפרש השם ויברך:

וחכמים אומרים על שם המיוחד במיתה כרבנן קיימא לן דלא מיחייב מיתה אלא על השם המיוחד מיהו לא בעינן שיברך את שם המיוחד בשם המיוחד דאפי' מברכו באחד משאר השמות שאינן נמחקין כגון יה אלהים שדי חייב מיתה כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפרק שני מהלכות עובדי כוכבים ומזלות אין המגדף חייב עד שיפרש את השם המיוחד של ארבע אותיות כו' ויברך אותו בשם מן השמות שאינן נמחקין. וטעמו נראה מדכתיב ברישא דקרא ונוקב שם ה' מות יומת וכי אהדריה קרא לא כתיב שם ה' אלא בנקבו שם יומת משמע דלא אהדריה קרא אלא לומר דבעינן שיקוב את השם המיוחד בשם דהיינו באחד מן השמות שאינן נמחקין לאפוקי בכינוי דלא היינו רחום וחנון קנא וכיוצ' בהן כמ"ש הרמב"ם בפכ"ו מהלכות סנהדרין גבי מקלל חבירו דלא מחייב עד שיקלל בשם מן השמות כגון יה ואלהים ושדי וכיוצא בהן או בכינוי מן הכינויים כגון חנון וקנא וכיוצא בהן. ולפי זה הא דקתני ברייתא מניין לרבות כל הכינויין לא אתי לאתויי שמות שאינן נמחקין לחוד אלא אפי' כינויין הנמחקין נמי אתי לאתויי ולכך נקט כל הכינויין וקאמר נמי ת"ל איש כי יקלל אלהיו מ"מ משמע דמ"מ חייב אפי' מכינוי כל דהו. ובכסף משנה בס"ב מהלכות עובדי כוכבים ומזלות כתב על הרמב"ם דצ"ע מנא ליה שאם בירך שם האחד המיוחד מן הכינויים שחייב דלמא בעינן שיברך שם המיוחד בשם המיוחד וכתב עוד שם בשם הרמ"ה דמה שאמר הרמב"ם ויברך אותו בשם מן השמות שאינם נמחקין אינו כן דכי היכי דבעינן שם המתברך שם המיוחד ה"נ בעינן שם שמברך בו שם המיוחד ולפי מה שפי' דברי הרמב"ם ז"ל נכונים הם:

שבע מצות נצטוו עובדי כוכבים דינין פי' שמחויבין להושיב דיינין ושופטים לדון את מי שעובר על שבע מצות עובדי כוכבים והיינו דיליף בסמוך דינין מדכתיב אלהים אע"ג דאלהים היינו דיינין ובתר הכי נמי קאמר לא נצרכה אלא להושיב ב"ד בכל פלך ופלך אע"ג דהוסיפו עליהן דינין קתני:

דף נז

עובדי כוכבים ומזלות נמי איתרבי מאיש איש ורב יוסף נראה דס"ל כמ"ד לקמן בפירקין דמולך לאו עובדי כוכבים ומזלות היא אלא חוק הוא להם ואם וקטר לפניו פטור זבח וא"כ לא כתיב בעובדי כוכבי' ומזלו' איש חיש ולכן אין עובד כוכבים נהרג עליה:

אזהרה שלהן זו היא מיתתן ולפי זה ברייתא דלעיל דקתני איש איש לרבות את עובדי כוכבים ומזלות שמוזהרין וכו' איכא למימר שנהרגין קאמר ובספרי גרס בהדיא איש איש לרבות את העובדי כוכבים ומזנות שנהרגין על ברכת השם כישראל וקשה דא"כ אמאי מוקי לה כרבי מאיר לוקמא אפי' ל ואשמעינן קרא דעובד כוכבים ומזלות שבירך שם המיוחד חייב מיתה כיש דלא שמעינן לה מקרא דויצו ושמא י"ל משום דאיש איש גבי כינויין הוא דכתיב. מיהו קשה דלקמן קתני איש איש לרבות את העובדי כוכבים ומזלות שמוזהרין על העריות כישראל ופריך והא מהכא נפקא מהתם נפקא לאמר זה גילוי עריות ומוקי לה לנערה המאורסה דלית להו אמאי לא משני דאיצטריך קרא לאשמועינן עובדי כוכבים נהרג על עריות כישראל דלא שמעינן לה מלאמר וצריך לומר דל ולקמן שקיל וטרי ש"ס לפי מה דקיימא לן דעל שבע מצות עובדי כוכבים נהרגין דגלי רחמנא בחדא והוא הדין בכולהו כרב הונא ורב יהודה וכולהו תלמידי דרב דכוותייהו קי"ל כמ"ש הרמב"ם ז"ל:

אי לאו בשעת גמר מלאכה גזל מעליא הוא ורב אחא בר יעקב ס"ל דאע"ג דשלא בשעת גמר מלאכה גזל גמור הוא מכל מקום כיון דבשעת גמר מלאכה שרי שייך שפיר למיתני כיוצא בו בגזל וכן משמע קצת מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב בפ"ט מהל' מלכי' עובד כוכבים חייב על הגזל וכו' אפי' פועל שאכל שלא בשעת מלאכה משמע דשלא בשעת מלאכה רבותא הוא וצ"ל כדפי' וכן בסמוך דפריך כיון דלאו בני מחילה נינהו גזל מעלי' הוא צ"ל דרב פפא ס"ל דאע"ג דלגבי עובדי כוכבים גזל מעליא הוא כיון דלגבי ישראל לאו גזל הוא שייך שפיר למיתני כיוצא בו בגזל והא דלא מוקי לה בפועל בכרם משו' דלא בשעת מלאכה לא אשכחן כלל דשרי:

וכן יפת תוא' נרא' דאתי לאשמעי' דמחיי' בין בגוזל ממון בין נפשו' משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ט מהלכות מלכים שכתב עובדי כוכבי' חייב הגזל בין שגזל ע בדי כוכבים ומזלות בין שגזל ישראל ואחד הגוזל או הגונב ממון או גונב נפש ולא מייתי הא דיפת תואר כלל וצ"ל דאיירי בגוזל יפת תואר פנויה אי נמי באשת איש ונכנסה לחופה ולא נבעלה דלדידכו לית להו כדאמרינן לקמן דאי באשת איש גמור אם כן מאי איריא דחייב משום גזל תיפוק ליה משום ערוית ובסמוך נמי דמפרש ש"ס כיוצא ביפת תואר לכדאמר רבי אלעזר אמר ר' חנינא עובדי כוכבים שייחד שפחה לעבדו ובא עליה כו' צ"ל שייחדה ולא נבעלה עדיין לעבד דאי בנבעלה מאי איריא משום גזל תיפוק ליה משום ערוית. מיהו מימרא גופא דא"ר אלעזר אמר רבי חנינא עובד כוכבים שייחד שפחה לעבדו כו' בייחדה ונבעלה איירי ונהרג עליה משום ערוית קאמר דלקמן מייתי לה ומייתי גביה נמי אידך מימרא דא"ר אלעזר א"ר חנינא עובד כוכבים שבא על אשתו שלא כדרכה כו' ולעיל מיניה מייתי נמי הא דאמר רב הונא עובד כוכבים ומזלות מותר בבתו והא דאמר רב חסדא עבד מותר באמו כו' דכולהו מילי דהתם לאו בגזל איירי אלא לענין ערוית משמע דהא נמי לענין ערוית קאמר אלא דסתמא דש"ס מייתי ליה הכא לפרושי כיוצא בו ביפת תואר דקתני ברייתא דהיינו לענין עובד כוכבים שייחד שפחה לעבדו כו' מיהא ברייתא לא מיתוקמא אלא בייחדה ולא נבעלה כדפירש וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפרק ט' מהלכות מלכים דהא עובד כוכבים שייחד שפחה לעבדו כו' לענין ערוית קאמר שכ' עובד כוכבים שייחד שפחה לעבדו ובא עליה ה"נ נהרג עליה משום אשת חבירו:

לא נצרכה אלא לנערה המאורסה דלדידהו לית להו דדיינין כדינא דידן פירש"י ז"ל דלענין סקילה קאמר אבל אין צריך עדה ועדים והתראה דלא גרע מעריות דידהו ואין סברא לומר כן מדקתני סתמא נידון בדיני ישראל משמע דלכל מילי קאמר בין לענין קטלא בין לענין עדה ועדים והתראה והא דנקט לא נצרכ' אלא לעדה ועדים והתראה ה"ה נמי דנידון בחנק והא דלא נקט נמי חנק משום דבעי לאוקמי אפי' לתנא דבי מנשה ולדידיה לענין חנק לא איצטריך דאידי ואידי חנק הוא וע"ק דא"כ מאי פריך אבל אשת איש בדינא דידהו דיינינן להו והתניא כו' לוקמא הא דקתני נידון בדיני ישראל בנערה המאורסה ובאשת איש שאם בא על נערה המאורסה נידון בסקילה ואם בא על אשת איש נידון בחנק ובתרוייהו לא בעינן עדה ועדים והתראה דלא גרע מעריות דידהו ונהי דלתנא דבי מנשה לא איצטריך לאשמעינן באשת איש דנידון בדיני ישראל כיון דאידי ואידי חנק הוא מ"מ לנערה המאורסה איצטריך ליה דנידון בסקילה ומנא ליה למידק

דבאשת איש בדינא דידהו דייניגן ליה וליכא למימר משום דאי בבא על אשת איש נידון בחנק אכתי מיגרע גרע לרבנן דס"ל דסייף חמירא מחנק דא"כ תיקשי לדידיה נמי אברייתא דמייתי דקתני על א"א נידון בחנק ואמאי הא מגרע גרע, לכך נראה דהא בהא תליא דאי דייניגן ליה בדינא דידן כולי מילי בעינן עדה ועדים והתראה ומיתה דישראל וכן אי דייניגן בדינא דידהו בכולהו מילי דייניגן ליה הכי והשת' רבי יוחנן דאמר לא נצרכה אלא לנער' המאורסה דדייניגן ליה כדינא דידן היינו בסקילה ועדה ועדים והתרא' דכיון דלדידהו לית לה כלל ופטור לגמרי לא שייך למיפרך מגרע גרע. והא דקאמר אלא א"ר יוחנן משום דחזר בו ממאי דבעי למימר דנצרכה לא"א ולהכי דייק שפיר אבל א"א בדינא דידהו דייניגן לי' דאי בדינ' דידן בחנק א"כ בפי נמי עדה ועדים והתראה וא"כ מגרע גרע. ובסמוך דקאמר ואנן אין לנו אלא נערה המאורסה אע"ג דבנכנסה לחופה ולא נבעלה נמי יש לחלק בין בא על ישראלית לבין בא על כותית לענין עדה ועדים והתראה מ"מ לא חשיב אלא נערה המאורסה משום דנידון בדיני ישראל לגמרי משמע בין עדה ועדים והתראה כין לענין וזה לא שייך אלא בנערה המאורסה אבל נכנסה לחופה ולא נבעלה כיון דלענין קטלא לא שייך למימר דנידון בדיני ישראל לתנא דכי מנשה לכך לא חשיב ליה. ועוד בדיני ישראל דקתני ברייתא דבסמוך משמע דלענין קטלא איירי דומיא דרישא דקתני כל ערוה שבית דין של ישראל ממיתין עליה עובד כוכבים מוזהר עליה כו' וכן משמע קצת מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ט מהל' מלכים שכתב אבל כותי הבא על ישראלית חייב ואם היתה נערה המאורסה נסקל עליה בדיני ישראל בא עליה אחר שנכנסה לחופה ולא נבעלה הרי זה בחנק בדיני ישראל מדכתב בדיני ישראל משמע דעדה ועדים והתראה נמי בעינן:

ואי בדינא ד דהו סייף הוא כתב התוס' דהוה מצי למימר תנא דבי מנשה הוא נראה דלא מצי לשנויי הכי דא"כ מאי קמ"ל דבא על אשת איש נידון בחנק פשיטא כיון דלתנא דבי מנשה אידי ואידי חנק הוא ועוד דמסתמא קתני סיפא דומיא דרישא וכי היכי דרישא דקתני בא על נערה המאורסה נידון בסקילה אתי לאשמעי' דאינו נידון במיתה דידהו סיפא נמי אתי לאשמעי' דאינו נידון במיתה דידהו ולתנא דבי מנשה הא א די ואידי חנק הוא:

נשא אשה ובתה כונס אחת אשאר גרים עובדי כוכבים ומזלות קאי כדפירש רש"י ז"ל שנשאן בהיותן עובד כוכבים ומזלות ולהכי נקט כונס אחת ולא קאמר יקיים אשת כדקתני רישא מן האב יקיים:

דף נח

ודבק ולא בזכור מדלא כתיב ושכב ושינה וכתב ודבק דריש הכי וא"ת למה לי קרא תיפוק ליה מדכתיב היו לבשר אחד יצא משכב זכור שאין נעשין בשר אחד וליכא למימר דבלאו הכי איצטריך ליה לכדאמ' לקמן ודבק ולא שלא כדרכה דשלא כדרכה נמי מוהיו לבשר אחד נפקא יצא שלא כדרכה שאין נעשה בשר אחד כדאיתא בב"ר ולמאי דמסיק רבא באשתו ולא באשת חבירו ודבק ולא שלא כדרכה אתי שפיר. והרמב"ם ז"ל בפ"ט מהלכות מלכים כ' ו' עריות אסורות על עובדי כוכבים וכו' שנא' ודבק באשתו ולא באשת חבירו באשתו ולא בזכר וכתב שם בכסף משנה דס"ל דני אמרינן ודבק ולא בזכר לאו מודבק לחוד מפיק לה אלא מודבק באשתו כלומר מדמדכ' אשה משמע דוקא אשה ונא בזכר ומדלא כתיב ודבק באשה אלא באשתו מפקינן אשתו ולא אשת חבירו ולפי זה ניחא דודבק ולא בזכור לאו מיתורא ולא משינוי לשון יליף ואין להקשות לפירושו והיו לבשר אחד למה לי תיפוק ליה נמי מדמדכר אשה משמע דוקא אשה ולא בהמה וחיה דבהמה נמי אשה קרי לה בפרשת נח דכתיב ככל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו וחיה בכלל בהמה הוא מיהו קצת קשה כיון דאיצטריך קרא להזכיר אשה ולמיכתב באשתו למילף מיניה ולא ברשת חבירו א"כ מנא ליה למידרש נמי מיניה באשתו ולא בזכור:

נשא אחותו מן האם יוציא כתבו התוס' דעכו"ם לא אסור באחותו אפי' מן האם לכאורה תימה השתא אחות אביו ואחות אמו אסירן ליה לר' אליעזר אתותו דקרובה טפי לא כל שכן ולאו קושיא היא שהרי לקמן קאמר דעובדי כוכבים ומזלות מותר בבתו אפילו לרבי אליעזר דאוסר באחות אביו ובאחות אמו אע"ג דבתו קר בה טפי וצ"ל דאחות אביו ואחות אמו לאו משום קרובה אסר להו רחמנא אלא לפי שהאיש מושל באשתו כמו שנאמר והוא ימשול בך ואינו מן הראוי שימשול אדם באחות אביו ואחות אמו משום כבוד אביו ואמו לכך אסר להו תדע שהרי עכו"ם מותר בבתו כדלקמן והבן אסור באמו אע"ג דחד קורבה נינהו וצריך לומר כדפירש' דא ט מן הראוי שימשול הבן באמו וכ"כ המפרשים דמהאי טעמא בישראל נמי האשה מותרת לאחי אביה ואחי אמה והאיש אסור באחות אביו ובאחות אמו:

מפני מה לא נשא אדם את בתו כתבו התוס' דקשי' ליה משו' דכשאכלה חוה מן העץ היתה ראויה למות מיד ואי משום אדם כו' ותימה דא כ מנא ליה למידק הא לאו הכי אסירא דלמא בלאו הכי נמי היתה מותרת והא דנקט טעמא דגמילות חסד היינו משום דאי לאו טעמא דגמילות חסד אע"ג דמותרת לו היה אדם נושא את בתו כדי שתמות חוה

מיד ולעולם עכו"ם מותר באחותו וע"ק דאם כן אכתי תיקשי אמאי לא מתה חוה מיד ואי משום אדם היה לו לישא את בתו אותה תאומה יתירה שנולדה עם הבל כדאיתא בב"ר ויליף לה מדכתיב את אחיו את הבל. ועד כיון דאדם הראשן היה פרוש מאשתו מאה ושלשים שנה וא"כ אכתי אמאי לא מתה חוה מיד ואי משום אדם היה לו להמתין ולישא בתו של קין. ועוד דמ"ש התוספות שכשאכלה חוה מעץ הדעת היתה ראויה למות מיד לאו סברא מעליא היא דאם כן אדם נמי היה ראוי למות מיד דמ"ש אדם מחוה והלא שניהם חטאו וכשם שאדם חשיב האשה אשר נתת עמדי וגו' חוה נמי אמרה הנחש השיאני וגו' עוד אמאי נקט כדי שישא קין את אחותו הוה ליה למימר כדי שישא אותה קי כיון איירי בה. ועוד דלישנא דמפני מה לא נשא אדם את בתו משמע דמן הראוי אוי מן הדין היה שישא את בתו ולפי מ"ש התוספות דהא קשיא ליה אמאי לא מתה חוה מיד לא הוה ליה למימר מפני מה לא נשא אדם את בתו כיון רלא רמיא עליו לישא את בתו לכך נראה דהאי תנא אית ליה שום סברא או רמז דע בד כוכבים אסור באחותו לכך קאמר מפני מה לא נשא אדם את בתו משום דקא קשיא לי' אמאי בנה הקב"ה עלמו באיסור והרשה לקין לישא את אחותו הוה ליה לצות לאדם שישא נמי אחת מבנותיו והוליד ממנה וישא קין את בת אחותו שמותרת לוו אמר שרצה הקב"ה לעשות חסד לקין שא"כ היה צריך להמתין עד שיוליד אדם בת מבתו ולא היה מוליד עד ש גדל הבת ותיהיה בת שלש עשרה שנה ולכך לא צוה לאדם ישא אח בתו כדי שישא קין את אחותו מיד שנא' כי אתרתי עולם חסד יבנה אלמא דאי לאו הכי אסירא ומשני דאע"ג דאית לה שם סברא מ"מ כיון דאשתרי אשתרי וההיא סברא ליתא:

דף נט

שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אתלמוד תורה קאי דברישא דקרא כתיב ושררתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה את. האדם ושמרתם היינו משנה כדפי' רש"י ז"ל בפ' ואתחנן גבי ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים: **הא** למדת שאפילו עכו"ם ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול משום דאורחא דקרא הוא בעלמא היכא דבני לרבויי עכו"ם למיכתב ליה ריבוי באפי נפשיה כי ההיא דקתני לעיל איש איש לרבות את העכו"ם ולאו אורחא דקרא למיכלל עובדי כוכבים ומזלות בהדי ישראל בחד סיבה והכא דכלל הכתוב כהנים לוים וישראלים ועיבד כוכבים ומזנות ואפי' כהן גדול בהדי הדדי בחד תיבה דכולהו בכלל האדם נינהו לומר לך דכולן שקולין ושוין הן בעסק התורה שאפי' העובדי כוכבים ומזלות שהוא שפל ופסול שקול הוא בזה

ככהן גדול שהוא חשוב ומיוחס שבישראל ועוסק בתורה וכי האי גוונא דרשינן בעלמא יקרה היא מפנינים מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים דממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ כלומר התלמיד חנם אכ"ג דממזר ופסול הוא עדיף מעם הארץ אפילו כשהוא כ"ג המיוחס שבישראל:

אדרבא מדנשנית בסיני לישראל נאמרה לישנא דאדרבא בכל מקום משמע דאיפכא מסתברא קאמר והכא אי אפשר לפרש כן דליכא למימר דס"ל דאי לאו דנשנית בסיני מסתבר למימר דלזה ולזה נאמרה אכל השתא דנשנית בסיני ש"מ דלישראל נאמרה דהא בתר הכי קאמ' אדרב' מדלא נשנית בסיני לעובדי כוכבים ומזלות נאמרה ולא לישראל וליכא למימר דמעיקרא הוה סבר דכל שנאמר לעובדי כוכבים ומזלות לחוד לזה ולזה נאמרה אבל השתא דמשני ליה מד שנית עובדי כוכבים ומזלות כו' אלמא אי לאו דנשנית לא אמרינן לזה ולזה נאמרה לכך פריך לעובדי כוכבים ומזלות ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה כו' אדרבא הא איפכא מסתברא כו' דא"כ כי משני ליכא מידעם דלישראל שרי כו' אכתי תיקשי לפה לי למיהדר ולמתני עובדי כוכבים בסיני תיפוק ליה דליכא מידעם דלישראל שרי כו' אלא על כרחך צריך לומר דלא נישנית עובדי כוכבים ומזלות אלא משום מילה ופריה ורביה דנא תימא אינהו נמי לזה ולזה נאמרו לכך נראה דלישנא דאדרבא לאו דנקט והוי כאלו אמר ואימא מדנישנית לישראל נאמרה וכו':

אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה והא דיליף לעיל מאכל תאכל דנאסר לו אבר מן החי כתכו התוספות ורש"י ז"ל לעיל דנפקא מנה דאפילו אבר שנפל מאליו אסור ועוד נראה דרב פליג וס"ל דאדם הראשון לא נצטוה על אבר מן החי כי אם על שש מצית והכי איתא בב"ר פי"ו ויצו ה' אלהים על האדם לאמר וגומר ר' לי אמר ציוהו על שש מצית ויצו על עובדי כוכבים ומזלות וכו' וכן אתא במדרש רבה פר' ואתחנן הלכה על כמה דברים נצטוה אדם הראשון כך שנו חכמים על ששה דברים נצטוה אדה"ר על עובדי כוכבים ומולות וכו' אמר רבי וכולן בפסוק א ד ויצו ה' אלהים וגומר וכן כתב הרמב"ם ז"נ בפרק ט' מהלכות מלכים על ששה דבר ם נצטוה אדם הראשון על עובדי כוכבים ומזלות ועל ברכת השם וכו' הוסיף לנח אבר מן החי שנא' אך בשר בנפשו וגו':

מלאכי השרת היו צולין ט בשר ומסננין ט יין אבל לחם היה מוכן לפניו ולא היה צריך שום תיקון כי אז היתה הארץ מוציא גלוסקאות כמו שתוציא לעתיד כדאמרין ן בפ"ב דשבת אלא אחר שחטא נתקלל בזעת אפיך תאכל לחם משמע דקודם לכן לא היה צריך להטריח עצמו בתיקון הלחם וכן איתא בב"ר מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם וחוה ר' מאיר אומר חטים היו ר' שמואל בר יצחק בעי קמי ר' זעירא א"נ אפשר חטים

היו א"ל אין והכתיב עץ א"ל מתמרות היו כארז הלבנון א"ר יעקב איתפלגין ר' נחמיה ורבנן ר"נ אומר המוציא לחם מן הארץ שכבר הוציא לחם גן הארץ ורבנן אמרי מוציא נחם מן הארץ שהוא עתיד להוציא לחם מן הארץ שנא' יהי פסת בר בארץ:

דף ס

אינו חיב עד שיברך שם בן ארבע אותיות היינו של יו"ד ה"א וא"ו ה"א וזהו שם המפורש הנזכר בכל מקום כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפי"ד מהלכות תפנה גבי נשיאות כפים דבמקדש אומר את השם ככתבו יו"ד ה"א וזהו שם המפורש הנזכר בכל מקים ובמדינה אומרים אותו בכנויו באל"ף דל"ת וכו לאפוקי שם בן שתי אותיות דלא אע"ג דאיהו נמי חציו של השם המפורש הוא. והרמב"ם ז"ל בפ"ב מהלכות עובדי כוכבים כתב דע"ש של אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד נמי חייב סקילה וקשה דא"כ אמאי קאמר בסמוך ישראל ושם המפו' על אחת כמה וכמה אמאי נקט גם המפורש כיון דעל שם אל"ף דל"ת נמי חייב וצ"ל דס"ל להרמב"ם דשם של אל"ף דל"ת אע"ג דלאו שם המפורש הוא מ"מ כיון דכינוי של שם המפורש הוא שלא לקרות שם המפורש ככתבו אלא בשם אל"ף דל"ת וכך הוא מנוקד וכמו שדרשו חכמים זה שמי לעלם לא כשאני נכתב אני נקרא וכו' לכך שם אל"ף דל"ת כשם המפורש רש דמי וגם רש"י ז"ל כתב דשם המפורש דנקט בסמוך לאו דוקא נקט אלא כלומר שם המיוחד משום דס"ל דשם המפורש היינו שם של מ"ב:

ואי שם המיוחד מי גמירי תימה והא אין סברא לחלק בין שם המיוחד לכנויים דמה נפשך אי גמיר עובדי כוכבים ומזנות הכינויים הכתובים בתורה שם המיוחד שכתב שם נמי גמיר ואי לא גמיר שם המיוחד א"כ כינויים מנא ידע. ונראה לפרש דסתם עובד כוכבים ומזלות אינו יודע מה שכתוב בתורה ולא גמיר לא שם המיוחד ולא כינוים ים וא"כ הא דקאמר ואי שם המיוחד מי גמירי הוא הבין דכינוים נמי לא גמירי ונקט שם המי חד לאפוקי מדשמואל דאמר אין קורעין א א על שם המי חד והא דקאמר אלא לאו בכינויו. אפילו כינוים שהעובדי כוכבים ומ לות קורין להקב"ה בלשונם דאינהו נמי בכלל כינוים הן והמברכו חייב כמ"ש הרמב"ם בפרק כ"ו מסנהדרין גבי מקלל חברו או דיין דא נו לוקה כד שיקלל בשם וכתב שם דאם קלל בכל לשון חייב שהשמות שקוראין בהן עובדי כוכבים ומזלות להקב"ה הרי הן ככל הכנויים והשתא אתי שפיר נמי הא דקאמר לעיל מהעגלון מלך מוצב שהוא עובדי כוכבים ומזלות ולא ידע אלא בכינויו עמד דמנא לה למימר דלא ידע אלא בכינוי וליכא למימר משום דאהוד לא הזכיר לו אלא כינוי דקאמר ליה דבר אלהים לי אליך דא"כ הל"ל ולא שמע אלא כינוי מדנקט ולא

ידע אלא כינוי צ"ל כדפי' דסתם עכו"מ אינו יודע לא שם המיוחד ולא כינוים הכתובים בתורה והא דקאמר דלא ידע אלא בכינוי היינו בכינוי שהיה הוא קורא להקב"ה בלשונו: **וליחשוב** נמי זורק פירש"י ז"ל דבשלמא מקבל ומולק לא קשיא לן וכו' כן צריך להיות ובכסף משנה פ' ג' מהלכות עובדי כוכבים וא"ת אמאי לא מני נמי מקבל ומולק נ"ל דמולק היינו זובח ומקבל לאו עבודה היא חלא אם זרק דכי מקבל הדם לא מוכח מלתא דפלח לה ע"כ ולא ידענא זובח אמאי הוי עבודה ספי ממקבל דהא שחיטה לחודא נמי לא מהניא אלא א"כ זרק והקריב והקטיר ואמאי מוכחא מילתא בשחיטה דפלח לה טפי מבקבלה:

יצתה הסתחואה לידון בעצמה וכו' וא"ת ודלמא תרוייהו יצאו לידון על הכלל כולו זביחה יצתה לשלא כדרכה דמה זביחה שהיא עבודת פנים כו' והשתחואה יצתה לכדרכה דמה השתחואה שהיא דרך כבוד וחייבין עליה כדרכה אף כל שהוא דרך כבוד אבל דרך בזיון אע"ג דהוי כדרכה כפוער לפעור לא מחייב וי"ל דא"כ איכה יעבדו למה לי דאי משום אזהרה לכדרכה לא לכתוב אלא רישא דקרא פן תדרוש לאלהיהם ותו לא וממילא הוה אתי לאזהרה דכדרכה דשלא כדרכה לא איצטריך דמלא יזבחו נפקא כמ"ש התוס' בסמוך אלא ודאי איכה יעבדו אתי לאשמעינן דאפילו דרך בזיון אם הוא כדרכה חייב:

ריקן העבודות כולן לשם המיוחד נראה דלכך נקט שם המיוחד לפי שכל המקריב קרבן צריך שלא יעלה במחשבתו רק לשם המיוחד כדאיתא בסוף מסכת מנחות אר"ש בן עזאי בא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמר בהן לא אל ולא אלהים אלא ה' שלא ליתן פתחון פה וכו':

דף סא

איכה יעבדו למעוטי מאי אבל השתא דזביחה יצתה ללמד אתי שפיר דמי לאו איכה יעבדו הוה אמינא דהשתחואה יצתה ללמד דמה השתחואה מיוחד שהיא דרך כבוד וכו' וזובח דכתב רחמנא אם אינו ענין לזביחה דמהשתחואה נפקא תנהו ענין למבוזים כגון פוער למרקוליס דמחייב ולכך איצטריך חיכה יעבדו לאשמעי' דלא מחייב בעבודת בזיון אלא בכדרכה אלא למאי דקאמר דיצתה השתחואה ללמד וזובח איצטריך להא דמחשבין מעבודה לעבודה א"כ איכה יעבדו למעוטי מאי דפוער למרקוליס לא איצטריך למעוטי דמהשתחואה ממעטינן ליה דמה השתחואה מיוחד שהיא דרך כבוד כו' אבל דרך בזיון לא ומשמע דשפיר איצטריך למעוטי פוער למרקוליס דפ"ד אמינא דבכי האי

גונא לאו שלא כדרכה הוא אלא כדרכה הוי דכיון דעבודתו דרך בזיון אף כל בזיון כדרכו הוא והשתחואה יצתה לאשמעי' דהמשתחוה לפעור ומרקוליס אע"ג דזה דרך כבוד וזה עבודתו דרך בזיון אפ"ה חייב קמ"ל איכה יעבדו דכדרכה ממש בעינן. והתוס' כתבו דהשתא דיצתה זביחה ללמד אתי איכה יעבדו לרבויי ולא משמע כן מדלא קאמר איכה יעבדו לרבויי מאי גם מה שכתבו התוס' דבסמוך בעי למימר דאפילו פוער למרקוליס נפקא ליה מהשתחואה דחייב דוחקא דשאני השתחואה דדרך כבוד הוא:

והא אנן תנן האומר אעבוד וכו' משמע דהיינו מתני' דסוף פרקין דקתני הכי ותימא דהא ההיא מתני' לאו בניסת איירי אלא במסית שאם הסית באחת מלשונות הללו הוי מסית וחייב דרישא דמתני' במסית איירי דקתני המסית זה הדיוט וכו' וכן פירש"י ז"ל שם האומר אעבוד וכו' באחת מכל הלשונות הללו הוי מסית וחייב וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל דאמסית קאי שכתב בפ"ה מהל' עובדי כוכבים המסית שהסית בין בלשון רבים בין בלשון יחיד הרי זה נסקל כיצד האומר לחבירו אעבוד עובדי כוכבים אלך ואעבוד נלך ונעבוד אזבח אלך ואזבח וכו' וכיון דאמסית קאי מאי פריך דלמא דוקא מסית דרחמנא חייביה באמירה אבל ניסת אימא דלא מיחייביה באמירה אא"כ עובד וא"ת כיון דאמסית קאי מאי אעבוד דקאמר תעבוד או נעבוד הל"ל כבר תירץ בכסף משנה שם שאומר לו אעבוד אני בתחילה ואתה אחרי:

רבי מאיר מחייב ור"י פוטר בניסת פליגי כמ"ש התו' והא דקאמר היכא דפלחו כ"ע לא פליגי איצטריך למימר הכי דלא תימא דדוקא בפלחו הוא דפליגי ר' מאיר מחייב ור"י פוטר דס"ל דלא מחייב רחמנא עובד עובדי כוכבים אלא בעובד מעצמו אבל אם חבירו הסיתו והטעהו בדבריו פטור הניסת לכ"ק דלא שייך למימר הכי דהיכא דפלחו ודאי כ"ע לא פליגי דכתיב לא תעשה לך פסל סתמא

מאי לאו אחד העובד מאהבה ומיראה פי' ומתניתין תרתי אשמעינן וה"ק אחד העובד דהיינו כדרכה וקמ"ל דאע"ג דעובד מאהבה ומיראה חייב ואחד המזבח ומקטר ומנסך כו' ואפילו שלא כדרכה חייב ומשני לא כדמתרץ ר' ירמיה דמתניתין חדא קתני ולא זו אף זו קתני לא זו העובד כדרכה אלא אפילו מזבח כו' שלא כדרכה חייב ורש"י ז"ל פירש אחד העובד והלא המזבח והמקטר עובדין הן אלא ה"ק אחד העובד ואפי' מאהבה ומיראה ואחד המזבח לשם עובדי כוכבים דתנא סיפא לגלויי עליה דרישא דמאהבה ויראה הוא מדכתב דתנא סיפא לגלויי רישא אלמא סבירא ליה דסיפא נמי כדרכה איירי ודבריו תמוהים מדקתני סיפא דמתני' אבל המגפף והמנשק והמכבד כו' עובר בלא תעשה ואי בכדרכה אמאי אינו עובר אלא לח תעשה והא חייב מיתה הוא דאפילו

פוער לפעור חייב מיתה כיון דזו היא עבודתו כדקתני מתניתין. ועוד מדנקט מתני' מזבח ומקטר ומנסך ומשתחוה צריך לומר דשלא כדרכה איירי ולהכי נקט הנך ארבע עבודות דיליף להו מקראי בברייתא דלעיל וליכא למימר דלאביי דוקא כדרכה חייב דהא בהדיא קאמר לקמן שלש השתחואות למה אחת לשלא כדרכה:

דף סב

מאחת שם משמעון וכן דן מדניאל אע"ג דמם משמעון פתוחה ודשם סתומה ונון דדניאל כפופה ודדן פשוטה בפרק הבונה פריך לה ומשני דסבירא ליה סתום ועשאו פתוח כשר: **הניחא** לאביי דאמר חייב אלא לרבא וכו' ליש מפרשים שכתבו התוס' לעיל דפלוגתייהו דאביי ורבא בעבודת כוכבים ומזלות שהכל עובדים אותה מאהבה ומיראה דומיא דהמן אבל בסתם עובדי כוכבים ומזלות מודי רבא דחייב ד' דהיינו סך ע"ד שעות רמז לדבר שובה ישו קשה דא"כ משכחת לה שפיר שוגג בלא מתכוין מאהבה ומיראה אפי' לרבא ובסתם עובדי כוכבים פיהו לעיל גבי שגגת עובדי כוכבים דפריך ש"ס נמי הניחא לאביי דאמר חייב כו' ניחא דאע"ג דמיתוקמא אפי' לרבא ובסתם עובדי כוכבים מ"מ כיון דלא קאי הכי לא חש לדקדק וכמ"ש התו' דלהכי לא מוקי לה במגפף לעובדי כוכבים שדרכה בגיפוף והוא סבור שאין דרכה בכך:

נתכוון להגביה את התלוש וחתך את המחובר נקט הכי משום דבעי לאוקמי אפי' לאביי דפוטר בפ' כלל גדול נתכוון לחתוך את התלוש וחתך את המחובר דלדידיה לא משכחת לה שגג בלא נתכוון אלא בכה"ג אבל לרבא משכחת לה בשגג בלא מתכוון אפילו נתכוון לחתוך את התלוש וחתך את המחובר דהיינו ונמצא שהוא מחובר לפירוש ר"ת ז"ל כדאיתא התם וא"ת מאי שנא שוגג זה משוגג דכל התורה כולה דלא מכוין נמי לאיסור ותירצו התו' בפרק ספק אכל דבכל התורה כולה אומר מותר הוא בשוגג בדבר שהוא ידוע לנו אבל הכא לדבר שהוא היתר לכ"ע אם היה כפי מה שהוא סבור:

מובילנא מאניה בתריה לבי מסותא כלומר אודה לו שהוא גדול ממני בתורה ושאני ראוי לשמש לו כתלמיד המשמש לרבו וכה"ג איתא בפ' כיצד הרגל גבי הא דאמר ליה רב חסדא לרמי בר חמא לא הוית גבן באורתא בתחומא דאמר ליה לכי תשמש לי כלומר לכשתודה לי שאני גדול ממך בתורה ושאתה ראוי לשמש לי כתלמיד המשמש לרבו ונקט הכא מובילנ' מאניה בתריה לבי מסותא משום דקיימא לן תלמיד אל יכנס עם רבו למרחץ אא"כ רבו צריך לו שישמשנו:

דף סג

אלמלא ו"ו שבהעלוך נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה דהשתא שתפוהו להקב"ה עמו ולהכי כתיב וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ולא כתיב נמי ויאמרו לו לפי ששתפוהו ית' עמו ואמרו להם אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וגו' ועוד נראה שהכתוב מתרעם על ישראל על שלא שתפוהו אלא באחרונה ולכ"ק וישתחוו לו פירוש מתחילה לא השתחוו אלא לו לבדו וכן ויזבחו לו לבדו ובאחרונה שתפוהו ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וכה"ג איתא בפתיחתא דאיכה רבה ר' יצחק פתח ולא אותי קראת יעקב וגו' שס"ה בתי עובדי כוכבים ומזלות היו בדמשק וכולן עשו ישראל הגמוניא ועבדו אותן דכתיב ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון וגו' ויעזבו את ה' ולא עבדוהו אפי' בשותפות אמר ר' יוסי בר רבי חנינא הלואי עשו אותי בני כגריזמי הזו שהיא באה באחרונה ונראה דר' יצחק דריש מיתורא דקרא דויעזבו את ה' ולא עבדוהו לאשמעי' שלא עבדוהו אפי' בשותפות כמו שעשו במעשה העגל ור' יוסי בר חנינא סבר דא"כ לכתוב ויעזבו את ה' ותו לא מדכתיב נמי ולא עבדוהו משמע ליה דלא זו אף זו קאמר לא זו שלא שתפוהו יחד ולא השווהו לעבכ"ומ אלא אפי' באחרונה לא עבדוהו:

הכי גרסי' במתני' דפ"ק דזבין ראה אחת מרובה כשלש שהיא כמן גדיון לשילוח ופירש"י ז"ל שהוא מקום שהעמידו שם מלכי עכו"מ צורות עכו"מ כדאמרי' במסכת עכו"מ פרק ר"י מזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי אבני מזבח ששיקצו אנשי עכו"מ צורות לעובדי כוכבים ומזנות ואותו מקום קרוב לשילוח היה וכ"כ בערוך:

דף סד

יתבו תלתא יומא בתעניתא פי' עם הלילות וה"ג בהדיא בפ' בא לו יתבו בתעניתא תלתא יומי ותלתא ליליא וטעם תלתא יומי משום דלעולם אין ישראל נתונין בצרה יותר משלשה ימים כדאיתא במדרש מגילת אסתר רבה באברהם כתיב ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וגו' השבטים ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים יונה שנא' ויהי יונה במעי הדגה ג' ימים וגם הנס דאסתר נעשה בסוף ג' ימים לתעניתם וכו' וראיתי נוהגין או שמתענין ג' ימים וג' לילות בי' ימי תשובה להוסיף להתענות עד שתי שעות בליל ע"ד ה' אלהיך ונראה דמנהג ותיקין הוא וכן ראוי לנהוג ויש להביא ראיה למנהגם ממדרש רבה ממגילת אסתר דאיתא התם בשעה שהתענו מרדכי ותלמידיו אותם שלשה ימים ולילות דאסתר באו אמותיהן של התלמידים להאכילן בסוף יום שלישי והיו נשבעים

בחיי מרדכי רבינו שלא נאכל ולא נשתה אלא מתוך תעניתנו נמות געו כולם בבכיה עד שעלתה שועתם למרום ושמע הקב"ה קול בכיתם כבשתי שעות בלילה באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה וישב על כסא רחמים וכו' מדלא עלתה שועתם לפניו ית' עד שתי שעות בלילה משמע דגמר תענית דתלתא יומי ותלתא לילא לא הוה אלא עד שתי שעות בליל רביעי ונראה קצת רמז לזה לפי שההחטא פוגם בשמו הגדול ית' ושמו הגדול במלואו בגימטרי' ע"ד יו"ד הי"א וי"ו הי"א וזהו שנאמר שובה ישראל ע"ד ה' אלקיך שצריך אתה לשוב בתשובה ע"ד שעות כמנין ה' שהוא ג"כ ע"ד כדפי' והטעם כי כשלת בעוניך ופגמת בשם הגדול לכך צריך אתה לתקן אותו:

נפק כגוריא דנורא מבית קדשי הקדשים וא"ת יצה"ר בבית קדש הקדשי' מאי עבידתי' וי"ל לפי שבריאת העולם ובריאת האדם דמיין להדדי דלהכי נקרא האדם עולם הקטן וכשם שהיצה"ר יושב בתוך האדם על לבו שהוא עיקרו ושרשו כדאיתא בפרק הרואה אמר רב יצה"ר דומה לזבוב ויושב על שני מפתחי הלב וכו' ומשם הוא מתפשט לכל האיברים כך היצה"ר יושב בתוך העולם על עיקרו ושרשו מקום א שתיה אשר משם הושתת העולם שהוא בתוך קדש הקדשים ומשם הוא מתפשט לכל העולם וכיון דיצה"ר דעכ"ומ יצא ממקומו ונתפס נתבטל

אע"ג דקמכוין לבזויי כתבו התו' ולעובדו בביזוי ודבריהם תמוהים חדא דאין הלשון משמע כן אלא משמע דלא קמכוין אלא לבזויי קאמר ועוד דמייתי עליה עובדא דרב מנשה ורב מנשה לא הוה קמיכוין אלא לבזויי משמע דמתניתין נמי בהכי איירי ועוד מדקאמרי ליה הזורק אבן במרקוליס תנן אע"ג דמיכוין למירגמיה משמע בהדיא דמתני' נמי איירי דלא קמיכוין אלא לבזויי דומיא דרב מנשה דאי לאו הכי מאי ראיה מייתי ממתני' ועוד תימה דאי אפשר לומר כן דקמיכוין לבזוייה ולעובדה בביזוי דמה נפשך אי כוונתו לבזות אותה הרי אין כוונתו לעובדה אלא לבזותה ואי כוונתו לעובדה הרי אין כוונתו לבזותה אלא לעובדה אבל שיתכוין לעובדה ולבזותה במעשה אחד מלתא דלא אפשר הוא ע"כ נראה דהכי הפוער עצמו לפעור הרי זה עבודתו אע"ג דמכוין לבזויי פי' דאע"ג דלא קא מכוין לעובדו אלא לבזותו הרי זה עבודתו ואם התרו בו חייב מיתה וחייב קרבן על שגגתו שכך היה דרך עבודת בעל פעור אדם פוער עצמו נגדו ומתכוין לבזותו ונחשב לו לעבודה גמורה דבכוונה זו הוא מקבלו עליו כדאשכחן בעובדא דסבטא מן אלס שהיו משרתי עובדי כוכבים ומזלות מקלסין לו ואומרים מעולם לא היה אדם שעבדו לזה בכך אע"ג דיודעים היו שהוא יהודי ולא נתכוון אלא לבזותו אלמא שאפי' נתכוון לבזותו עבודה היא ולכך אם התרו בו שלא יעשה והוא אינו משגיח ועושה

חייב מיתה וחייב קרבן על שגגתו ובברייתא דספרי פרשת בלק קתני והיו כל העוכ"ומ משחקין לו ואומרים מעולם לא היה אדם וכו' משמע שהיו יודעים בו שהוא יהודי ולכן היו משחקין עליו ורב מנשה טעי בהכי סבר הזורק אבן למרקוליס תנן פירוש לכבדו ופשטו ליה הזורק אבן למרקוליס תנן דאע"ג דקא מכוין למרגמיה ולבזויי הרי זה עבודתו וחייב מיתה בהתראה וקרבן על שגגתו וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות עכ'ום שכתב שם העובד עכ"ום כדרכה ואפי' עשה דרך בזיון חייב כיצד הפוער עצמו לפעור כדי לבזותה או זרק אבן למרקוליס כדי לבזותה הואיל ועבודתו בכך חייב ומביא קרבן על שגגתו ופשוט הוא דלאו חד מלתא הוא אלא תרתי מילי קאמר דהואיל ועבודתו בכך חייב מיתה כשהתרו בו ומביא קרבן על שגגתו ואע"ג דכתב חייב סתמא רצה לומר חייב מיתה דומיא דשאר כל החייבין שהזכיר באותו פרק שכתב שם ספת לה צואה או שניסך להעביט כו' חייב וכתב עוד ואם היתה דרך עבודתו באחת מכל הדברים וכו' חייב דהיינו חייב מיתה אע"ג דכתב חייב סתמא כתבתי זאת אע"ג דפשוט הוא לפי שכתב שם בכסף משנה וז"ל ומפרש רבינו למתני' בשוגג ולענין חיוב חטאת דאלו במזיד ולעניין סקילה אי אפשר דהא מוטעה הוא ודבריו תמוהים דודאי מעולם לא עלה על דעת הרמב"ם ז"ל כן לאוקמי מתני' בשוגג דוקא מכמה טעמים חדא דהפוער עצמו לפעור דקתני לפרושי מתני' דלעיל קאי דקתני אלו הן הנסקלין והעובד עכ"ום אלמא דבמזיד איירי מיהו י"ל דמתני' גופיה דקתני הפוער עצמו לפעור כו' במזיד איירי ומה שכתב דרבינו מפרש למתני' בשוגג לאו למתני' גופיה קאמר אלא להא דקאמר ש"ס עליה דמתני' דאע"ג דבמכוון לבזויי קאמר ועוד דאין סברא כלל לחלק בין שוגג למזיד דמה נפשך אי קסבר דהפוער עצמו לפעור וקא מכוין לבזויי עבודה היא דבזה הוא מקבלו עליו כדפרי' ולכך הטועה עצמו וסבר דלאו עבודה היא חייב חטאת א"כ אם התרו בו שלא יעשה והוא לא השגיח ועשה מיתה נמי ליחייב ואי קסבר דהפוער עצמו לפעור וקמכוין לבזויי לאו עבודה היא ולכך לא מחייב מיתה אם התרו בו א"כ אם שגג אמאי חייב חטאת והא לא עשה כלום כיון דנתכוון לבזויי ואע"ג דנעבד בכך מ"מ איהו לאו לעבודה קמיכוין אלא אדרבא לבזיון ואין מביאין חטאת אלא על העלם דבר והאי לא נעלם מיניה מידי ועוד דאי ס"ל להרמב"ם דמתני' דוקא לעניין קרבן איירי א"כ הוה ליה למיכתב הואיל ועבודתו בכך חייב להביא קרבן על שגגתו אבל השתא דכתב חייב ומביא קרבן כו' משמע דתרי מילי נינהו חייב מיתה במזיד ומביא קרבן על שגגתו ומה שהוצרך להזכיר דמביא קרבן על שגגתו אע"ג דפשוט הוא היינו משום דמייתי עלה דמתני' עובדא דרב מנשה דאיירי בשוגג ולענין חיוב חטאת וכ"כ בכסף משנה שם. ולפי

מה שפי' ניחא דלא תיקשי הא אפי' עובד מאהבה ומיראה פטור לרבא כמ"ש התוס' דשאני התם שאינו מקבלו עליו בעבודתו כיון שאינו עושה כן אלא לאהבת אדם או מיראתו אבל הכא כיון דכל עבודתו דרך בזיון הוא במאי דקא מיכוין לבזויי מקבלו עליו כדמשמע מעובדא דסבטא כדפי'

אינו חייב עד שימסרנו למשרתי עכ"ומ פירש"י ז"ל וסתמא דמילתא שמשין שלה קא מעבירין ליה ותימא דא"כ מתני' דקתני מסר למולך ולא העביר באש קאי אשמש שהשמש לא העבירו באש והא דקתני העביר באש ולא מסר למולך קאי אאב שהאב העבירו באש דאי לאו הכי מאי קמ"ל פשיטא דאין האב חייב כיון דלא קעביד מידי ואין זה נכון דמשמע דהעביר באש ולא מסר למולך הוי דומיא דמסר למולך ולא העביר באש וכן צ"ל בברייתא דהא דקתני יכול העביר ולא מסר קאי אאב והא דקתני מסר ולא העביר קאי אשמש וזה דוחק ועוד כיון דבמסירה לחודא לא מיחייב אלא א"כ יעבירנו השמש אח"כ נמצא שמתחייב האב על ידי מעשה השמש ואין סברא לומר כן שיתחייב אדם מיתה במעשיו של חבירו לכך נראה שהאב עצמו היה מעבירו וכן משמע לישנא דקרא דלא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש אלא שקודם שמעבירו מוסרו תחילה למשמשי העובדי כוכבים ומזלות ועושה בו השמש תנופה וכיוצא בו לשם העובדי כוכבים ומזלות ואח"כ חוזר האב ונוטלו מיד השמש ומעבירו וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפרק ו' מהלכות עכ"ומ כיצד היו עושין מדליק אש גדולה ולוקח מקצת זרעו למוסרו לכהניהם עובדי האש ואותן הכהנים נותנין הבן לאביו אחר שנמסר בידן להעבירו באש ברשותו ואבי הבן הוא שמעביר את בנו על האש וכו'

אינו חייב עד שימסרנו למשרתי עכ"ומ משום דמתני' עד שימסור למולך קתני וקרא נמי אשר יתן מזרעו למולך כתיב דמשמע שהאב היה מוסרו תחילה ליד העכ"ומ עצמה וחוזר ונוטלו הימנה ומעבירו באש לכ"ק ר' ינאי דאינו חייב אא"כ ימסרנו למשרתי העכ"ומ תחילה ולא לעכ"ומ עצמה מדכתיב ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא כתיב לא תתן למולך אלמא שהיה נותנו תחילה לאחרים להניפו לשם עכ'ום כדי להעבירו אחרי כן ע"י עצמו כדפי' וסתמא דמילתא שמשין שלה מניפין אותו והא דקאמר תניא נמי הכי אע"ג דברייתא נמי מסר למולך קתני דומיא דמתני' ואיכא למימר שהיה מוסרו למולך עצמו ולא למשרתיו י"ל דשפיר מייתי ראיה דמסרו למולך קתני היינו משרתי מולך מדיליף לה מסירה מקרא דלא תתן להעביר והך קרא ע"כ במשרתי מולך איירי מדלא כתיב לא תתן למולך כדפי' והא דאיצטריך לאתויי ראיה מברייתא ולא מייתי ראיה מהך קרא גופיה דהא פשטיה דקרא ע"כ במשרתי מולך איירי כדפי' י"ל דאי לאו ברייתא איכא למימר

דלאו למשרתים היה מוכרו אלא למולך עצמו כמשמעות הכתוב דאשר יתן מזרעו למולך והא דכתיב ומזרעך לא חתן להעביר למולך ה"א דהך קרא לא איירי במסירה כלל אלא אתי לאשמעי' דהאב אסור להעבירו אפי' ע"י אחרים והיינו לא תתן להעביר אבל השתא דיליף לה ברייתא מסירה מלא תתן אלמא דלאו למולך היה מוסרו אלא למשרתי המולך **הא** כיצד בנו ובתו וכו' לישנא דהא כיצד יש ליישב דקשיא ליה דהוה ליה למיתני וחייב על כל יוצאי ירכו לאשמעי' דבנו ובתו לאו דוקא הוא אבל הא דאינו חייב אלא על יוצאי ירכו ולא אשאר כל אדם מילתא דפשיטא הוא כיון דבנו ובתו וזרעו כתיב לכ"ק הא כיצד דאיצטריך לאשמעי' דלא מיחייב אשארא וקאמר בנו ובתו חייב אביו ואמו אחיו ואחותו פטור דלא תימא אהעברת קרובים קפיד רחמנא וכיון דשש קרובים מנה הכתוב גבי טומאת מת שהכהן צריך לטמא להן לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו הוה אמינא דבנו ובתו דכתב רחמנא גבי העברה לאו דוקא הוא אלא תרי מנייהו נקט והוא הדין לאביו ואמו אחיו ואחותו קמ"ל:

דף סה

והנשאל בהם שבא ושאל בהם ולשון נשאל כמו נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם **אי** הכי יצא מגדף ובעל אוב מיבעי ליה המקשה ידע שפיר דבעל אוב דהתם במקטר לחבר איירי כדמסיק ולהכי לא פריך בכריתות לריש לקיש דהקשת זרועותיו דבעל אוב לא הוי מעשה א"כ יצא מגדף ובעל אוב מיבעי ליה דלא פריך אלא אסוגיא דהכא דמפרש ש"ס דמעשה דבעל אוב הוה הקשת זרועותיו לכך פריך לריש לקיש דכפיפת קומתו לא הוי מעשה הקשת זרועוחיו נמי לא הוי מעשה א"כ יצא מגדף ובעל אוב מיבעי ליה:

ורבי יוחנן מ"ש דכפיפת קומתו לרבנן הוי מעשה ועקימת שפתיו לא הוי מעשה קצת תימא בלא סוגיא דהכא תיקשי ליה התם בכריתות לרבי יוחנן דאמר כפיפת קומתו לרבנן הוי מעשה מאי שנא מעקימת שפתיו דלא הוי מעשה וי"ל דאי לאו סוגיא דהכא איכא למימר דכפיפת קומתו אע"ג דמעשה זוטא היא מ"מ עדיפא ממעשה זוטא דעקימת שפתיו וסבירא ליה לר' יוחנן דדוקא בעקימת שפתיו פליגי דרבי עקיבא סבר עקימת שפתיו הוי מעשה ורבנן סברי עקימת שפתיו לאו מעשה הוא אבל בכפיפת קומתו דעדיפא אפי' רבנן מ דו דהוי מעשה אע"ג דמעשה זוטא הוא אבל מהך סוגיא דהכא משמע דר"י אית ליה דמעשה זוטא לא הוי מעשה כלל וכמאן דלא עביד מידי דמי דאי לאו הכי תיקשי ליה נר' יוחנן מ"ט לא אמר כריש לקיש דנהי דמתני' דכריתות ר"ע היא מ"מ כיון דעקימת שפתיו מעשה זוטא מיהא הוי שפיר איכא למימר דר"ע מעשה

זוטא מיהא בעי כדאמר לעיל אליבא דריש לקיש ומנא ליה לר' יוחנן למימר דר"ע לא בעי מעשה כלל אלא ודאי צ"ל דר' יוחנן אית ליה דמעשה זוטא כמאן דלא עביד מידי דמי לכך פריך מאי שנא דכפיפת קומתו לרבנן הוי מעשה טפי מעקימת שפתיו ומשני דלעולם ס"ל לר' יוחנן דמעשה זוטא הוי מעשה ושאני מגדף דאפי' מעשה זוטא לא הוי הואיל וישנו בלב:

הואיל וישנן בקול תימה כי הדר ביה משינויא דקול ומסיק דשאני עדים זוממין הואיל וישנן בראיה מאי משני מכל הני דתני בתורת כהנים בהדי עדים זוממין דהיינו מקלל אביו ואמו מסית ומדיח ונביא השקר והתוספות כתבו דלגירסת ספרים ישנים ניחא דכי פריך וקול לרבי יוחנן לאו מעשה הוא אעדים זוממין לחוד פריך ולא משמע כן מדנקט סתמא וקול לר' יוחנן לאו מעשה הוא משמע דאכולהו פריך גם מה שכתבו התו' דמודה ר' יוחנן בכולהו חול לאו מעשה הוא אלא דוקא גבי חסמה משום דבדיבורו קעביד מעשה כשהבהמה שוחה לאכול וכו' לא משמע כן דהא בהדיא קאמר ש"ס ר' יוחנן אמר חייב עקימת פיו הוי מעשה ד משמע דעקימת פיו חשיב ליה מעשה ולא מפני שזוקפת ראשה בגערתו. ועוד דבברייתא דתורת כהנים קתני ברישא מקלל אביו ואמו ומסית ומדיח ומכשף ונביא שקר ובתר הכי קתני עדים זוממין ובסיפא דברייתא קתני ת"ל ועשה יצאו אלו שאין בהן מעשה והכי מייתי לה רש"י ז"ל בכריתות אלא דרבי זירא נקט לישנא דיצאו עדים זוממין משום דיצאו אלו אעדים זוממין נמי קאי משמע דלא מצי פריך אלא מעדים זוממין וקשה אמאי לא מצי פריך ממקלל אביו ואמו ומשאר כולהו דמיתני התם ברישא ועוד כיון דבכריתות ליתא שינויא דקול א"כ תיקשי ליה מכל הנהו דת"כ כמ"ש התוס' לכך נראה דבפרק בן סורר ומורה קאמר על כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ולא תהרג יעבור ואל יהרוג חוץ מעובדי כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים ואיתא נמי התם שאם אמר עכ"ום לישראל זיל קטליה לפלניא ואי לא קטילנא לך ליקטול ולא ליקטליה לפלניא דמאן יימר דדמא דידיה סומק טפי וכו' והשתא ניחא דבהך שינויא דמשני רבא שאני מגדף הואיל וישנו בלב אתי שפיר כולהו הנהו דתני להו בת"כ וה"ק שאני מגדף הואיל וישנו בלב דוקא המשתחוה לעכ"ום הוי מעשה דאין תלוי בלב דאפילו המשתחוה מאהבה ומיראה חייב בסתם עב"ום כמ"ש התו' אע"ג דאין לבו לעכ"ום משום דעכ"ום חמירא ואמרי' בה דיהרג ואל יעבור אבל המגדף אם אין לבו כלפי מעלה אלא שהעלה את השם לדבר אחר כדפירש"י ז"ל אי נמי מגדף מיראה אינו חייב וכן מקלל אביו ואמו ומסית ומדיח ונביא שקר אם עושה כן מיראה ואין לבו לכך אינו חייב דבשאר כל העברות שבתורה אמרי' בהו דיעבור ואל

יהרוג וכיון דבלב תליא מילתא לא חשיב מעשה אבל מעדים זוממין פריך שפיר והא ליתנהו בלב דלפי' מיראה אסור להעיד שקר על חבירו ולחייבו מיתה חנם דמאן יימר דדמ' דידיה סומק כפי וכו' ומה לנו בכך שאין בלבו להמית את חבירו כיון דמ"מ הוא נהרג ע"י עדותו וקיימא לן דבעובדי כוכבים וג"ע וש"ד יהרוג ואל יעבור ואם לא עשה כן חייב ע"ג דאין בלבו להרגו:

זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו פירוש ואין הקול יוצא כי אורחי' אלא מבין אצילי ידיו משחיו כמ"ש הרמב"ם ז"ל והראב"ד כתב שמדבר משחיו של מת והיינו דפריך מאי ל ו דמשתעי כי אורכיה ולא משחיו:

מיתיבי והיה כאוב מארץ קולך אין לפרש כאוב מארץ היינו כאוב העולה מן ה רץ ופריך כיון דמפרש קרא מעשה אוב וקאמר שמעלין את המת מן הארץ משמע דתו ליכא מעשה אחריתי ללא משתעי כי אורחיה דא"כ הוה ליה למימר לא דיתיב בין הפרקים כדאמר בתר הכי מדנקט מעיקרא דסליק ויתיב משמע דבעי למימר מעיקרא דלא סליק כלל אלא משתעי כי אורחיה מתוך קברו כדפירש"י ז"ל ועוד דפשטא דקרא משמע שהקול יוצא מתחת לארץ דומיא דרישא וסיפא דקרא דכתיב ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרת והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף והוי מצי למימרי קראי אהדדי דאידך קרא דאלהים ראיתי עולים מן הארץ משמע דסליק ומשתעי ולא משתעי מתוך קברו ומשני לא דסליק ויתיב בין הפרקים ומשתעי וכאוב מארץ קולך דקאמר היינו כאוב העולה מן הארץ ופריך ת"ש ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עולים מן הארץ מדקמפרש קרא מעשה אוב שמעלין אותו מן הארץ משמע דתו ליכא מעשה אחריתי אלא משתעי כי אורחיה ומשני לא דיתיב כו' ואתי שפיר דלא פריך מעיקרא מקרא דשמואל דכתיב ברישא משום דאלימא ליה טפי לאקשויי מקרא דוהיה כאוב מארץ קולך דפשטא דקרא הכי משמע שהקול יוצא מן הארץ דומיא דרישא דקרא כדפי'

ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה משמע דלאו אורחא דרוח הטומאה שתשרה על האדם ביום אלא בלילה נראה דלכך אמר בלעם לשלוחיו לינו פה הלילה והשבותי אתכם דבר לפי שלא נגלה עליו שכינה אלא בלילה כביכול כדרך רוח טומאה שאין שורה על האדם אלא בלילה דומיא הא דאיתא במדרש ויקר אלהים אל בלעם לשון טומאת קרי דבקושי ובזיון היה נגלה עליו ביום אלא להראות חבתן של ישראל:

דף סו

מה ת"ל שם לימד על מקלל אביו ואמו כו' פירש"י דרבי מנחם לא ס"ל הא דדרשינן לעיל מהאי קרא עד שיברך שם בשם דאפי' לא ברך שם בשם וכו' ודוחק הוא דמשמע דליכא מאן דפליג אברייתא דלעיל דקתני עד שיברך שם בשם כיון דסתמא אתנייא ובפרק שבועת העדות מייתי ש"ס להא דרבי מנחם וכתבו התוס' שם תימה הא איצטריך ליה לכדדרשינן בפרק וד' מיתות עד שיברך שם בשם ולא כתבו דרבי מנחם פליג אברייתא. ועוד דהרמב"ם ז"ל פסק דמקלל אביו ואמו אינו חייב עד שיקללם בשם מן השמות המיוחדין וכתב נמי דמברך השם אינו חייב עד שיברך בשם מן השמות שאינן נמחקין משמע דס"ל דלא פליגי ונראה דתרוייהו נפקי מהאי קרא דאי למברך השם לחודא אתיא אמאי לא כתבינהו רחמנא גבי הדדי דברישא דקרא הוה ליה למיכתב ונוקב שם ה' בשם מות יומת מדכתביה באפי נפשיה דקרא משמע דאתי' למילתא אחריתי דהיינו למקלל אביו ואמו דאשכחן דענש בהו קרא מיתה. ואי למקלל אביו ואמו לחודא אתיא א"כ לכתביה התם דה"ל למיכתב איש איש כי יקלל אביו ואמו בשם וגו' מדכתביה גבי מברך השם משמע דאיתא נמי למברך השם

מאי לא תקלל ש"מ תרתי אע"ג דאורחא דקרא הוא בכ"מ למיכתב קללה בשני למדי"ן שאני הכא דאכשר למדרשינהו משום דאלהים נמי שתי לשונות יש בו לכך דרשינן להו לשתי קללות כ משמע מפירוש רש"י ז"ל והרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות מחרים כתב דאזהרה של מחלל אביו ואמו בכלל לא תקלל חרש הוא וכתב בכסף משנה שם דס"ל דכי משני ש"ס א"כ לכתוב קרא לא תקל חוזר ממ"ש למעלה ומייתי ליה מלא תקלל חרש וכ"ת מה לחרש שכן חרשותו גרמה לו א"כ לכתוב קרא לא תקל חרש כו' ואין נראה דדוקא גבי אלהים לא תקלל דרשינן להו כדפי' אבל בעלמא אורחא דקרא הוא:

רבי כרבי ישמעאל ס"ל אין לפרש דכר' ישמעאל ס"ל ולאו מטעמיה דטעמא דר' ישמעאל משום דהכל היו בכלל הנואף והנואפת והוציא הכתוב כו' וטעמא דרבי מדכתיב כי תחל דמשמע תחילת ביאה והיינו ארוסה דמכי תחל לא משתמע ארוסה דאפי' נכנסה לחופה ולא נבעלה דנשואה היא תיהוי נמי בשריפה כיון דתחילת ביאה הוי אלא צ"ל דר' לגמרי כר' ישמעאל ס"ל וטעמא דארוסה יצאה לשריפה משום דהכל היו בכלל הנואף והנואפת כו' ואיצטריך למיכתב נמי כי תחל לאשמעי' דתחילת ביאה נמי בעינן דמדרשה דרבי ישמעאל לא שמעי' לה אלא דבעינן שתהא נערה בתולה והיא ארוסה דומיא דבת ישראל דיצתה לסקילה אבל תחילת ביאה לא שמעי' מיניה ואם באו עליה שלא כדרכה קודם שנתארסה דאכתי בתולה היא ונתארסה וזינתה ה"א דיצתה לשריפה

לכך איצטריך כי תחל לאשמעי' דתחילת ביאה נמי בעינן והוי בחנק וקאמר וכן הוא אומר ואת האיש אשר שכב עמה לבדו דאתי קרא לאשמעי' דלא הוי בסקילה אלא א וכולן בחנק וא"כ ע"כ בבאו עליה כולן שלא כדרכה איירי דאי בכדרכה מאי קמ"ל דכולן בחנק פשיטא כיון דלאו בתולה היא מרישא דקרא שמעינן לה דכתיב נערה בתולה אלמא דאע"ג דהיא נערה בתולה וארוסה לא כוי בסקילה משום דתחילת ביאה נמי בעינן וא"ת ולמה לי תרי קראי לתחילת ביאה לא לכתוב אלא חדא ולילף אידך מיניה וי"ל דמכי תחל ילפינן באשה שזינתה דלא הויא בתורת עונש בתולה כל שבאו עליה שלא כדרכה תחילה ומלבדו ילפינן באיש שזינה דלא הוי בתורת עונש בא על בתולה כל שבאו עליה שלא כדרכה תחילה:

דף סז

אמר יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כו' לכך נקט במקום פלוני ולא נקט סתמא יש יראה כך אוכלת משום דקרא הכי משמע דבפ' מסית כתיב מאלהי העמים אשר סביבותיהם הקרובים אליך או הרחוקים ממך ואמרי' לעיל מטיבותן של קרובים אתה למד טיבותן של רחוקים לפי שדרכו של מסית לדבר על עובדי כוכבים רחוקה שאינו מכיר בה ומוציא השקר מפיו ואומר כך אוכלת וכו' לכך נקט מתני' יש יראה במקום פלוני כלומר במקום רחוק

אמר יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה וכו' משום דשלש פרשיות כתובות גבי הדדי בפ' ראה פרשה ראשונה איירי בנביא שהדיח פרשה שנייה איירי במסית דהיינו בהדיוט שהסית את ההדיוט ופרשה שלישית איירי בעור הנידחת ובכולן נאמר לשון הדחה חוץ מלגבי מסית דכתיב נמי לשון הסתה ואין הסתה אלא גירוי שמשיאו לעשות כן ע"י שמקלס את העובדי כוכבים לפניו ולכך קתני מתני' דהמסית זה הדיוט המסית את ההדיוט ואמר לו יש יראה במקום פלוני שמקלם לו העובדי כוכבים ומסיתו לעבדה לאפוקי פרשת נביא ועיר הנידחת דאיירי שהדיחו בלא הסתה:

כל חייבי מיתות שבתורה אין מכמינין עליהן חוץ מזו נראה דנפקא לן הכמנה מדכתיב כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך וגו' בסתר ובמסית את היחיד נמי איירי וכיון דמסיתו בסתר אין עד בדבר היאך אמר הכתוב ידך תהיה בו בראשונה להמיתו והא כתיב על פי שנים עדים יקום דבר אלא צ"ל דמכמינין עליו עדים כשבא להסיתו בסתר:

האומר אעבוד אלך ואעבוד נלך ונעבוד וכו' פי' בין שאומר בלשון רבים בין בלשון יחיד הוי מסית ונסקל לאפוקי בעיר הנידחת קיימא לן דאין עושין עיר הנידחת אא"כ הדיחוה

מדיחיה בל' רבים שאמרו להן נלך ונעבוד עכו"ם והיינו דקתני סיפא המדיח זה האומר נלך ונעבוד עכו"ם פי' דוקא בלשון רבים בעינן לאפוקי ממאי דקתני רישא גבי מסית דבלשון יחיד נמי הוי מסית וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהל' עכו"ם דהמסית בין בלשון רבים בין בלשון יחיד הרי זה נסקל ובפ"ד גבי עיר הנידחת כתב דאין עושין עיר הנידחת עד שידיחוה מדיחיה בלשן רבים ויאמרו להן נלך ונעבוד או נלך ונזבח וכו' ומתני' חדא מנייהו נקט וקאמר רב יהודה אמר רב מדיחי עיר הנידחת שנו כאן נראה דאתי לאפוקי נביא שהדיח דנביא שהדיח בין בלשון רבים בין בלשון יחיד יש לו דין נביא שהדיח כדמשמע מדברי הרמב"ם ז"ל שם:

ואמר רב יהודה אמר רב מדיחי עיר הנידחת שנו כאן נראה דאיצטריך לאתויי הא דרב יהודה דלא תימא הא דקתני המדיח זה האומר נלך ונעבוד עכו"ם ביחיד שהדיח את רוב העיר איירי דאין נעשית עיר הנידחת אלא הרי הן כיחידים דאין העיר נעשית עיר הנידחת עד שיהיו מדיחיה שנים או יותר כדאיתא בסוף פרק הנחנקין וא"כ איכא למימר דמדיחי עיר הנידחת דהיינו שנים שהדיחוה לא הוו בסקילה אלא בחנק לכך מייתי הא דרב יהודה דמפרש לה למתניתין במדיחי עיר הנידחת:

אמר רבינא כולה רבנן היא ולא זו אף זו קתני פירש"י ז"ל דאיהו ורב פפא לא פליגי ואין זו שיטת הש"ס כמ"ש התוספות ודוחק נמי להגיה הספרים ועוד כיון דרב פפא משני רישא ורבינא סיפא הוה ליה לסדר שינויא דרב פפא תחילה ומה שפי' רבינו תם דרבינא משני כולה מתני' כו' דוחק הוא דאין במשמעות והמסית את ההדיוט דאיירי אפי' בנביא המסית וכ"ש לספרים דגרסי במתני' המסית זה הדיוט המסי' את ההדיוט בלא וי"ו כמ"ש בפי' המשנה להרמב"ם ז"ל משמע דחד מילתא הוא וא"כ לא שייך למימר דתני להו בלא זו אף זו ונראה דאתרוייהו משני לא זו אף זו קתני והכי קאמר המסית דקתני לעיל דהוי בסקילה לא זו הדיוט המסית את ההדיוט דבהדיא כתיב ביה סקילה אלא אפי' מדיח דהיינו נביא שהדיח ומדיחי עיר הנידחת נמי הוו בסקילה ואע"ג דמדיחי דסיפא מוקי לה רב יהודה במדיחי עיר הנידחת דוקא היינו לענין דבעינן שיאמרו לשון רבים מיהו כיון דקתני דמדיחי עיר הנידחת הוי בסקילה ושמעינן מינה דנביא שהדיח נמי בסקילה דהא בהא תליא דחד טעמא אית להו דטעמא דתרוייהו משום דילפינן להו הדחה הדחה ממסית כדאיתא בס"פ הנחנקין וכן משמע מדלא קתני מתני' בנסקלין נביא שהדיח וע"כ צריך לומר דבין נביא שהדיח ובין מדיחי עיר הנידחת בכלל מדיח נינהו:

כי קתני מסית זה הדיוט להכמנה פי' רש"י ז"ל כל המסיתים קרי הדיוטות משום הכמנה כלומר מסית הדיוט ושוטה הוא ומנהג הקלים נוהגין בו שמקילין בחייו וכו' ופירושו

דחוק דמשמעות הדיוט לאו הכי הוא ועוד דא"כ לא הוי דומיא דסיפא דהמסית את ההדיוט וכ"ש לספרים דגרסי המסית זה הדיוט המסית את ההדיוט דלא שייך לפרש כן לכ"נ דה"ק כי קתני המסית זה הדיוט וכו' לאו למידק מיניה חנק אתי לאשמעינן אלא למידק מיניה הכמנה קמ"ל דדוקא הדיוט המסית מכמינין הא נביא לא ושעמא דיחיד הא רבים אין מכמינין:

מדליקין לו את הנר בבית הפנימי נראה דלכך נקט מדליקין לו את הנר משום דמבסתר דכתיב גבי הדיוט המסית את ההדיוט יליף לה וסתם סתר בלילה הוא ובבית הפנימי וכן פירש"י ז"ל בפ' ראה בסתר שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפילה:

אין עוד מלבדו א"ר חנינא אפי' לדבר כשפים נראה משום דקאי איציאת מצרים דרישא דקרא דכתיב או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך סיפא דקרא אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו משמע דאין עוד מלבדו אפי' כשפים קאמר לפי שמצרים היתה מלאה כשפים כדאמרי' גבי יוסף תבן אתה מכניס לעפריים וכו' ואין עבד היה יכול לצאת ממצרים מפני כשפים ועתה יצאו ששים רבוא שלא הועילו הכשפים לכך אמר אין עוד מלבדו אפי' כשפים:

כל מעלי שבתא הוו עסקי בהלכות יצירה ומיברי להו כו' משום כבוד שבת עשו כן אבל בלאו הכי לאו שפיר למיעבד הכי כדאשכחן בפ"ג דתענית גבי בריה דר' יוסי דאמר ליה אבוה אתה הטרחת את קונך להוציא תאנה פירותיה שלא בזמנן וכו' ואמרו דאשתמש בתגא חלף:

מטא לאשקויי מיא פשר שכל מיני מכשפות נימוחין על ידי מים חיים לפי שמעשה כשפים ומעשה שדים מיסוד הטומאה המה נמשכין ויוצאין אין השד יכול לבראת בריה פחותה מכשעורה שהוא פחות מכשיעור טומאת עצם המת ולהכי המה נימוחין על ידי מים חיים לפי שהטומאה בורחת ממים חיים שמקור יסודה הוא סטרא דקדושה כמ"ש אותי עזבו מקור מים חיים כדאשכחן בטמא מת שטהרתו במי חטאת שהן מים חיים דוקא:

דף סח

והא ר"ע מר' יהושע גמר לה והתניא וכו' אע"ג דמרבי אליעזר מעשה דלקיטת קשואין הוה גמיר ומשמיה דר' יהושע דינא קאמר שהעושה בהן מעשה חייב ובאוחז בהן את

העינים פטור מ"מ פריך שפיר דר"ע ודאי לאו דינא אשמעי' דכבר תנא לה רישא דמתני' המכשף העושה מעשה חייב ולא האוחז את העינים אלא משום דאותו כישוף דנטיעת קשואין דבר גדול הוא ואין רוב המכשפים בקיאין בו ואין אדם יכול לעמוד עליו להכיר בו איזהו מעשה גמור וחייב ואיזהו אחיזת עינים ופטור לכ"ק ר"ע משמיה דר' יהושע דאפילו בלקיטת קשואין הוא יודע להבחין ולהכיר אם עשה מעשה גמור ולחייבו ואם אחז את העינים ולפוטרו אלמא דמעשה דלקיטת קשואין מרבי יהושע גמיר:

נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם כו' לפי שכל המלמד תורה לתלמידיו הוא נושא ונותן עמהם בידיו וזרועתיו כדאיתא בפרק קמא דסוטה גבי יהודה לא הוה קא ידע למשקל ולמיטר' בשמעתא ידיו רב לו ופירש"י ז"ל שם למשקל ולמטרח לישא וליתן עם שאר החכמים ידיו רב לו יהא לו נצחון לריב ריבו ולפי שלא באו חכמים ללמוד ממנו לכך אמר אוי לכם שתי זרועותי שהן כשני ספרי תורה שנגללין כיון שלא נשא ונתן בהן כראוי ולכך הניחן על לבו כי משם תצא תורה

למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא אבל בשעה שיצתה נשמתו לא היה שם שכבר יצא משם קודם שנטל שתי זרועותיו והניחן על לבו הכי איתא בהדיא בספר הזוהר פרשת וירא דמייתי התם הך עובדא וקאמר לבתר נפק ר"ע כו' דחיק ליה שעתא לר"ע אפיק תרין דרועוי ושוינין על לביה כו' וכן משמע מדקאמר חוץ מעקיבא בן יוסף משמע שלא היה שם באותה שעה:

בן סורר ומורה פרק שמיני

שנאמר כי יהיה לאיש בן וכו' יהיב טעמא אתרוייהו למאי דקאמר עד שיקיף מייתי ראיה מדכתיב כי יהיה לאיש בן וכו' ולמאי דקאמר משיביא שתי שערות אבל קטן לא מפרש טעמא דהקטן פטור לפי שלא בז לכלל מצות ולכך נקט הקטן בה"א דקאי אקטן דרישא:

דף סט

איש אתה צריך לחזור עליו וכו' נראה דהא דצריך לחזור עליו יליף לה מדכתיב ואם אין לאיש גואל עיין עליו כדדריש בפרק כיצד ובן אין לו עיין עליו ובקידושין וזרע אין לה עיין עליה ה"נ ואם אין לאיש גואל עיין עליו יחזור אחריו אם יש לו גואלים:

קטן אי אתה צריך לחזור עליו. הקשו התוספות אמאי אין צריך לחזור עליו והא אמרינן לקמן דבדורות הראשונים היו מולידין בשמנה שנים וכו' נראה דבדורות הראשונים נמי רוב העולם לא היו מולידין עד י"ג שנים וכיון דאשכחן מיהו דקצתן היו מולידין בח' שנים יליף מנייהו כ"ש דביאת בן שמנה ביאה היא וכן משמע מלשון הרמב"ם ז"ל שכתב

בפ"ח מהלכות גזלה ולמה נאמר בגזל הגר איש שהאיש אתה צריך לחזור עליו וכו' אבל אם היה הגר קטן אי אתה צריך לחזור עליו אלא חזקתו שאין לו יורשים מדלא כתב אי אתה צריך לחזור עליו שאין לו יורשים משמע דלאו ודאי הוא שאין לו יורשים כיון דאשכחן קצתן שהיו מולידין בני שמנה שנים אלא כיון דרוב העולם אין מולידין עד י"ג שנים חזקה הוא שאין לו יורשים דאזלינן בתר רובא וכן משמע מדברי ה"ה שם שכתב וז"ל והכי איתא בברייתא שם קטן אין אתה צריך לחזור עליו פי' דכמאן אינו מוליד משוינן ליה משמע דפעמים שהוא מוליד אלא דמשוינן ליה כאינו מוליד דמשום דאזלינן בתר רובא כדפי' והשתא ניחא דלא תיקשי אהא דאיתא במדרש הביאו רש"י ז"ל בפרשת תולדות ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם עשר שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון ועשר שנים הללו צפה וכו' והא דורות הראשונים היו מולידין בח' שנים ואמאי המתין לה עד שנעשית בת י"ג שנים וראויה להריון אלא צ"ל דנהי דאשכחן קצתן מולידין בח' שנים רובן לא היו מולידין עד י"ג שנים אפי' בדורות הראשונים:

בן תשע שנים ויום אחד שראוי לביאה מניין ת"ל ואיש ברייתא היא בת"כ וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות איסורי ביאה וז"ל בן תשע שנים ויום אחד שבא על שפחה חרופה היא לוקה והוא מביא קרבן והראב"ד ז"ל השיג עליו שם וכתב זה שיבוש שלא מצינו קטן בר עונשין וקרבן זה מן העונשין הוא והיא כמו כן פטורה דהא מקשו אהדדי והכי איתא בכריתות ודבריו תמוהים דהא בהדיא יליף לה מקרא דואיש דקטן חייב בקרבן ומה שכתב דהא מקשו אהדדי בכריתות לאו ראיה דהתם איירי באשה דבעינן שתהיה בת עונשין שאם אינה בת עונשין האיש נמי פטור מקרבן אבל הוא אינו צריך להיות בר עונשין ובפ"ט מהלכות שגגות כתב ויראה לי שאינו מביא קרבן עד שיגדיל ויהיה בן דעת:

ובדיני נפשות מי אזלינן בתר רובא ואע"ג דבהדיא כתיב אחרי רבים להטות ותנן בריש פרק קמא דמכילתין הטייתך לרעה על פי שנים רובא דאיתא קמן שאני דודאי אזלינן בתריה כדאיתא בפ"ק דחולין גבי הא דבעי מנא לן הא דאמרי' זיל בתר רובא ופריך מנ"ל אחרי רבים להטות כתיב ומשני ברובא דאיתא קמן לא קמיבעיא לן וכו' אבל כל הנך רובי דמייתי בשמעתין רובא דליתיה קמן נינהו:

דל תרתי שני לתלתא עיבורי פירש"י ז"ל דפחות מתשעה חדשים אין שהות לעובר שבעה להריון וחדש לימי נידות וטהרה וכתבו התוספות ותימה דאותו חדש של ימי נידותה וטהרה וכי לא היו הבנים גדילים כו' לכך נראה דלא דק בשביל חדש מיהו תימא לבית שמאי דגמרי מדורות הראשונים דביאת ק שמנה הוי ביאה משמע אפילו לא הוי אלא

בן שמונה ויום אחד ואמאי הא ליכא למיגמר מדורות הראשונים אלא בן שמונה וחד' וע"ק דכי היכי דאמרינן לעיל זיל בתר רובא ורוב נשים יולדות לתשעה הכא נמי נימא דכל חדא ילדה לתשעה וא"כ כי מדלית תרתי שני ותלת ירחי לתלת עבורי אשתכח דכל חד וחד בתמניא בציר ירחא אוליד ונגמר לבית שמאי מדורות הראשונים דביאת בן שמנה פחות חדש הוי ביאה לכך נראה דהא דקאמר הכל מודים בפחות מבן שמנה שאין ביאתו ביאה הכי הוה קים להו ואפי' את"ל דדורות הראשונים הולידו בפחות משמנה לא גמרינן מינייהו אפילו לבית שמאי דכל שהוא פחות מבן שמנה פסיקא להו בדורות אחרונים שאין בביאתו כלום דומיא דבן תשע שנים ויום אחד דהוה קים להו דביאתו ביאה והשתא ודאי אזלינן בתר רובא ואמרינן דכל חדא לתשעה חדשים ילדה והא דלא קאמר דל תרתי שני ותלתא ירחא לתלתא עבורי היינו משום דש"ס לא אתי למידק דכל חד אוליד בבציר מתמניא כיון דלא גמרינן מיניה מידי ולא דייק אלא דבתמניא מיהא אוליד לכך נקט דל תרתי שני וכו' דלא חש למינקט החדשים. מיהו קשה אטו אחיתופל בן שלשים ושלש מצומצם הוה וכלב נמי אטו בן ארבעים מצומצם הוה דלמא בן ארבעים ותשעה או עשרה חדשים הוה וכי מדלית נמי תרתי שני ותלתא ירחא דעבורא אכתי פש להו טפי מעשרין וארבעה שנין ששה חדשים או יותר ואשתכח דלא אוליד כל חד אלא בתמניא ושני חדשים ואכתי מנא להו לב"ש דביאת בן שמנה ויום אחד הוי ביאה ושמא בשנים תליא מילתא דעד שמינית הוה קים להו דלא הוי ביאה ומתשיעית ומעלה קים להו דהוי ביאה ובשמינית מספקא להו וכיון דאשכחן בדורות ראשונים שהולידו בתוך שמינית גמרינן מינייהו דבשמינית הוי ביאה ואין חילוק בין תחילת השנה לסוף השנה: **בדין** הוא שתהא בת ראויה כו' אתי לשנויי דלא תיקשי כיון דבן סורר ומורה נידון על שם סופו סוף שהוא יוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות כדאיתא לקמן והאי טעמא לא שייך בבת א"כ למה לי קרא למעוטי בת לכך קאמר דאדרבא הבת ראויה להיות נידון בדין סורר ומורה כיון שהכל מצויין אצלה בעבירה וכו' והכי איתא בהדיא בתוספתא א"ר שמעון בדין הבת ולא הבן אלא גזירת המלך הוא:

דף ע

ערב תשעה באב לא יאכל אדם בשר ולא ישתה יין משמע בהדיא דליכא איסורא למיכל בישרא ולמשתי חמרא אלא בערב תשעה באב בלבד ואפי' בערב תשעה באב מפרש בגמרא בפרק שלשה פרקים שאינו אסור אלא בסעודה שמפסיק בה והוא שתהיה אחר חצות ובירושלמי איתא הני נשי דנהיגי דלא למשתי עמרא מגו דעייל אב מנהגא פי'

מנהג יפה הוא וכתב הטור ויש נוסחאות דגרסי נשי דנהיגי דלא למיכל בישרא ולמשתי חמרא מנהגא ומזה נהגו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מראש חדש וכו' ותימה כיון דמנהג יפה הוא אמאי לא תקנוהו האנשים מעיקרא וכי הנשים יותר חכמות היו מן האנשים ועוד דלא אשכחן בשום מקום שתיקנו הנשים איזה מנהג או דין ואמאי נהגו הך מילתא טפי משאר דברים לכך נראה דהך גירסא דלא למיכל בישרא ולמישתא חמרא לזו עיקר היא אלא הגירסא האמתית דלא למשתי עמרא הוא והשתא ניחא לפי שתיקון השתי ומלאכת הצמר מלאכת הנשים הוא דאין חכמת אשה אלא בפלך ותנן נמי בפרק אע"פ דאשה עושה בצמר ואפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר ומפני צער החורבן נהגו הנשים לבטל מלאכתן דלא למשתי עמרא מגו דעייל אב וקאמר בירושלמי דיפה הן עושות וכי האי גונא איתא בירושלמי פ"ק דתענית הביאו הטור בסי' תי"ז נשי דנהיגו דלא למיעבד עבידתא בריש ירחא מנהגא והיינו נמי לפי שראש חדש מועד שלהן הוא על שלא נתנו נזמיהן לעגל לכך נהגו שלא לעשות בו מלאכה וכ"כ בהדיא הטור שם מפרקי דרבי אליעזר לפי שלא רצו נשים ליתן נזמין לבעליהן במעשה העגל לכך נתן להם הקב"ה שכרן שיהו משמרות ראש חדש יותר מהאנשים ודוקא הנך תרתי מילי דבדידהו תליא מילתא וכיון דנהגו בעצמן למנוע מלאכתן בימים ההם קאמר בירושלמי דיפה נוהגות וכן ראוי לנשים לקיים המנהג אבל שינהגו הנשים מנהג דלאו בדידהו תליא ויסכימו על זה חכמי הש"ס ויאמרו דמנהגא הוא ונכון לעשות גם האנשים כן אין סברא לומר כן דכיון דמנהג יפה הוא אמאי לא נהגו כן מעצמן ולכך נראה מה שנשתרבב המנהג שלא לאכול בשר ולא לשתות יין מגו דעייל אב אין למנהג ההוא שורש לא בש"ס בבלי ולא בירושלמי דמדינא דגמרא ליכא איסורא אלא בערב תשעה באב אחר חצות בסעודה שמפסיק בה וזה כתבתי לפי שורת הדין אבל מ"מ כיון שהוכפלו הצרות בימים הללו אסור לפרוץ גדר לאכול בשר ולשתות יין לא מדין הש"ס אלא מפני צער החורבן כי גם השכינה עמנו בצרה ובכל יום היא קובלת אוי לי שהחרבתי את ביתי וכל המיקל בזה אינו חס על כבוד קונו ולכך יש מחמירין ונוהגין בו איסור משבעה עשר בתמוז כמ"ש הטור והמחמיר תבא עליו ברכה והרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות תענית כתב ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל אפילו של עדשים אא"כ היה בשבת:

לא נברא יין בעולם פי' בעה"ז אלא לנחם אבלים וכו' קצת קשה אמאי לא קאמר סתמא לא נברא יין אלא לנחם אבלים ונראה לפי ששכרן של צדיקים לעה"ב נמשל ליין כדאמרינן בפרק אין עומדין עין לא ראתה אלהים זולתך זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית וכיון דשכר רוחני של מצות נמשל ליין רוחני גם את זה לעמת זה עשה אלהים לשלם

לרשעים בעה"ז שכר מעט מצות שעושין ביין גשמי כדי להאבידן מן העה"ב והיינו דנקט לא נברא יין בעה"ז לאפוקי יין של עה"ב המשומר לצדיקים ונראה דהה"ד בס"פ ואתחנן וידעת כי ה' אלהיך האל הנאמן שומר הברית והחסד לאהביו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו רמו שהוא ית' משלם לצדיקים את שכרן לעה"ב ביין המשומר וזהו שאמר שומר הברית והחסד לאוהביו אבל לרשעים משלם שכרן בעה"ז ביין גשמי שמאדים בו פניהם כדאמר בסמוך וזהו ש מר ומשלם לשונאיו אל פניו רמז ליין שמאדים פניהן כדי להאבידן מן העה"ב וכיון דשכר מצות יין הוא או רוחני או גשמי נראה דהיינו מה שנאמרו מספר שלש עשרה ווין גבי יין כדאמר בסמוך לפי ששכר של עה"ב נכלל במספר שלשה עשר כדאשכחן גבי רבי אליעזר בן פדת תליסר נהרי דמשכי אפרסמונא דכיא וגבי רבי שמעון בן יוחאי דהוי יתיב אתלת עשר תכתכא פיזא ורבי אבהו דאחוו ליה תלת עשר נהרי אפרסמון כדאיתא בב"ר סוף פ' חיי שרה והיינו כמנין אה"בה ומספר שלש עשרה מדות של רחמים והרשעים שמחליפין עולם העומד בעולם העובר בתענוג יין גשמי ומהפכין שלש עשרה מדות שו רחמים לרוגז לכך נהפך להן טובתן לרעה לעה"ב בגיהנם שמקבלין בו עונש במספר שלשה עשר שהצדיקים מקבלין שכר במספר י"ג וזהו טעם שלש עשרה פעמים ווי רמז לדבר תנו שכר לאובד אוב"ד בגימטריא שלשה עשר שע"י השכר מקבל עונש ואבדן במספר י"ג:

שנאמר תנו שכר לאובד לפי שה שע שותה הרבה יותר מדאי עד שמשתכר לכך נקט קרא גביה לשון שכר אבל אבלים אין שותין אלא מעט לפכוחי צעריהו נקט גבייהו לשון יין וי"ן בגי' שבעים רמז לימי שנותינו שבעים שנה ורמז נמי לעץ הדעת שאכל ממנו אדם וכמ"ד גפן היה לומר שהמיתה גזרה היא על האדם משמת ימי בראשית ומה"ט מברין נמי בעדשים לומר שגלגל החוזר בעולם היא:

הכי גרסי' י"ג ווין נאמרו ביין בפתח תחת הוי"ו ומלשון וי וכתבו הפו' לא קחשיב ויפת לפי שהוא שם והיו"ד מיסוד התיבה היא ולא הוי לשון וי ועוד נראה דלא חשיב אלא הנך לפי שכולן מנוקדין בפתח תחת הוי"ו דהוי לשון וי אבל ויפת הוי"ו מנוקד בק"מץ ואינו לשון וי לכך לא חשיב ליה:

רבי יהודה אומר חטה היה ואע"ג דעץ הדעת כתיב בב"ר פריך לה ומשני מתמרות היו כארזי הלבנון וצריך לומר דלאו חטה ממש היה דא"כ מאי כי טוב העץ למאכל דקאמר והלא חטה ממש אינה ראויה לאכילה אלא פת חטין היה שהיתה הארץ מוציאה אז גלוסקאות כמו שיהיה לעתיד. וכן איתא בב"ר אתפלגין רבי נחמיה ורבנן רבי נחמיה אומר מוציא יא לחם מן הארן שכבר הוציא לחם מן הארץ ורבנן אסרי המוציא לחם מן

הארץ שהוא עתיד להוציא חם מן הארץ שנאמר יהי פיסת בר בארץ. פי' לפי שיסדו לומר בנוסח ברכת המוציא לחם מן הארץ ולא תיקנו לומר המוציא תבואה או דגן מן הארץ דלחם לא מיקרי עד אחר האפייה ואין הארץ מוציאה לחם אלא תבואה אלא לפי שקודם שחטא אדם היתה מוציאה גלוסקאות וכן לעתיד תוציא גלוסקאות לכך כשאדם רואה בעה"ז דוגמא ליצירה ראשונה או אחרונה חייב להזכירה כדאשכחן בברכת נשואין שיסדו לומר אשר יצר את האדם בצלמו והתקין לו ממנו בנין עדי עד אע"ג דהשתא אין האשה נבראת מן האיש מזכירין על הדוגמא שבח יצירה ראשונה שהיתה יותר גדולה. וס"ל לר' נחמיה דיש לומר מוציא לחם להזכיר שבח יצירה ראשונה דמוציא לשעבר משמע ורבנן סברי דיש לומר המוציא לחם להזכיר שבח יצירה אחרונה דהמוציא לחם לעתיד משמע. ובהא קמיפלגי דמר סבר לשעבר היתה מוציאה גלוסקאות ולא לעתיד ומ"ס איפכא ונראה דהיינו הא דתנן בפ' כיצד מברכין על הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ וקאמר בגמרא ת"ר מהו אומר המוציא לחם מן הארץ רבי נחמיה אומר מוציא לחם מן הארץ אמר רבא במוציא כולי עלמא לא פליגי דאפיק משמע דכתיב אל מוציאם ממצרים כי פליגי בהמוציא רבנן סברי המוציא דאפיק משמע דכתיב המוציא לך מים מגור החלמיש ורבי נחמיה סבר המוציא המפיק משמע דכתיב המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. רש"י ז"ל פי' שם דאפיק משמע שהוציא כבר ואנן לשעבר בעינן שהרי כבר הוציא לחם זה מן הארץ שהוא בא ליהנות ממנו וקצת קשה דאם כן אמאי תיקנו לומר בורא פרי הגפן בורא פרי העץ הוה להו לתקן ברא כיון שכבר ברא גפן זה שהוא בא ליהנות ממנו. ועוד דמסיק התם ש"ס והלכתא המוציא לחם מן הארץ וקצת תימה כיון דבמוציא ליכא מאן דפליג אמאי פסיק לברך המוציא והלא עדיף לצאת ידי שניהם והתוס' כתבו דירושלמי מפרש טעמא שלא לערב האותיות עול' מוציא ולפי מה שפירש' נראה דרבא סבר דליכא מאן דפליג דדוקא לשעבר היתה הארץ מוציאה גלוסקאות ולא לעתיד והכי פי' דברייתא ת"ר מהו אומר דכיון שתיקנו לומר המוציא לחם ולא תבואה כדי להזכיר שבח יצירה ראשונה שהיתה מוציאה גלוסקאות כדפירש' אם כן לשון עבר בעינן לכך בעי מהו אומר וקאמר תנא קמא המוציא ורבי נחמיה אמר מוציא אמר רבא במוציא כ"פ ל"פ וכו'. והשתא ניחא דמסיק והלכתא המוציא וכו' דאפשר דסבירא ליה לסתמא דש"ס דהא והא איתא שכבר הוציאה הארץ גלוסקאות וגם לעתיד תוציא גלוסקאות ולהכי עדיף טפי לברך המוציא דהמוציא עבר ועתיד משמע עבר מדכתיב המוציא לך מים עתיד מדכתיב המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים נמצא דכשאומר המוציא הוא כולל העבר והעתיד בחד זימנא דהוי שבח טפי. מיהו ודאי עיקר טעמא

דמלתא משום דקיימא לן כרבנן דאמרי דאסיק משמע כדאמר התם בהדיא אלא דלא תיקשי והלא מוציא עדיף כיון דליכא מאן דפליג בהכי לכך יש לומר דטעמא דמילתא כדפירש' וכן צריך לומר למ"ש התוספו' דטעמא משום עירוב אותיות הוא מכל מקום עיקר טעמא הוי משום דקיימא לן כרבנן כדאמר התם בהדיא:

בדבר שקלקלו בו נתקנו לפי פשוטו משמע דלאו בו נתקנו מחטאם קא ר אלא בו נתקנו שלא הלכו ערומים, ועוד נראה לפרש דבו נתקנו מחטאם קאמר כדאיתא בפרק עושין פסין היה רבי מאיר אומר אדם הראשון חשיד גדול היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה ופירש מן ה שה מאה ושלשים שנה והעלה זרזי תאנים על בשרו מאה ושלשים שנה ופי' רש"י ז"ל זרזי תאנים ויעשו להם חגורות מתרגמינן ועבדו להו זרזין משמע דהעלאת זרזי תאנה על הבשר צער ועינוי הגוף הוא ולכך חשיב ליה בכלל התשובה בהדין שאר עינויים. והשתא איכא למימר דהא דכתיב ויעשו להם חגורות לא נתכוונו לכסות בשר ערותם בלבד אלא לעשות תשובה נמי נתכוני ולכך העלו זרזי תאנים על בשרם לסבול צער ועינוי על חטאם והיינו דקאמר הכא בדבר שקלקלו בו נתקנו כי בו בדבר עשו תשובה ותקנה על חטאם. ולפי זה ניחא הא דכתיב וידעו כי ערומים הם ויתפרו עלה תאנה ודרשו חכמים שהיו ערומים מן המצות שבידם וקשה דא"כ מאי קאמר ויתפרו עלה תאנה מה ענין זה לזה והשתא י"ל דה"ק וידעו כי ערומים הם מן המצוה ולכך ויתפרו עלה. תאנה ויעשו להם חגורות שהעלו זרזי תאנים על בשרם ק"ל שנה לענות נפשם ולתקן חטאם כדפי':

שכפאתו אמו על העמוד להלקותו כדאית' בפרק אלו הן הלוקין כיצד מלקין אותו כופ' שתי ידיו על העמוד:

דף עא

אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול במראה ובקומה כו' צריך לומר דגזירת הכתוב הוא מיהו תימה דקאמר מדקול בעינן שוין מראה וקומה נמי בעינן שוין מנא ליה למימר הכי דלא קול דוקא בעי קרא דליהוי שוין. ובזוהר פרשת כי תצא איתא ותפשו בו אביו ואמו תנינן דבההיא שפתא דאמר קב"ה למשה אמר משה מרי דעלמא אית אבא דעביד כדין לבריה וכו' בהה"א שעתא רמז ליה ליופי א"ל רבנא דאורייתא אמר משה אנא דרישנא להאי פרשתא כי יהיה לאיש דא קב"ה דכתיב ה' איש מלחמה בן דא ישראל סורר ומורה דכתיב כי כפרה סוררה סרר ישראל איננו שומע בקול אביו ובקול אמו דא קב"ה וכנסת ישראל וכתב בספר המערכה שהתפאר"ת או היסו"ד צורת זכר והעטר"ת צורת נקבה

והיינו כנסת ישראל ויסרו אותו דכתיב וישלח ה' ביד כל נביא ולא שמע אליהם דכתיב ולא ישמעו אל ה' ותפשו בו אביו ואמו ברעותא חדא בהסכמה חדא וכו' עד סוף הפרשה. וכיון דלא נכתבה פרשה זו אלא להך דרשה ואביו ואמו היינו הוא יתברך שמו עטרת תפארת ניחא דקול שוין בעינן כי הוא יתברך אחד ומיוחד מכל צד וקולו קול אחד הוא. וכיון דקול שוין בעינן מראה וקומה נמי בעינן שוין כי הוא ית' הכל אחד בלי שום פירוד בעולם אלא הכל אחדות גמור ואין להאריך:

ולמה נכתבה דרוש וקבל שכר לכאורה תימה כיון דתכלית הש"ס מה שמביא לידי מעשה א"כ מה תועלת יש ללמוד דבר דלא שייך ביה מעשה ולאו קושיא היא לפי שאין לך קון בתורה ואין לך מצוה שאין לה סוד בעצמותו יתברך שנאמר אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה מקומה היינו יסודה ומקורה בעצמותו יתברך וכל העוסק בתורה אע"ג שאינו עושה הרי הוא עוסק בכבוד קדושתו ומדבק שכלו בו ית'. והיינו הא דאיתא בפרק ר"ע בשעה שעלת משה למרום אמרו מלאכי השרת רבש"ע חמדה גנוזה ששת ימי בראשי' אתה מבקש ליתנה לב"ו פנה הודך על השמים והשיב להן משה מה כתיב בה זכור את יום השבת כלום אתם עושין מלאכה לא תשא כלום יש משא ומתן ביניכם וכו' ובמדרש שוחר טוב הזכיר נמי זבין ומצורעין נידה ויולדת ואיתא התם כי בשעה שעשו ישראל את העגל שמחו מלאכי השרת אמרו עתה תחזור התורה אלינו ולכאורה תימה מאי סלקא דעתייהו דמלאכי השרת וכי לא הוי ידעי דאינהו לא שייכי בעשיית המצות ונ"ל כדפי' דתרתי גווני איתא בתורה עשייה ושמיעה דהיינו שמשיגין על ידו כבודו וקדושתו ית' ועלה על דעת המלאכים דבשמיעה לחודא סגי ועדיף ליה ית' שיפנה להן כיון שהן רוחני ויש להן כח להשיג על ידה כבודו ית' טפי מישראל שהן ב"ו. והשיב להן וכי יש ביניכם זבין ומצורעין כו' דתרתי ודאי עדיף. וכן משמע במדרש רבה במגילת אסתר בשעה שנהנו ישראל מסעודת אחשורוש עמד שטן והלשין אמר לפניו ית' עד מתי תדבק באומה זו אבד אותן מן העולם א"ל ותורה מה תהא עליה אמר לפניו רבש"ע תסתפק בעליונים וגם השוה דעתו של הקב"ה למחות את ישראל וכו' מדלא קאמר תנה אותה לעליונים ונקט תסתפק בעליונים משמע דה"ק ליה דמעיקרא לא נתת התורה לעליונים משום דלא היית מסתפק בהן כיון דלא שייך בהו עשייה אלא שמיעה לחודא עתה שאין ישראל מקיימין אותה תסתפק בעליונים בשמיעה לחודא:

וכיון דאיכא מזוזה לא אפשר צריך עיון אמאי לא אתי עשה דהכה תכה את יושבי העיר ואת כל שללה תקבוץ ושרפת באש ודחי לא תעשה דלא תעשו כן לה' אלהיכם:

מאי בנינו זה שמע מינה תרתי וא"ת ודלמא לא אתי זה אלא למעוטי סומין וי"ל דנהי דאיצטריך קרא למיכתב שום ייתורא למעוטי סומין מ"מ אמאי הזקיק הכתוב לאביו ואמו שיאמרו בנינו זה לימרו בנינו סורר ומורה כיון דשם הוא עומד פשיטא כי זה הוא ולכתוב שום ייתורא אחריני למעוטי סומין דלמה להו למימר מילתא דלא איצטריך להו אלא ודאי הכתוב הזקיקה להודיעם כי הוא זה שלקה בפניהם כבר ועתה עבר הפעם השנית וחייב מיתה שלא יאמרו פעם ראשונ' הוא וחייב מלקות ומדלא כתיב בנינו הוא ש"מ תרתי דומיא דותפשו והוציאו ואמרו דפשיטא דקרא למילתיה איכתיב דבעינן שיתפשוהו ויוציאוהו ויאמרו אלא כיון דכולה קרא יתירא הוא דהוי מצי למיכתב והוציאוהו אל שער העיר ההוא וסקלוהו וממילא הוה שמעינן שיתפשוהו וכו' דרשינן דלעיכובא קאתי למעומי גידמין חגרין ואלמין הכי נמי פשטא דזה ע"כ להודיעם כי הוא זה שלקה קאתי ומדלא כתיב הוא דרשינן למעוטי סומין:

בן סורר ומורה נידון על שם סופו וכו' ולפי זה ניחא דכל חייבי מיתות שבתורה קטלינן להו אפי' לא עברו אלא חד זימנא אחר שהתרו בהן ובן סורר ומורה לא קטלינן ליה בפעם ראשונה אלא בשנייה אלא לפי שלא חטא כלום דוכי מפני שאכל תרטימר בשר וכו' קטלינן ליה בשנייה אלא על שם סופו סוף מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו וכו' דכיון שחטא ושנה הותרה לו כדאמרינן בעלמא ולא ישוב עוד ומעיקרא נמי לא נתחייב מלקות מן הדין אלא כדי שיתן אל לבו להחזיר מדרכו וכיון דחטא ושנה נעשה מלומד בכך וסופו יגזול וישפוך דמים:

דף עב

וכי השמש עליו בלבד זרחה פשטא דקרא אתי לאשמעינן דאין רשות בהרוג גנב הנמצא במחתרת אלא אם כן נמצא שם בלילה מפני שהגנב יודע שהבעל הבית בבית ולא בא אלא להרוג או ליהרג אבל ביום אסור להרגו שאין בעל הבית מצוי שם ואין גנב בא ביום אלא אם כן יכול להשמיט ולברוח מיד ולכך כתיב אם זרחה השמש דמים לו אלא דעליו קרא יתירא הוא לכך דריש מיניה אם ברור לך הדבר כשמש וכו':

דמים לו בין בחול בין בשבת אין לו דמים וכו' קצת תימא אמאי דריש סיפא דקרא תחילה דהא אין לו דמים כתיב ברישא והדר כתיב דמים לו ושמא י"ל דעיקר מלתא לא כתב לן דמים לשון רבים אלא בסיפא לאשמעינן דמפקחין עליו את הגל בשבת אע"ג דרשע הוא אבל הא דקטלינן ליה בשבח מלתא דפשיטא הוא דפיקוח נפש דוחה שבת ולא כתוב דמים בלשון רבים ברישא אלא איידי סיפא:

קמ"ל דרודף הוא ואפילו אחר אין לפרש דאתי קרא לאשמעינן דהוי רודף בהכי ולא אמרי' דרודף אחר חברו להרגו ממש בעינן דכיון דנתנה תורה רשות לבעל הבית להרגו כדי להציל עצמו על כרחך האי נמי רודף הוא לכך נראה דדין רודף אשמעינן קרא דכיון דרודף הוא מותר לכל אדם להרגו וכן הגיה מהרש"ל ז"ל קמ"ל כיון דרודף הוא ואפי' אחר נמי אבל קשה דל"ל קרא דרודף מותר להרגו הא בהדיא יליף לה לקמן מקרא אחרינא מדכתיב בנערה המאורסה ואין מושיע לה הא יש לה וכו' וע"ל בתוספות:

קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו דכיון דאמר רחמנא להציל את הנרדף מיד רודפו ואפילו בנפשו של רודף מה לי רודף גדול מה לי רודף קטן הרי אנחנו מצווין להצילו ואי משום דקטן לאו בר התראה הוא קסבר רודף אין צריך התראה:

דקאי בתרי עיברי דנהרא קצת קשה לפי זה דלא מצי לאצוליה אמאי נקט והתורה אמרה שופך דם האדם וגו' דכתיב בעובד כוכבים ולא קאמר והתורה אמרה מכה איש ומת מות יומת ועוד מדנקט לישנא דרודף שהיה רודף אחר חבירו וכו' משמע דדין רודף אשמעי' ונראה דלכך קאמר איבעית אימא א"ל רב הונא אנא דאמרי כתנא דמחתרת אע"ג דדוחק קצת לאוקמי מילתיה כתנאי מ"מ שינויא קמא דוחק טפי:

דף עג

אין הכי נמי ואלא ניתן להצילו בנפשו מנא לן אתיא בק"ו כו' אע"ג דברייתא בהדיא קתני ת"ל לא תעמוד על דם רעך אורחא דש"ס הוא לאתויי קרא דפשיט טפי כמ"ש התוס' בפ' אחד דיני ממונות דיליף ראיית נגעים ביום מביום הראו' בו ובפ"ק דמועד קטן יליף לה רבא מכנגע נראה לי לי ולא לאורו וקרא דביום הראות בו מוקי למילתא אחריתי. ונראה דאע"ג דאיצטרי' קרא דלא תעמוד על דם רעך לטובע בנהר וכו' מ"מ הא דניתן להצילו בנפשו נמי ילפינן מיניה ומעיקרא לא פריך אלא משום דמשמע ליה דלא אתי קרא אלא לטובע בנהר וכו' דמסתבר אבל כולי האי להרוג חבירו כדי להצילו אימא לא אבל כיון דילפינן מנערה המאורסה דניתן להצילו בנפשו מוקמינן קרא דלא תעמוד על דם רעך להך מלתא נמי ונפקא מינה דאי מנערה המאורסה ה"א עשה קמ"ל דעובר בלאו דלא תעמוד:

נעבדה בה עבירה הוא מצילין אותו בנפשו אע"ג דמלתא דפשיטא הוא דכיון דכבר נעשית העבירה הרי הוא כשאר כל חייבי מיתות שאין ממיתין אותן בבית דין י"ל דאתי לאשמעינן אף על גב דלא גמר ביאתו אלא הערה בה מ"מ כיון דנעבד בה עבירה אין מצילין אותו וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ק מהלכות רוצח:

דאמר רבא רודף שהיה רודף כו' בין של נרדף בין של כל אדם פטור תימא דרבא אית ליה הכא דממון לזה ונפשות לזה פטור ובפרק קמא איתא אמר רבא פלוני בא על נערה המאורסה בתו של פלוני והוזמו נהרגין ומשלמין ממון לזה ונפשות לזה והראב"ן בסימן נ"א כתב דהכא שאני דמתחייב בנפשו קודם שמתחייב בתשלומין אבל בפ"ק חיוב מיתה וממון בהדדי קאתי וזה דוחק דכיון דפטריה רחמנא משום דקים ליה בדרבה מינה כי מתחייב בנפשו קודם שמתחייב בתשלומי מאי הוי אכתי קים ליה בדרבה מינה ועוד דבפרק הגוזל בתרא פירש"י ז"ל בהדיא דהכא ברודף ששיבר כלים נמי תשלומין וחיוב מיתה באין כאחד לכך נראה דשאני רודף דכיון דניתן להצילו בנפשו הוה ליה מחוייב מיתה לכל אדם וה"ל מיתה ותשלומין לאחד א"נ דוקא גבי עדים זוממין ממון לזה ונפשות לזה חייב משום דבעינן שתתקיים הזמה כלפי כל אחד ומיהו ממון ונפשות בחד גברא פטור כיון דמתקיים בו קצת הזמה אבל בעלמא מודה רבא דממון לזה ונפשות לזה פטור כן כתבו התוספות בפרק אלו נערות:

דף עד

אם נאמר בכל נפשך פירש"י ז"ל ואהבת את ה' אלהיך משמע שלא תמירנו בעובד כוכבים. נראה דקאי אירשא דקרא דכתי' בריש' שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד דאיירי בייחוד השם ועליה קאי ואהבת שלא חמיד ייחודו באחר וכן משמע בפרק הרואה גבי ר' עקיבא דקאמר שהיו סורקין את בשרו והיה מתכוין וקורא את שמע א"ל תלמידיו עד כאן פירוש עדיין אי אתה מניח כוונתך א"ל כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה ובכל נפשך ואפילו הוא נוטל את נפשך וכו' יצתה נשמתו באחד משמע דבכל נפשך אירשא דקרא קאי שחייב אדם לכוין בייחוד שמו ית אפי' הוא נוטל את נפשך:

אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו יש מקשים כיון דלאו שפיר למיעבד הכי שהרי בני גד ובני ראובן שחבבו ממון יותר מנפשות נאמר עליהם לב כסיל לשמאלו כדאיתא במדרש רבה א"כ וכי איצטריך קרא למיכתב מילתא דליתא אלא בשוטים וכסילים ויש לומר דגם בצדיקים גמורים אשכחן כי האי גוונא כדאי' בפרק גיד הנשה ויותר יעקב לבדו שנשתייר על פכים קטנים מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם לפי שאין פושטין ידיהן בגזל וצריך לומר דכל היכא דאיכא למיחש שיבא ממונו לאיבוד והוא שם נפשו בכפו להציל ממונו לאו כסיל הוא ושאני בני גד ובני ראובן שאמרו גדרות צאן נבנה למקנינו וערים לטפנו אע"ג דלא הוה להו למיחש לאיבוד ממונם אם יבנו ערים לטפם תחילה כיון שעדיין לא עברו את הירדן:

אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא וכו' פירש רב אלפס ז"ל שהעובד כוכבים ומזלות נהגו לעשות שרוך מנעליהן אדומות וישראל שחורות כדי שלא ילבשו מלבושי עובד כוכבים ומזלות וכו' והיינו מצוה קלה דמצוה היא שנאמר ולא תלכו בחקות העובד כוכבים ומזלות. והא דנקט ערקתא דמסאנא ולא א' משאר מלבושים שאין ישראל לובשין כעובד כוכבים ומזלות נראה לפי שהעובד כוכבים ומזלות משתדלין בשעת הגזירה לבטל מישראל מצות תפילין כדאשכחן בעובדא דאלישע בעל כנפים וגבי המן כמו שכתוב ויקר אלו תפילין דכשישראל מקיימין מצות תפילין כראוי נופל אימתה ופחד על העובד כוכבים ומזלות כמ"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך אלו תפילין שבראש וטעמא דמלתא פי' בפרק הכונס. וכיון דרצועות המנעלים וקשירתן שוים הן לרצועות התפילין וקשירתן כדאיתא בפרק במה אשה אמר ר' יוחנן כתפילין כך מנעלים דהא בהא תליא דלכך זכו ישראל לרצועה של תפילין בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל והיינו דקאמר דבשעת הגזירה שרגילין העובד כוכבים ומזלות לבטל מישראל מצות תפילין לא מיבעיא אם רוצים לבטל מהן מצות תפילין ממש ח"ו שיהרגו ואל יעברו אלא אפי' אינם רוצים רק שישנה ערקתא דמסאנא שדרכו של ישראל להיות לו רצועות שחורות והעובד כוכבים ומזלות רוצה להכריחו שיעשה אדומות יהרג ואל יעבור כיון דרוצה לבטל ממנו מילתא דדמיא לתפילין ורמז אליהן דרצועות שחורות בתפילין הלל"מ הוא וכתפילין כך מנעלין:

דהא אסתר בפרהסיא הואי אמר אביי אסתר קרקע עולם היא הסמ"ק והר"ן והטור כתבו דאפי' באותן שאמרו יעבור ואל יהרוג אם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג רשאי וכ"כ הרא"ש ומייתי ראיה מהירו' וקצת תימה דא"כ אסתר דצנועה גדולה היתה דלא חזיא אפי' דגבר בע"ה שנה כדאיתא בתרגום מגילת אסתר ונביאה היתה אמאי לא החמירה על עצמה שלא תבעל לעובד כוכבים והיה לה למסור נפשה אף על גב דקרקע עולם היתה. ולפי מדרש רבה פ"י דחיי שרה ומגילת אסתר נראה דהא דפריך ש"ס והא אסתר קרקע עולם היתה לאו קושיא היא ואתי נמי שפיר הא דלא החמירה אסתר. דאיתא התם ר"ע היה יושב ודורש אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על מאה ועשרים ושבע מדינה אלא אמרה תבא. אסתר שהיא בת בתה של שרה שחיתה מאה ועשרים ושבע שנים ותמלוך על מאה ועשרים וז' מדינות לכאורה תימה דמה ענין קכ"ז מדינו' לקכ"ז שנים שחיתה שרה. ועוד אמאי זכתה למלכות בזכותה של שרה דוקא ולא בזכות שאר אמהות. ועוד דקאמר מה ראתה אסתר שתמלוך וכו' אטו בדידה הוה תליא מילתא והלא באונס לקחוה כמ"ש ותלקח אכתר. לכך נראה דה"ק מה ראתה אסתר שתמלוך דכיון דצנועה

גדולה ונביאה ה תה אמאי לא מסרה נפש' שלא תבעל לעובד כוכבים משום חומר' א"נ כדפריך הכא דכיון דפרהסיא הואי היה לה למסור נפשה וכי רוצה היתה שתמלך וכו' ולית לה שינויא דאביי ורבא. ומשני אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה ש יתה קכ"ז שנים וכו'. משום דהא דכתב לן רחמנא מספר שנותיה של שרה מופנה היא לגמרי דאע"ג דאשכחן דכתב לן מספר חיי אנשים חשובים כגון שנות האבות ומשה ואהרן לוי עמרם וקהת מ"מ לא אשכחן בשום מקום דכתב לן רחמנא מספר שנותיה של שום אשה דאפי' ברחל ומרים שנכתב מיתתן לא נכתב מספר שנותן ולא בשום אשה וא"כ למה זה נמנו שנותיה של שרה ונראה דהך קושיא הוה קא קשיא לה לאסתר כי נביאה היתה וגדולה בחכמה וכיון שבא מעשה זה לידה שרצו להמליכה על קכ"ז מדינות אמרה ודאי מאת ה' היא זאת דלא נכתב ייתור זה בתורה מספר שנותיה של שרה אלא כדי ללמוד הימנו בדרך גזירה שוה קכ"ז מקכ"ז לומר לך שתעמוד אחת מבנותיה ותמלוך על קכ"ז מדינות בזכות שרה שחיתה קכ"ז שנים. והשתא ודאי לאו בחיי שנותיה תליא מילתא דאין ענין זה לזה אלא הכתוב בא לומר דמלכותה של אסתר בזכותה של שרה הוה וזה ילפינן מייתורא דקכ"ז כמו ג"ש כלומר הרי כאן קכ"ז מדינות ונאמר להלן קכ"ז שנים מה להלן שרה אף כאן שרה והשתא ניחא הא דכתיב שנה שנה בכל כלל וכלל משום דהתם נמי כל חדא באפיה נפשיה נדרש דאמרי' במסכת מגילה שבע ועשרים ומאה מדינה בתחילה לא מלך אלא על שבע ואח"כ נוסף עליהם עשרים ואח"כ נוסף עליהן מאה והוי דומיא דשנותיה של שרה שכל אחד נדרש לעצמו כדפי' רש"י נמצא דהוי כמו גזרה שוה ואכתי קשה למה זה זכתה למלכות בזכות שרה דוקא כמ"ש לעיל. ועוד דלישנא דאלא תבא אסתר ותמלוך משמע קצת דנפשה חשקה בכך וזה תימה דנהי דמן השמים הוה כדילפא מקרא מ"מ צנועה כמותה ונביאה היאך חשקה. וי"ל דאסתר היתה יודעת דאין זה אלא כדי לעשות נס גדול על ידה שתציל את ישראל שלא היתה צנועה ונביאה בישראל שתהא ראויה לעשות נס זה על ידה כמותה כדאיתא במדרש דאמר מרדכי לא לחנם נעשה זאת לצנועה זו אלא כדי לעשות נס על ידה ושמא היינו הא דאמר לה ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות פי' בשביל עת צרה כזו המליכך הקב"ה ולכך קאמר אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה וכו' דשרה נמי צנועה גדולה היתה דאפי' אברהם לא הכיר בה מרוב צניעות וכשבא לידה אותו מעשה שנלקחה לפרעה ואבימלך בלי ספק כי יותר היתה משלמת נפשה לכפה מיתית ממה שתבעל לעובד כוכבים ומזלות ח"ו ואפ"ה כדי שתציל את אברהם מהריגה לא רצתה לגלות שאברהם בעלה הוא ומסרה נפשה שתבעל לעובד כוכבים ומזלות חלילה באשר אשה

קרקע עולם היא לכך גרמה זכותה שתעמוד אחת מבנותיה צנועה גדולה ותבא מעשה כזה לידה ותמסור נפשה להבעל לעובד כוכבים ומזלות כמותה כדי שתמלוך על קכ"ז מדינות ותציל את ישראל. והיינו דנקט תבא אסתר בת בתה של שרה דברת' כרעא דאמא היא. ואולי אסתר בת גילה דשרה היתה שכל מעשיה דמין להדדי זאת נלקחה באונס אל המלך וזאת נמי נלקחה באונס אל המלך שרה מסרה עצמה לכך כדי שתציל את אברהם וכן אסתר שתציל את ישראל. וכשם ששרה היתה מולכת בכל העולם שהושוו כל העובד כוכבים ומזלות והמליכו את אברהם עליהם כדאיתא במדרש וכן אסתר היתה מולכת מהודו ועד כוש דהיינו מסוף העולם עד סופו כדאיתא במגילה. וכשם ששרה היתה נקראת יסכה על שם שהכל היו סוכין ביפיה ושהיתה סוכה ברוח הקדש כך אסתר היו הכל סוכין ביפיה שנאמר ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל רואיה שהיו הכל רואין וסוכין בה כדאיתא במדרש והיתה סוכה ברוח הקדש כדאיתא במגילה ותלבש אסתר מלכות שלבשה רוח הקדש כמו ורוח לבשה את עמשא. מה שרה לא רצתה לגלות על אברהם מה הוא לה עד לאחר שנעשה לה הנס כך אסתר לא הגידה על מרדכי מה הוא לה עד לאחר הנס. וכשם שנתוספה ה"א לשרה ככה לאסתר שהיו הכל קוראין אותה אסתהר על שם סהרא כדאיתא במגילה שהיתה דומה ללבנה ביפיה ועוד דהלבנה מקבלת אורה מן החמה ואסתר נמי קבלה שפע יופיה משרה בת גילה שהיתה דומה לחמה ולכך הבהיקה כל ארץ מצרים ביפיה כשפתחו התיבה כדאיתא במדרש רבה. ושמא היו"ד משרה נחלקת לשני ההי"ן אחת לשרה ואחת לאסתר והיינו דאיכא למאן דאמר במגילה אסתר ירקרקת היתה אלא חוט של חסד היה משוך עליה רמז לשפע חוט של שרה כי אברהם הוא חסד שנאמר חסד לאברהם וכן שרה דאברהם ושרה כי הדדי נינהו דכר ונוקבא וכחד גופא דמיא ולכך אמר לה אברהם זה חסדך אשר תעשי עמדי כי חסד שלה ממנו הוא וזהו עמדי ולא אמר אשר תעשה לי וכיון דאסתר היתה נשפעת משרה ומזכותה ואולי ניצוצות שלה היתה לכך גזרה לצום שלשה ימים כדי שיגיע יום שלישי של תענית ביום ראשון של פסח לדעת התרגום של מגילת אסתר לפי שהצדיקים נענין ביום השלישי כדאשכחן ביונה וב ובשבטים ובשאר צדיקים כדאיתא במדרש אמרה אסתר בלבה אולי תהא גם היא נענית בליל ראשון של פסח ויפתחו לה שערי רחמים כדרך שנפתחו באותר לילה לשרה כשנלקחה לאבימלך מאחר שהיא בת גילה ונשפעת ממנה. ונראה דהיינו הא דכתיב בלילה ההוא נדדה שנת המלך ואיתא בתרגום של מגילת אסתר ביה בליליא אידברית שרה לביתיה דאבימלך וכתב עוד נדדה שנת המלך היינו מלכו של עולם רמז שהוא יתברך עלתה לפניו זכותה של אסתר על

ידי זכותה וצדקתה של שרה דכיון שנפתחו שערי רחמים לשרה בעת ההיא ונעשה לה נס נתעוררו אז אותן שערי רחמים לאסתר שהיתה נשפעת משרה:

עובד כוכבים ומזלות מצווה על קדושת השם כתבו התוספות דדלמא לא איצטריך וחי בהם אלא כי היכי דלא נילף שאר מצות מרוצח תימה למה לי דכתב רחמנא וחי בהם לאשמעינן דבצינעה יעבור ולא יהרג תיפוק ליה מונקדשתי בתוך בני ישראל דכתב לן רחמנא לאשמעינן דבפרהסיא דהיינו תוך עדה מישראל יהרג ולא יעבור אלמא דבצינעה יעבור ולא יהרג דאי בצינעה נמי יהרג אם כן לא לכתוב ונקדשתי ולא לכתוב וחי בהם ונילף לכולהו מרוצח ונערה המאורסה וי"ל דונקדשתי איצטריך למיכתב לאשמועינן דבפרהסיא יהרג ולא יעבור ואי לאו וחי בהם ה"א דבצינעה נמי נהי דאינו מצווה ליהרג ולא לעבור מ"מ אם רוצה להחמיר על עצמו וליהרג שפיר דמי קמ"ל וחי בהם ולא שימות בהן דבצינעה צריך ליזהר שלא ימות בהם ואם נהרג מתחייב בנפשו. וכן משמע קצת לישנא דברייתא דלעיל דקתני מניין שיעבור ואל יהרג ולא קתני מניין שיכול לעבור ולא יהרג משמע דצריך לעבור כדי שלא יהרג וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות יסודי התורה כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו אבל הרא"ש ז"ל והטור סי' קנ"ז כתבו שאם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג רשאי וכן כתב בש"ע שם:

דף עה

וניתנה לעוברי עבירה פירוש עריות דסתם עבירה עריות הוא כדאיתא בפ"ק דר"ה פושעי עובד כוכבים ומזלות בגופן אמר בעבירה ופירש"י ז"ל שם בעריות. וכן סימן לעבירה הדרוקן דמייתי לה ש"ס בפרק הבא על יבמתו אהא דקתני התם וכל אשה יודעת איש בראויה ליבעל הכתוב מדבר וכו' דאיירי במילי דעריות:

הנשרפין פרק תשיעי

מניין לעשות שאר הבא ממנו וכו' רישא דקרא איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וקחשיב התם שאר הבא ממנו ושאר הבא ממנה וקאמר מניין לעשות כו' כלומר מניין ליתן את האמור של זה בזה ולכך לא שייך לאקשויי מידי כמ"ש התוספות. אבל בסמוך דבעי למילף מ לתא אחריתי דאם אמה דאסורה לאו בההוא קרא כתיב לכך פריך מה להיא וכו' ולהכי נקט תנא לישנא דמניין לעשות וכו' ולא קאמר בתו ובת בתו ובת בנו מניין כדנקט ברייתא בת אשה ובת בתה מניין:

דף עו

אמר קרא אשת בנך היא כתבו התוספות וא"ת אי מה הוא דודתה אסורה וכו' ויש לומר דלא שייך לאקשויי אלא מחייבי מיתות ב"ד מיהו אכתי קשה אי מה הוא אשת אביו אסורה כדתנן בפרק ארבע מיתות ואלו הן הנסקלין הבא על אשת אב אף היא אשת אביו אסורה ואנן קיימא לן דמותרת וי"ל דאיכא לשנויי נמי כדמשני גבי כלתה לאביי א ר קרא ערות אביך היא משום אשת אביך אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת אביה ולרבא נמי למ"ד דון מינה ומינה לא אתיא דמה הוא אשת אביו אסורה אף היא אשת אביה אסורה ומינה מה הוא בסקילה אף היא נמי בסקילה למאן דאמר סקילה חמורה איכא למיפרך מה להוא שכן אמו ובסקילה תאמר בהיא שאמה בשריפה ועוד אמה בשרפה ואשת אביה בסקילה ועוד מה הוא לא חלקת בו בין אמו לאשת אביו אף היא לא תחלוק בה בין אמה לאשת אביה ולמ"ד שריפה חמירה מהאי קושיא לא נידונה. ולמ"ד דין מינה ואוקי באתרה מה הוא אשת אביו אסורה אף היא אשת אביה אסורה ואוקי באתרה התם הוא דבסקילה אבל הכא בשריפה דאשכחן באמה למ"ד סקילה חמורה איכא למיפרך מה להוא שכן אמו בסקילה תאמר בהיא שאמה בשריפה ועוד מה הוא חלקת בו בין בתו לאשת אביו אף היא תחלוק בה בין בתה לאשת אביה ולמ"ד שריפה חמורה מהאי קושיא לא נידונה. ולהכי מעיקרא כי פריך אי מה הוא כלתו אסורה וכו' לא מצי למימר מה להוא שכן אשת אביו אסירה תאמר בהיא וכו' משום דקשיא ליה היא גופה נילף אבל לבתר דמשני דלא מצי למילף כלתה אתי שפיר נמי דלא מצי למילף אשת אביה כדפירשתי:

יכול בכהן המשיא את בתו ללוי ולישראל הכתוב מדבר והא דכתיב ובת כהן כי תהיה לאיש זר איכא למימר דהיינו כשהיא נישאת בעצמה או מרצונה דדוקא לאביה אזהר רחמנא שלא נתן רשות לצער את בתו להשיאה למי שפוסלה מתרומה אבל היא עצמה ודאי שרי:

הכי קאמר איזהו עני רשע ערום זה המשהה בתו בוגרת פירש"י ז"ל והכי איתמר אין לך עני רשע ערום בישראל אלא המשהה בתו בוגרת ותימה דאם כן מאי איצטריך ליה למימר דה"ק איזהו עני רשע ערום וכו' הוה ליה למימר ה"ק אין לך עני רשע ערום אלא המשהה וכו' ועוד דמידי אין לך עני רשע ערום קתני אין לך עני לחוד קתני לכך נראה דאביי מפרש דוהמשהה בתו בוגרת דסיפא לאו מילתא אחריתי היא אלא סיפא לפרושי רישא קאתי דקתני רישא אין לך עני בישראל אלא מי שבשביל עניותו הוא רשע ערום

ומפרש סיפא ואיזהו עני רשע ערום פירוש מי הוא זה שבשביל שהיא עני נעשה רשע ערום זה המשחה בתו בוגרת:

והנושא את בת אחותו כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהלכות איסורי ביאה והוא הדין לבת אחיו שנאמר ומבשרך אל תתעלם וכ"כ התוספות בפרק הבא על יבמתו בשם רשב"ם ז"ל דה"ה בת אחיו אבל אחותו נקט לפי שמשדלתו בדברים ושכיח שנושא בתה וכתבו עוד ור"ת אומר דדוקא נקט בת אחותו לפי שהיא בת מזלו כדאמרינן רוב בנים דומין לאחי אם ורש"י ז"ל כתב שם דגעגועי אדם רבים על אחותו יותר מן אחיו ומתוך כך נמצא מחבב את אשתו ועוד נראה לפי שאחותו יש לה בלבה עליו על שהוא יורש נכסי אביה והיא אין לה חלק בהן וכשהוא נושא את בתה ונהנית מן הנכסים נח דעתה דבת כרעא דאמה היא לכך נקט בת אחותו ולא בת אחיו. ועוד יש לומר דלאו לרשיפי עסקינן אלא בצדיקים וכל צדיק רוצה שיהו בניו דומין לו וילכו בדרכיו לכך ראוי לו שישא את בת אחותו שעל ידי כן יהיו בניו דומין לו דכיון דרוב בנים דומין לאחי אם נמצא דבני אחותו הזכרים דומין לו וכשהוא נושא את בת אחותו נמצא שבניו דומין לבני אחותו הזכרים שהן דומין לו:

דף עז

שהברזל ממית בכל שהוא כתבו התוספית פירוש בקונטריס שתיחב לו מחט בוושט וקשה דאם כן אפילו קוץ נמי אלא נראה משום דאמר וכו' ודבריהם תמוהים דבירושלמי דפירקין איתא בהדיא כדפירש"י ז"ל דקאמר התם אם באבן יד אשר ימות בה הכהו או בכלי עץ יד אשר ימות בה הכהו וכשהוא בא אצל הברזל אינו אומר לא שימות בו כו' אלא אפילו צינורא קטנה דהיא יבלה מקום עובד כוכבים ומזלות ושטא ומיקטלוניה ומה שהקשו התוספות מקוץ י"ל דקרא לא איירי בקוץ דכלי עץ כתיב וקוץ לאו כלי הוא אבל צינורא וכן מחט כל דהו כלי הוי אי נמי קוץ לאו בכלל עץ הוא:

בנזקין לא חייב לן מצמצם לדידן דקיימא לן כר' מאיר דדאין דיני דגרמי מצמצם חייב בנזקין וכל לן דפטרינן ברוצח כגון כפתו לפני ארי ולפני יתושין וכפה עליו גיגית ופרע עליו מעזיבה בבהמה חייב דכולן דיני דגרמי נינהו והפורץ גדר בפני בהמת חברו דריש הכונס נמי דיני דגרמי הוי כיון דמצי ורגיל הוא שהבהמה בורחת כשנפרץ הכותל דכל היזק מצוי ורגיל דיני דגרמי הוא כמ"ש התוספות בפרק לא יחפור והשתא כי פריך התם אי בכותל בריא בדיני אדם נמי ליחייב אבהמה קאי והתו' כתבו דקאי אכותל ודוחק הוא כדמשמע התם ומדברי הרמ"ה שכתב הטור משמע נמי דקאי אבהמה:

סתם משחקין בכדור כמה דאזיל טפי מינח ניחא ליה. פי' ודאי היכא דגלי דעתיה דניחא ליה שתחזור למקום שחזרה אפי' פורתא נמי וכן היכא דגלי דעתיה דלא ניחא ליה שתחזור למקום שחזרה אפי' טובא נמי לא אבל ברייתא דרב תחליפא בסתמא איירי דלא גלי דעתיה וסתמא דמלתא כל כמה דאזיל טפי מינח ניחא ליה ובבציר מארבע אמות לא ניחא ליה:

מחט שהיא נתונה על החרס והזה עליה מתני' היא בפי"ב דפרה ר שא דמתני' הזה על שני כלים ספק על שניהם הזה ספק מחבירו ומיצה עליו הזיתו פסולה מחט שהיא נתונה על החרם וכו' ואם תאמר אמאי לא פריך מרישא דמתני' וי"ל דטעמא דרישא דפסולה איכא למימר לאו משום דכחו בעינן אלא משום דמי חטאת שעשו מצותן אין להן תורת מי חטאת כדתנן התם מי חטאת שעשו מצותן אינן מטמאין וכיון דטהרו את הכלי שהזה עליו שוב אין יכולין לטהר את חבירו שכבר עשו מצותן אבל מסיפא פריך שפיר דהמחט טמא והחרס טהור:

דף עח

כל נפש כל דהו נפש דבכמה דוכתי אשכחן כל לשון כל דהו כמו ולא יעיר כל חמתו דלא שייך לפרש כל ממש כל חמתו לא יעיר אבל מקצתו יעיר אלא כל דהו מחמתו קאמר וכן לא יבא בכל עת אל הקדש לא שייך למימר בכל עת לא יבא אבל לפעמים יבא דהא אסור לו לבא אלא אחת בשנה אלא כל שהוא עת קאמר שלא יבא כי אם בזאת וגו' דהיינו ביום הכיפורים ובל' הגמ' נמי אשכחן כה"ג בפ' האיש מקדש דקאמר ע"מ שאני תלמיד אין אומרים כשמעון בן עזאי אלא כל ששואלין אותו בכ"מ דבר אחד בש"ס ואפי' במסכת כלה והיינו נמי בכל דהו מקום אפי' במסכת כלה:

אמר רב אחא בר יעקב כשתימצי לומר כשתדקדק בדבריהם ונראה דאיכא למידק הכי מדקתני סיפא השיך בו את הנחש ולא קתני נמי השיך בו את הכלב כדקתני רישא שיסה בו את הכלב אלא ודאי טעמא דרבנן דמכיש פטור משום דסבירא להו דארס נחש מעצמו הוא מקיא אכל כלב כיון דלית ליה ארס אלא נושך בשיניו מודים לר' יהודה דחייב וממילא שמעינן דטעמא דר' יהודה דקסבר ארס נחש בין שיניו הוא עומד ולפיכך מכיש חייב ונחש פטור:

רבי נחמיה אמר פטור שרגלים לדבר פשוט הוא כדפירש"י ז"ל שרגלים לדבר שלא מת מחמת מכה זו קאמר והרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות רוצח כתב אמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכן הכביד ומת הרי זה נהרג ואין אומדין אותו אומד שני כשהוקם

שרגלים לדבר פסק כרבנן ונקט שרגלים לדבר ע"פ ברייתא דמייתי בירושלמי דפירקין וז"ל המכה את חבירו כו' כיני מתני' רבי נחמיה פוטר וחכמים מחייבין שרגלים לדבר רבנן אמרין שני אומדין רבים על אומד אחד פי' כיון דמעיקרא אמדוהו למיתה ולבסוף מת הוה להו כשני אומדים ואזלינן בתרייהו שרגלים לדבר ר' נחמיה אומר אומד האמצעי רבה על שניהן ובכסף משנה שם כתב דמה שסיים הרמב"ם וכתב שרגלים לדבר קשה לי דבמתני' משמע שהן סיום דברי רבי נחמיה וכן פי' רש"י וצריך לומר דרבינו מפרש שסיום דברי ת"ק הם וה"ק שרגלים לדבר שמת מחמת מכה זו שהרי מתחילה אמדוהו למיתה ובחנם דחק לפרש כן:

אמדוהו למיתה אומדין אותו לחיים פירש"י ז"ל אם ראינו שהקל וכו' לא משמע כן מדקתני סיפא אמדוהו למיתה והקל ממה שהיה משמע דרישא איירי באמדוהו למיתה ולא הקל ממה שהיה ועוד דא"כ מאי קמ"ל אי אשמעינן דלא אמרינן הואיל ויצא מב"ד חייב הרי זה יהרג כדפירש"י הא מילתא דפשיטא היא וכי ס"ד שזה מהלך וזה נהרג ואי אשמעינן דמשלם ריפוי ושבת כמ"ש התוספות לעיל א"כ הוה ליה למיתני סיפא אמדוהו למיתה דהקל ממה שהיה ואמדוהו לממון ולאחר כן הכביד וכו' דהשתא משמע דאומדנא דרישא לאו לענין ממון איירי לכך נראה דלאו בהקל איירי אלא כדקאי קאי וה"ק אמדוהו למיתה וחזרו באותה שעה ב"ד אחר לקברו ואמדוהו לחיים אומדין אותו לחיים פי' אזלינן בתר הך אומדנא וכיון שיצא מב"ד זכאי אפי' מת אחר כך פטור אמדוהו לחיים וחזרו באותו שעה אחרים ואמדוהו למיתה אין אומדין אותו למיתה דלא אזלינן בתרייהו. וטעמא כדתניא בפרק אחד דיני ממונות מנין ליוצא מב"ד חייב ואמר אחד יש לי ללמד זכות מנין שמחזירין אותו ת"ל נקי אל תהרג ומנין ליוצא מב"ד זכאי ואמר אחד יש ללמד עליו חובה מניין שאין מחזירין איתו ת"ל צדיק אל תהרג:

דף עט

אילימא אסיפא ר' שמעון פוטר מיבעי ליה ואע"ג דלא ניחא דף עט אילימא למיתני ר"ש פוטר כי היכי דלא תימא אכולהו קאי כדפי' רש"י ז"ל בסמוך מ"מ הך לישנא דאפי' נתכוין להרוג את זה והרג את זה לא שייך למיתני כלל דמאי אפי' ומאי נתכוון להרוג את זה והרג את זה דקאמר כיון דבהכי איירי וא"כ הוה ליה למיתני רבי שמעון פוטר אי אסיפא קאי:

אלא אריש"י ז"ל והא דשביק רבי שמעון לסיפא בהדיא והדר אדוקי' דרישא דלא תימא כו' וקצת קשה דא"כ הוה ליה לפרש ולמיתני ר' שמעון אומר נתכוון להרוג את

זה והרג את זה פטור לכך נראה דניחא ליה ספי למיפלג ארישא אע"ג דלא שמעינן לה אלא מדוקיא דכי האי גונא אשכחן בכמה דוכתי דדייקי ש"ס מילתא מרישא דמתני' או ברייתא ופריך מינה ולא פריך מסיפא דקתני לה בהדיא:

רוצח שנתערב באחרים וכו' וא"ת אמאי נקט רוצח הוה ליה למיתני סתמא כל חייבי מיתות שנתערבו באחרים כולן פטורין כדקתני סיפא כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה וכו' וי"ל דמשום דר' יהודה דאמר כונסין אותן לכיפה נקט רוצח דעונש כיפה ליתא אלא ברוצח כדתנן לקמן ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה וכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות רוצח ואין עושין דבר זה לשאר חייבי מיתות ב"ד אלא אם נתחייב במיתה ממיתין אותו ואם אינו חייב מיתה פוטרין איתו שאע"פ שיש עוונות חמורין משפיכות דמים אין בהן השחתת יישובו של עולם כשפיכות דמים אפי' עכו"ם וכו':

בשור שלא נגמר דינו שנתערב בשוורים אחרים קמיפלגי כך גריס ריב"ם ז"ל ומדברי הרמב"ם ם ז"ל בפי"א מהלכות נזקי ממון משמע נמי דגרים הכי. ומה שהשיב ר"ת ז"ל מדקתני כולן פטורין משמע שהאחרים בני חיובא נינהו נראה דלאו תשובה היא דלא שייך למיתני פטור כיון דאין מכירין אותו אלא כולן פטורין אע"ג דבכל חד איכא לספיקי שמא זה הוא שהרג ועוד דא"כ תיקשי לאוקימתא דרבא מאי כולן פטורין דנקט מתניתין כיון דאחר לאו בר חיובא הוא

דף פ

ואמר ר' יוסי ואפי' אבא חלפתא ביניהן דאי לאו הכי מאי קמ"ל דכולן פטורין פשיטא כדפריך לעיל אילימא אחרים כשרים פשיטא:

עובר ירך אמו הוא כתבו התוספ' בשם ר"ת ז"ל דבכל דוכתא קיימא לן דלאו ירך אמו הוא והא דאמר רבא הכא ובתמורה ולד הנוגחת והנרבעת אסור לא פליגא וכו' וכ"כ התו' בפ' הפרה דמדאמר רבא בתמורה ובסנהדרין ולד הנוגחת והנרבעת אסור היא וולדה נגחו היא וולדה נרבעו אין להוכיח דעובר ירך אמו הוא דהתם היינו טעמא שהולד עצמו נהנה מן הרביעה והיא וולדה נגחו ונרבעו ומשמע דס"ל דאפי' למ"ד עובר לאו ירך אמו הוא אמרי' דהיא וולדה נגחו וכן משמע ממה שכתבו התוס' כאן אמאי כי ליתא לפרה משתלם רביע נזק מן הולד כיון דלאו ירך אמו אף על גב דהוא נמי הזיק למה ישלם חלקו וחלק הפרה וזהו תימה דאין סברא כלל לומר שהולד המונח מקופל במעי אמו יש לו חלק בנגיחה זו דהא פשיטא שאין הולד יודע כלום מהאי נגיחה דדוקא למאן דאמר עובר ירך אמו שייך שפיר למימר דהיא וולדה נגחו או נרבעו דכיון דירך אמו הוי הולד

כאחד משאר אבר ה דחד גופא הוא ואין הפרש בין הולד לבן שאר אברים ולכך כי ליתא לפרה משתלם מן הולד אבל למאן דאמר עובר לאו ירך אמו הוא פשיטא דלא משתלם מן הולד כיון שאין הולד עושה כלום וכן רביעה לא שייך למימר דהיא וולדה נרבעו אלא למאן דאמר עובר ירך אמו הוא ונחשב כאחד משאר אבריה אבל למ"ד לאו ירך אמו לא שייך למימר דהיא וולדה נרבעו דאין זה סברא כלל לומר שהולד נהנה מן הרביעה והא דאמר בפרק כל האוסרין אמר רבא ולד הנרבעת אסור היא ולדה נרבעו וכו' ולד מוקצה ונעבד מותר מאי טעמא לאמיה אקצייה לאמיה פלחי לה היינו משום דאף על גב דס"ל עובר ירך אמו הוא והרי הוא כשאר אברים מ"מ מאן דפלחי לה או מקצה אותה דעתו לאמו דוקא ולא לולד אע"ג דהוא כאחד מאבריה מה שאין כן בנגיחה ורביעה. וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות אסורי מזבח שכתב כל האסורין לגבי מזבח ולדותיהן מותרין חץ מולד נרבעת ונעבדת ומוקצה ושהמית את האדם בד"א כשנעבדה בה עבירה כשהיתה מעוברת שהרי ה לד מצוי עמה בעת שנפסלה והיה כאבר מאבריה וכו' מדכתב והיה כאבר מאבריה משמע כדפי' דטעמא משום דעובר ירך אמו הוא וכ"כ בפ"ה מהמ"א שאם שחט בהמה טריפה ומצא בה ולד שלא גמרו חדשיו אע"פ שהוא חי במעי הטריפה הרי זה אסור מפני שהוא כאבר מאמו ומ"ש דולד נעבדת ומוקצת אסור היינו כלישנא בתרא דרבא דפרק כל האסורין. ובפרק הפרה מפורש באריכות וכתבתי דודאי יש להוכיח במילתא דרבא דהכא ותמורה דעובר ירך אמו הוא:

מאי איריא דשריפה חמורה הא אפי' אי סקילה ושר פה כי הדדי נינהו אכתי ידונו בסקילה כיון דרובא נסקלין נינהו אבל אין לפרש מאי אריא דשריפה חמורה הא אפי' אי סקילה חמורה תיפוק ליה וכו' דאי סקילה חמורה לא אזלינן בתר רובא דאי אתה רשאי למושכו למיתה חמורה אע"ג דרובא נינהו כדמשמע בסמוך דאמר אלא היכי אתנייה הנסקלין בנשרפין וכו':

דף פא

אלא באחת מכל אלה. וא"ת מי כתיב באחת בכל אלה כתיב וי"ל דהכא נמי דריש כל לשון כל דהו אל תטמאו בכל דהו מאלה כדדריש לעיל ואיש כי יכה כל נפש כל דהו נפש וכן ולא יעיר כל חמתו וכן לא יבא בכל עת אל הקדש כדפ' לעיל והא דקאמר הכא נמי באחת מכל אלה אע"ג דהכא לא כתיב כל אלה י"ל דרבן גמליאל כי בכ' אם פא דקרא סמיך סיפא דקרא והוליד בן פרץ שופך דם והוא את כל אלה לא עשה כי גם אל ההרים אכל ואת אשת רעהו טמא וגוי וחי לא חיה משמע אפילו עשה קצתן כיון דלא

עשה את כל אלה וחי לא יחיה א"כ על כרחך רישא דקרא צדיק הוא חיה יחיה בעשה כולן קאמר והשיב לו ר"ע דהכא נמי ואחת מכל אלה קאמר:

והא דתניא התרו בו ושתק וכו' משמע דלרבינא קמותיב ויש לפרש דאי לאו הא דרבינא איכא למימר דבפלוגתא דר' ור' שמעון בן גמליאל קמיפלגי ודכולי עלמא כיפה צריכה התראה ת"ק סבר כרבי דאמר בתרי זימני הוי חזקה ולכך פעם ראשונה ושנייה מתרין בו למלקות וכיון שעבר עליהן הרי הוחזק רשע בשני עבירות של התראת מלקות ולהכי בשלישית מתרין אותו לכיפה וכיון שעבר כונסין אותו לכיפה ואבא שאול כבר כרשב"ג דאמר בתלת זימני הוי חזקה ולכך אף בשלישית מתרין בו למלקות וכיון שעבר עליהן הרי זה הוחזק רשע בשלש עבירות של התראת מלקות ולהכי בשביעית מתרין בו לכיפה וכו' אבל לרבינא דמוקי לה מתני' כרשב"ג א"כ צ"ל דאפילו לרשב"ג מכניסין אותה לכיפה בשלישית לכך פריך כיון דת"ק דאבא שאול כרשב"ג אתיא א"כ במאי קמיפלגי וכן משמע דלרבינא פריך כיון דרבינא משני בכיפה צריכה התראה קמיפלגי:

אמר ריש לקיש תמותת רשע רעה מי שהוחזק רשע תמיתתו רעה ממיתן אותו על ידי יסורין דרעה היינו יסורין כמו חטאים תרדף רעה ביום רעה ימלטהו ה' ולכך מכניסין אותו בכיפה ומאכילין וכו' עד שמת ביסורין דלא כשאר חייבי מיתות שממיתין אותן בידים ומת מיד:

אמר ריש לקיש חכה שהדג נצוד בו פתאום ואינו יודע שרודפין אותו ולא דמי לנצוד ברשת שהדג יודע המילה שיפול בו וכן האדם אינו יודע עת מיתתו ונלכד פתאום בשעה שהוא בריא אולם ואינו מעלה על דעתו שימות עדיין

בעדות מיוחדת לשון יחידית שכל אחד רואה יחידי אחד מחלון זה ואחד מחלון זה:

דף פב

הבא לימלך אין מורין לו ולא עוד אלא שאם פירש זמרי והרגו פינחס נהרג עליו. נראה דהיינו הא דכתיב פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם רש"י ז"ל פי' בקנאו את קנאתי בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף וקשה כיון דלא השיב חמתו ית' בקצפו אשר קצף כי אם בנקמתו אשר נקם הוה ליה למיכתב בנקמו את נקמתי דבקנאו את קנאתי משמע שהשיב חמתו יתברך בקצפו דקנאה לשון קצף הוא. ונראה דודאי ע"י קצפו ורגזנותו של פנחס שהיה מתחרה כשראה המעשה הרע ההוא ועבר עליו רוח קנאה השיב את חמתו ית' שעל ידי כן הרגם מיד בשעת רוגזו כשראה את חילול השם קודם שפירש שאלו פירש לא היה

בידו להרגו נמצא שע"י קצפו השיב את חמתו לפי שאין טבעו של אדם לעשות רציחה בשעה שדעתו שפוי בלא רוגז וכ"ש להרוג נשיא ובת מלך א"כ אלמנא קצפו של פנחס שהרגו מיד בשעת רוגזו קודם שפירש לא השיב חמתו דאחר שפירש היה אסיר להרגו. ונראה דלכך כתיב וירא פינחס שעל ידי שראה המעשה הרע עבר עליו רוח קנאה וקצף. ושמא לכך נקט כבועל עובדת כוכבי' ומזלות קנאין פוגעין כו קנאין לשון רגזנין כלומר איתן שטבען לקנא קנאת ה' צבאות ולקצוף את קצפו בשעה שהן רואין מעשה רע פוגעין בו לשון פגיעה שייך מי שהורג מיד כמו פגע בכהנים אכל מי שאין טבעו וכך לא דאם פירש פטור ואי הוה נקט הבועל עובדת כוכבים ומזלות פוגעין בו הוה משמע אפילו אחר שפירש לכך קאמר קנאין פוגעין בו דדוקא בעת רוגזתן וקנאתן של מקום בשעה שרואין המעשה פוגעין בו. ונראה דהיינו דאיתא במדרש רבה פרשת בלק הביאו רש"י ז"ל שם והמה בוכים בעגל הוא עומד כנגד ששים רבוא ויקח את העגל אשר עשו ורפו ידיו כ אלא בשביל פנחס שיבא ויטול את הראוי לו ותימה אמאי היה פנחס ראוי לאותו מעשה יותר מאחר ויש לפרש לפי שאמר דפינחס הוא אליהו הנביא ואשכחן באליהו שדרכו היה לכעוס ולקנא קנאת השם כשראה איזה מעשה רע שנא' קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך והיינו דאיתא בסוף פרק חלק דרש ר' יוסי בצפורי אבא אליהו קפדן היה הוה רגיל למיתי גביה איכסי מיניה תלתא יומי ולא אתא כי אתא א"ל אמאי לא אתא מר א"ל קפדנא קרית לי א"ל הא דקמן דקא קפיד מר לכאורה תימה אמאי השיב לו הא דקמן דקפיד רר ולא השיב לו אמת הוא דקא קפיד מר על אחאב כדדריש ועוד מאי תימה דקאמר ליה קפדנא קרית לי והא אמת הוא דהוה קפיד על אחאב. ונראה לפי שאמרו בפ"ק דתענית האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דמרתחא ליה שנא' הלא כה דברי כאש כלומר האי צורבא מרבנן דרתת לאו מדה רעה הוא לגביה דודאי אלו הוה קפיד בשבילו הוה מדה רעה אבל אורחא דצורבא מרבנן להקפיד על הרשעים כשרואין אותן עוברים על התורה דאז מקנאין קנאת ה' צבאות ולכך קאמר אורייתא הוא דמרתחא ליה כשרואין אותן עוברים על התורה לובשן כעס לקנא קנאת ה' וזהו מדה טובה וזכות הוא לו והיינו דא"ל אליהו לרבי יוסי קפדנא קרית לי תמה עליו וכי בכי האי גונא שהקפדתי על שעבדו עובד כוכבים בימי אחאב ראוי לקרות אותי קפדנא והלא יפה עשיתי דאורייתא הוא דמרתחא לי ולהכי איצטריך ליה לרבי יוסי למימר הא דקמן דקא קפיד מר פי' תינח מה שהקפדת בימי אחאב לקנאת ה' צבאות אבל הא דקמן דקפיד מר משום כבוד עצמך לא לקנאת ה' א"כ יש בך מדת קפדנות וכיון דדרכו של אליהו הוה לקנא קנאת השם ולעשות מעשה בקנאתו לה' ובכעסו כמו שאמר חי ה' אם

יהיה טל ומטר וגו' לכך קאמר במדרש בעגל עמד משה וכו' אלא בשביל פנחס שיבא ויטול הראוי לו כי לו היה ראוי לעשות המעשה הזה ולא לאחר דלאו כל אדם יש לו טבע זו ללבוש כעס לנקום נקמת ה' אבל פנחס היה מסוגל לזה כיון דהוא אליהו וטבעו של אליהו לקנא קנאת ה' תמיד כדפי' ונראה דהה"ד השיב את חמתי בקנאו את קנאתי כלומר השיב את רוגזי ברוגזו שאם יש דין למטה אין דין למעלה:

ואם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך נראה דנפקא ליה מדכתיב ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה מדקרי לה מדינית משמע דה"ק ליה אם תאמר זו אסורה הוא ל ומדינית היא א"כ בת יתרו כהן מדין מי התירה לך כיון דמדינית היא:

בל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב חילול השם היינו כשעושה כן בפרהסיא לפני עשרה מישראל כי היכי דקידוש השם לא הוי בפחות מעשרה מישראל כדאמרי' בס"פ בן סורר ומורה ה"נ חילול השם והבא על כותית אין הורגין אותו אא"כ יודעין בו י' מישראל וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפי"ב מהלכות אסורי ביאה:

לא כך למדתני וכו' אמר ליה קריינא דאיגרתא כו' נראה דמהאי טעמא זכה פנחס לתרין נשמתין דנדב ואביהוא כדאיתא בזוהר כד על פנחס בין כמה אוכלוסין פרחה נשמתיה מיניה ותרין נשמתין דהוו ערטילאן בלא דוכתא אתכלילו בה ואתקריבו בחדא ואתהדרא נשמתיה כו' לפי שהוא תיקן חטאן של נדב ואביהוא למ"ד שמתו על שהורו הלכה בפני משה רבן ופנחס לא עשה כן אע"ג דהלכה זו דהבועל כותית נתעלמה אפי' ממשה אפ"ה לא רצה לעשות מעשה מעצמו בלא רשותו של משה וא"ל למדתני ברדתך מהר סיני וכו' עד שנתן לו רשות וא"ל קריינא דאיגרתא כו' ופשטא דקרא משמע שחטאו באש מה שהקריבו אש זרה אשר לא צוה אותם ובזה פגמו האש אשר ירד מן השמים שנא' ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח וגו' וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם לכך אתא פנחס ותיקן החטא ההוא דפנחס היינו אליהו וגבי אליהו כתיב והיה האלהים אשר יענה באש וגו' וכתיב ותפול אש ה' ותאכל את העולה וגו' וירא כל העם ויפלו על פניהם וידוע כי טעם סוד הגלגול הוא כדי שיתקן האדם מה שחטא כבר

בקשו מלאכי השרת לדחפו וכו' לכאורה קשה למה זה בקשו לדחפו וכי לא יפה עשה ועוד דמה ענין התשובה שהשיב להן קנאי בן קנאי הוא וכו' כדי שלא ידחפוהו. ועוד דקאמר התחילו שבטים לבזותו ראיתם בן פוטי זה וכו' בא הכתוב ויחסו וכי בייחוס תליא מילתא הלא קנאת ה' צבאות היא ומה לנו אם המקנא מיוחס הוא אם לאו. ונראה שבכל מקום שיש חילול השם ורוצה אחד להתנדב עצמו לקנא קנאת ה' צריך שיהא בו אחד משני פנים או שיהיה הוא עצמו אדם גדול בישראל שלא יאמרו לו טול קורה

מבין עיניך ולשם יוהרא ולהתפאר עשה כן ולא לקנאת השם או אפי' מי שאינו גדול כל כך אם אבותיו היו גדולי ישראל הכל מחזיקין לו טובה ואומרים עליו ברא כרעא דאבוה הוא ויש לו טבע אבותיו ולפי שהיו שם גדולי ישראל יותר מפינחס משה ואלעזר ונשיאי העדה ועליהם היה מוטל לקנא קנאה זו ולכך עלה על דעתן של המלאכים כי לשם יוהרא רוצה לעשות כן ולהכי בקשו לדוחפו ולעכב עליו את הנסים שלא יהיה המעשה נגמר על ידו לכך אמר להן הקב"ה הניחו לו כי ראוי הוא לכך הן מצדו הן מצד אבותיו כי קנאי הוא בטבעו כדפי' לעיל דפינחס זה אליהו שדרכו לקנא ולעשות מעשה בקצפו והוא בן קנאי דלוי אביו נמי לקנאת ה' הרג בקצפו שכם וחמור כמ"ש כי באפם הרגו איש ועוד נראה דכי היכי דגבי פינחס כתיב וירא פינחס ראה מעשה ועבר עליו רוח קנאה כך גבי אהרן במעשה העגל אחר שאמרו אלה אלהיך ישראל כתיב וירא אהרן וגו' שראה מעשה ועבר עליו רוח קנאה אלא שהבין ממה שזבו' לפניו ראה חור שהרגוהו כדאיתא במדרש לכך אמר קנאי בן קנאי הוא פי' בן אהרן הכהן שעבר עליו רוח קנאה כדפי' ולשמואל דאמר לעיל וירא פינחס ראה שאין חכמה ואין עצה וכו' ולא המתין ליטול רשות ממשה איכא למיטר דלהכי בקשו לדוחפו על שרצה לעשות כן בלי נטילת רשות ולכך אמר להן קנאי הוא פי' שכל כך עברה עליו רוח ה' צבאות ונתמלא חמה עד שאינו יכול להתאפק בכדי שישאל תחילה בן קנאי הוא בן לוי שנתמלא נמי חמה לקנאת ה' צבאות והרג לשכם וחמור בלי שאלת יעקב אביהם משיב חמה בן משיב חמה הוא לפי שאינו מן הראוי להשיב חמתו ית' אא"כ הוא ראוי לכך או מצדו או מצד אבותיו כדפירש לכך ואמר להן דהא והא איתנהו ביה התחילו שבטים לבזותו נמי מהאי טעמא כי לא נאה לקנא קנאת השם אלא שמוחזק לכך מצדו או מצד אבותיו ולכך אמרו ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעכו"ם וא"כ היאך נתמלא לבו לקנא קנאת ה' בשביל עכו"ם דעיקר חטאן עכו"ם הוה שעבדו תחילה לפעור כדאיתא במדרש וכיון דאבותיו עבדו עכו"ם הוו אינו ראוי לקנא על כך לכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן דראוי הוא לכך מצד אבותיו כי הוא בן בנו של אהרן הכהן קדוש ה' ונראה דלכך ייחסו הכתוב פעמים אחר אהרן דמעיקרא כתיב וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן והדר נמי כתיב פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי היחס הראשון היה למלאכי השרת שרצו לדוחפו בשעה שרצה לעשות המעשה והשיב להן הקב"ה שהוא בן אהרן הכהן בן קנאי ומשיב חמה והיחוס השני היה לשבטים כדפי'

א"ל הקב"ה למשה הקדם לו שלום נראה דלכך נקט לישנא דהקדם לפי שרצו חכמים לנדותו כדאיתא בירושלמי וירא פנחס ראה מעשה ונזכר הלכה הבועל כותית כו' תני

שלא ברצון חכמים ופנחס שלא ברצון חכמים אמר רבי יהודה בן פזי בקשו לנדותו אילולי שקפצה עליו רוח הקדש ואמרה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם אי נמי כשהתחילו שבטים לבזותו צוה הכתוב להקדים לו שלום מיד כדי שלא יבזוהו עוד:
כהן ששמש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאין אותו לב"ד שאלו הביאוהו לב"ד אין ב"ד רשאין להמיתו דלא מחייב מיתה אלא מלקין אותו דעבר אלאו דולא יחללו את שם קדשי אבל פרחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ומפציעין כו' ואין מוחין בידן כמו בגונב את הקסוה וכו' דלא מחייב מיתת ב"ד ואפ"ה קנאים פוגעין בו וממיתין אותו:
היוצק והבולל כתבו התוספות דהולכה לא חשיב משום דאפשר לבטלה הכי איתא בסוף פ"ק דזבחים דהולכה אפשר לבטלה מיהו אכתי קשה מחטאת הפנימית דאי אפשר לבטלה כדאמר התם ריש לקיש לכך נראה דלא חשיב הולכה משום דבכלל קבלת דמים היא כדאמר התם דאפקה לקבלה בלשון הולכה ועוד נראה דתני ושייר נמי נותן שמן ופתילה במנורה ומ"ש התוספות דלא דק תנא למיתני העבודות כסדרן הכי משמע נמי מדלא קתני הקומץ קודם המסדר את השלחן בהדי שאר עבודות מנחה:

דף פג

ולא משום טומאה כגון שנטמא בפנים ולא שהה וכן טמא ששמש דקתני בסמוך מוקי לה בפ"ב דשבועות כגון שנטמא מבפנים ולא שהה והיפוך בצינורא כמ"ש התוספות מיהו קשה בטבול יום מאי איכא למימר דט"י שנכנס למקדש חייב כרת כמ"ש הרמב"ם ז"ל וא"כ היכי משכחת לה דט"י ששמש הוי במיתה ולא בכרת וי"ל כגון ששכח שהוא ט"י ונכנס למקדש בשוגג ונודע בפנים שהוא ט"י ולא שהה והיפך בצינורא וכה"ג כתבו התוספות בפ"ב דשבועות גבי הא דפריך אי דשהה בר כרת הוא הקשה ר"ת דהא נפקא מינה דמיתה כגון שהזיד בשמוש טומא' ושגג בטומאת מקדש שוב מצאתי בהשגת הראב"ד ז"ל שכתב דאי אתה מוצא אלא בבמה א"נ שעשה בית יד ארוכה לצינורא והיפך באיברים מבחוץ:
וילף חילול חילול מתרומה מה להלן במיתה דבחילול דתרומה כתיב מיתה גביה ומתו בו כי יחללוהו אף כאן במיתה ופריך ונילף חילול חילול מנותר מה להלן בכרת דבחילול דנותר כתיב כרת גביה כי את קדש ה' חלל ונכרתה אף כאן בכרת ומסיק חילול דרבים מחילול דרבים עדיף והשתא ניחא דאע"ג דגבי נותר נמי כתיב חילול דרבים דולא יחללו דכתיב גבי טבל בנותר נמי איירי כמ"ש התוספות מ"מ לא ילפינן מיניה כיון דגבי ולא יחללו דטבל לא כתיב ביה כרת ולא שום עונש בהדיא:

לימא מר במיתה דכתיב וכל זר וגו' לכאורה עיקר חסר דהוה להו לאתויי נמי רישא דקרא דכתיב ומתו בו כי יחללוהו וכל זר וגו' דהא רב נמי ידע קרא דוכל זר לא יאכל קדש דמיניה נפקא ליה דלוקה וצ"ל דקס"ד דרב נפקא ליה דלוקה מאידך קרא דבסוף הפרשה בהדיא כתיב וכל זר לא יאכל בו ואתרומה קאי ולהכי מקשי ליה דילמא במיתה מקרא דוכל זר לא יאכל קדש דקאי אמיתה מדכתיב ברישא ומתו בו כי יחללוהו:

דף פד

לעמידה בחרתיו ולא לישיבה פירש"י ז"ל ובפ"ב דזבחים רמינן מכדי יושב כזר דמי וכו' והתם מפרק לה משום דהוי זר ושלא רחץ ידים ושתויי יין שלשה כתובים וכו' והא דקאמר ש"ס לעיל אין בגדיהן עליהן אין כהונתן עליהן והוו להו זרים כו' ולא אמרינן נמי דהוה להו שלשה כתובין ע"ש בפ"ב דזבחים בפי' רש"י ותוספות:

אדרבא מנותר הוה ליה למילף שכן קדש פנים פיגול ונותר קצת תימא אמאי לא חשיב נמי יחיד דחילול דנותר ודבעל מום נאמרו בל' יחיד וחילול דטמא ששימש נאמר בלשון רבים:

הנחנקין פרק עשירי

ואיצטריך למיכתב מכה איש כתבו התו' דגרסי' ואיצטריך למיכתב מכה איש ומת ואיצטריך למיכתב ואיש כי יכה כל נפש אדם וכתב מהר"ש לורי"א ז"ל ותימה הא דרשינן לעיל בפ' הנשרפין גבי הכהו בעשר מקלות כו' אליבא דרבנן ואיש כי יכה כל נפש דבעינן נפש כולו ורבי יהודה דריש נפש כל דהו והלכה כרבנן ועוד לרבי יהודה דדריש נפש כל דהו מנלן הא דאפילו אקטן בן יומו חייב כו' והאריך שם לתרץ קושיות הללו ודבריו תמוהים דלא קשה מידי דהא דיליף קטן מקרא דואיש כי יכה כל נפש לאו מייתורא דכל יליף לה אלא מדכתיב נפש ולא כתיב איש דריש לה דנפש משמע כל דהו נפש הן איש הן קטן וה"ק אי כתיב מכה איש ומת ה"א דוקא איש מדלא כתיב סתמא מכה נפש הן קטן לא כתב רחמנא ואיש כי יכה כל נפש דאפילו קטן במשמע אבל ייתורא דכל ודאי איצטריך להההיא דהכהו בעשר מקלות למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה וע"כ צריך לומר כן לגירסת הספרים דגרסי ואיצטריך למיכתב כל מכה נפש ויליף מיניה קטן אע"ג דלא כתיב מכה כל נפש אלמא דלאו מייתורא דכל יליף קטן אלא מדכתיב נפש ולא כתיב איש והכי איתא בהדיא לקמן גבי הגונב נפש מישראל דיליף מדכתיב נפש ולא כתיב איש דאחד הגונב את האיש וא' אשה ואחד גר כותי ועבד

משוחרר וקטן חייב ומ"ש התוספות ומפיק ליה מדכתיב ואיש כי יכה כל נפש נפש כל דהו לאו משום דלשון כל משמע כל דהו אלא משום דנפש משמע כל דהוא נפש:
ואיצטריך למיכתב מכה איש ואיצטריך למיכתב וכו' משמע דאמאי דמשני קאי ותימה בלא הך שינויא נמי תיקשי למה ליה למיכתב תרתי מכה איש ומת ואיש כי יכה כל נפש אדם וי"ל דאי לאו הך שינויא איכא למימר דלהכי כתב לן רחמנא גבי רוצח תרתי הכאה מפורשת בה מיתה דהיינו מכה איש ומת והכאה סתם בלא מיתה דהיינו ואיש כי יכה כל נפש אדם לגלויי מילתא בעלמא דכל היכא דכתיב הכאה סתם היינו מיתה דומיא דרוצח דכתיב ואיש כי יכה סתם והיינו מיתה מדכתיב מכה איש ומת ומעיקרא נמי לא פריך ואימא עד דקטיל לה אלא משו' דאשכחן הכא' סתם דהוי מית' דהיינו ואיש כי יכ' כל נפש אדם:

דף פה

ורבי שמעון האמר מלאכה שאינה צריכה וכו' כתבו התוספות והא דשרינן לבעול בתולה לכתחילה בשבת אם להנאת עצמו הוא צריך אפילו דם חבורי מיחבר כו' משמע דסבירא להו דאפילו האידנא דאין בקיאין בהטייה ואיכא פסיק רישי' דודאי מוציא דם אפ"ה שרי וכן משמע בפ"ק דכתובות דפסיק ש"ס סתמא והלכתא מותר לבעול בתחילה בשבת ולא מחלק בין בני בבל לבין בני ארץ ישראל משמע דאפילו לבני בבל דלא בקיאי בהטייה כדאמר התם אפ"ה שרי ועוד דקאמר התם רב זביד שרא למיבעל בתחילה בשבת רב יהודה שרא למיבעל לכתחילה ביום טוב ורב פפי התיר אפי' בשבת אע"ג דכל הנך אמוראי בבבל הוו משמע דבלאו טעמא דהטייה שרי וכן פסק הרמב"ם ז"ל ובש"ע סימן ר"פ סתמא דאין בו משום חובל ומותר לבעול בתחילה בשבת וכ"כ הרא"ש ז"ל סתמא משמע דהאידנא נמי שרי אע"ג דליכא מאן דבקי בהטייה וכ"כ הראב"ן ז"ל וכן נוהגין האידנא לעשות נישואין בשבת ולא חיישינן שמא יבעול בשבת ואע"ג דתניא התם הכונס את הבתולה לא יבעול בתחילה בשבת וחכמים מתירין וקאמר רבה מאן חכמים ר"ש דאמר דבר שאין מתכוין מותר ולא הוי פסיק רישיה משום דרוב בקיאין בהטייה נינהו צ"ל דסתמא דש"ס וכל הנך אמוראי לית להו הא דרבה ושמא אית להו טעמא דחכמים דמתירין כר"י דפוטר מקלקל בחבורה והכא דאיכא מצוה ואין מתכוין אפי' לכתחילה מותר כמ"ש התו' שם גבי הא דקאמר את"ל הלכה כר"י מקלקל הוא וכו' וכן משמע דהא ר"י ס"ל כר"ש דאמר דבר שאין מתכוין מותר כדאיתא בס"פ המוציא יין גבי נזיר חופף ומפספס ואפ"ה קאמר בפ"ק דכתובות דאסור לבעול בתחילה בשבת משמע דלית

ליה הא דרבה דאמר מאן חכמים ר"ש היא דאמר דבר שאין מתכוין מותר וכו' ובהגהת אשיר"י שם כתב ולבי מהסס דלעיל מסיק טעמא משום רוב בקיאין בהטייה א"כ השתא דאין בקיאין אסור ומדברי כל הפוסקים משמע דמותר אפינו האידנא וכן מיקר:

הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה לוקה פירש רש"י בפ"ב דמכות יש בה תשלומי פרוטה משלם ואינו לוקה דילפינן בפרק אלו נערות בפירוש ריבתה תורה חובל בחבירו לתשלומין וכי אין בה שוה פרוטה לוקה ובפרק אלו נערות פירש"י ז"ל דבעינן שאין בה שוה פרוטה בכל חמשה דברים שבה כגון שלא פיחתו מכספו וממלאכתו וריפוי לא הוצרך ולא צער היה בה ובשוטה שאין לו בושת וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות חובל המכה את חברו הכאה שאין בה שוה פרוטה לוקה שהרי אין כאן תשלומין כדי שיהיה לאו זה ניתן לתשלומין משמע דביש בה שוה פרוטה כיון דניתן לתשלומין אינו לוקה וכ"כ בש"ע סי' ת"כ הכהו מכה שאין בה שוה פרוטה לוקה כיון שאין בה חיוב ממון משמע דביש בה חיוב ממון אפילו פרוטה אינו לוקה ואע"ג דפשוט הוא כתבתי זאת לפי שראיתי עתה המכה או החובל את חבירו נוהגים הדיינים לפסוק עליו שיפדה מלקות במספר ארבעה זהובים או חצאי זהובים וכיוצא בזה ולאו דינא הכי דכיון דבר תשלומין אחד מחמשה דברים הוא לאו בר מלקות הוא אם לא שרוצין לפסוק עליו כן דרך קנס לביישו:

מאי פטור דקאמר פטור מממון לפי זה מצי למימר שיש בה שוה פרוטה ומאי פטור דקאמר פטור ממלקות כיון דבר תשלומין הוא מיהו לא מיתוקמא בהכי דא"כ לא הוי נמי דומיא דחייב דבנו דהוי בדינו דהיינו מיתה הכא נמי פטור מדינו קאמר דהיינו ממון דבר תשלומין הוא ולאו בר מלקות והוה מצי לאקשויי תינח הכהו אלא קללו מאי איכא למימר מ"ש בנו מאחר וש"ס לא חש להאריך

מקשינן הכאה לקללה מדכתיב מכה אביו ומקלל אביו גבי הדדי ומה שהפסי' ביניה' בדין גונב נפט מפרש במדרש במדבר רבה פ' ט' ללמדך שעל זה נתחייב גונב נפש מישראל לאחר שהוא מכה אביו ואמו ומקללם לפי שאינו גדל עמהם ואינו מכירם

בעמך במקויים שבעמך לא מצי פריך הכא והאמר רב ששת ביישו ישן ומת חייב' כדפריך לעיל וכ"ש לגירסת ר"ת דגריס ביישו חייב דשאני לעיל דכיון דבעי למימר דטעמא דפטור משום דגברא קטילא הוא לכך פריך שפיר דמה לי הכהו וקללו מה לי ביישו דכיון דגברא קטילא הוא ביישו נמי פטור אבל הכא קאמר דטעמא דמקלל דפטור משום דגזירת הכתוב הוא דבעינן הראוי להתקיים ומכה נמי פטור משום דמקשינן הכאה לקללה כיון דגבי הדדי כתיבי אבל ביישו דליכא קרא לפטרו לכך חייב ולפי זה צ"ל

דהא דקאמר מקשינן הכאה לקללה לאו במה מצינו קאמר כך פירש"י ז"ל בלשון ראשון דא"כ ביישו נמי נילף במה מצינו ממקלל דבעינן הראוי להתקיים אלא כיון דגבי הדדי כתיבן גמרינן להו מהדדי ונראה מדלא קאמר אלא אמר רב מרי דאוקימתא קמייתי קאי דכשעשה תשובה איירי ואפ"ה אחר פטור כיון דיוצא ליהרג אבל לא עשה תשובה בנו נמי פטור וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות ממרים:

חוץ ממסית שהרי אמרה תורה לא תחמול וכו' נראה דיליף לה משום דרישא דקרא באב המסית את הבן נמי איירי דכתיב או רעך אשר כנפשך ודרשו חכמים זה אביך וא"כ לא תחמול ולא תכסה עליו אאב שמסית את הבן גמי קאי:

זה חומר במקלל ארישא קאי דקתני דאינו חייב עד שיעשה בהן חבורה וקאמר דבשביל זה יש חומר במקלל וכו' ולהכי נקט זה חומר ולא קתני חומר

גנבו ומכרו ישן מהו יש דרך עימור בכך וכו' תימה כיון דלא קמיבעי ליה אלא אי הוי דרך עימור בכך אי לא א"כ אמאי נקט גנבו ומכרו ישן הוה ליה למיבעי עימר בו ישן מהו אפי' גנבו ומכרו כשהוא ניעור ואי לא הוי גרסי' יש דרך עימור בכך וכו' אתי שפיר והרמב"ם ז"ל בפ"ט מהלכות גניבה כתב ואפי' לא נשתמש בו אלא בפחות משוה פרוטה כגון שנשען או נסמך עליו אע"פ שהגנב ישן חייב וכתב עוד אם גנבו והוא ישן ונשתמש בו כשהוא ישן ומכרו ועדיין הוא ישן הרי זה פטור וכתב עליו שם הרב המגיד בעיא דלא איפשיטי וספק נפשות להקל משמע מדבריו דכשגנבו ומכרו כשהוא ניעור אע"ג דנשתמש בו ישן לא קמיבעיא ליה לרבי ירמיה דודאי הוי דרך עימור בכך דזימנין אדם נסמך על עבדו בשעה שהוא ישן ולא קמיבעיא ליה אלא בגנבו ונשתמש בו ומכרו הכל כשהוא ישן ולא ניעור בנתיים וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל דכשלא ניעור בינתיים איירי מדכתיב ומכרו ועדיין הוא ישן ובכה"ג דוקא מספקא ליה אי הוי דרך עימור בכך כיון דמשעה שגנבו עד שמכרו לא ניער כלל

אשה שגנבה אשה מניין וגבי רוצח דאיצטריך למיכתב מכה איש ואיצטריך למיכתב נמי ואיש כי יכה כדאמר לעיל אין להקשות השתא נמי דכתיבי תרוייהו אכתי אשה שהרגה אשה מניין י"ל מדכתיב כל מכה נפש ילפינן אשה שהרגה אשה ואי לא כתיב אלא מכה איש וכל מכה נפש ה"א דאפי' קטן שהכה יהא חייב לכן איצטריך למיכתב נמי ואיש כי יכה להוציא את הקטן שהכה כדפירש"י ז"ל בפ' משפטים:

דף פו

אנא מונמצא בידו קאמינא דקאי אנגנב ומשמע שפיר ונמצא פרט למצוי כבר אבל מכי ימצא ליכא למילף מידי דע"כ אגופא דעובדא קאי כאלו כתיב כי יהיה איש גונב נפש וכן כי יהיה איש שוכב עם אשה כיון דלא קאי אנגנב והשתא ניחא דבסוטה דרשינן כי ימצא חלל פרט למצוי משום דהתם נמי כי ימצא אחלל קאי ושייך שפיר למדרש כי ימצא פרט למצוי וכן ומוצא כדי גאולתו אתי נמי שפיר דדרשינן פרט למצוי מהאי טעמא:

לא תגנוב בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון הכתוב מדבר וכתב לן לא תגנוב בלשון יחיד דומיא דלא תרצח ולא תנאף ושאר דברות דכולן בלשון יחיד נאמרו ולא תגנובו לשון רבים דומיא דלא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו דכולהו גבי הדדי כתיבי ובריש פרק איזהו נשך מוקי ש"ס ייתורא דלא תגנובו על מנת למקט ועל מנת לשלם תשלומי כפל ופירש שם דלהכי כתיב לשון רבים שכל הרוצה לגנוב על מנת למקט או לשלם כפל דרכו לגלות הדבר תחילה לחבירו שיהא עד בדבר ולא יהיה נתפס עליו כגנב גמור ואזהר רחמנא כן לתרוייהו לגנב עצמו וגם לחבירו היודע בדבר ואינו מגלה לבעל החפץ:

דף פז

דאי להאי גיסא קאי שרי חמץ בפסח כתבו התוספ ות תימא הא מאן דאמר עד הפורים מודה דאם עברוה אחר הפורים מעובר' כו' כיון דמדרבנן בעלמא הוא דלא ליתו לזלזולי בחמץ נראה דמאן דאסר לעבר אחר הפורים דלא ליתו לזלזולי בחמץ ס"ל דמהאי טעמא אפי' אם עברוה אינה מעוברת וכן משמע בהדיא לעיל בפ"ק גבי הא דאמר שמואל אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן דקבעי ש"ס עיברוה מאי אמר עולא אין מקדשין את החדש קידשו מאי אמר רבא בטל העיבור רב נחמן אמר מעובר ומקודש וקאמר ליה רבא לרב נחמן מכדי מפוריא לפיסחא תלתין יומין הוו ומפוריא דרשינן בהלכות פסח דתניא שואלין בהלכות פסח קודם פסח שלשים יום וכי מטי ריש ירחא מרחקין ליה אתי לזלזולי בחמץ אלמא דמאן דחייש להאי טעמא דאתי לזלזולי בחמץ אית ליה דאפי' עברוה כבר אינה מעוברת דהא רב נחמן דאמר מעובר ומקודש בדיעבד איירי שכבר עברוה ואפ"ה אקשי ליה רבא ובעי למימר דבטל העיבור כי היכי דלא ליתו לזלזולי בחמץ וא"ת אכתי מאי קאמר אי להאי גיסא קא שרי חמץ בפסח ואי להאי גיסא וכו' דהא אי אמרי אינהו דאין מעברין אחר פורים זקן ממרא היכי מצי למעבר וכי בדידיה תליא מילתא והא סנהדרין ונשיא הוא דמעברין את השנה

כדאיתא בפ"ק וי"ל דמשכחת לה כגון שנתנו לו סנהדרין ונשיא הרשות לעבר כמ"ש הרמב"ם בפ"ה מהלכות קידוש החודש

ריש לקיש אומר עשירי באחד עשר כתבו התוס' וא"ת ולר"ש בן לקיש אי אמר זקן ממרא כר' יוחנן אמאי מיחייב הרי מחמיר הוא ואין כאן דבר שזדונו כרת וי"ל דמשכחת לה וכו' וכ"כ בסמוך עקביא בן מהללאל מטמא ואע"ג דעקביא מחמיר זימנין דהויא קולא וכו' וכן פירש"י ז"ל בהך שמעתא בכמה דוכתי ולא הוצרכו לפרש כן דהא דקתני אינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת לאו דבעינן שיורה זקן ממרא לקולא להתיר דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת אלא בעינן שנחלקו זקן ממרא וסנהדרין בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת בין שהיו סנהדרין אוסרין והוא מתיר בין שהיו סנהדרין מתירין והוא אוסר כיון דדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת הוא חייב דהכי ילפינן לה מג"ש מונעלם דבר מעיני הקהל מה להלן בדבר שחייב על זדונו כרת ושגגתו חטאת איירי אף כאן בעינן שיחלקו בדבר שחייבין על זדונו כרת וכו' וכ"כ בהדיא הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות ממרים

דיני ממונות בפלוגתא דשמואל ורבי אבהו תימה אמאי נקט פלוגתייהו דשמואל ורבי אבהו והלא אשכחן כמה פלוגתות דתנאי ואמוראי בדיני ממונות דמר מחייב ומר פוטר ואי פליגי זקן ממרא ורבנן בפלוגתייהו דתנאי ואמוראי והוציאו ממון בדין וקידש בו את האשה אתי לידי כרת בין אי סבירא להו לרבנן כמאן דמחייב וזקן ממרא כמאן דפוטר בין אי סבירא להו לרבנן כמאן דפוטר וזקן ממרא כמאן דמחייב כמו שפירש"י ז"ל וכן קשה בסמוך אמאי קאמר דיני מכות בפלוגתא דרבי ישמעאל ורבנן והלא כמה פלוגתות אשכחן בדיני מלקות אי חייב מלקות אי לאו ואי פליגי זקן ממרא ורבנן בהכי אתיא לידי כרת ע"י קידושי אשה כדפירש"י ז"ל וי"ל דרבותא נקט דלא מיבעיא אם נחלקו בדיני ממונות או בדין מדיני מלקות דאתיא שפיר אלא אפי' אם נחלקו במנין הדיינין שדנין דיני ממונות או במנין הדיינין שדנין דיני מלקות אתיא נמי שפיר וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות ממרים שכתב וכן אם נחלקו בדין מדיני ממונות או במנין הדיינין שדנין דיני ממונות הרי זה חייב וכו' וכן אם נחלקו בדיני מכות או במנין הדיינין וכו':

דף פח

מאי לאו דהוא אמר מפי השמועה וכו' נראה דדייק הכי מדנקט כך דרשתי וכך דרשו חבריי וכו' ולא קתני סתמא דבאין ושואלין את הדין מאי לאו דאתי לאשמעי' דאפי'

אומר כך דרשתי מפי השמועה וכך דרשו חבריי לפי ראות עיניהם אפ"ה חייב ודחי דלאו דיוקא הוא:

בעל שמחל על קינויו מחיל כתבו התו' היינו דוקא קודם שנמחקה המגילה אבל לאחר שנמחקה המגילה אין יכול למחול נראה דהיינו דוקא למאן דאמר בפרק ארוסה דלאחר סתירה נמי מחול אבל למאן דאמר קודם סתירה מחול לאחר סתירה אינו מחול והכי קיימא לן כדדייק ש"ס התם וכ"כ הרמב"ם ז"ל א"כ אפי' קודם שנמחקה המגילה כיון שנסתרה אין יכול למחול וקצת קשה אמאי לא נקט נמי בעל שרוצה למחול על קינויו מוחל כדנקט בבן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו ובזקן ממרא שרצו בית דינו למחול לו כו':

כל מי שהוא חכם ושפל ברך ודעת הבריות נוחה הימנו כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהלכות סנהדרין הרי הוא אומר אנשים חכמים ונבונים הרי בעל חכמה אמור וידועים לשבטיכם אלו שרוח הבריות נוחה מהם ובמה יהיו אהובים לבריות בזמן שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וכו' ומה משה רבינו עניו אף כל דיין צריך להיות עניו וכו':

שלחו מתם איזהו בן העולם הבא אע"ג דכל ישראל יש להן חלק לעוה"ב היינו לאחר שמת ונידון בחיבוט הקבר ובעונשו של גיהנם שהמית.ה והעונשין מכפרין עליו ונעשה בן עוה"ב והכי קאמר איזהו בן העוה"ב כמות שהוא חי וכן צ"ל במסכת תענית גבי רבי ברוקא חוזאה דהוה קאי בשוקא דבי' לפט אשכחי' לאליהו א"ל איכא הכא בהאי שוק בר עלמא דאתי א"ל לא אדהכי חזי להההוא גברא וכו':

אין לנו אלא תפילין ואליבא דרבי יהודה כתבו התוספות כל הנך דרשות דדרשינן לעיל מקרא דכי יפלא לא חייש ודבריהם תמוהים דנהי דלא ס"ל כברייתא דלעיל מ"מ הא קרא בהדיא כתיב כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין בין נגע לנגע וכו' וקמת ועלית אל המקום אלמא דלאו בתפילין לחוד נעשה זקן ממרא אלא בנגעים ובדמים ובשאר דינים נמי לכך נראה דר' יהודה דאמר לעיל על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים לאו לאפלוגי אדר' מאיר קאי אלא לאוסופי על דבריו בא דר' מאיר לא מיחייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת ור' יהודה סבר דכל שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים נמי חייב מדכתיב ע"פ התורה אשר יורוך מיהו ג"ש דר' מאיר דדבר דבר נמי אית ליה והשתא ניחא דכל חד לטפויי קאתי דר"ש נמי לטפויי על דברי ר' יהודה קאתי דסבירא ליה דאפילו על דקדוק אחד מדברי סופרים חייב והא דקאמר לעיל ורבי יהודה על פי התורה אשר יורוך עד דאיכא תורה ויורוך לאו למעוטי דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת קאמר אלא לאפוקי מדרבי שמעון דאמר אפילו

על דקדוק אחד ור' אושעיה אתי לפרושי דברי ר' יהודה וקאמר דלא מחייב ר' יהודה בדבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים אלא א"כ יש בו כדי להוסיף ואם הוסיף גורע והיינו תפילין נמצא דלא מחייב ר"י אלא בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת ובתפילין ולעולם כל הני דרשות דדרשינן לעיל מכי יפלא ר"י נמי חייש להו וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפרק ד' מהלכות ממרים:

דף פט

בעדים זוממין כתיב והנשארים דלא כולי עלמא חזו לסהדותא תימא בבן סורר ומורה נמי אמאי כתיב וכל ישראל ישמעו ויראו הא לאו כ"ע חזו להיות בן סורר ומורה דמשהקיף זקן התחתון איש הוא ואינו נעשה בן סורר ומורה כדאמרי' בר"פ בן סורר ומורה ויש לדחוק דנהי דלאו כ"ע חזו להיות נידון בבן סורר ומורה מ"מ חזו לעשות כמוהו לאכול אכילת בן סורר ומורה אבל להעיד שקר לא שייך במי שהוא פסול:

אפילו כיון את ההלכה לטמא את הטמא ולהכי בריש פירקין קתני להו מתנית' בתרתי נביא השקר והמתנבא בשם עכו"ם לאשמעי' דאפילו מתנבא באמת כיון דבשם עכו"ם מתנבא חייב:

מיד והאלהים נסה את אברהם משמע דמעשה העקדה מיד אחר דבריו של שטן הוה וכן משמע ממה שנאמר ויהי אחר הדברים האלה דכ"מ שנאמר אחר סמוך ותימה דמדקאמר שטן מכל סעודה שעשה לא היה לו להקריב תור חד משמע דמיד אחר הסעודה הוה אמר הכי וסעודה ביום הגמל את יצחק הוה ובשעת העקדה כבר היה בן שלשים ושבע שנים:

אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד זובחו לפי שקטרג עליו על שלא הקריב שום קרבן מסעודת בנו לכך השיב לו שאפי' אם יאמר לו זבח את בנך עצמו לשם קרבן מיד זובחו ובסמוך נמי דאמר ליה יצחק לישמעאל ובאבר אחד אתה מגרה בי אם אומר לי הקב"ה זבח עצמך וכו' לפי שהמילה כקרבן יחשב כדמשמע במדרש רבה ריש פ' וירא ר' לוי פתח ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה' אמר מה אם זה שהקריב שור ואיל לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה ולכך בשעה שמל אברהם ילידי ביתו והעמיד גבעת ערלות והתליעו עלה ריחן לפני הקב"ה כעולה שהוא כליל לאישים כדאיתא במדרש רבה סוף פרשת לך לך ומהאי טעמא נראה מה שמלין בב"ה בצפון לפי שהעולה שחיטתה בצפון והיינו דאמר ליה באבר אחד שנעשה בך קרבן אתה מגרה בי אם אומר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לשם קרבן אני זובח. וכיון שהילד הנימול נחשב כקרבן כך רגלי הסנדק שמלין עליהן חשוב כמזבח כמ"ש בהדיא

מהרי"ל ז"ל בהלכות מילה ונראה דלכך נוהגין ליתן כוס יין של ברכה לשתות לסנדק ואין נותנין אותו לתינוק כדרך שנוהגין בכוס יין של קדוש לפי שהעולה טעונה נסכים שהיו מנסכין יין על גבי המזבח בשעת ההקרבה וכיון שהילד דומה לקרבן עולה והסנדק דומה למזבח לכך נותנין כוס יין של ברכה בגרונו של סנדק דהוה ליה כמנסך יין על גבי המזבח וכי האי גונא איתא בפרק בא לו אמר ר' ברכיה הרוצה שינסך יין על גבי המזבח ימלא גרונם של תלמידי חכמים יין שנאמר אליכם אישים אקרא נראה דלכך נקט לישנא דימלא גרונם יין ולא קאמר ישקה ת"ח יין לפי שהיין שהיו מנסכין על גבי המזבח היו נותנין בתוך הסכל שהיה על גבי המזבח והיה בו נקב כמין חוטמין כדאיתא סוף פרק לולב וערבה ואותו נקב עשוי כגרון של אדם ומשם יורד לשיתין וקאמר ריש לקיש התם בזמן שמנסכין פוקקין את השיתין לקיים מה שנאמר שכר לה' ופירש"י ז"ל שפוקקין את הנקב שהנסכים יורדין בו לשיתין שיראה היין עליו כגרון מלא ושבע ואיתא נמי התם שמע מינה כי שבע איניש חמרא מגרוני' שבע לכך נקט ימלא גרונם של ת"ח יין פי' תחת גרונו של מזבח וה"ל כמנסך יין על גבי המזבח וה"נ כשנותנין כוס של ברכת היין בגרונו של סנדק הוה ליה כמנסך יין על גבי המזבח מאחר שהסנדק חשוב כמזבח ומהאי נראה דדוקא הסנדק המחזיק את הולד בשעת המילה על ברכיו הוא יחזיקנו ג"כ בשעת ברכה וישתה מן הכוס של יין ודלא כאותן שנוטלין את הילד מן הסנדק לאחר שנימול ונותנין אותו לאדם אחר להחזיקו בשעת ברכה והוא שותה כוס של ברכה דאיהו לאו מזבח יחשב ומה לו לשתות כוס של ברכה זו והיינו דכתיב ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין ואיתא במדרש שרמז לו על המנחות והנסכים לפי שאברהם נביא וחכם הוה והוציא לו לחם לאכול ויין לשתות והוה ליה כאלו הביא מנחות ונסכים שנאמר אליכם אישים אקרא. עוד נראה כיון דילד הנימול כקרבן הוא לכך האב והמוהל כשמברכין צריכין לעמוד כמו שכתב בש"ע טור י"ד סימן רס"ה דהמוהל ככהן המקריב הוא וכהן העובד מיושב באזהרה מדכתיב לעמוד ולשרת כדאמרי' בסוף פרק הנשרפין והאב נמי כיון שמביא קרבן צריך לעמוד שם כדאיתא בספרי תשמרו שיהו כהנים לוים וישראלים עומדין על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות:

כל ישראל פרק אחד עשר

פרק זה כולו דבר אגדה הוא ע"כ ראיתי להקרים לו פי' אגדה אחת ממסכת שבת פרק הבונה לפי שעניני אגדה ההיא שייכים לפרק זה:

אמרו ליה רבנן לרבי יהושע בן לוי אתו דרדקי האידנא לבי מדרשא ואמרו מילי דאפילו בימי יהושע בן נון לא איתמר כוותיהו. אלף בית אלף בינה. גימל דלת גמול דלים.

מ"ט פשוטה כרעיה דגימל לגבי דלת שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים. ומ"ט פשוטה כרעיה דדלת לגבי גימל דלימצי ליה נפשיה ומ"ט מהדר אפיה דדלת מגימל דליתן ליה בצינעה כי היכי דלא ליכסיף מיניה. ה"ו זה שמו של הקב"ה. ז"ח ט"י כ"ל ואם אתה עושה כן הקב"ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה וקושר לך כתר לעה"ב. מ"ם פתוחה מ"ם סתומה מאמר פתוח מאמר סתום. נון כפופה נון פשוטה נאמן כפוף נאמן פשוט. ס"ע סמוך עניים ל' אחר סימני' עשה בתורה וקנה אותה. פא כפופה פא פשוטה פי פתוח פי סתום. צדי כפופה וצדי פשוטה צדיק כפוף וצדיק פשוט. היינו נאמן כפוף נאמן פשוט הוסיף לך הכתוב כפיפה על כפיפתו מכאן שנתנה התורה במנוד ראש. קוף קדוש. ריש רשע. מ"ט מהדר אפיה דקוף מריש אמר הקב"ה איני יכול להסתכל ברשע ומ"ט מהדר' תגיה דקוף לגבי ריש אמר הקב"ה אם חוזר בו אני קושר לו כתר כמותי. ומ"ט כרעיה דקוף תלויה דאי הדר ביה לעייל וליעול בהך מסייע ליה לריש לקיש דאמר ר"ל מ"ד אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייפין אותו שין שקר תיו אמת. מ"ט שקר מקרבה מיליה אמת מרחקא מיליה שיקרא שכיח קושטא לא שכיח. ומ"ט שיקרא אחדא כרעא קאי ואמת מלבן לבוני' קושטא קאי שיקרא לא קאי. את בש אותי תיעב אתאוה לו, ב"ש בי לא חשק שמי יחול עליו. ג"ר גופו טימא ארחם עליו. דק דלתותי נעל קרניו לא אגדע. עד כאן מדת רשעים אבל מדת צדיקים את בש אם אתה בוש גר דק אם אתה עושה כן יגור בדוק. ה"ץ ו"פ אם אתה עושה כן חציצה הוי בינך לאף. ז"ע ח"ס ט"ן ואין אתה מזדעזע מן השטן. י"ם כ"ל אמר שר של גיהנם לפני הקב"ה רבש"ע לים כל. אמר הקב"ה אח"ס בט"ע גי"ף אני חס עליהם מפני שבעטו בגוף. דכ"ץ דכים הם כנים הם צדיקים הם. הל"ק אין לך חלק בהן. ומרזן שת אמר שר של גיהנם לפניו רבש"ע זניני מזרעו של שת. א"ל אל בם גן דם להיכן אולייכן לגן הדם. האלוף אמר שר של גיהנם לפני הקב"ה עיף אנכי. ז"ץ ח"ק א"ל הללו זרעו של יצחק. ויש לדקדק באגדה זו כמה דקדוקים ואין להאריך אך קשה אמאי לא דרשו נמי כף פשוטה כמו שדרשו שאר אותיות מנצפ"ך. עוד קשה מאי כוונתו דשר של גיהנם אחר שהשיב לו ית' שלא יתן לו ישראל חזר והפציר בו פעמים וגבי בלעם חשיב ליה ש"ס כה"ג לחוצפא כדאמרי' בפרקין חוצפא אפי' כלפי שמיא מהני מעיקרא כתיב לא תלך עמהם וכו'. ועוד קשה דקאמר ומרזן שת זניני מזרעו של שת אמאי נקט הכתוב שת ולא נקט אדם הראשון שכל העולם יצאו ממנו. וכן יש להקשות אקרא דוקרקר כל בני שת שפירשו כל בני העולם שיצאו משת בנו של אדם הראשון אמאי נקט קרא שת ולא נקט אדם דהל"ל וקרקר כל בני אדם ושמא משום דהך קרא אמשיח קאי כדמשמע

ברישא דקרא דכתיב אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך ככב מיעקב וגו' ואמרו חז"ל כי משיח הוה דוד בעצמו הוא אדם הראשון והסי' אד"ם ולכך נא יתכן לכתוב וקרקר כל בני אדם כיון דאיהו גופיה היינו אדם ולא שייך נמי למיכתב וקרקר כל בניו דאין מקרא נכתב ויוצא מידי פשוטו ונראה לפרש לפי שהוא ית' שמו לא ברא את העולם אלא לכבודו בשביל ישראל עמו ונחלתו שידעו ויכירו גדולתו ואלהותו וישמרו מצותיו ותורתו למען ייטב להם בעה"ז שהוא עולם גופני ובעה"ב שהוא עולם הנשמות ולכך בא הוא ית' להזהיר אותנו באותיות התורה על שני דברים שהעולם עומד עליהם דהיינו על התורה ועל גמילות חסדים להשלים אותנו בגוף ונשמה תורה נגד הנשמה וג"ח נגד הגוף דהא בהא תליא. ואע"ג דאיכא נמי עבודה שהעולם עומד עליה עבודה שאני דאינה אלא בזמן שב"ה קיים ולא שייכא אלא בכהנים. ועוד דהנך תרתי עדיפי מעבודה דמכפרי ספי מינה כדאיתא בפ"ק דר"ה לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה אמר אביי בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה וג"ח ואיהא נמי בפירקין הרוצה להנצל מחבלו של משיח יעסוק בתורה וג"ח וכו' וא"ל אביי לרבא מר הא תורה והא ג"ח. ובפ"ק דעובדי כוכבים איתא דא"ל ר' חנינא בר תרדיון לר' אליעזר בן פרטא אשריך שנתפסת על ה' דברים ואתה ניצול שעסקת בתורה ובג"ח ואני לא עסקתי אלא בתורה וכו' לכן בא הוא ית' להזהיר אותו על שני דברים להנחיל אותנו העה"ז והבא וקאמר א"ב אלף בינה התורה שנקראת בינה צריך האדם ללמדה וקרי לה בינה רמז שלא ילמוד אותה דרך שיטה בהעברה בעלמא דעיקר מצוה היא שיהא עמל בתורה ולהעמיק בה להבין בה דבר מתוך דבר ושמא להכי נקראת בית לשון מבית לפרוכת פי' שילמוד פנימיות התורה והיינו בינה שיבין דבר מתוך דבר זהו נגד הנשמה ונגד הגוף אמר ג"ד גמול דלים והיינו בגוף וממון. מ"ט פשוטה כרעיה דגימל לגבי דלת שכן דרכן של ג"ח וכו' אמרו חז"ל בפ"ק דעובדי כוכבים ועליהו לא יבול שאפי' שיחת חולין של ת"ח צריך תלמוד לכך נראה דהיינו מה שהמלמדים כשלומדים עם הקטנים אותיות אלף בית אומרים להן שצורת הגימל שיש לה כמין כיס תלוי לה בצידה ובאמת דמות צורתה כך הוא ולאו שיחת חולין הוא אולי רמז הוא לדרשה זו דגומל חסדים צריך להיות לו כיס מלא מעות תלוי בצידו ולרוץ אחר דלים שיהא מעותיו מזומנים בידו ולא יאמר לו לך ושוב ומחר אתן כדרכנו ואת הדלת מכנין ברגל קצר רמז דלימציה ליה נפשיה וילך לאט ולא ירחיב פסיעותיו לברוח ממנו ואת האלף ממשילין אותם המלמדים לאדם שיש לו כד אחד בידו ושואב מים וכד אחד על גבו שמא רמז הוא נמי לדרשא זו דאלף בינה לומר שצריך האדם להתמיד בתורה להעמיק בה וחוזר ומעמי' בה ולא יאמר כבר

עמדתי על בוריה של הלכה זו או מקרא זה אלא יהיה דומה לאדם שכבר שאב כד מים מן הנהר והעמידו על גב שכמו ושוחה לשאוב כד שני הכי נמי אע"ג שכבר עמוס הוא בתורה ונטה שכמו לסבול חוזר ושואב ומעמיק במקום ההוא כמ"ש דדיה ירווך בכל עת ונמשלה התורה לתאנה שכל זמן שהאדם ממשמש בו וכו' וצורת הבית אומרים שפיה פתוחים ורחבה רמז נמי שצריך האדם להרחיב פיו בבינה וכמ"ש חז"ל פתח פיך וקרי פתח פיך ותני. ואין להקשות דמאי איצטריך להזהיר שירוץ הגומל אחר דלים והדל ימציא ליה נפשיה והלא אנחנו רואים בעינינו שהעני פושט יד וכמעט אין משגיח בו י"ל דאיירי בדורות הראשונים שהיו אז עניים גדולים וחשובים היו דוחקין עצמן מלקבל וסבלו דוחק גדול. אי נמי אפי' בדור הזה ולאו בעניים מקבלי צדקה איירי אלא באנשים חשובים ויקרים שירדו מנכסיהם ויש להם בית וכרם נחלת אבות ואין בידם אפי' פרוטה מזומן להחיות נפשותיהם ונפשות ביתיהן ועל אנשים כאלה אמר הכתוב וכי ימוך אחיך והחזקת בו שהעשיר מחוייב להלותו סך מה לצורך מחייתו או להשתתף עמו ולהטיל מלאי לכיסו וזהו המעולה שבצדקות כמ"ש הרמב"ם ז"ל ובכי האי גוונא צריך הגמלן לרדוף ולבקש אחריו למצוא איש הגון כזה להחזיקו ולהכי נקט גמול דלים דלשון גמול לא שייך אלא בגמילות חסד ולא בצדקה ממש והיינו כדפי' וכאשר רואה האיש ההוא כוונת הגמלן וטוב לבבו ימציא ליה נפשיה ולא יטריח עליו הרבה. מ"ט מהדר אפיה דדלת מגימל דליתן ליה בצנעה פי' שלא יראה המקבל ולא ירגיש מי הוא הנותן כההיא דעבד מר עוקבא בפ' מציאת האשה דרמי ליה לצדקה בצינורא דדשא דעני גופיה לא הוה ידע מאן קא יהיב ליה ולא הוה מתבייש והיינו דמהדר אפיה שאינו רואה את הנותן ובזוהר פרשת בראשית יש רמז לזה דקאמר עאלת אות ד' ואות ג' אמרי אוף הכי אמר לון דילכון למהוי דא עם דא דהא מסכינן לא יתבטלון מן עלמא וצריכין לגמול עמהון טובא דלת איהו מסכנא גימל גומל לה טיבו לא תתפרשון דא מן דא ודי לכון למיזן דא לדין ע"כ. ה"ו זה שמו של הקב"ה וכו' בא לפרש שהוא ית' ישלם שכרו נגד שניהם. זי"ן חי"ת טי"ת בעה"ז נגד ג"ח שעשה בגופו יו"ד כ"ף למ"ד בעה"ב נגד התורה שעסק בה בנשמתו ונקט ה"ו ולא שם אחר משום דשם זה שייך לשכר שני הדברים שהזכיר ברישא הלמוד נכלל בשני דברים תורה שבכתב ותורה שבעל פה שבכתב חומשי תורה ושבעל פה ש"ס והיינו ה"ו. נגד הצדקה נמי שם זה מסוגל לכך כדאיתא בפ"ק דבתרא הנותן צדקה לעני מחברך בשש ברכות והנותן צדקה ומפייסו מתברך בי"א ברכות כך גירסת מקצת ספרים נמצא ה' נגד הפיוס ו' נגד הצדקה הרי ה' ו' לפי שהם נמשכות משם זה ולגירסת הספרים דגרסי הנותן צדקה כו' והמפייסו מתברך בי"א אתי נמי שפיר דיש

להקשות לפירש"י ז"ל שפי' ה"ו זה שמו של הקב"ה כמו אני והוא נמצא חסר ו' אחת. ונראה משום דאות ה' במבטא נמי לית בה אלא ה' אבל אות ו' במבטא אית בה שני ווי"ן והיינו והו והשתא ניחא טפי דנגד הלימוד מסוגל שם זה לפי שכלל הלימוד היינו מקרא משנה ש"ס מקרא ה' חומשי תורה משנה ו' סדרים וכן תלמוד ו' סדרים הרי וה"ו נגד הצדקה נמי לפי שהנותן מתברך בו' ברכות והמפייסו מתברך בי"א ברכות כמנין ה"ו והיינו וה"ו. זן איתך וחן אותך ומטיב לך אלו השלשה הן נגד גמול דלים שהזכיר ברישא מדה במדה נגד דברים גופניים שגמל ועשה לעניים יזכה בעה"ז לדברים גופנים ונקט. זן וחן ומטיב רמז הוא למה שיסדו בברכת המזון הזן את העולם כולו בטובו. בחן פי' לפי שבשר ודם המתחייב לזון את חבירו הוא זן אותו שלא בטובתו במאכלים קלים וגרועים וכל מזונות נותן לו ברע עין שאין מראה לו פנים יפות פנים של חן אבל הקב"ה זן את עולמו בטובו ובחן מן הטוב ובעין יפה והיינו דקאמר ה"ו דהיינו הוא ית' זן אותך וחן אותך ומטיב לך שיתן לך מזון בעין יפה ומן הטוב. ועוד נראה לפי שכל טובות זה העולם נכללים בשלשה דברים בני חיי ומזוני כמו שכתבו חז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא נגד מזוני אמר זן אותך נגד בנים אמר וחן אותך כדאיתא במדרש רבה פ' נשא ויחונך יחון אותך בבנים כמ"ש הילדים אשר חנן אלהים אותי ואיתא נמי במדרש רבה סוף פ' בראשית ונח מצא חן בעיני ה' אלה תולדות נח באיזה זכות מצא בזכות תולדותיו והיינו דקאמר וחן אותך שיתן לך בנים מהוגנים ובזה תמצא חן בעיניו ית' וכיון דהחי"ת דהיינו חן רמז לבנים נראה דלהכי הסופרים כותבין על החי"ת למעלה כדמות מקל כדאיתא במנחות חזינא לספרא דווקנא דחטרא לגנא דחי"ת ופירש"י ל' חוטרא רמז הו לבנים כדאיתא בכתובות דאמרה ההיא איתתא בעינא חוטרא לידא וכו' ולהכי חטרינן לה לגנא רמז שיזכה לבנים מהוגנים יעלו למעלה למעלה לרומו של עולם. נגד חיי אמר ומטיב לן כדאיתא בפ"ק דעובדי כוכבים דמפרש ר' יוסי קרא דלמען ייטב להם ולבניהם עד עולם היינו שיחיו ולא ימותו לעולם דקאמר ור' יוסי אמר לך כיון דליכא מיתה אין לך טובה גדולה מזו. ובספר שערי צדק כתב כי עצם הטוב הוא מקור החיים ומייתי ראיה מדכתיב ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע וכן פירש"י ז"ל דהא בהא תליא. ונראה דהיינו הא דכתיב גבי שלוח הקן למען ייטב לך והארכת ימים ולא כתיב ולמען יאריכון ימיך משמע דהא בהא תליא שע"י שייטב לך תאריך ימים ולהכי בדברות ראשונות גבי כבוד כתיב למען יאריכון ימיך ולא כתיב נמי למען ייטב לך כמו באחרונות משום דלא איצטריך ליה דממילא הוא כיון דהא בהא תליא ושמא להכי נקט ה"ו זן אותך ולא שם אחר רמז הוא שיהיה כן לעתיד כשיתמלא שמו ית'

בה"ו משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ולפעמים אדם עושה צדקה וג"ח ואין לו בני חיי ומזוני בהאי עלמא וזה יהיה לו לימות הבן דוד בנים כדאמרי' עתידה אשה שתלד בכל יום. חיי דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ומוקי לה לקמן בפירקין לימות הבן דוד. מזונות כדאיתא בשבת עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מלת כלומר שהמזונות ומלבושים יהיו בריוח כמ"ש הרמב"ם ז"ל שע"י מילוי השם יהיה הכל במלואו וטובו. ועוד נראה לפי שגמילות חסדים לעני יש בו שלשה חלקים לזונו ולהלבישו ליתן לו דירה דשלש אלה הן כל צרכי אדם ושלשתן כתובים בחד קרא הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו נגד המזון אמר זן אותך נגד המלבושים שמקשטין ונותנין חן לאדם וכמ"ש לא כחל ולא שרק ויעלת חן פי' אע"ג שאינו מקושר לכ"ק וחן אותן ונגד מה שמכניסו בדירה טובה ורחבה אמר ומטיב לך כמ"ש הכתוב ובתים טובים תבנה במיטב הארץ מה טובו אהליך ולהכי דקדוק דגבי זן וחן נקט אותך לפי שהן בגופו ועצמותו של אדם וגבי מטיב נקט לך לפי שאין הדירה דבוקה בו ובברכת המזון יסדו נמי כי הוא זן היינו אכילה ומפרנס היינו לבישה שנקרא פרנסה ומטיב לכל נגד הדירה כדפירש' נגד עסק הלימוד שהוא ע"י הנשמה אמר ונותן לך ירושה וקושר לך כתר לעה"ב רמז הוא למה שאמרו בפרקין עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אהבי יש להנחיל ל' ירושה הוא ונקט ל' ירושה פי' שהעה"ב ירושה הוא לנו מאבותינו דומיא דא"י דכתיב גביה ונתתי אותה לכם מורשה ואחז"ל בבבא בתרא ירושה היא לנו מאבותינו דא"י דעה"ב דמיון הוא לא"י דהאי עלמא זה לעומת זה נינהו ולפי שגם התורה ירושה היא לנו כמ"ש מורשה קהלת יעקב לכך זוכה על ידיה לירושת עה"ב ירושה תחת ירושה. ומה שלא דרשו נמי כף פשוטה נראה לפרש בהקדמה זו ידוע כי שני הכפי"ן רומזין לשני ידיו ב' כפיו של הקב"ה והה"ד נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים רמז הוא לפני ידיו ית'. ורבינו בנימן ז"ל ביוצר שלפני שבועות מפרש האותיות דאלף בית וקאמר כף כפיו אל יספוק בשעת אום מאמות שנוחלה ג' מאות וי' עולמות ותענוג זיו שדי ולויתן ובהמות ולהכי א' כפופה וא' פשוטה כף ימין רחמים פשוטה היא לקבל שבים כף שמאל דין כפופה היא שאינה רוצה לקבל הרשעים לולי יד ימינו יתברך ומה שהכפיפה עומדת בא"ב לצד ימין והפשוטה לצד שמאל לפי שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד משל לאדם העומד כנגד חבירו אז ימינו מול שמאל חבירו כך הוא ית'. ונראה דלהכי כף כפופה בראש התיבה פשוטה בסיף דלעולם מדת הדין היא תחילה וקודמת למדת רחמים כדאיתא בפ"ק דעובדי כוכבים שבכל יום יושב הקב"ה על כסא דין תחילה וכשרואה שהעולם מתחייב בדין עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים וכן הוא

עושה בר"ה ובי"כ כמו שיסד הפייט ואמרו חז"ל בראשית ברא אלהים שבתחילה עלה במחשבה לברא את העולם בדין ראה שאין העולם מתקיים בדין ושיתף מדת הרחמים לדין והקדימו שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ונראה דהה"ד אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפיך מדת הדין נקרא קדם לפי שהוא ית' מקדימו בכל יום למדת הרחמים וכן עשה בשעת בריאת העולם כדפי' אחור היינו מדת הרחמים שהוא מאוחר למדת הדין ככל יום וקאמר אדם הראשון שהוא ית' יצרו בשתי המדות באחור ובקדם ברחמים ובדין ולא דיו ששתפן ובראו בשתיהן אלא אפי' הקדים רחמים לדין ולהכי כתיב אחור ברישא דהיינו רחמים והדר קדם דהיינו דין ומפרש הכתוב טעמא דמלתא דאחור וקדם ואמר ותשת עלי כפכה דאיתא במדרש שהכל נברא במאמר זולת האדם שנעשה בידים כמטבע שנעשה ע"י חותם שנאמר תתהפך כחומר חותם שידיו ית' נעשו לו כמין דפוס וחותם וזהו שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו ופירשו בדפוס העשוי לו והיינו בידיו ית' שהיו כמו חותם ודפוס וכיון דשני ידיו הן דין ורחמים והיו כמין חותם לכך נתהפך הדבר להיות אחור תחילה ובתר הכי קדם כדרך כל חותם כשחותמין בו אז האותיות הנחקקין עליו מתהפכין כך נתהפכו המדות להיות רחמים תחילה ואח"כ דין. ושמא מהאי טעמא כף כפופה דהיינו שמא לקודמת בא"ב לכף פשוטה דהיינו ימין אע"ג דימין של רמז הוא שהוא ית' סדרן כך כשברא את האדם כדי שיתהפכו כדמות חותם להיות אחור וקדם דהיינו רחמים תחילה והדר דין כדפי' וכיון שהכ"ף רמז לכף ידו ית' היינו מה שפירשו הכ"ף דאלף בית לכתרי הצדיקים דקאמר וקושר לך כתר לעה"ב לפי שהכתר שאין לצדיק קרן הוד הוא ואור בהיר שעל ידו משיג ידיעתו ית' כמ"ש הרמב"ם ז"ל על מה שאמרו צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן וקרני ההוד נעשו ע"י כפיו ית' שמו דלהכי אדם הראשון אשון שהיה יציר כפיו ית' שנאמר ותשת עלי כפכה היה מאיר מסוף העולם ועד סופו דאפי' תפוח עקביו היו דומין לגלגל חמה ומשה רבינו נמי נטל קרני הוד מכפו ית' כדאיתא במדרש רבה פרשת תשא מהיכן נטל משה קרני הוד רבנן אמרי מן המערה שנאמר והיה בעבור כבודי וגו' ושכותי כפי עליך שע"י שהוא ית' שם כפו עליו נכתר בקרני הוד וכתיב נמי וקרנים מידו לו. ונראה דהיינו דאיתא במדרש רבה שם הראני נא את כבודך נתאוה לעמוד על מתן שכרן של צדיקים והשיב לו הקב"ה הנה מקום וגו' ושכותי כפי עליך וראית את אחורי א"ל אני מראה לך מתן שכרן של צדיקים מה שאני עתיד ליתן להם באחרית הימים כלומר אמר והראה לו כאשר עשיתי לך עתה בכפי שזכית לקרני הוד על ידו ככה אעשה להם לצדיקים לעוה"ב אקשר להם כתר קרן הוד בכפי. ואיפא תו התם וחנותי אשר אחין באותה שעה

הראה לו כל האוצרות של מתן שכר א"ל זה של מצוה זו וזה של מצוה זו ואח"כ ראה אוצר גדול א"ל האוצר הזה של מי הוא א"ל מי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לי מזה שנאמר וחנותי את אשר אחון למי שאני מבקש לחון וכו' ונראה דחנם לאו דוקה נקט דלאו בחנם גמור קאמר דמי שלא טרח בערב שבת היאך יאכל בשבת כדאמרי' בפ"ק דעובדי כוכבים אלא לפי ששכר העה"ב גדול הוא מאוד אין לו ערך וכמ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראך וגו וכתיב עין לא ראתה אלהים זולתך וגו' וצדיקים גמורים בני עלייה שראויין לקבל הטובה הגדולה ההיא לפי מעשיהן אשר עשו מועטין הן כרבי עקיבא וחבריו וכיוצא בהן אבל שאר כל צדיקי עולם שהן רוב ישראל לפי מעשיהן אינו ראויין לגמול הטוב הגדול ההוא אלא שהוא יתברך ברחמיו נותן להם מאוצר הגדול אף על גב שאינן ראויין לכך וכיון שאינן ראויין לכך לפי מעשיהן הוה ליה מתן שכרו לגבייהו כמתנת חנם ומהאי טעמא נראה הא דלא אשכח אליהו בשוקא דבי לפט מי שהוא בן עולם הבא כי אם חדא או תרתי מנייהו ולכאורה הדבר תמוה אלא שלפי מעשיהן לא מצא מי שראוי לגמול הטוב ההוא ומ"מ הוא יתברך ברחמיו נותן להם מתנת חנם מאוצר הגדול מי שראוי לכך ולכך יסדו בתפלות לומר חנם חננו מאוצר המנוצר שאין לך אדם שיכול לתלות בקשתו ושכרו במעשיו וכ"ש שכר העה"ב שאין לו ערך וכיון דרובא דעלמא אינן ראויים לשכר העולם הבא לפי מעשיהן נמצא דנפישי טפי נינהו אותן שמקבלין שכרן במתנת חנם לכך האוצר ההות גדול הרבה לפי ערך רוב ישראל שנוטלין משם. ונראה כי זה סוד כף כפופה וכף פשוטה כף כפופה דהיינו יד שמאל שהוא דין רמז לאותן כתרי הוד שזוכין לה בני עלייה צדיקים גמורים לפי מעשיהן ולפי שהן מועטין לכך ביד שמאל שהיא קטנה מן הימין סגי להו ועוד כיון דצדיקים גמורים נידונין ע"פ שורת הדין לחוד דלהכי הוא יתברך יושב תחילה בכל יום על כסא דין ומדקדק עמהם כחוט השערה כדפי' בפ"ק דעובדי כוכבים לכך מקבלין נמי כתרי הוד מצד הדין דהיינו מכף כפופה מדה במדה ולכך כתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראך נקט לשון צפנת רמז לכף שמאל שהיא בצד צפון וכף פשוטה דהיינו יד ימין שהיא רחמים רמז לאותן כתרי הוד שהוא ית' נותן מתנת חנם מאוצר המנוצר וכיון דמרובין הן אותן שצריכין לקבל מתנת חנם כדפי' לכך הוא נותן להן ביד ימינו שהיא גדולה כמ"ש וירא ישראל את היד הגדולה. והיינו מה שהזכיר משה רבינו בתפלתו ואמר אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה ואיתא במדרש וכן פירש"י ואת ידך זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם לפי שגם הוא בקש מתנת חנם כמו שהזכיר ברישא דקרא ואתחנן ואין חנן אלא מתנת חנם כדפירש"י שם

ולכך הוצרך להזכיר את ימינו יתברך שהיא פשוטה לכל באי עולם כלומר אפילו לאותן שאינן ראויין מצד מעשיהן אתה חונן אותם מתנת חנם בימינך לכך ביקש שיתן לו גם כן מתנת חנם ונקט אתה החלות להראות וגו' רמז הוא להא דאיתא במדרש שהראה לו הקב"ה מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא כשאמר לו הראני נא את כבודך ואז הראה לו האוצר הגדול ההוא שהוא יתברך נותן ממנו מתנת חנם בימינו ואין להקשות אם כן מאי רבותייהו דצדיקים גמורים כיון דצדיקים שאינם גמורים נמי זוכים לכתרי הוד במתנת חנם הא ודאי לאו קושיא היא שאין ענין שכר זה לזה משל למלך ב"ו ששלח עבדיו למלחמה וקמו קצתם ומסרו נפשם וכבשו את המדינה כשחוזרין לקבל פרס מאת המלך בלי ספק המלך מכבד ונותן פרס לאותן שכבשו במדינה על חד אלף פעמים ואינו דומה מי שנהנה ואוכל מיגיע כפו למי שנהנה ואוכל במתנת חנם וזהו שנאמר אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך כפיך דייקא רמז לכף שלו שנותנין לו לפי מעשיו וכיון דשני כפין דא"ב תרוייהו חד ענינא נינהו רומזים לאותן כתרי הוד שמקבלים צדיקים גמורים ושאינן גמורים לכך נקט סתמא וקושר לך כתר לעה"ב פי' כל חד לפי מעשיו צדיקים גמורים בכף כפופה ושאינם גמורים בכף פשוטה ולהכי לא איצטריכו להזכיר כף פשוטה באפה נפשי ששניהם בכלל כתר נינהו ואמר לעה"ב לכאורה נראה דדרשא דחוקה היא כיון דהלמ"ד אינה אלא שמוש לתיבה לכך נראה דהלמ"ד גופא צורתה רמז לעה"ב כי הלמ"ד כותבין כו' כמ"ש בקונטרס שהביא ן בב"י בהלכות תפילין והסופרים טועין כי צריך דלמשוך רגל הלמ"ד כזה ב והוא רמז לשמו הגדול ית' שם בן ארבע שעולה בגימטריא כ"ו ובפירקין איתא כי הלמ"ד היינו מגדל הפורח באויר דהוה קמיבעיא להו לדואג ואחיתופל פ' בעיי במגדל הפורח באויר ונראה דהיינו הא דכתיב מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב רמז כי הלמ"ד שהוא מגדל עוז שם ה' הוא כדפיר' כי ממנו נעשה מגדל זה בו ירוץ צדיק ונשגב פירוש ונתגדל ולפי שצורת הלמ"ד למטה כדמות כף רמז הוא לכתרו של צדיק והוי"ו שלמעלה יש בראשה צורת יו"ד רמז לשמו ית' עשר ספירות או לי' שבשם הגדול ולהכי נקרא מגדל הפורח באויר כמ"ש ורוח אלהים מרחפת וגו' ופירש"י ז"ל כסא הכבוד עומד באויר השמים ורגל הוי"ו בדמות חוט הוא עולה מן הכף ליו"ד והוא רמז שעל ידי הכתר שמכתירין לצדיק בעה"ב שהוא אור בהיר זוכה לידיעה יתירה להתבונן מה כביכול במהותו ית' היושב ברומו של עולם. והיינו חוט של חסד שאמרו חז"ל בפ"ק דעובדי כוכבים שכל העוסק בתורה בלילה בעה"ז הדומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום לעה"ב שנא' יומם יצוה ה' חסדו וגו' וה"נ קאמר שבשביל שעסק בתורה זוכה לכך דארישא קאי

דקאמר א"ב אלף בינה. ושמ' להכי קרינן ליה למ"ד דזהו דוקא ללומדי תורה. והיינו דאמר קרא בו ירוץ צדיק ונשגב שע"י מגדל זה זוכה לגדולה ומעלה יתירה. והיינו מה שאמרו ראיתי בני עלייה והנה המה מועטין בני עלייה היינו אותן שעולין במגדל זה כדפי' ועו"נ לפ' דונתן לך ירושה דקאמר היינו שירש גם חלק חבירו בג"ע וכמו שאמרו חז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע ושמא להכי כתיב להנחיל אהבי יש פירוש ש"י עלמות יטלו בירושה מחבריהן וגם אוצרותיהן דהיינו ש"י עולמות שלהן אמלא נמצא שיהיה לו לצדיק תר"ך עולמות וזה רמז כמ"ש וקושר לך כת"ר לעה"ב. מס עם מאמר פתוח ומאמר סתום לפי שאמר ברישא אלף בינה בא לפרש עתה כיצד יהיה סדר הלמוד ואמר כי יש מאמר פתוח בתורה יכול האדם בו דהיינו להתבונן ולדקדק בו ויש מאמר סתום שאין לו רשות להתבונן במעשה מרכבה שאין הרשות נתנוה לכל אדם להתבונן במעשה מרכבה וללמוד קבלה אע"ג שמכין מדעתו אא"כ הוא חסיד גדול וזקן כר"ע שנכנס בשלום ויצא בשלום כדאיתא בפרק אין דורשין מעשה בתינוק אחד שהיה מבין בחשמל ויצתה אש מחשמל ושרפתו ואפי' בן זומא הציץ ונפגע ובן עזאי מת כדאיתא התם ולא כמו שעושין בדור הזה שאפילו תלמידים קטנים שעדיין לא מלאו כריסם לא בש"ם ולא בפוסקים קופצים ללמוד מעשה מרכבה ודברי קבלה כדי להתגאות לפני ההמון. ויש דברים סתומים לגמרי ואסור לשום אדם בעולם להתבונן בהם כגון מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור כדאי' בפ' אין דורשין. וסמיך ליה נו"ן נו"ן נאמן כפוף נאמן פשוט לומר שכל הרוצ' ללמוד וכ"ש סתרי תורה בדבר שיש לו רשות להתבונן צריך להיות בו שתי מדות הללו שיהא נאמן רוח מכסה דבר ויהיה כפוף ועניו גדול שאין התורה מתקיימת אלא במי שמשפיל עצמו עליה לכך נמשלה למים שמניחין מקום גבוה וכו' ולא נתנה תורה ע"י משה רבינו אלא מפני שהיו בו שתי מדות יותר מכל אדם נאמן כמי שנאמר לא כן עבדי מ:ה בכל ביתי נאמן הוא שאפי' לאהרן ומרים לא גילה גודל השגת נבואתו שהיתה באספקלריא המאירה מדקאמרה לו הלא גם בנו דבר ה' שכל כך היה נאמן רוח מכסה דבר וחס על כבודו ית' עניו מכל כמ"ש והאיש משה עניו מאוד מכל האדם. ולכ"ק נון נו"ן נאמן כפוף שכל העוסק בתורה ובנסתרות צריך להיות בו שתי מדות הללו ואז יזכה לעה"ב להיות נאמן פשוט בקומה זקופה כי בעה"ב מגלין להן לצדיקים רזי התורה וסתרי המרכבה. ס"ע סמוך עניים אריש קאי דקאמר ג' ד' גמול דלים בא לפרש השתא דהיינו שצריך לסומכם טרם יתמוטטו כמו שנאמר ומטה ידו והחזקת בו כדי שלא יפול שאחר שכבר נפל קשה להקימו ואין צדקה מועטת מהניא ליה אז לעני כלום ומשום דעד השתא נחית לפרושי אלף בית שהזכיר ברישא

דהיינו סדר הלימוד לכ"ק ד"א סימנין עשה לתורה וקנה אותה שלא ישכח דבר ממשנתו שכל השוכח דבר ממשנתו מתחייב בנפשו ואין תועלת בלמודו וסימנין דנקט היינו כגון ט"ו נשים פוטרות ד' אבות נזיקין ל"ט אבות מלאכות י"ח טרפות וכיוצא בהן שע"י כן יזכור ולא ישכח. מיהו סמוך עניים טפי במשמע דסמך עין הן אותיות סמוך עני לכך דריש ליה מעיקרא לפרושי ג"ד שהזכיר ברישא. פ' ף' פה פתוח פה סתום פירש"י ז"ל בשעה דמכנסין פזר בשעה דמפזרין כנס אם יש גדול ממך. וקצת קשה דאמאי נקט פה סתום והאי לאו סתימה היא ונהי שאינה פתוחה הרבה מ"מ שתומה לא הוי לכ"ע שהוא נמי רמז למעשה מרכבה ולמעשה בראשית דאיירי ביה לעיל אלא דמעיקרא קאמר שיש מאמר פתוח ומאמר סתום דהיינו מעשה מרכבה שהמאמר עצמו סתום הוא ואין רשות לכל אדם להתבונן בו אפי' אם הוא מבין מדעתו אא"כ הוא חסיד גדול ולבו דואג בקרבו וזקן והשתא קאמר שאפי' יש בו כל המדות הללו ומותר לו להתבונן בו מלבו צריך להיות לו פה סתום שלא ידרוש בו ולא יגלה בפיו סתרי תורה ומעשה מרכבה לאחרים דאפי' ליחיד אסור לגלות כדאיתא בפ' אין דורשין ולא במרכבה ביחיד ומפ' גמ' דליחיד קאמר ואפי' שמותיו של הקב"ה וצירופיהן אסור לדרוש ברבי' דהיינו מעשה בראשי' דקתני בר"פ אין דורשין כמ"ש התוס' שם. לא כמו שעושין בדור הזה דורשין ברבים שמות וקבלה אע"ג דלא ידעי מאי קאמרי ואין חסין על כבודו ית'. ומשום דקאמר התם תני ר' חייא אבל מוסרין לו ראשי פרקים ואח"כ יבין מדעתו לכך פה סתומה לאו סתומה היא לגמרי אלא פתוחה קצת רמז שהרשות נתונה ליפתח פיו קצת דהיינו לגלות לו רק ראשי פרקים א"נ לכך היא פתוחה קצת רמז הוא שבזמן שאדם שואל דבר במרכבה לא יפתח פיו הרבה אלא ישיב לו בלחישה ולא ירחיב פיו משום כבודו ית' כדאית' התם מהיכן נברא האור אמר לו מאור לבושו של הקב"ה א"ל בלחישה א"ל קרא כתיב וכו'. והיינו דתנן בספר יצירה עשר ספירות בלי מה בלום לבך מלהרהר בלום פיך מלדבר נגד מאמר סתום דהיינו מעשה מרכבה למי שאינו ראוי ומה למעלה ומה למטה וכו' אמר בלום לבך מלהרהר שאסור להרהר ולהתבונן בהן ונגד פה סתום שלא יגלה סתרי תורה ודברי קבלה לאחרים אפילו במקום שרשאי להתבונן אמר בלום פיך מלדבר שאסור להוציאן מפיו לדבר בם לאחרים ומהאי טעמא נענש רבי חנניא בן תרדיון על שגילה ודרש שמותיו יח' ברבים כדאיתא בפ"ק דעובד כוכבים. והיינו דסמיך ליה נמי צ' ץ' צדיק כפוף צדיק פשוט לומר לד שכל הרוצה ללמוד תורה וכ"ש מעשה מרכבה צריך להיות בו שתי מדות הללו צדיק וכפוף דהיינו עניו שלא נתנה תורה על ידי משה אלא מפני שהיה בו מדות הללו יותר מכל ישראל צדיק שנאמר ויתא ראשי עם צדקות ה'

עשה וקאי על משה וכן איתא במדרש רבה פ' בראשית שהיה ראש לצדיקי עמו ולהכי היה נקרא שת ל' יסוד כמו השתות יהרסון לפי שהיה צדיק יסוד עולם. כפוף דכתיב ואיש משה עניו מאוד מכל האדם כדפי' לעיל גבי נאמן כפוף ואז יהיה צדיק פשוט לעה"ב ישב שם בקומה זקופה ויתגלו לו שם רזי המרכבה ולהכי פריך היינו נאמן כפוף נאמן פשוט דצדיק ונאמן כי חדא נינהו והא בהא תליא שנאמר וצדיק באמונתו יחיה וכתיב והאמין בה' ויחשביה לו צדקה פירוש לאברהם אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא הוסיף לך כפופה מלמד שהתורה נתנה במנוד ראש לכאורה קשה מאי ענין נתינת התורה להכי כיון דלא איירי בה ולפי דרכי ניחא דאתי לאשמעינן הכתוב דלהכי נתנה התורה ע"י משה לפי שהיה כפוף ועניו מאוד מאוד וזה שאמר הוסיף לך כפופה על כפופה וכו' נרא' דלהכי אות הצדיק כדמות נו"ן היא כמ"ש בקונטרוס שהביא ב"י אלא שהנו"ן דצדיק כפופה טפי מנו"ן כפופה קמייתא וגם יש עליה יו"ד מאחוריה רמז הוא שהבא ללמוד צריך להיות כפוף מאוד כפופה יתירה שלא נתנה תורה ע"י משה אלא לפי שהיה מנוד ראש פירוש כפוף הרבה מכל אדם ולכך כפלו חכמים דבריהם ואמרו מאוד מאוד הוי שפל רוח וכו' ואז יזכה שתשרה עליו שכינה וזה רמז היו"ד שמאחוריה כי היו"ד רמז לי' ספירות וליו"ד שבשם בן ד' ולכך כתיב אשכון ואת דכא ושפל רוח נקם תרתי לשפלות דכא ושפל רוח שאין השכינה שורה אא"כ הוא שפל רוח וכפוף מאוד מאוד כדמות הנו"ן דצדיק אבל אות נו"ן כפופה קמייתא כיון שאינה כפופה כ"כ לכך ליכא יו"ד מאחוריה על גבה דלא שריא אכתי עליה שכינתא ונראה דהיינו מה שאמרו חז"ל שההולך בקומה זקופה כאלו דוחק רגלי השכינה משום דלא שריא אלא את דכא ושפל רוח היינו על אדם כפוף הרבה כדמות נו"ן דצדיק וזה רמז אות יו"ד המחוברת על גבה כדפירש' וכיון דרגל היו"ד מחוברת על גבה נמצא כשזוקף עצמו ללכת בקומה זקופה כביכול הוי כאלו דוחק רגלי השכינה השרויה על גבו. זכר לדבר שלכך נתנוהו תורה ע"י משה לפי שהיה נאמן כפוף וצדיק כפוף שהרי נאמן צדיק בגימטריא מש"ה ולכך נקט שלא נתנה תורה כו' רמז למשה שקבל את התורה וכתיב והאיש משה ענו מאוד מכל האדם בגימטריא צ' האדם בגימטריא נ' דהיינו צדיק נאמן רמז שהיה משה ענו וכפוף מכל צדיק ונאמן אשר על פני האדמה וא"ת כיון דמ"ם מ"ם נו"ן נו"ן ופ"ף צ"ץ שייכים להדדי כדפירש' א"כ אמאי הפסיק ביניהן בסמך עין י"ל דכמה סודות ורמזים יש בסדרן של אותיות דמסכת נדרים פריך ש"ס שמואל נ' ס' ע' נונא סמא דעינא הרי שרמז לן בזה הסדר רפואות הגוף. ובפרק אלו מציאות אמרו איזהו תלמיד חכם דמהדרינן ליה אבידה בטביעת עין כל שאינו משנה בדבורו וכתבתי שם כי יש ראיה

לדין זה מסדרן של אותיות סמך עין פה צדיק זה אחר זה לומר שיש לסמוך על טביעת עין במי שיש לו פה צדיק שאינו משנה בדבורו. נו"ן צדי"ק במלואן בגימטריא ש"י רמז כי צדיק באמונתו זוכה לש"י עולמות כמ"ש עתיד להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות והיינו ע"י הענו' כמ"ש וענוים ירשו ארץ ארץ העליונה. קוף קדוש ריש רשע. שין שקר תי"ו אמת לכאורה תימה דמה ענין זה אל זה גם אין להן ענין לדרשא קמייתא. ונרא' לפ' לפי שהוא ית' קודם שברא העולם ברא תחילה אותיות התורה דהיינו האלף בית כידוע ובהן ובשבילן ברא את העולם וכיון דמריש הא"ב עד כאן ורין האותיות על שהוא ית' חפץ לזכות את בריותיו שיעסקו בתורה ובג"ח ויתן להם שכר טוב בעה"ז ובעה"ב משמע לכאורה שעל דרך זה היתה הבריאה בהכרח ואנחנו רואים בעינינו שאין הדבר כן שהרי רוב העולם הולכין בשרירות לבם אחרי ההבל והתוהו לכ"ק קוף קדוש ריש רשע פירוש אל יעלה על דעתך שברא העולם באותיות הללו להיות כן דוקא בהכרח שלא הכריח הוא ית' את ברואיו כלל והרשות נתונה לכל אדם לעשות טוב או רע כדאי' בפ"ק דבתרא שהוא ית' ברא צדיקים וברא רשעים ברא העה"ז וברא העה"ב אלא קוף קדוש פי' אתי לאשמעי' שכל המקיים פי' האותיות דא"ב ג"ד וכו' כמות שהן סדורין עד כאן דהיינו שכל עסקיו בתורה ובגמילות חסדים ופורש עצמו משיבושי העה"ז קדוש יאמרו לו לשון קדושה בכ"מ היינו פרישה כמו קדושים תהיו הוו פרושין מן העריות הרי את מקודשת לי פי' מופרשת מכל אדם ומיוחדת לי וזה טעם ק' ק' ק' ה' צבאות כי הוא ית' מופרש ונעלם מכל ג' עולמות עליון ותחתון ותיכון. ולפי שהוא ית' נמי ברא עולמו כדי ליתן תורה לישראל ולעשות עמהם חסד בעה"ז ובעה"ב כמ"ש עולם חסד יבנה לכך ההולך בדרכיו ומקיים כוונת האותיות דא"ב ג"ד שעוסק בתורה וג"ח הרי הוא קדוש כמוהו יתברך כביכול ונעשה לו מרכבה וכמ"ש והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' מה הוא קדוש אף אתה וכו' ולכך מתדבק בו לבסוף שנאמר חמים תהיה עם ה' אלהיך. ריש רשע פי' וכל הרוצה ללכת בשרירות לבו אחר תאות העה"ז ואינו מקיים כוונת האותיות דא"ב ג"ד וכו' הרשות בידו ואין מוחה בו והרי הוא רשע ומתדבק בסטרא דסמאל הרשע שהוא השטן הוא היצה"ר שנקרא רשע כמ"ש צופה רשע לצדיק ודרשו חז"ל על היצה"ר. מ"ט מהדר אפיה דקוף מריש אמר הקדוש ב"ה אין אני יכול להסתכל בפני רשע לפי שכשהוא יתברך מסתכל בפניו מתמלא חמה וכעס כמ"ש וירא ד' וינאץ וגו' ופירש"י ז"ל לישנא מעליא נקט שאחוריו של ריש לגבי קוף שאין הקדוש ברוך הוא רוצה להסתכל בפני רשע משמע דאחוריו מסתכל וטעמא נראה משום דדוקא על פניו שריא רוח מסאבא ע"י שרטוטי העונות הנרשמין על פניו על כן אינו רוצה להסתכל

בפניו דוקא וזה טעם מה שאמרו אסור להסתכל בפני רשע כי גורם לעצמו מדת השכחה ע"י רוח הטומאה שהוא מושך ממנו אבל המסתכל בת"ח וצדיק כיון שמעשיו הטובים חקוקין על פניו כמ"ש הזוהר בפרשת ואתה תחזה לכך המסתכל בו זוכר נשכחות טוב לו כי מושך ממנו עליו רוח קדושה וכמ"ש גבי דוד המלך שכל המסתכל בו היה זוכר נשכחות מדכתיב וטוב ראי. ועוד דרשעים אפילו בחייהן קרוין מתים והמסתכל בפני מת קשה לשכחה משום רוח מסאבא שעליו אבל דוד המלך חי הוא וכמ"ש דוד מלך ישראל חי וקים לכך ראיית פניו טוב היה לזכרון וכדי שלא יאמר הרשע בלבו אבדה תקותו ואין לו תקנה עוד לכך קאמר ומאי טעמא מהדרא תניה דקוף לגבי ריש אמר הקב"ה אם חוזר בו אני קושר לו כתר כמותי לישנא דכמותי קשה ולא שייך למימר הכי אולי רמז הוא שלא יחשוב הרשע שגם אם יעשה תשובה לית ליה תקנה גמורה ויהיה כפוף ושפול בעה"ב מפני עונותיו הראשונים ויתבייש שם לפני הצדיקים לכך קאמר כמותי רמז לכתר עליון למעט מכל וכמ"ש במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד. וטפי נראה לפי שאמר קוף קדוש ריש רשע. וכיון שהוא יתברך קדוש בכל מיני קדושות ונעלם ומופרש מכל שלשה העולמות לכך מלאכי השרת מכתירין אותו בשלש קדושות כתר בכל יום ואומרים קדוש קדוש ק' דענין קדושה היינו פרישה והוא ית' נותן מהן שתים בראש בניו כדאית' ריש קדושי' רבה והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' משל לבני מדינה שעשו שלשה כתרים למלך וכו' כך בכל יום העליונים מכתירין אותו ג' עטרות וכו' וטעם שני כתרים שהוא ית' נותן להם לישראל נראה לפי שישראל מצווין להיות מופרשין ומובדלין בעה"ז שתי פרישות כחו שנאמר קדושים תהיו ופירש"י ז"ל מן העריות ומן העבירות והרמב"ן ז"ל פי' מן המותרות ימעט במשגל ויקדש עצמו מן היין וכיוצא בהן ונראה שהתורה בא להזהיר בקדושים תהיו על שניהן דתרוייהו בכלל קדשה נינהו שהפורש עצמו מדברים האסורים ומיותרות ההיתר קדוש יאמר לו שהמלאכים מכתירין אותו יתברך בג' כתרים נגד ג' פרישות נראה דהנזיר כיון שמפריש עצמו מן היין המותר לו לכך כתיב לגביה לאביו ולאמו לא יטמא כי נזר אלהיו על ראשו כל ימי נזרו קדוש הוא לה' לכאורה קשה היאך יתכן לומר שיש לו על ראשו נזרו ית' אלא לפי שהמלאכים מחמת קדושתו ופרישתו יתברך מכתירין איתו בג' כתרים כדפי' לכך גם הנזיר כיון שמפריש עצמו מדבר המותר לו הוא יתברך חוזר ומכתירו מאותן הכתרים שהמלאכים מכתירין אותו מחמת פרישתו נמצא כי נזר אלהיו על ראשו הוא והיינו דמסיים הכתוב כל ימי נזרו קדוש הוא לה' פירוש כיון דגם הנזיר קדוש הוא ופרוש לכן ראוי להשתמש בכתרו ית' ושמא היינו דנקט קרא נזר אלהיו ולא

נזר אלהים לפי שהוא ית' מיחד שמו עליו והיינו דקאמר מ"ט מהדרא תגיה דקוף לגבי ריש אמר הקב"ה אם חוזר בו אני קושר לו כתר כמותי דכיון שהקוף רמז לקדושתו ית' וע"י קדושתו נותנין לו המלאכים כתר בראשו לכך יש תג על הקוף לצד הריש לומר לו שאם יחזור בו ויהיה פרוש מן העבירות ויעשה תשובה ותענית ויפרוש עצמו אפי' מן המותר לו אז יקשור לו כתר כמותו כי מאותן הכתרים שמכתירין אותו המלאכים מחמת פרישתו יכתירנו שכן דרכו ית' ליתי שתים מהן בראש בניו כשמפרישין עצמן ולכך נקט כמותו כמו שהוא מוכתר מחמת פרישתו ומכתריו יכתירנו ומ"ש כרעיה דקוף תלויה דאי הדר ביה ליעול וליזול בהך מסייע ליה לר"ל וכו' דאמר הבא לטהר מסייעין אותו כו' וכה"ג איתא במנחות דלהכי נברא העה"ז בה"א וכו' וענין הסיוע דהנך פיתחי נראה לפי שאמרו חז"ל במס' יומא היכי דמי בעל תשוב' כגון שבא דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושניה ופירש הימנה מ וי ר' יהודה ובאותו מקום ובאותה אשה ובאותו פרק משמע דבכה"ג הוי חשובה גמורה לפי שחוזר ונכנס באותו פתח שינא ממנו דהיינו באותו מקום ובאותה אשה שנכשל בה כבר דאז יצרו מתגבר עליו והוא חוזר וכובש יצרו ואשמעי' הכא שהוא ית' מסייע ליה לבעל תשובה ופתח לו פיתחא אחריתי ליכנס בה אפילו שלא במקום שיצא ממנו לאשמעי' שכל החוזר בו ועושה תשובה אע"ג דלא הוי באותו מקום ובאותה אשה מקבלין אותו. שין שקר תי"ו אמת פי' ע"י אות השין נגמר תיבת שקר דלא משכחת לה מריש הא"ב עד השין אותיות שקר נמצא דהשין גומר מלת שקר וכן תיו אמת דלא משכחת לה אותיות אמת עד שבא אות תיו וגומרו והיינו דאיתא בב"ר ויסגור בשר תחתנה מתחילת הספר עד כאן לא כתיב סמ"ך דכיון שנבראת חוה נברא שטן עמה דאות סמ"ך לחוד רמז לשטן דלא משכחת לה אותיות שטן בא"ב עד שבא אות סמך וגומרו והענין קאי לעיל דקאמר קוף קדוש ריש רשע דהיינו שהרשות נתונה לכל להיות קדוש או רשע א"כ שמא יעלה על לב אדם לקנא בעושי עולה שהולכין ומצליחין בהאי עלמא וכמו שכתוב מדוע דרך רשעים צלחה ויאמר בלבו מה לי לצרה זאת להמית עצמי על דברי תורה כך נותן להן לישראל שתי כתרים נגד שני פרישות שהן מפרישין עצמן כשם, ומע"ט מוטב ללכת בדרך רשעים ומצליח גם אני לכ"ק שין שקר תיו אמת פירוש הקב"ה ברא שתי עולמות העה"ז והעה"ב העה"ז נקרא עולם שקר והעה"ב עולם של אמת כדאי' בויקרא רבה פכ"ו כשהעלה שאול את שמואל וא"ל ויתנה לרעך לדוד א"ל ולית הלין מלייה קדמייתא דהוית אמרת לי כד הוית גבי ונתנה לרעך הטוב ממך א"ל כד הוינא גבך הוינא בעולם דשקר והוית שמיע מיני מילין שקרין דהוינא דחיל מינך וכדון אנא בעולם דקושטא ולית את שמיע מיני אלא קושטא וכו'. ונראה

דהה"ד על מה שוא בראת בני אדם דכל טובות שיש לו לאדם בעה"ז שוא ושקט נינהו דהיום בכאן ומחר בקבר אבל טובות העולם הבא אמת הן שאין להן קץ ותכלית וקאמר הקב"ה לצדיק אל תקנא ברשע כי טוב לו בעה"ז כי כחציר מהרה יבלה דעה"ז עולם שקר הוא דלא קאי אבל העה"ב עולם של אמת הוא קאי לעולמי עד ואין לו הפסק והיינו דקאמר ומ"ט שקרא אחדא כרעא קרי ואמת מלבן לבוני שקרא לא קאי קושטא קאי. ונראה דלהכי נקט לישנא דמלבן לבוני כמ"ש בפרק המוציא יין לבנים לבני בנים כך האמת דהיינו שכר רוחני קאי לבני בנים עד סוף כל הדורות כמ"ש נוצר חסד לאלפים וזכות אבות עדיין קיימה וזהו שנאמר ורב חסד ואמת וסמיך ליה נוצר חסד לאלפי'. וכיון דאותיות שקר רמז לעה"ז ואמת לעה"ב לכך אותיות שקר קודמין לאותיות אמת בא"ב כמו שעה"ז קודם לעה"ב. ונראה דלהכי אותיות שקר אין עומדין כסדרן בא"ב שין באחרונה כי בזה העולם אין סדר דעליונים למטה ותחתונים למעלה כההיא דבריה דריב"ל שראה עולם הפוך אבל אותיות אמה עומדין על הסדר כי בעה"ב הכל יושבין על הסדר קטן וגדול שם הוא קושטא קאי שיקרא לא קאי נראה דהיינו הא דאיתא בפירקין א"ר טבות זימנא חדא איקלע לאתרא דשמה קושטא ולא הוי משני בדבורייהו ולא הוה מיית אינש מהת' בלא זימני' כו' טעם הענין נראה לפי שהאמת יש לו קיום ולכך הוא מקור חיים כמ"ש ירמיה וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ובברכת התורה יסדו אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע וכו' חזקיה בחליו כשהתפלל על חייו התחיל ואמר זכור אשר התהלכתי לפניך באמת כי ממנו תוצאות חיים ולכך דבר שאינו מתקיים קרוי שוא ושקר כמ"ש על מה שוא בראת בני אדם סיפא דקרא מי גבר יחיה ולא יראה מות. וזהו שנאמר וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו הוא מעין המתקיים ומוציא מים בלי הפסק אבל מעין הפוסק מיקרי מים כזבים כיון שאין לו קיום ומהאי טעמא נמי מיקרי האי עלמא עלמא דשקרא לפי שלעתיד יתבטל. ומ"ט שקר מרחקא מיליה אמת מקרבא מיליה שקרא שכיח קושטא לא שכיח לפי דרכינו נראה לפי ששכיח הוא ללכת אחר תאות העה"ז דהיינו שקרא כי זה כמעט רוב כל האדם אבל ההולכין לקנות האמת דהיינו העה"ב לא שכיחי כי אם יחידי הסגולה כידוע ועוד נראה שקרא שכיח שבקל יכול אדם לקנו' תאות העה"ז כשרוצ' לרדוף אחר הממון והולך ונושא ונותן תמיד כמו שכתוב ויד חרוצים תעשיר אבל העה"ב קשה לקנותו שאין אדם קונה העה"ב אלא בטורח גדול שאין פעולת האדם ומעשיו חשובין למתן שכר גדולה כזה אלא אם כן ממית עצמו על דברי תורה ומדקדק הרבה במעשיו ועוד שהטרדות שבעולם הזה מונעות את האדם מלקיים המצות וכמ"ש הרמב"ם ז"ל. ולפי שאמרו חז"ל דברי תורה כפטיש יפוצץ ס"ע הן לכ"נ

לפרש טעם אחר דלהכי שיקרא מקרבין מיליה לפי שכל תאות זה העולם קרובים הם וסמוכין זו לזו בבת אחת דהיינו בני חיי ומזוני עושר וכבוד וכל שאר קנינים המדומים כולם בחד זימנא נינהו אבל שכר העה"ב מרחקין מיליה לפי ששכר העה"ב יש בו ג' חלקים רחוקים זו מזו ואינם בזמן אחד כמ"ש בתפלה אין כערכך ה' אלהינו בעה"ז ואין זולתך מלכנו לחיי העה"ב אפס בלתך לימות המשיח ואין דומה לך לתחיית המתים הרי שאין לטובת העולם הזה אלא זמן אחד ולשכר העה"ב שלשה זימניה ימות בן דוד תחיית המתים ועולם הבא וכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ח מהלכות תשובה דעה"ב לאו שאינו מצוי עתה וכו' אלא מצוי הוא שנאמר אשר צפנת ליראיך ולא קראו עה"ב אלא לפי שאותן החיים באין לאדם אחר המיתה וכו' נמצא דרחוקין הן זו מזו אחר מיתה ובן דוד ותחיית המתים לכך אמת שהוא רמז לעה"ב אותיותיו רחוקין זו מזו רמז לדבר זה אמת נוטריקון אחר מיתת משיח תחיית המתים. את בש אותי תיעב וכו' עד קרנוהי לא אגדע עתה בא הוא ית' להוכיח את הרשע הנזכר ההולך בשרירות לבו ואינו עושה לא תורה ולא ג"ח הכתובים ברישא ואדרבא מונע מלעשות לכך קאמר אותי תיעב אתאוה לו על דרך דאיתא במדרש וכן פירש"י ז"ל בפרשת בחקותי ואם לא תשמעו לי ולא תעשו ואם בחקותי תמאסו לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי קא חשיב קרא שבעה עבירות שעושין אחת גוררת חברתה עד כולן ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושין שונא את החכמים מונע את אחרים כופר במצות כופר בעיקר והכא לא קחשיב אלא ארבע מנייהו דהיינו ד' אחרונות אבל שלש ראשונות דהיינו לא למד לא עשה מואס באחרים העושין לא קחשיב משום דבכלל ארבע אחרונות נינהו ועוד דשלש ראשונות אינן חמורים כ"כ אבל ד' אחרונות ראשי העבירו נינהו דאין לך רשע גדול ככופר בעיקר ושונא את החכמים דהוה ליה אפיקורס כדאמרי' בפירקין איזהו אפיקורס וכו' וכופר במצות דהוה ליה כופר לכל התורה ומונע את האחרים כאחז שאחז דלתות בית המדרש ולא קחשיב להו הכא על הסדר דהתם אלא כסדר חומרתן דחמירה טפי חשיב ברישא ולכ"ק א"ת אותי תיעב כו' נגד כופר בעיקר אמר אותי תיעב שכל כך הרבה לפשוע עד שתיעב אותי וכפר בי אתאוה לו בתמיה לפי שנ' את ה' האמרת וה' האמירך ותרגומו חטבת לכו אהבה ותאוה וכמ"ש כמים הפנים לפנים כן לב האדם וכו' דהא בהא תליא וכיון דרשע זה מרוב שנאתו הוא כופר בי א"כ היאך אתאוה לו. ועוד נראה לפי שהוא יתברך מתאוה תמיד להצדיק את הרשע כל שלא הרשיע כל כך מבקש לו זכות ומסייע לשוב וכמ"ש הצופה לרשע וחפץ להצדיקו שנאמר ה' חפץ למען צדקו אבל רשע זה שתיעב אותי עד שכפר בי היאך אתאוה לו להצדיקו והיינו הא דכתיב לא

יאבה ה' סלוח לו אבה הוא לשון תאוה אביון שתאב לכל ואמר שהוא יתברך לא יתאוה לסלוח לרשע זה נגד מה שהו) שונא חכמים דהיינו אפיקורס אמר בי לא חשק שמי יחול עליו ידוע כי יש הפרש בין מלת אותי לבין מלת בי כי אותי היינו ית' עצמו אבל בי היינו במי שהוא דבוק בו ית' וכמו שנאמר ולדבקה בו ואמרו חז"ל דהיינו תלמידים חכמים הדבוקים בו ית' וקאמר בי לא חשק שאין לו חשק בתלמידי חכמי' המדובקי' בי שהוא שונא את החכמים וא"כ הילך יחול שמי עליו לצאת ממנו זרע כבר ת"ח על דרך שאמר יעקב והיה ה' לי לאלהים ופירש"י ז"ל שיחול שמו עלי שלא ימצא פסול בזרעי שנא' להיות לך לאלהי' ולזרעך ורשע זה כיון שהוא שונא חכמים לא יתכן שיחול שמי עליו לצאת ממנו בנין רבנן וזרע כשר וכמו שאמרו חז"ל דמאן דנחים רבנן הוה ליה בנין רבנן וכו' ומשום דברישא גבי צדק נקט והן אותך דהיינו בבנים יקרים כדפי' לכך נקט גבי רשע איפכא ועוד נראה שבכל מקום שחל עליו שמו ית' יש ברכה כמ"ש ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם ואמרו חז"ל תיכף לתלמידי חכמים ברכה שנ' ויברך ה' אותך לרגלי וכיון דרשע זה אינו חושק בי דהיינו בתלמידי חכמים היאך יחול שמי עליו להיות בכלל ברכה ומשום דגבי צדיק נקט וזן אותך דהיינו ברכת ה' נקט גבי רשע איפכא. ג"ר גופו טמא ארחם עליו לפי פשוטו נראה דקאי אפושעי ישראל בגופן דהיינו בעריות כדאיתא במסכת ר"ה פ"ק פושעי עובד כוכבים ומזל ת בגופן אמר רב בעבירה וכתבו התוס' שם דהיינו בעריות ואיסור עריות בכלל טומאה ה א דבסוף פרשת עריות כתיב אל תטמאו בכל אלה והן נדונין בלא רחמים כדאיתא התם שיורדין לגיהנם ונידונין שם שנים עשר חודש ואח"כ גופן כלה ונשמתן נשרפת וכו' לאפוקי שאר פושעי ישראל שיש להם תקנה כדאי' בריש עושין פסין דנחית אברהם ומסיק להו לכולהו חוץ מאותן שבאו על העריות דלא מבשק' להו לפי שנמשך ערלתן והיינו דקא' גופו טימא ארחם עליו דכיון שטימא גופו בעריות אינו ראוי לרחם עליו ולהוציאו מו הגיהנם דלא מבשק' ליה אברהם כיון דנמשך ערלתו. ומשום דבשעה שנימול אברהם ניתוסף לו ה"א על שמו ונעשה בגימטריא רחם חכה אז להיות יושב על פתחו של גיהנם לרחם על בניו להוציא משם כל מי שנימול שנאמר והוא יושב פתח האוהל כחום היום ודרשו חז"ל על פתחה של גיהנם לכך נקט הכא לישנא דארחם עליו. ולפי דרכי נראה שה א נגד מה שכופר בכל המצות שלא נצטוו לפי שהמצות בכלל הן נגד הגוף רמ"ח אברים נגד רמ"ח עשין שס"ה גידין נגד שס"ה לאוין וזהו שאמר הכתוב גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו שכל האברים נכתבין בספרו ית' דהיינו בספר התורה שכל המצות שבי הן נגד אבריו וגידיו של אדם וכו' שס"ה ימות השנ' הם נגד שס"ה גידין וזהו שאמר ימים יוצרו

וגו' ולכך כל העוסק בתורה ובמצות מטהר ומזכך את גופו על ידיהן והכופר בהן ואינו מקיימן מטמא את גופו והיינו מה שאמרו חז"ל הבא לטהר מסייעין אותו והבא לטמ' פותחין לו ולכך קא' גופו סימ' ארחם עליו דכיון דרשע זה כופר ועובר על כל המצות ואומר שלא צויתים ובזה הוא מטמא כל גופו רמ"ח אבריו שס"ה גידיו וא"כ היאך ארחם עליו ונקט לישנא דארחם עליו על דרך שיסדו לומר בסליחות הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך לפי שדרך האומן לרחם ולחוס על כלי שעמל בו שלא לשברו כך האדם נעשה בעמלו ית' כביכול בידים ולא במאמר לכך אנו מבקשין שהוא ית' ירחם על גופינו ולזה קאמר גופו טימא ארחם עליו שאין הא מן מרחם על כלי כשהוא מקולקל כבר ולא יצלח לכל דבר דדוקא כל עוד שיש לו תרופה מתקנו אבל כשהוא מקולקל לגמרי אינו חס ומשברו כך רשע זה שטימא בל גופו ע"י כפירת המצות ואני ארחם עליו. וגם רמ"ח אותיות רחם לומר לך שכל המקיים רמ"ח מצות עשה הוא ית' מרחם על רמ"ח אבריו ורשע זה שטימא גופו דהיינו רמ"ח אבריו ואומר שלא צויתי רמ"ח מצות ואני ארחם עליו. ונגד מה שמונע גם אחרי' מעשות כאחז שאחז דלתות בית המדרש קאמר דלתותי נעל קרנוהי לא אגדע דלא דיו שאינו עושה בעצמו אלא שנועל דלתות בת כנסיות ובתי מדרשות לעכב גם על אחרים שלא יכנסו וא"כ קרניו לא אגדע פי' היכולת ושררה שיש לו על אותן האחרים. ויותר נראה לומר דקאי אדלעיל דקאמר מ"ט כרעיה דקוף תלויה דאי הדר ביה לעייל בהך ולעייל בהך וכו' וקאמר נמי מ"ט מהדר תגא דקוף לגבי ריש אמר ה' דאי הדר ביה באותן דלתות אני קושר לו כתר וכו' לזה קאמר דלתותי נעל דלא הדר בתשובה ולא עייל באותן דלתת שבקוף אלא נעל אותן ואם כן האיך אקשור לו כתר כמותי אדרבא קרניו אגדע. ד"א לפי שנאמר פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד פ' כיון שעסק בתורה וגמילות חסדים דפזרנת. לאביונים היינו ג"ח וצדקתו עומדת לעד שגורם לעסוק בתורה ומשאיל ספרים לאחרים כמו שדרשו חכמינו ז"ל הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד זה המשאיל ספרים וכו' לכך קרנו תרום בכבוד כדאמרי' לעיל וקושר לו כתר וכו' וקאי אירישא דמלתא דאיירי במי שעוסק בתורה וג"ח וקאמר השתא דרשע זה שנועל דלתותיו לפני העניים ולפני הלומדים וא"כ אין ראוי להרים קרנו אלא קרנותיו אנדע והיינו דכתיב בסיפא דקרא רשע יראה וכעס שיניו יחרוק וגו' על גדיעת קרניו והרמת קרן צדק ע"כ מדת הרשע ם אבל מדת צדיקים וכו' לפי שהזכיר לעיל לצדיקים ורשעים דקאמר קוף קדוש ריש רבע לכך דריש לה אתרוייהו. את בש את ביש מלעשות עבירה לכך תזכה לגור בדוק פי' בשמים דהיינו בגן עדן שלמעלה כמו שאמרו חז"ל ובושת פנים לג"ע. ונראה דלהכי נקט גבי רשע לשון

נסתר אותי תיעב ולא נקט תיעבת וכן בי לא חשק ולא קאמר לא חשק ז לפי שהוא יתברך ך אינו יכול להסתכל בפני רשע ולדבר עמו פה אל פה לכך נקט ל' נסתר כאלו מדבר שלא בפניו אבל גבי צדיק נקט ל' נכח את בוש לפי שהוא ית' רואה ומסתכל בו כאלו מדבר עמו פה א. פה. ה"ק ו"ף אם אתה עושה כן חציצה. הוי בינך לאף משום דקודם לכן דריש ד"ק על הרש נים קרניו אגדע והיינו ע"י האף שנאמר גדע בחרי אף כל קרן ישראל לכ"ק על הצדיק שיהיה חציצה בינו לבין האף. ענין חציצה נראה ע"ד שפירש"י ז"ל בפרשת בשלח ובר ח אפך נערמו מים כביכול כמו אדם שיוצא וצא רוח מנחיריו בעת אפו וזהו ותהלתי אחטם לך כמו אנקה בחטם אשים חטם באפי שלא תצא הרוח וזהו ענין החציצה שאינו מניח את הא לצאת והיינו הא דכתיב ועתה הניחה לי ויחר אפי לפי שתפלתו של משה גרמה שלא יצא האף מן החוטם ובש"א כתב דלהכי אתרו על רבן גמליאל בעל החטם אני מבקש לפי שגרם להיות חטם וחציצה לפני האף שלא יצא. מיהו תימה מידי אף כמ"ש ו"ף כתיב בויי"ו ונר' לפי שהפ"א פשוטה לחודא רמז לאף כמ"ש מפרשי התפילות ריש תפילת י"ח דלהכי לא אמר' שום ו"ף בתפילת י"ח שכל המתפלל איתה ניצל מן זעף קצף שצף רשף נגף אף משמע שכף' לחודא רפז לאף ולהכי כל המחבלין משיימין בף' וכולן בכלל אף נינהו לפי שיוצאין מן החוטם שהיא האף כמ"ש בשערי אורה ולכך בכל מקום כתיב וחרה אף ה' ויחר אף ה' לפי שכל מיני משחיתין כלולין בו כיון שיוצאין מן האף והיינו הא דכתיב ארך אפים ואמרו חז"ל משל למלך שיש לו שני לגונות קשות וכו' כך אף וחמה וכו' הרי בהדיא דחמה בכלל אף הוא וטעמא כדפירשתי והיינו דנקט ו"ף כי ששה מיני אף נינהו הנה דקא חשיב להו התם זעף ק"ף שצף רשף נגף אף. ועוד דביחזקאל גבי חורבן כתיב והנה ששה אנשים יוצאים ואיתא בפרק במה בהמה מאן נינהו ששה אנשים אמר רב חסדא קצף אף וחמה משחית משבר מכלה לכך נקט ו"ף ו' מיני אף נינהו וכיון דהף לחודא היינו אף ושש פעמים אף עולה למספר שק"ף נר' דלכך ל' השקפה בכ"מ לרעה רמז הוא לאלו ו' מירי אף שהוא ית' מכה בהן ולשון השקפה כמו משקוף שהדל' מכה בו. ולהכי גבי מתנו' ענייי' כתיב השקיפ' ממעון קדשך משו' דגדול מת ות עניים שכל ו' המשחיתין נהפכין לטובה בה כמו שנ' מתן בסתר יכפה אף דהיינו ו' אפין. ולכך גגי סדום כתיב וישקיפו על פני סדום רמז הוא לאלו ו' מיני אף במספר שקף כי סדום נהפך באף שנא' כמהפכת סדום ועמרה אשר הפך ה' באפו ולהכי אמר אברהם האף תספה צדיק ופירש"י האף ישיאך וכו' והי נו לפי שלא החזיקה יד עני ואביון לכך גברה עליהן האף. ועוד נראה דהה"ד ה' משמים השקיף לראות היש משכיל רמז למה שנאמר אשרי משכיל אל דל

ולהכי נקט לשון השקפה שאם אין משכיל אל דל שש אפין באין דמתן בסתר יכפה אף ונראה דלהכי כתיב השקיפה ממעון קדשך מן השמים דגדול כח מתנת עניים שכל שש המבחיתים נהפכין לטובה וכמ"ש בסתר יכפה אף. זע חס טן ואי אתה מזדעזע מן השטן לכאור' יש לדקדק דהחית היא מיותרת לפי פשוטו נר' דה"א וחי"ת מתחלפין בלשון כמו הץ חץ והוי כאלו כתיב זע השטן ועוד נראה שהוא רמז להא דאיתא בפ"ק דעובד כוכבים ומזלות דמ"ה שהוא השטן כולו מלא עינים וחרבו שלופה בידו וכיון שהאדם רואה אותו מזדעזע כדאשכחן גבי דוד כי נבעת מפני חרב מלאך ה'. ואיתא תו התם דמלאך המות בשעת מיתה שוחט את האדם בשחיטה ממש דקאמר התם דההיא טיפה מרה מחתכת את הסימנים וא"ת רמז לשחיטה ושבירה כדאיתא ר"פ השוחט דיליף שחיטה מן הצואר מדכתיב וזבחת ממקום שזב חטהו ופירש"י שברהו והיינו דאמר זע חש טן שאינך צריך להזדעזע מהי"ת דהיינו משחיטתו ושבירתו של שטן כי מיתתך תהיה בנשיקה על פי ה'. ונראה דה"ץ מושך עצמו ואח עמו כאלו כתיב הץ אף זע חש טן פי' תהיה לך חציצה מזעזעו של שחיטת השטן. ים כל אמר שר של גיהנם לפני הקב"ה לים כל כיון שרואה שר של גיהנם שהוא ית' מאשים ומוכיח את הרשעים כדאמר לעיל אותי תיעב וכו' התחיל לבקש ממנו יתברך את שלו. ולפי שיש שלשה ראשי עבירות החמורו' מכילן והן עובדי כוכבים ומזלות גילוי עריות ושפיכות דמים כידוע והן הן יורדי גיהנם בלי ספק כדאיתא במדרש רות רבה שרי עובדי כוכבים ומזלות עתידין לקטרג ולומר רבון העולמים אלו עבדין כוכבים ומזלות ואלו עובדין כוכבים ומזלות אלו מגלין עריות ואלו מגלין עריות אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים אלו יורדים לג"ע ואלו יורדין לגיהנם אותה שעה סניגרון של ישראל משתתק וכו' התחיל לקטרג על העריות תחילה לפי שנפשו של אדם חומדן יותר מכל העבירות כמ"ש לא עבדו ישראל כוכבים ומזלות אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא. אע"ג דעובד כוכבים ומזלות חמירא טפי וזהו שפתח ואמר לים כל נראה דלהכי כינה עתה את הגיהנם בכם ים רמז הוא לבור של גיהנם דהיינו חללה של גיהנם דשם ים נאמר על הבור לא על המים שבתוכו שנאמר כמים לים מכסים משמע דה ים מכסים את הבור דהיינו חילו שנקרא ים וכתיב נמי מי הים. ולמקוה המים קרא ימים תרגם אנקלוס ולבית כנישת מיא קרא כו' ולהכי גם חללה של גיהנם נקרא ים ונקט הכי לפי שנקרא י שוחה עמוקה זונה פירוש מי שהולך אחר הזנות נופל לשוחה עמוקה דהיינו בגיהנם שהיא שאול תחתית והיינו דאמר לים כל קטרג על הזנות ובקש שירדו שם כל העולם אפילו ישראל כי גם המה נכשלים בעריות. השיב הקב"ה אח"כ אחוס על ישראל בניאוף לפי שהם בועטים בניאוף נואף תרגומו

גייפא. ולפי שהניאוף נחלק לג' חלקים אחר מיתת ב"ד כגון אשת איש זכור ובהמה וכיוצא בהן ב' כריתות כגון אחותי דודתו וכיוצא בהן ג' חייבי לא ין כגון פנויה ושפחה כותית וכיוצא בהן דלית בהו אלא לאו דלא יהיה קדש וישראל נקיים הם מכל ג' חלקים הנזכרים לכך נקט ג"פ דכים בם כנים הם צדיקים הם ונקט צדיקים ע"ד שכתב הזוהר דמאן דנטר האי ברית צדיק מיקרי וזהו יוסף הצדיק על דנטר בר ת דיליה וכמו שכתב צדיק יסוד עולם וכן דכים וכנים והיינו דאמר ליה הל"ק אין לך חלק בהן פירוש אפי' חלק אחד מג' חלקים הללו אין לך בהן כי נקיים הן משלשתן. אחר כך קטרג על עובדי כוכבים ומזלות וזהו שאמר ומ"ר זשנ"ת רבש"ע זנני מזרעו של שת כי בשעה שברא הקב"ה את עולמו לא היתה שום עבודת כוכבים ומזלות בעולם כי כולם עובדי השם היו עד שבא אנוש בן שת תפח רוחו הוא אשר התחיל בעבודת כוכבים ומזלות ופיתה כל בני דורו שנאמר אז הוחל לקרא בשם ה' דהיינו שמות העצבים בשמו של ה' לעבוד כוכבים ומזלות כדפירש"י ז"ל שם וממנו נתפשט לכל העובדי כוכבים ומזלות וכמו שהאריך בזה הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות עובדי כוכבים ומזלות והיינו מה שאמרו מלאכי השרת לפניו יתברך מה אנוש כי תזכרנו פירוש מאחר שכוונת בריאת עולמך לכבודך היה שיכירו וידעו הבריות גדולתך זכור באנוש שהתחיל לכפור בך וממנו נתפשט לכל העולם דמשום איהו לחוד לא היו מקטרג ם. ולהכי נקט זנני מזרעו של שת דהיינו אנוש אשר החל לעבוד כוכבים ומזלות ונתפשטה הימנו לכל העולם ונמצא גם ישראל בכלל חס ושלום ולכך כתיב נמי וקרקר כל בני שת דהיינו ע"י אנוש שהתחיל בה והטעה את הכל השיב הקב"ה להיכן אוליכם לגן הדס לפי שישראל כיון שאינם עובדים כוכבים ומזלות משולים בין העובדי כוכבים ומזלות כמין הדס שבזמן שיש עובדי כוכבים ומזלות בעולם אז מי שאינו עובדה נמשל להדם כדאיתא בפירקין בשעה שהשתחוו ישראל לעבודת כוכבים שהקים נבכדנצר כתיב והנה איש רוכב על סוס אדום בקש הקב"ה להפוך את העולם לדם ולחשך כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה נתקררה דעתו שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה והטעם נר' לפי שאין ההדס כשר אא"כ קיימי תלתא תלתא טרפא בחד קינא כדאיתא בסוכה והוא רמז לאצהותו ויחודו ית' ע"ד היה הוה ויהיה ה' מלך ה' ימלוך אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים וזהו בחד קינא כי ג' הויות יסוד אחד להן ולכך אמר אוליכם לגן הדס כיון שישראל מקבלים עליהם עולו ית' ויחזרו שההדס נמשל בו ובמדרש רבה פ' אמר ענף עץ עבות זה הקב"ה והיינו ע"ד רמז כדפיר' מיהו על דרך הפשט נראה דלהכי נקט והוא עומד בין ההדסים לפי שתלת צדיקים היו שלא עבדו עבודת כוכבים ומזלות באותה שעה דהיינו חנניה מישאל ועזריה

דומיא דתלת טרפי דהדס בחד קינא, אח"כ קטרג על שפיכות דמים והיינו דאמר העיוף רבש"ע עיף אנכי עיף לשון חולשות ועייפות פי' עיפה ותאבה נפשי להורגים וכמ"ש כי עיפה נפשי להורגים כדפירש"י ז"ל גבי עשו שאמר כי עיף אנכי מרציחות כמ"ש עיפה נפשי להורגים ורוצה שגם ישראל ירדו לגיהנם בשביל כך. מיהו קשה עף מבעי ליה ה"ו היתרים למה לי ונראה לפי שאין לך בכל העבירות מה שמקלקל את הבריאה וייישובה של ארץ כ ו רציחה קו הוא פוגם בה"ו של שם בן ארבע אותיות ע"ד שנאמר ישמחו השמים ותגל הארן ר"ת שם בן ד' ופי' כי בי"ה מנהיג הוא יתברך צבא השמים ובו"ה מנהיג צבא הארץ לכך הרוצח שמקלקל יישובה של ארץ פוגם ומפריד בו"ה. ולהכי אשכחן גבי אחאב שהיה שקול מחצה עונות ומחצה זכיות כדאמרינן בפירקין לא היה בכל עונותיו שום עון להכריע כף מאזנים זולת הרציחה שעשה בנבות שנאמר ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ויאמר אני אפתנו פירוש העון שעשה בי יכריע ויגרום לו שאפתנו ויפול ברמת גלעד כדפי' לקמן לפי שהרציחה מקלקל יישובי של עולם ופוגם באותיות ו"ה של שם והיינו דנקט העיוף פירוש עיף אנכי לרוצחים שמפרידין ופוגמין בו"ה של שם. השיב לו הוא יתברך וצוחק הללו זרעו של יצחק לכך נקט יצחק ולא אברהם דלא מבעיא קאמר לא מבעיא שלא נחשדו על שפיכות דמים אלא אפילו מוסרין נפשיהן להריגה ולשפוך דמיהן על קדושתי כיצחק אביהן שמסר נפשו להריגה ולשפוך דמו על קדושתי דברא כרעא דאבוה הוא והיינו מה שאמרו חכמים ז"ל אם להריגה זכור ביצחק שמסר נפשו להריגה מיהו קשה מדקאמר שאני נותן לך משמע מיד מדלא נקט שאני אתן לך ואם כן אמאי קאמר טר למה ימתין ויש לומר דאותן מקצת רשעים שבישראל העוברים על ג' עבירות החמורות ודאי בני גיהנם נינהו וסופן לירד לגיהנם אלא שהוא ית' מלא רחמים ואינו חפץ באבודן של רשעים לכך רוצה שימתין שר של גיהנם עדיין אולי ישובו תשובה שלימה ויפטרו מעונשו של גיהנם וכי ההיא דאיתא בפ"ה דמנחות שאמר לו אברהם להקב"ה שמא אם המחנת להם היו חוזרין בתשובה וכו' כי הוא יתברך חפץ להצדיק את בריותיו ולא נבראו אלא א שיכירו את גדולתו ויעבדוהו למען יקבלו שכר טוב בעה"ז ויתן להם חלק לעולם הבא כדתנן כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. ומעתה נבוא לפרש פירקין:

דף צ

כל ישראל כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא והא דקאמר בפרק הנושא נפק בת קול ואמרה כל דהוה באשכבתיה דרבי מזומן לחיי העולם הבא אע"ג דכל ישראל יש להם

חלק לעולם הבא כתבו התוספות שם דכל היכא דאמר מזומן לחיי העולם הבא היינו בלא דין ובלא יסורין. ובפרק סדר תעניות אלו דקאמר רב ברוקא הוה קאי בשוקא דבי לפט אתי אליהו איתחזי ליה א"ל מי איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי אמר ליה ליכא אע"ג דכל ישראל יש להם חלה"ב יש לפרש נמי ששאלו מי איכא בהאי שוקא. בר עלמא דאתי כמות שהוא חי עתה בלא דין ובלא יסורין אבל לאחר מיתה המיתה וחיבוט הקבר ועונשו של גיהנם מכפרין ויש לו חלה"ב:

ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה בגמרא מפרש טעמא לפי שהוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים מכאן משמע בהדיא דחלק לעולם הבא דנקט ש"ס בכולה דוכתא היינו תחיית המתים ולאו היינו עולם הנשמות הבא לאדם אחר מיתתו וכן משמע בפרק שני דייני גזירות דקאמר ודם ענב תשתה חמר אמרו לא כעולם הזה העולם הבא העה"ז יש בו צער לבצור ולדרוך העולם הבא מביא ענבה אחת בקרון או בספינה ומניחה בזויות ביתו ו ספק הימנו בפטם גדול ועציה מסיקים תחת התבשיל משמע דעולם הבא היינו תחיית המתים דבעולם הנשמות לא שייך למימר ענבה אחת בקרון וכו' וכן משמע ממ"ש התוספות בפ"ק דר"ה גבי הא דקאמר שעשה כיתות ליום הדין דהיינו כשיחיו המתים שכתבו ואף ע"פ שכבר נידונו לאחר מיתתם לגן עדן או לגיהנם מפני הנשמה עדיין יהיה דין אחר אם יזכהו לחיי עולם הבא שהוא קיים לעולם והיינו דבפ"ק דעובד כוכבים גבי קטיעא בר שלום וגבי ר' חנניא בן תרדיון וקלסטנירו וגבי רבי אלעזר בן דורדיא נקט ש"ס יצתה בת קול ואמרה פלוני מזומן לחיי עולם הבא מדנקט לשון מזומן משמע דעדיין אין להן חלק לעולם הבא עד לאחר שיהיו בתחיית המתים. מיהו קשה ממה שיסדו ביוצר תפילת שבת אין כערכך ה' אלהינו בעולם הזה ואין זולתך מלכנו לחיי העה"ג אפס בלתך גואלנו לימות המשיח ואין דומה לך מושיענו לתח"ה משמע דעה"ב לאו היינו תחיית המתים:

וכי אהרן לעולם קיים פירש"י ז"ל כלומר וכי אהרן חיה כל כך שתנתן לו תרומה והלא לא נכנס לארץ ישראל וכו' ופירושו תמוה דאם כן מה הוצרך למימר וכי אהרן לעולם קיים הוה ליה למימר והלא לא נכנס אהרן לארץ ישראל שנותנין לו תרומה ותו לא לכך נראה דכיון דקרא סתמא כתיב ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן משמע דלעולמי עד יתנו לו תרומה כשאר מצות שנוהגים לעולם לכך קא מתמה וכי אפשר לומר כן שיתנו לו תרומה לעולמי עד וכי אהרן קיים לעולם והלא לא נכנס לארץ ישראל שיתנו לו תרומ' כלל כל שכן דלא שייך למימר שיתנו לו תרומה לעולם אלא ודאי לתחיית המתים קאמר קרא דאז יהיה אהרן קיים לעולם ויתנו לו אז תרומה לעולם דבי רבי ישמעאל תנא הא

דכתיב לאהרן הכהן סתמא דמשמע דנותנין תרומה לאהרן הכהן לעולם אתי לאשמעי' דלעולם אין נותנין תרומה אלא לכהן חבר דומיא דאהרן הכהן שהיה חבר:

דכתיב ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם ואם תאמר והא פשטא דקרא משמע דוקם אלקמיה קאי ומנא ליה למילף מיניה תחיית המתי' וי"ל דודאי אלקמיה קאי אלא דקרא יתירא הוא דהוה מצי למיכתב הנך שוכב עם אבותיך וזנה העם הזה לכך דרשי' ליה נמי אדלעיל והוי כאלו כתיב הנך שוכב עם אבותיך וקם וקם העם הזה וזנה. ולפי זה דוקם קאי אדלעיל ואדלקמיה נרא' דקרא רמז נמי להא דאיתא באיכה רבה שאמר הקב"ה לירמיה בשעת החורבן שילך ויעמוד על שפת הירדן ויקרא בן עמרם עמוד הגיע השעה שאתה מבוקש לפני הקב"ה וכן עשה העמידו למשה והיה צועק ובוכה וכו' לכך קאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם וקם העם הזה וזנה בישרו הכתוב שיעמוד ויקום מקברו בשעת החורבן וזה שאמר וקם העם הזה וזנה וגומר ועזבתים והסתרתי פני והיה לאכול הודיעו שיקום מקברו בשעה שיהיה העם לאכול דהיינו שעת החורבן דכולי קרא בחורבן אייר:

שפתותיו דובבות בקבר לפי ששכר תורה ומצות בהאי עלמא ליכא אלא בעולם הנשמות מקבלת הנשמה שכרן אבל הגוף שהוא קבור בעולם הזה אינו מקבל שכר עד זמן תחיית המתים כשאומרים הלכה בשמו בעולם הזה אז אפילו הגוף הנקבר בעולם הזה מקבל שכר ששפתותיו דובבות ויש לו הנאה בזה שדומה כאלו הוא חי והיינו דאמר דוד המלך אגורה באהלך עולמים ואמרו חז"ל שבקש שיאמרו הלכה משמו בעולם הזה דכשנשמתו בישיבה של מעלה ושפתותיו דובבות בקבר כאלו הוא חי נמצא שבשעה אחת דר בשני עולמות ולכך כתיב אגורה באהלך דהיינו בישיבה של מעלה ובישיבה של משה שאין לג להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה

עד שאמר להם מקרא זה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם קצת תימה דמייתי האי קרא דפרשת עקב ולא מייתי קרא דלעיל וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען דפרשת וארא:

וכי שלשה עולמים יש וא"ת פשיטא דשלש עולמות נינהו העולם הזה ועולם הנשמות ותחיית המתים וי"ל דעולם הנשמות ועולם התחייה תלוין זה בזה שכל הזוכה לעולם הנשמות יזכה לתחיית המתים וכל הנכרת מעולם נשמות נכרת מעולם התחייה ואם כן בשתי כריתות סגי מיהו קשה מהא דתניא בפ"ק דר"ה שלש כתות ליום הדין פירוש כשיחיו המתים משמע דאע"ג שכבר נידונו אחר מיתתם לגן עדן או לגיהנם עדיין יהיה דין אחר אם יזכה לתחיית המתים כמ"ש התוספות שם:

לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה שכל אדם שלא עשה תשובה עונותיו קשורין בנשמתו לכך כתיב עונה בה:

הא הוו עפרא ועפרא מי קא חיי וא"ת מה עלה על דעתו והרי כל העולם כולו ברא כ"ש שבידו להחיות מתים ועוד דהל"ל אמריתו דשכבי חיי וכי אפשר הוא ותו לא ומה הוצרך למימר הא הוו עפרא וכו' וי"ל שהשואל לא היה מאמין בחדוש העול' היה סבר שהעול' קדמון חלילה כדעת הכופרי' האומרי' שאין כח בידו לבראת יש מאין אלא יש מיש לכך אמר כיון דהוו עפרא כאין דמי ומי קא חיי והשיבה לו בתו דלאו יש מאין הוא אלא יש מיש ק"ו מן המים או ק"ו מכלי זכוכית ולפי זה בעובדא דבסמוך דקאמר עכשיו שיש מים ועפר עאכ"ו צ"ל כלשון ראשון שפירש"י ז"ל דאי כל' שני שכל העולם כולו ברא בתוהו הא ההוא שואל לא היה מאמין בחדוש העולם:

דף צא

ארץ כנען שלנו היא דכתיב ארץ כנען לגבולותיה וא"ת והא יהושע כבש את הארץ במלחמה וכן קשה בסמוך גבי עובדא דבני ישמעאל ובני קטורה וי"ל דמ"מ כיון דבכמה מקומות בתורה קרי לה ירושה ונתתי אותה לכם מורשה והתנחלתם את הארץ לכך היה להם פתחון פה לומר דשלא כדין ירשתם אותה:

מלמד שמסר להם שם טומאה מסיפא דקרא נפקא ליה דכתיב וישלחם מעל יצחק בנו קדמה אל ארץ קדם לפי שמקור הכישופים ומעשה שדים בארץ קדם הוא גבי עז"א ועזא"ל דיתבי התם דמנייהו אתיין כל חרשין בעלמא כמ"ש הזוהר פ' בראשית ופ' בלק דכיון דעזא ועזאל א לידו בנין נטיל לון הקב"ה אעיל לון בטורי דחשוכא דאקרון הררי קדם וקטיר לון בשלשלאות דפרזלא ותמן אולפין חרשין לבני נשא בלעם מתמן נטיל חרשוי ואוליף מנייהו דאינון טורין הה"ד מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם:

והושיב בו שני שומרים אחד חגר ואחד סומא המשיל את הנשמה לחיגר ואת הגוף לסומא ונראה דהיינו הא דכתיב כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי נתן הודאה לשם על שהציל נשמתו וגופו מעונשן של גיהנם וזהו שאמר את ע ני מן דמעה רמז לנשמה שיש לה עינים ואין לה רגלים את רגלי מדחי רמז לגוף שיש לו רגלים ואין לו עינים:

מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותן כאחד נראה דהיינו הא דכתיב משפטי ה' אמת צדקו יחדיו אמשפט גוף ונשמה קאי שאלו היה א כל אחד לבדו יכול כל אחד לפטור עצמו

מן הדין אבל כיון שדן אותן יחדיו לכך הוי משפט אמת וצדק וניחא לפי זה הא דנקט קרא לשון רבים משפטי ה'

משעת פקידה או משעת יצירה יצירת הולד אינו נגמר עד סוף ארבעים יום כדאיתא בכמה דוכתי והיינו מה שאמרו חז"ל ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני ובתוך ארבעים יום אינו אלא כחתיכת בשר בלא איברים וגידין ועצמות והיינו דאמר ליה אפשר לחתיכה של בשר עומדת שלשה ימים בלא מלח:

יצר הרע מאימתי שולט באדם ולא קאמר יצר הרע מאימתי ניתן באדם כדאמר נשמה מאימתי ניתנה באדם משום דדוקא נשמה הטהורה שפעולתה יצר הטוב הקב"ה נותנה באדם שמסייעו לטהרו אבל היצר הרע שורש הטומאה אינו ניתן באדם אלא שבר ו וכל הרוצה ללכת אחריו הרשות בידו כדאמר בפ' הבונה מ"ד אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא ליטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין אותו ולכך קאמר התם בא ליטמא פותחין לו נקט לישנא דקרא דכתיב לפתח חטאת רובץ כדיליף מיניה הכא:

וכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות וכו' הטעם שלעתיד לא ימותו עכו"ם בפחות ממאה שנה לפי שקודם מתן תורה לא היו ראויין לעונש מן השמים בפחות ממאה שנה וכן לע"ל כדאיתא במדרש הביאו רש"י ז"ל סוף פ' בראשית דלכך לא הוליד נח עד שהיה בן חמש מאות שנה שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונש וכל אותן שמתו לפני מתן תורה בפחות ממאה שנה לא מתו מיתת עונש בידי שמים אלא מיתה טבעית שנגזרה על אדם הראשון עד סוף כל הדורות אבל לעתיד לזמן תחיית המתים תתבטל גזירת מיתה שנגזרה על אדם כדאמר לקמן צדיקים שעתיד להחיותן שוב אין חוזרין לעפרן לכך אפי' עכו"ם שיחזרו לעפרן גם לעתיד כיון שלא ימותו אז מיתה טבעית אלא מיתת עונש לא ימות שום אחד מהן בפחות ממאה שנה דאז הוא ראוי לעונש לעתיד ונראה דדוקא ישראל שקבלו את התורה נתחדש להם אז עונש בידי שמים מבן עשרים שנה ומעלה:

ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים היינו שלש מ מאות וארבעים ושלשה פעמים כמות שהיא מאירה עכשיו וכן תרגם יונתן גבי ואהביו כצאת השמש בגבורתו ורחמוהי יהון עתידין לאזהרא כזיהור יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלתא וכו' ופי' בערוך ערך אהב משום דשבעתים היינו ז' פעמים שבעה הרי מ"ט ומדכתיב כאור שבעת ימים ז' פעמים שבעה מ"ט הרי שמ"ג משמע דס"ל דכאור שבעת ימים מספר שבעת ימים קאמר ועוד נראה לפי שאור חמה של עכשיו אינו אלא חלק שביעי מאותו אור ששימש בשבעת ימי בראשית כדאיתא בספר הבהיר הובא בזוהר פרשת בראשית וז"ל ונברא אור גדול שאין כל בריה יכולה לשלוט בו צפה הקב"ה שאינן יכולין לסובלו לקח

שביעי ושם להם במקומו והשאר גנזו וכו' דאור חמה לעתיד יהיה שבעתים דהיינו מ"ט פעמים כאותו אור ששימש בימי בראשית נמצא שיהיה שמ"ג פעמים כמות שהוא עתה ולפי מ"ש בספר הבהיר נראה דלכך כתיב בפרשת בראשית והיו מארת ברקיע חסר וי"ו רמז דמארת שלנו חסרין וי"ז חלקים שאינן אלא חלק שביעי מאור שנברא בתחילה ולפי שהלבנה מקבלת אורה מן החמה לכך נקט מארת לשון רבים. וניחא נמי הא דכתיב מארת במ"ם לפי שאור חמה שלנו הוא חלק מן האור הגדול הנברא בתחילה ומאורות הוא כמו מן אורות:

אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו לפי פשוטו ה"ק אפי' עוברין שלא יצאו עדיין לאויר העולם מקללין אותו ועוד נראה דה"פ אפי' עוברין שאין צריכין לתלמודו שיש להן מי שמלמד עמהן כל התורה כדאיתא במסכת נדה שהעובר כשהוא במעי אמו מלמדין אותו כל התורה כולה אפ"ה מקללין אותו:

דף צב

מנקבין אותו ככברה וא"ת מפני מה נענש בהכי דוקא ועוד אמאי נקט ככברה וי"ל דכברה לאו היינו נפה אלא הוא כלי שכוברין בו בר הבר יוצא ממנו והמוץ נשאר בו וכן משמע בערוך והשתא נענש מדה במדה לפי שמנע את הבר שלא יצא ממנו ולא עשה עצמו ככברה זו שמנוקב ומוציא את הבר לכך מנקבין אותו ככברה וניחא הא דקאמר שאם מלמדו זוכה לברכות כיוסף לפי שגם יוסף היה משביר בר לכל עם הארץ ואתיא שפיר נמי מה שכינה את התורה בהאי קרא בשם בר לאשמעינן דלכך מנקבין אותו לפי שלא עשה עצמו ככברה שמוציאה את הבר:

גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות וכן מקדש וכו' דשם בתחילה ושם בסוף רמז ששמו יחול עליהן מתחילה ועד סוף ואין השכינה מסתלקת מהן לעולם וכי האי גוונא אשכחן גבי יעקב שאמר והיה ה' לי לאלהים ופי' שם רש"י ז"ל שיחול שמו עלי מתחילה ועד סוף נראה דנפקא ליה נמי מדכתיב והיה ה' לי לאלהים אמאי הפסיק בין השמות דהוה ליה למיכתב והיה לי ה' לאלהים דהכי אורחיה דקרא כמ"ש כי היה לי הלוי לכהן ולא כתיב כי היה הלוי לי לכהן אלא לכך נתן את עצמו בין שתי אותיות שם בתחילה ושם בסוף לומר שיחול שמו עליו בתחילה ועד סוף. ועוד נראה דלכך העמיד יעקב את עצמו באמצע שתי אותיות לפי שהאבות הן שלשה רגלי המרכבה אברהם חסד מימין יצחק פחד משמאל ויעקב תפארת קו האמצעי והיינו דאמר והיה ה' לי לאלהים שאם יזכה לקו האמצעי להיות רגל שלישי במרכבה ולכך נקט והיה ה' לי לאלהים ה' הוא רחמים רמז

לחסד אברהם יעמוד לימינו אלהים הוא דין רמז לפחד יצחק יעמוד לשמאלו והוא יהיה קו האמצעי תפארת ויעמוד ביניהם ולכך אמר מלת לי באמצע והאבן אשר שמתי וגו' ואפשר דהיינו דאיתא במדרש רבה פרשת ויצא רבי נחמיה אומר נפל שלש אבנים אמר אברהם יחד הקב"ה שמו עליו יצחק יחד הקב"ה שמו עליו ואני אם מתאחות הן שלשה אבנים זו לזו יודע אני שהקב"ה מייחד שמו עלי רמז למה שכתבתי שלא ידע אם יהיה כדי להיות רגל למרכבה כמו אברהם ויצחק עד שנתאחו האבנים ולפי שקו האמצעי תפארת עומד למטה מחסד ופחד שסדר עמידתו הוא כמו סג"ול נראה דהה"ד כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו ל' סגול שכיון שבא יעקב נשלם רגל השלישי ונעשה כסגול ולכך בחר בו הקב"ה לפי שאין דבר עומד בפחות משלשה רגלים דהיינו כמו סגול:

כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה ב"ה בימיו שכל מי שהוא מלא חכמה ודעה את ה' השכינה שורה עליו והרי הוא שקול כב"ה ששרתה בו שכינה ולכך אמרו חכמים שקולה מיתת צדיקים כחורבן ב"ה ובריש בתרא נמי אשכחן שאמרו לו להורדוס הוא סימא עינו של עולם דכתיב והיה אם מעיני העדה ילך ויתעסק בעינו של עולם דכתיב הנני מחלל וגו' ובמדרש רבה פרשת תרומה נמי דריש ועשית את הקרשים למשכן משכן מיבעי ליה מהו למשכן א"ר הושעיא על שם שהוא עומד למשכן שאם נתחייבו שונאי ישראל כלייה יהא מתמשכן עליהם אמר משה לפני הקב"ה והלא עתיד שלא יהיה להם לא משכן ולא מקדש ומה תהא עליהם אמר הקב"ה אני נוטל מהם צדיק אחד וממשכנו בעדם וכן הוא אומר ויהרג כל מחמדי עין ע"כ הרי בהדיא דצדיק ומקדש שוין הן והא דקאמר במדרש וכן הוא אומר ויהרג כל מחמדי עין לכאורה קשה להבין ונראה דמסיפא דקרא דייק דכתיב ויהרג כל מחמדי עין באהל בת ציון פי' ע"י שהחריב אהל בת ציון דהיינו המקדש הרג כל מחמדי עין דהיינו הצדיקים ות"ח שהן עינו של עולם דכיון דאין לנו לא מקדש ולא משכן להתמשכן צריך הקב"ה ליטול הצדיקים והחכמים למשכן כמו שהשיב למשה וניחא לפי זה הא דכתיב נורא אלהים ממקדשיך ודרשו חכמים אל תיקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו מתייירא וכו' לכך לא כתיב בהדיא ממקודשיך לפי שהוא רמז שהדין שעושה בצדיקים מטעם מקדש הוא דכיון דאין לנו מקדש להתמשכן נוטל צדיק גמור ששקול כמקדש ורבינו בחיי כתב דצורת המשכן וכליו שבתוכו היו עשויין כדמות הגוף אדם צדיק ואיברים הפנימים שבתוכו ולפ"ז ניחא טפי ולכ"ק הכא כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה המקדש בימיו דזה לעומת זה הוא:

כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה ב"ה בימיו משמע דהא בהא תליא ונראה דלהכי צוה הכתוב ועשו לי מקדש לדור המדבר משום דדור המדבר דור דעה איקרי כמו שדרשו ויחכם מכל האדם מהימן וכלכל ודרדע וכן לא חרב ב"ה וגלו מן הארץ אלא על שלא היה בהן דעה שנאמר לכן גלה עמי מבלי דעת ולעתיד יחזור הקב"ה לבנותו כשתמלא הארץ דעה שנאמר ומלאה הארץ דעה את ה' וגו

כל בית שאין דברי תורה נשמעין בו בלילה אש אוכלתו נקט לילה דוקא דבלילה אש של גיהנם שולטת בעולם לפי שחשיכת לילה מיסוד האש הוא בה דיסוד האש חשך הוא וכ"כ הרמב"ן ז"ל ריש פרשת בראשית האש נקרא חשך מפני שהאש היסודי חשכה ואלו היתה אדומה היה מאדימה לנו הלילה וכו' ויסוד האש היא הגיהנם כמ"ש הראב"ד ז"ל בהקדמתו לספר יצירה שנשמותיהן של רשעים לאחר מיתתן נדבקות באש היסודי דלהכי כתיב ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע לפי שהאש היסודי הולך וסובב תמיד עם הגלגל כדמות כף הקלע ע"כ ונראה לכך נקרא אש לא נופח דכיון שהולך וסובב תמיד מתלהט האש מעצמו ואין צריך ניפוח וכיון דבלילה חשכת אשו של גיהנם גוברת על העולם צריך אדם לעסוק בתורה בלילה דאור התורה מבטל חשכת אש של גיהנם כדאמרינן ת"ח אין אש של גיהנם שולטת בהן ואם אינו עוסק הרי אשו של גיהנם אוכלתו ונראה דלהכי נקט הכתוב כל חשך סמון ולא קאמר כל לילה טמון אלא רמז לחשכת לילה הבא מיסוד האש כדפי':

כל שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם לפי שהמהנה ת"ח ומקרבו אליו ומארחו בביתו ברכה בביתו כדאיתא בפ' כיצד מברכין גבי הא דאמר רב שלש תכיפות הן קאמר אביי אף אנו נאמר תכף לת"ח ברכה שנא' ויברכני ה' בגללך איבעית אימא מהכא ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף לכך כל שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם:

כל שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם שכל דבר שהוא מצומצם ואין בו מותר אינו בכלל ברכה כדאשכחן גבי אלישע שאמר כה אמר ה' אכול והותר ולא אמר אכול ושבע אלא לפי שברכת ה' היה באותו הלחם לכך היה בהן מותר וגבי רות נמי כתיב ותאכל ותשבע ותותר ואיתא במדרש רבה ברכה שרתה במעיה של אותה צדקת דרישא דקרא ויצבט לה קלי משמע קליל זעיר וגבי שנת השמיטה כתיב וצויתי את ברכתי בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש שנים וגבי שבת נמי כתיב ויברך אלהים את יום השביעי ואמרו חז"ל ברכו במן שביום הששי ירד לחם משנה הרי שכל מקום ברכה יש בו מותר:

הקב"ה עושה להן כנפים כנשרים שנאמר יעלו אבר כנשרים וא"ת מאי איצטריך קרא למימר כנשרים יעלו אבר מיבעי ליה ותו לא. ועוד כנשרים כיונים מיבעי ליה דניחא טפי דכנסת ישראל נמשלה ליונה ועוד ושטין על פני המים מה ענין מים הללו כיון שיחזור העולם לתוהו ובמקצת ספרים גרסינן ושטין על פני המים כיונים וקשה דפתח בנשרים ומסיים ביונים. ונראה דנשר דהך קרא עוף הוא ששמו חול שלא אכל מן העץ והוא חי לעולם שמתחדש עצמו וחוזר ומגדל אבר כל אלף שנה והוא נקרא נשר שנאמר תתחדש כנשר נעורייכי כדאיתא והכי איתא בב"ר רבי יודן בר' שמעון אומר אלף שנים חי לסוף אלף שנים גופו כלה וכנפיו מתמרטין ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים והכי פי' וא"ת אותן אלף שנים וכו' צדיקים מה הן עושין דצדיקים שעתיד להחיותן בעלי גופות הן ולכאורה נראה דאי אפשר להן להתקיים מפני שני דברים חדא דבעל גוף אינו יכול לעמוד באויר ועוד דכל דבר נברא צריך מזון דאפילו הנשמות ומלאכי השרת נהנין וניזונין מזיו השכינה כשמתדבקין בה וצדיקים העתידין כיון שיש להן גופות הרי אין גשם מתדבק ברוחני ובמה ניזונין וקאמר הקב"ה עושה להם כנפים לשוט בהן באויר ומשום דכנפים אינן אלא לפי שעה או פחות ואח"כ תש כחן מחמת עייפות וצריכין לנוח לכך קאמר כנשרים פי' ככנפי נשר ששמו חול שאחר שתש כחן חוזרין ומתחדשין כל אלף שנה כך כנפי הצדיקים יחליפו ויתחדשו כח בכל עת תמיד ולא יגעו ולא ייעפו ולא יצטרכו לנוח ועל המזון אמר ושטין על פני המים בסוד חכמי האמת הספירות נקראות מים וימים כמ"ש אותי עזבו מקור מים חיים ולזה קאמר ושטין על פני המים כלומר נהי שאין יכולין להתדבק בשכינה ולהתיישב בה כמו בעולם הנשמות שהצדיקים יושבין ונהנין מזיו השכינה כיון שהן רוחני אפ"ה יהיו נהנין מזיו השכינה ע"י ששטין ומתדבקין בה קצת וחוזרין לאחוריהן וחוזרין ושטין ומתדבקין קצת חוזרין והולכין לאחוריהן כך יעשו כל אותן אלף שנים והיינו דקאמר ושטין על פני המים כיונים דיונה המרחפת דרכה לעשות כן נוגעת ואינה נוגעת כדאיתא בפרק אין דורשין דאמר בן זומא צופה הייתי בין מים העליונים וכו' שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים כיונה זו שמרחפת נוגעת ואינה נוגעת. וכי האי גוונא אשכחן בחיות הקדש דכתיב בהו והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק ופי' שמרוב חשקם להתדבק בשכינה רצים ומתדבקים מעט ומיד שבין לאחוריהם מיראת השכינה וכך עושין תמיד והשתא ניחא הא דקאמר ושמא תאמר יש להן צער ת"ל וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא יגעו ילכו ולא ייעפו דיש לדקדק שינוי הלשון דמעיקרא אמר ירוצו והדר אמר ילכו לכך נראה שיעשו הצדיקים

לעתיד כדמיון החיות שמרוב חשקן להתדבק בשכינה ירוצו ויתדבקו בה מעט ומיד ישובו וילכו לאחוריהם וככה יעשו תמיד לכך כתיב ירוצו ולא יגעו ילכו ולא ייעפו:
וקווי ה' יחליפו כח לפי שהכופרים בתחיית המתים אומרים שאין להן תקוה כדאמר שמואל בסמוך אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים שנא' העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו אבדה תקותינו לכך צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן קווי ה' קרי להו שבשביל שהיו מקוים לתחיית המתים זכו לחיות שכל הכופר בתחיית המתים איננו חי לעתיד \
רבי יהודה אומר באמת משל היה הא דלא קאמר בקצרה משל היה לאשמעינן דהלכה היא דכל באמת הלכה היא כדאיתא בסוף פרק הזהב:
שנאמר ובני אפרים שותלח תימא דמאי ראיה מייתי אכתי מניין דמתים שהחיה יחזקאל הן אותן שנהרגו בגת וי"ל דיליף לה מדכתיב במתים שהחיה יחזקאל ופחי בהרוגים האלה ויחיו אלמא דהרוגים היו ובבני אפרים נמי כתיב והרגום אנשי גת משמע דהן הן מתים שהחיה יחזקאל ולכך נראה הא דגרסי' בסמוך וכתיב ויתאבל אפרים אביהם וגו' יש למוחקו ולהגיה במקומו וכתיב הכא ופחי בהרוגים האלה ויחיו דקרא ויתאבל אפרים אביהם לא איצטריך לאתויי דמרישא דקרא ילפינן לה דבני אפרים הן שנהרגו דכתיב ובני אפרים שותלח וברד וגו' והרגום אנשי גת:
אלו מתים שבבקעת דורא וא"ת לרבי יוחנן דלא מייתי ראיה מנא ליה למימר הכי וי"ל דלא איצטריך לאתויי ראיה דיליף לה מדכתיב בהו ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות אלמא דמתים שבבקעה החיה לכ"ק דאלו מתים שבבקעת דורא ואפשר לומר דיליף נמי מדכתיב ופחי בהרוגים האלה דמתים שבבקעת דורא נמי צוה המלך והרגום:
שהיו מגנין את החמה ביופיין אין זה גוזמא דהכי נמי אשכחן בריש ברכות רבי אלעזר חלש עול לגביה רבי יוחנן חזי דהוי קא גני בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא ובפרק הפועלים לייתי כסא דכספא וכו' ונותביה בין שמשא לטולא ההוא זהרורי מעין שופריה דרבי יוחנן ובפרק קמא דמגילה נמי גבי אביגיל קאמר שגילתה את שוקה והלך דוד לאורה ג' פרסאות אבל התוספות כתבו שם שהלך לאור חמימות שלה קאמר:
ששה נסים נעשו באותו היום במדרש חזית בפסוק אמרתי אעלה בתמר מייתי נמי לכולהו אלא שבמקום הומק סודו דהכא קאמר התם ונעשה נבוכדנצר אימוק סירוס משמע דחד מילתא נינהו דקרובים הם בלשון ואנבוכדנצר קאי ולא כלשון אחרון שפירש"י ז"ל דאסיד הכבשן קאי שנימק מרוב חמימות והכא קאמר דכולהו גמרא והתם יליף לכולהו מקראי:

דף צג

גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת הכי איתא נמי בבמדבר רבה הביאו רש"י ז"ל שם כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל עתיד להיות מחיצתן של ישראל לפנים ממחיצת מלאכי השרת והן רואין אותן ושואלין מה הורה לכם הקב"ה לפי שאינן יכולין ליכנס במחיצתן וטעם הענין נראה לפי שהקב"ה אין סוף לאחדותו האציל ממנו עשר ספירות בלימה וסדרן הראשונה כתר השנייה חכמה השלישית בינה ונראה כי תמימי דרך שורש יסודם היא ספירה שנייה הנקראת חכמה ומלאכי השרת שורש יסודם היא ספירה שלישית הנקראת בינה כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ דהיינו תמימי דרך הנקראים ארץ חפץ כונן שמים בתבונה היינו מלאכי שמים כונן בבינה ונראה דלהכי יסדו לומר אשר יצר את האדם בחכמה וכן משמע בזוהר חדש פ' בראשית ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה למה ברא הקב"ה הארץ שהוא עולם השפל בסוד החכמה והשמים שהוא עולם גדול ממנו בתבונה שהוא דבר קטן מן החכמה וכו' עד והקב"ה ית' שמו ברא השמים בסוד התבונה שהוא ענין הבינה וכו' ולפיכך כאשר נשמותיהן של ישראל חוזרות להתדבק אל יסוד מחצבן דהיינו החכמה נמצא שהם לפנים ממלאכי השרת שיסוד מחצבן הבינה שהוא יותר חיצונה מחכמה ונראה דהיינו הא דאיתא בבראשית רבה אמר ר' אחא בשעה שבא הקב"ה לבראת את האדם נמלך במלאכי השרת אמר להם נעשה אדם א"ל אדם זה מה טיבו אמר להם חכמתו מרובה משלכם הביא לפניהם את הבהמה חיה ועוף וכו' רמז להם לפי שהאדם שורש יסודו היא החכמה שהיא לפנים מן הבינה לכך אמר להם חכמתו מרובה משלכם ועוד נראה כי זה סוד הא דאיתא בפ' גיד הנשה חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת שישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות שנאמר שמע ישראל ה' וגו' ומלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא לאחר שלש תיבות כדכתיב קדוש קדוש קדוש ה' צבאות כוונת הענין לפי שמלאכי השרת שורש יסודם ספירה שלישית נמצא שהם רחוקים ג' מעלות מה' דהיינו עילת העילות לכך אין מזכירין השם אלא לאחר שלש תיבות קדוש בינה קדוש חכמה קדוש כתר ה' צבאות עילת העילות אבל תמימי דרך שיסודם ספירה שנייה ואינם רחוקים מעילת העילות אלא שתי מעלות לכך מזכירין את השם לאחר שתי תיבות שמע חכמה ישראל כתר ה' אלהינו עילת העילות ואתי נמי שפיר לפי זה הא דקאמר התם ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה שנאמר ברן יחד כוכבי בקר וגו' טעמא דמילתא נמי משום דכל הקרוב קרוב קודם לומר שירה והשתא כי פריך התם והאיכא ברוך ומשני ברוך אופנים הוא דאמרי ליה ופירש רש"י ז"ל שהם מכסא הכבוד עצמו לפי

מה שפירשתי ניחא טפי דאופנים נמי שורש יסודם היא ספירה שנייה דהיינו חכמה כמו כתמימי דרך דגבייהו נמי כתיב וארא והנה אופן אחד בארץ וא"כ אינהו נמי בכלל ה' בחכמה יסד ארץ נינהו כתמימי דרך:

ועכשיו לא עלתה בידי אלא סנסן אחת של חנניה מישאל ועזריה נראה דלהכי כתיב אחזה בסנסניו רמז לשלשתן סן חדא משמע סניו תרתי משמע הרי תלתא ובמדרש חזית קאמר אחזה בסנסניו הדא תמרתא בדלא עבדא כלום לא פחיתא דהיא עבדה מן תלת אילנין רמז נמי לחנניה מישאל ועזריה:

כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה נתקררה דעתו שנאמר והוא עומד בין ההדסים הטעם שהמשיל אותם להדסים משום שכל מי שאינו עובד כו"ם משל להדס והטעם נראה לפי שאין ההדס כשר אא"כ קיימי תלתא טרפי בחד קינא כדאיתא במסכת סוכה והוא רמז לאלוהותו ויחודו ית' ע"ד היה הוה יהיה ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים וזהו ב"ד קינא כי ג' הויות יסוד אחד להן והיינו הא דאיתא במדרש רבה פ' אמור ענן עבות זה הקב"ה היינו נמי כדפרישית ולכך המשילם להדס כיון שהם קבלו עליהם עולו ית' ויחודו שהדס נמשל בו ועוד נראה משום דדרך גידולו של הדס שמוציא שלשה שלשה עלין מתוך עוקץ א זד כדאמרינן בפרק לולב הגזול היכי דמי עבות אמר רב יהודה והוא דקיימי תלתא תלתא טרפי בחד קינא לכך מדמה שלשה צדיקים הללו להדס דקיימי ביה תלתא טרפי בקינא:

מלמד שעשאן כקליות נראה דהיינו שנחרך גופן ומתו אבל לא נשרף גופן לעפר דאהניא להו מאי דהוה יהושע בהדייהו דלא אתיהיב רשותא לנורא כולי האי:

יהושע איחרך איחרוכי מאניה הטעם שנחרכו בגדיו דוקא לפי שהיה לבוש בגדים צואים כדאמר בסמוך:

הכא הוו רשעים בהדיה ואתיהיב רשותא לנורא ומה שלא השיב לו מעיקרא הך מילתא משום דגבי חנניה מישאל ועזריה נמי אתיהיב רשותא לנורא שהרי נשרפו בו האנשים שהשליכו אותן לכבשן האש דכתיב גבריא אלך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטיל המון שביבא דנורא לכך הוצרך למימר נמי אינהו תלתא הוו דזכותא דתלתא מהניא אפי' היכא דאיתיהיב רשותא לנורא והיכא דלא איתיהיב רשותא מהניא אפילו זכותא דחדא אבל גבי יהושע דהוו תרתי לריעותא דאיתיהיב רשותא וליכא אלא זכותא דחדא לכך איחרוכי מאניה:

אלא רמז לה שעתידין ששה בנים לצאת ממנה וכו' פירש"י ז"ל דשש גרעינין נתן לה לסימן תימא והא רישא דקרא כתיב וימד שש שעורים וישת עליה וכי שייך מדידה בשש

גרעינין ועוד תימא אמאי דריש לה אסיפא דקרא דכתיב שש השעורים האלה נתן לי ולא דריש הכי אריאשא דקרא וימד שש שעורים וישת עליה ועוד מנא ליה למימר שרמז לה תרתי שעתידין ששה בנים לצאת ממנה ושמתברכין בשש ברכות דלמא לא רמז לה אלא חדא שעתידין ששה בנים לצאת ממנה שמתברכין בלבד או שעתידין בנים לצאת ממנה שמתברכין בשש ברכות לכך נראה דודאי שש סאין מדד לה אלא שנתן לה עוד שש גרעינין לרמז ואותן שש סאין לא נתכוונין שתטול הכל בבת אחת אלא בפעמים ושלש ולהכי לא דריש מידי מריאשא דקרא דכתיב וימד שש שעורים וישת עליה דאיכא למימר שלא שת עליה אלא מקצתן ואתי לאשמעינן שסייעה להרים המשאוי על שכמה אבל מסיפא דקרא שאמרה לחמותה שש השעורים האלה נתן לי משמע שכבר היו בידה דייק שפיר וכי דרכה של אשה וכו' ומשני אלא רמז לה שעתידין וכו' דשש גרעינין נמי נתן לה לרמז ועל אותן שש גרעינין אמרה שש השעורים האלה נתן לי והשתא ניחא מה שאמרה שש השעורים האלה שש שעורים האלה מיבעי לה למימר אלא נראה שהגידה לה מאותן שש סאין ומאלו שש גרעינין לכך אמרה שש השעורים בה"א רמז לאותן שש סאין שמדד האלה היינו אותן שש גרעינין שכבר היו בידה וכיון דמספר שש גרעינין לרמז מספר שש סאין נמי לרמז לכך דריש מיניה תרתי:

רבא אמר דמורח ודאין לפי שכל מצוה יש לה ריח טוב וכל העושה מצוה אחת נשמתו קולטת הריח הטוב ההוא כדאיתא בפרק אחד דיני ממונות רבי זירא אמר מהכא וירח את ריח בגדיו אל תיקרי בגדיו אלא בוגדיו פי' שאפי' הבוגדים מלאים מצות ויש להן ריח טוב ובפרק שני דעירובין הדוד אחד תאנים טובות אלו צדיקים גמורים והדוד אחד תאנים רעות אלו רשעים גמורים ושמא תאמר אבד סברן ת"ל הדודאים נתנו ריח אלו ואלו עתידי' שיתנו ריח וכתיב נמי וריח שלמותיך כריח לבנון והוא רמז לשמלות רוחניות שעושין לאדם במעשיו הטובי' בההוא עלמא כדאיתא בחפר הזוהר וכשם שהמצות יש להן ריח טוב כך העבירות יש להן ריח רע ומסריחין כדאיתא בפרק ר"ע אמר רב ועדיין היא חביבותא גבן דכתיב נרדי נתן ריחו ולא כתיב הסריח ולפי שאותו הריח הוא דק ורוחני מאוד ובא מדבר רוחני לכך אינו נרגש לחוש הריח בההוא עלמא כי אם בעולם הרוחני בגן עדן אז הנשמה טהורה ונהנית מאותו הריח ומתלבשת בו. והיינו דקאמר רבא דבן דוד מורח ודאין לפי שמקום מנוחתו בגן עדן הוא כדאמר בפירקין היכא יתיב אפיתחא דרומי ושמה הוא נהנה מן ריח זכיותיהן של ישראל וסובל ייסורין על פשעיהן כדיליף לקמן מדכתיב והוא מחולל מפשעינו וכתיב אכן חליינו הוא נושא וכיון שנשמתו זכה וטהורה כל כך עד שמקבל בההוא עלמא שכר ועונש רוחני הבא מן המצות לכך גם

אחר שיבא בהאי עלמא וישפוט בין איש לרעהו יבחין בין צדיק לרשע על ידי הריח שיריח בהן שהזכאי יריח והחייב יסריח ומהאי טעמא ניחא מה שדרשו וירח את ריח בגדיו אל תיקרי בגדיו אלא בוגדיו שהיה מריח ריח מצותיהן של ישראל לפי שגם יצחק אבינו אחר שנעקד על גבי המזבח היה יושב בגן עדן שלש שנים כדאיתא בפירקי דרבי אליעזר ונזדכך נשמתו ונהנה שם משכר רוחני ריח המצות ולכך היה בקי ומכיר להריח באותו ריח רוחני כשבא יעקב לפניו ואתי שפיר הא דאמר ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה' ואמרו חכמים כריח השדה שדה של תפוחים דהיינו ריח גן עדן ומנא ידע יצחק דריח זה דומה לריח גן עדן אלא לפי שכבר היה בגן עדן והיה נהנה ומריח שמה אותו הריח לכך היה בקי ומכיר בו ואפי' ריח הבא מדבר גשמי אשכחן במסכת סוטה דבטהרה תליא מילתא דאיתא התם רב הונא אשכח תמרתא דהנוניתא אתא רבה בריה אמר ליה קא מורחנא מינך ריחא דהנוניתא אמר ליה בני טהרה יש לך וכו' כל שכן ריח מצוה הוא דבר רוחני שאין שום אדם מכיר בו בהאי עלמא אלא מי שנשמתו זכה וטהורה כנשמת יצחק אבינו ובן דוד מהרה יגלה ונרא' דהא דגבי קרבנות כתיב אשה ריח ניחח לה' רמז נמי לאותו ריח הבא ממצות הקרבנות שהוא נחת רוח לפניו יתברך: **היינו** דכתיב בביתי ובחומותי יד ובם טוב מבנים ומבנות לפי שמן הבנים נמשך למבות שני תועליות יד ושם יד בחייו להשען עליו כדאיתא בסוף פרק הבא על יבמתו לא בעיא הך איתתא חוטרא לידה ושם לאחר מיתה שלא ימחה שמו מישראל שנאמר והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו ולא ימחה שמו מישראל לכך הבטיח הכתוב לסריסי' שיתן להם יד ושם טוב מבנים מבנות:

דף צד

לינשוף מדוכתיה ארבעה גרמידי נראה דמהאי טעמא ברחו חגי זכריה ומלאכי כשנפלה עליהם חרדה דאי לאו הכי בריחה מאי הוה מהניא להו:

אני אומרת לפניך שירה תחת צדיק זה תימה וכי יכול אדם לומר לחבירו אל תקרא את שמע ואל תתפלל אני אקרא ואתפלל תחתיך אם כן ה"נ כיון שעל חזקיה היה מוטל לומר שירה כי פתחה הארץ ואמרה שירה תחתיו מאי מהניא ליה ועוד קשה בסמוך דקאמר גנאי הוא למשה וששים ריבוא שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו ואמר ברוך ה' האי ברוך מאי עבידתיה ואמאי לא הוי סגי להו בשירת אז ישיר. ועוד דהל"ל גנאי הוא למשה וס' ריבוא שלא אמרו ברוך ובא יתרו ואמר ברוך מאי עד שבא יתרו דמשמע עד שבא יתרו לא אמרו וכשבא יתרו אמרו וכן קשה לעיל דקאמר נמי שלא אמרו שירה עד

שפתחה הארץ. ונראה לפי שכל מי שנעשה לו נס צריך להודות ולומר ברוך כדאיתא בפרק הרואה ארבעה צריכין להודות וכו' מאי מברך אמר רב יהודה ברוך הגומל חסדים טובים ואם הוא נס של רבים צריכין נמי לומר שירה כדאיתא בערבי פסחים תנו רבנן הלל זה מי אמרו חכמים אומרים נביאים שביניהם תיקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל צרה שלא תבא עליהן ולכשנגאלין אומרין אותו על גאולתן והיינו מה שנאמר בשירת דבורה וברק בהתנדב עם ברכו ה' וכתיב נמי המתנדבים בעם ברכו ה' הוצרכו להזכיר בשירתן לשון ברוך ה' דשירה לחודא לא סגי בלא הודאה דהיינו ברוך ולהכי משה וישראל לא יצאו ידי חובתן בשירתן כל כמה דלא אמרו ברוך ובפרק הרואה משמע דאם בירך אחר ואמר ברוך ה' אשר גמלך טוב וכו' וענה אמן יצא ואפילו לכתחילה משמע דשפיר למיעבד הכי דקאמר התם רב יהודה חלש ואיתפח על לגביה רב חנן בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא אמר להו פטרתן תו מלאודויי ואם כן בשעה שאמר יתרו לפני משה וכל ישראל ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו' מסתמא כולם ענו ואמרו אמן על ברכתו דקיי"ל השומע איזה שבח או ברכה מפי מברך חייב לענות אחריו אמן וילפינן לה מדכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו דאפי' כשמזכירין צדיק ב"ו צריך לברכו שנאמר זכר צדיק לברכה כמ"ש בטור א"ח סי' קכ"ד נמצא שע"י ברכתו של יתרו יצא משה ובני ישראל ידי חובת הודאתן לכ"ק גנאי הוא למשה וס' ריבוא שלא אמרו ברוך עד שאמר יתרו וכן בשעה ששמעו חזקיה וסיעתו שפתחה הארץ ואמרה שירה כמו שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו מסתמא ענו כולם ואמרו אמן כדפירשתי ובזה יצאו ידי חובת הודאתן לכך קאמר נמי שלא אמרו שירה עד שפתחה הארץ ואתי נמי שפיר מה שפתחה הארץ ואמרה אני אומרת לפניך שירה תחת צדיק זה דברכת הודאה ושירה אם בירך אתר וזה עונה אמן נמי שפיר דמי. ומהאי טעמא נמי נראה מה שנוהגין מי שילדה לו אשתו כשעומדת אחר לידתה והולכת לבית הכנסת אז בעלה קורא בתורה וביש מקומות מחוייב הסגן לקרותו לפי שהאשה צריכה להודות על נסה מה שילדה בשלום והמנהג להודות בשעה שקורא בתורה לפרסומי מלתא וגם כשאומר ברכו את ה' המבורך וכו' ה"ל נמי כהודאה דברכה והודאה כי חדא נינהו ויש לזה המנהג סמך במזמור לתודה דכתיב הודו לו ברכו שמו ולפי שאין אשה קוראה בתורה לכך בעלה מודה תחתיה ולפי זה צריך הבעל להתכוין לכך כשאומר ברכו את ה' המבורך שנותן ברכה והודאה לה' בשביל אשתו דברכת הודאה אם בירך אחר בשביל חברו יצא וכ"ש בבעל ואשה דכחד גופא דמו וכ"ש כשהאשה אומרת אמן על

ברכתו דפטורה האשה מלאודויי עד דאתי בזוזי ובזוזי דבזוזי שוללים אחר שוללים כך פירש"י ז"ל בסוף מסכת כתובות:

שומר מה מלילה שומר מה מליל הלשון כפול ועוד דמעיקרא נקט לילה והדר נקט ליל ונראה דשאלה ראשונה היתה מה אמר מן הגלות שהוא בלילה כדפירש רש"י ז"ל ושאלה שנייה היא למה נמשך גלות חורבן בית שני יותר מגלות חורבן בית ראשון שלא היה רק שבעים שנה כמנין לי"ל והשיב אמר שומר אתא בקר וגם לילה פי' דלא דמי גאולה ראשונה לאחרונה דגאולה ראשונה לאו גאולה גמורה היתה דנהי דחזרו ישראל על אדמתן:

דכתיב וינער ה' את מצרים בתוך הים הך קרא בעיקר הפרעון כתיב שטבעו כולם בתוך הים ולא נשאר עד אחד לכך מייתי ליה ולא מייתי קרא דכחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים דכתיב לעיל מיניה משום דאז לא מתו רק הבכורים בלבד ועי"ל דמכת בכורות טעמא אחריתי אית בה לפי שהיתה דבר והיפוכו שהכה בכורי מצרים והציל ביניהם בכורי ישראל ואין מלאך אחד עושה שתי שליחות ועוד שהוצרך להבחין בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור כדאמר בפרק איזהו נשך לכך נעשה על ידי הקב"ה בעצמו אבל גבי סנחריב כתיב והנה כולם פגרים מתים:

חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו לפי שהיו עוסקין בתורה תמיד הוצרכו לשמן הרבה כדאיתא בפ"ק דשבת ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא ננזנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים ד"ת מה עשו העלו לו ג' מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרשן:

בת גלים בתו של אברהם יצחק ויעקב וכו' בפ"ק דבתרא גבי בנין הורדוס קאמר סבר למשעייה בדהבא אמרו לו רבנן הכי שפיר טפי דמיחזי כי אדוותא דימא ונראה דלהכי ניחא טפי דגבי ב"ה כתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים וכיון דמיחזי כי גלא דימא כשהקב"ה מסתכל בו הוא זוכר תמיד בזכותן של אבות שנמשלו לגלים שבים. ועוד דהוא המקום שהתפללו בו הרבות כדאמר לקמן ושם הקריבו קרבנותיהם לכך שפיר ספי כי מתחזי כגלי הים שנמשלו בהן האבות:

דף צה

מוביל ומייתי בידיה על טור בית מקדש' דבציון ועל עזרתה דבירושלים מסיפא דקרא דעוד היום בנוב לעמוד נפקא ליה דכתיב ינופף ידו הר בת ציון גבעת ירושלים:

ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' במדרש קאמר דליל פסח הוה וכן יסד הפייט ונראה דנפקא להו מדכתיב בלילה ההוא ולא כתיב בלילה סתם או בלילה הזה כמו ואכלו את הבשר בלילה הזה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מדכתיב ההוא רמז לאותו לילה שכבר נעשו בו נסים וכן גבי מרגלים כתיב ויבכו העם בלילה ההוא דרשו חכמים אמר הקב"ה הם בכו בכייה של חנם ואני אקבע להם בכייה לדורות נפקא להו נמי מדכתיב בלילה ההוא רמז לאותו לילה המיוחד לבכייה והוא ליל תשעה באב ולהכי במגילת אסתר גבי בלילה ההוא נדדה שנת המלך תרגם יונתן ביה בליליא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא אידברת שרה לאבימלך ביה בליליא איתקטלו בוכרי דמצראי וכו' מדכתיב בלילה ההוא נדדה תרגם כן:

אמר אבישי שם ואוקמיה לדוד וכו' נראה דהיינו דכתיב משוה רגלי כאילות ועל במתי יעמידני משוה רגלו כתיב בספר שמואל רמז לרגליו של אבישי שנעשו כרגלי אילה שלוחה שמיהר לבא אצלו וקפצה לו הארץ ועל מה שהעמיד באוירו בשעה שזרקו ישבי כלפי מעלה קאמר ועל במותי יעמידני:

אין פגיעה אלא תפלה אמרו רבותינו שתיקן תפילת ערבית וצריך ליתן טעם למה תיקן תפילת ערבית בפעם ההוא ואפשר לומר כי אז נאנס יעקב ולא התפלל מנחה כי עוד היום גדול להתפלל והחמה שקעה עליו פתאום שלא בעונתה כדאמר בסמוך ועבר זמן תפילת מנחה וקיימא לן טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים הראשונה ערבית והשנייה לתשלומין כדאיתא בריש פרק תפלת השחר ולכך תיקן אז תפילת ערבית והתפלל אותה שתים אחת לשם ערבית ואחת לתשלומי תפלת מנחה:

וכן עתידין לבא עם גוג ומגוג נראה דהיינו הא דקאמר לעיל שבקש הקב"ה לעשות חזקיה בן דוד וסנחריב גוג ומגוג לפי שחזקיהו הוה דמיא לבן דוד כדאמר לקמן הין להם בן דוד לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו וסנחריב הוה דומה לגוג ומגוג כדאמר שמספר מחנהו כמחנה גוג ומגוג:

הללו ראשי גייסות הן מקראי דייק לה כדאמר בסמוך וגבי עשו כשהלך לקראת יעקב דכתיב וארבע מאות איש עמו וקאמר נמי במדרש רבה דכולן ראשי גייסות הוו י"ל דדייק לה מדכתיב וד' מאות איש ולא כתיב וד' מאות אנשים איש משמע שכל אחד מיוחד וחשוב בפני עצמו הוה והיינו ראשי גייסות וכן במגילת אסתר גבי ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש תרגם יונתן חמש מאות גוברין כולהון רופלין נראה דדייק לה נמי מדלא כתיב ואבד חמש מאות אנשים איש משמע דכולן רופלין הוו שכל אחד חשוב בפני עצמו:

מפני חרבות נדדו סיפא דקרא מפני חרב נטושה פירוש שחוזה ושנונה קסבר בחרב הרגן והא דקאמר רבש"ע נטושה ועומדת מששת ימי בראשית נראה שהוא רמז ללהט החרב המתהפכת דפ' בראשית דלהט החרב תרגם אנקלום שנן חרבא שהיא שנונה ושחוזה ונראה שהיא מסורה ביד גבריאל שהוא שר של אש כדאיתא בפרק ערבי פסחים וזהו שאמר במדרש רבה ואת להט החרב על שם משרתיו אש לוהט והריגתן של אלו באש היתה כדיליף לעיל מקרא דותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש כשריפת בני אהרן ולכך קאמר שהיא נטושה ששת ימי בראשית ועוד להט החרב היינו חרב שלופה וזהו גבריאל דגבי יהושע כתיב והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ואמרו חכמים ז"ל גבריאל היה ולכך אמר לו כי אני שר צבא ה' וגבריאל נקרא שר צבא כמ"ש בספר הרקנט"י פרשת בראשית וניחא השתא מה שנענשו בחרב משום דבמדרש רבה פרשת בחקותי קאמר תני בשם רבי אליעזר הסייף והספר ניתנו מכורכין מן השמים דכתיב ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים זו תורה אמר הקב"ה אם שמרתם מה שכתוב בספר זה הרי אתם ניצולין מן הסייף ואם לאו הוא הורג אתכם ולהכי במגילת אסתר גבי ותאמר לו זרש אשתו תרגם יונתן אין בחרבא נקט וליתיה כבר תהפוך חרבא ותתרמי עלנא פירוש דכתיב ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב נקט כבר תהפוך חרבא רמז לחרב המתהפכת כדפרישית וכיון שדורו של חזקיהו עסקו בתורה הרבה כדאמר לעיל בדקו מדן ועד באר שבע וכו' לכך נהפך החרב כלפי מחנה סנחריב ונהרגו בו ומהאי טעמא נראה מה שנעץ חזקיהו חרב על תח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה וכו' רמז להם על חרב המתהפכת אשר על פתח הגן לשמור את דרך עץ החיים שאם אין עוסקין בתורה החרב הורג אותן:

ויש אומרים בחושמן נשף בהן נראה דסבירא להו כר' אלעזר דאמר לעיל כשריפת בני אהרן שריפת נשמה וגוף קיים ולכך אמרו בחוטמן נשף דבפרק ארבע מיתות גבי מיתת בני אהרן קאמר נמי שני חופין של אש יצאו מבית קדשי קדשים ונכנסו שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה ושרפום:

כשאתה יוצא לבשל פירות הזקק להם נראה דלכך כתיב ויהי בלילה ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור ולא כתיב ויך מלאך ה' במחנה אשור ויצא למה לי אלא מלמד שיצא לבשל פירות ואגב אורחו הכה בהם:

אתא קודשא בריך הוא ואדמי ליה כגברא סבא וכו' לפי שעלה על דעת המקום לעשות מסנחריב גוג ומגוג כדאמר לעיל גבי סך מחנהו כמחנה גוג ומגוג וגם הוא חירף וגידף כלפי מעלה שנאמר ביד מלאכיך חרפת ה' כמו שעתיד לעשות גוג שנאמר ורוזנים נוסדו

יחד על ה' ועל משיחו לכך נענש גם הוא באחוכא וטלולא ושי ק עליו הקב"ה ועשה בו דרך לעג וקלס כדרך שעושין עם השוטים כמו שעתיד לעשות עם גוג ילעג וישחק עליו שנאמר יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו ואמרו בפ' קמא דעכו"ם אין שחוק לפני הקב"ה על בריותיו אלא אותו היום בלבד משל למלך ב"ו שסרח עליו אחד מן הפחותים ואמר שרוצה לעשות עמו מלחמה המלך משחק לו ומלעיג בו תחילה ואח"כ הוא דן אותו כך עשה הקב"ה עם סנחריב וכך עתיד לעשות עם גוג שנאמר אז ידבר אלימו באפו:

היינו דכתיב ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו וגו' סיפא דקרא והמה נמלטו ארץ אררט נראה כי תיבת נח נשארה שמה שנאמר ותנח התיבה בחדש השביעי על הרי אררט והודיענו הכתוב כי הבנים נמלטו אל מקום התיבה לעשות שמה עכו"ם כמו שעשה אביהם:

דף צו

טעין תלת מאה כודנייתא נרגא דפרזלא דשליט בפרזלא וכו' פי' נבוכדנצר רצה לכבוש את ירושלים דרך טבע בחרב וחנית ובכלי זיין רב ולכך שדר ליה לנבוזראדן תלת מאה כלומר מספר גדול של פרדות טעונין כלי זיין חשוב ברזל חדוד דשליט בפרזלא והראה לו הקב"ה כי הוא נלחם בהם בישראל ולולי כן לא יכול להם שכל כלי זיין שלו אינן חשובין לכלום ולכך כולהו בלעתינהו חד דשא דירושלים ובעי למיהדר ולא אשתייר אלא חדא מנייהו וכבשה בו לבד ולא זו בלבד אלא דמחייה בקופא ואיפתח שלא הוצרך לחתך ולשבר הפתח בחודו של אותו גרזן אלא הכה בו בקופא בלבד ונפתח ויליף לה מדכתיב בסבך עץ קרדומות דמשמע שלא הכה אלא בקופא מקום שהעץ מסתבך בקרדום רמז כי לא בכחו גבר כי אם ברצונו יתברך ולפי זה יתורץ הפסוק ועתה פתוחיה יחד בכשיל וכלפות יהלומון קשה חדא למה אמר בכשיל לשון יחיד הל"ל בכשילין או בכשילות כמו שאמר וכלפות וכן קרדומות ועוד דקאמר בכשיל וכלפות וקשה ממ"נ או הל"ל כשיל וכלפות או בכשיל ובכלפות כה"ג אשכחן בכמה מקראות כמו לעשות בזהב ובכסף ובנחושת לכ"נ דקושיא חדא מתרצת השניה דאלו נאמר כשיל וכלפות יהלומון הוה משמע שהפתחים שברו את תרווייהו הכשילין והכלפות וכן אלו נאמר בכשיל ובכלפות יהלומון הוה משמע שאלו הב' מינים שברו את הפתחים ובאמת שכל הפטישים נשתברו בפתחים אלא פטיש אחד נשתייר ושבר הפתח לכך אמר בכשיל וכלפות יהלומון ומלת יהלומון משתמע לתרי אפי וה"ק ועתה פיתוחיה יחד בכשיל וכלפות יהלומון דיהלומון קאי אכשיל ר"ל כי בכשיל נשתברו הפתחים וקאי נמי אוכלפות ר"ל שהכלפות נשתברו

ע"י הפתחים וה"ק וכלפות יהלומון ר"ל הפתחים אותן והיינו ממש כמ"ש כאן שכל הפטישים נשתברו זולת א' שבר את הפתח ועוד נראה שהיה רמז להא דאיתא בבראשית רבה כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים אמר להן מה לכם מרתתים עץ מכם אל יכנס בי ואין אחד מכם נזוק כך ישראל שהיו באותו הדור הן עצמן החריבו את ירושלים וכמ"ש ורדו בכם שונאיכם מכם ובכם שהרגו זה את זה ושפכו בקרבה דם צדיקים וכמו שהיה בחורבן בית שני שנחרב ג"כ ע"י הנהו בריוני דהוו התם כדאיתא בהנזקין ולכך נפתח בסבך עץ קרדומות רמז שהן עצמן גרמו להן דומיא דעץ שנכנס בקרדום וכמו שאמרו מיניה וביה אבא אזל נרגא וכו'. ונראה דלכך כתיב לא האמינו מלכי ארץ כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים בשערי דייקא שכל כך חזקים היו שהרי כולן תברינהו חד דשא ומה שאמר שוור בר שוור פי' שיחרב המקדש בדילוג ומהירות בו ביום ולא יעכב שאלו שהה עד למחר היה בטל חרון אפו יתברך ולא היה יכול להחריב דחרון אפו לא היה אלא אותו יום בלבד כדאיתא באיכה רבה אשר הוגה ה' ביום חרון אפו א"ר אחא יום אחד היה חרון אפו של הקב"ה וזה שנאמר ולא זכר הדום רגליו ביום חרון אפו ולכך קאמר שוור בר שוור דגם כשבא בראשונה עם סנחריב רצה להחריב מיד ולא רצה לעכב עד למחר כדאמר לעיל דאמרי ליה נשדי ביה ידא האידנא וטעם דחרון אפו יתברך לא היה אלא באותו יום לפי שביום ההוא חזרו המרגלים ובכו ישראל בלילה ההוא בכייה של חנם ונגזר עליהם בכייה לדורות כי פקד ה' עון אבות על בנים באותו יום לכך אלו שהה עד למחר נתבטלה הגזרה ומה שאמר דמטא זימנא דמקדשא חרוב והיכלא מיקלי לכאורה הוא כפל ונראה דמקדשא חרוב רמז לסילוק קדושת שכינתו יתברך משם והיכלא מיקלי כפשוטו שכ"ז שלא נסתלקה השכינה לא הוה אפשר לשלוט בו כדאיתא בפתיחתא דאיכה רבה אמר הקב"ה כ"ז שאני בתוכו אין העכו"ם נוגעין בו א"נ דמקדשא חרב רמז למקדש שלמעלה והיכלא מיקלי הוא מקדש שלמטה דמקדש שלמעלה נעשה חרב ע"י שנשרף מקדש שלמטה ואין הקב"ה בא במקדש שלמעלה עד שיבנה מקדש שלמטה ואפשר דהיינו הא דכתיב יודע כמביא למעלה וגו' כלומר כאלו הביאו הקרדום למעלה לשבר פתח ירושלים שלמעלה דהא בהא תליא דמקדש שלמעלה מכוון נגד מקדש שלמטה וירושלים שלמעלה נגד ירושלים שלמטה והיינו דאמר בסמוך גבה היכלא שבקש לעלות לרקיע אל מכון שבתו שלמעלה ומה שאמר דרכו ביה מן שמיא נקט לשון דריכה שהוא ברגלים כי המקדש שהוא הדום רגליו של הקב"ה שנאמר ולא זכר הדום רגליו ובעת החורבן בעט בו כביכול ברגליו. ועוד נראה דלהכי כתיב בסיפא דהנך קראי שלחו באש מקדשיך לא כתיב שלחו אש במקדשיך רמז

שהמקדש ברח לו מן האש וגבה לעלות למעלה ומן השמים דרכוהו שירד למטה וזהו לארץ חללו משכן שמך והא דקאמר הוה קא זיחא דעחיה יליף לה משום דבתר הכי כתיב אמרו בלבם נינם יחד שרפו כל מועדי אל בארץ.

אלו נהרות בבל ותרגמא צינייתא דבבלאי דקלים רעים של נהרות בבל שאין נושאין פירות. ונראה דלהכי כתיב בסיפא דקרא דעל נהרות בבל ע ערבים בתוכה תלינו כינורותינו פי' בוכים היו כשראו דקלי נהרות בבל שאין נושאין פירות והרי הן כערבי נחל שאין נושאין פירות לעולם:

שלה להו בקריבא הוא פי' כשישראל חוטאין ומרחיקין עצמן ממנו יתברך גם הוא מתרחק עצמו מהן כמ"ש אם תעזבני יום יומים אעזבך וכשהן חוזרין אליו בתשובה גם הוא חוזר אליהן שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם לכך שלח להו בקריבא הוא סבור היה שעדיין לא חטאו הרבה ולא נתרחק מהן שכל זמן שלא נתרחק מהן שומע תפילתן בעת דוחקן אע"ג שאינו עמהן שנא' קראוהו בהיותו קרוב כלומר כ"ז שלא נתרחק ועדיין קרוב הוא שלחו ליה הלך בדרך מרחוק שכבר חטאו הרבה ונתרחק מהן שלח להו אית להו צדיקים דבעי רחמי דאע"ג שנתרחק הוא שומע תפילתן של צדיקים שנאמר רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע נקט לשון שועה דרך משל אע"פ שנתרחק דלשון שועה לא שייך אלא במי שקורא מרחוק כמו ותעל שועת העיר השמים וכמו ותעל שועתם אל האלהים הדר שלח להו הדרי רשעים בתשובה ובעו רחמי וכו' דכשחוזרין בתשובה גם הוא ית' אע"ג שנתרחק חוזר אליהן כדפירשתי ושומע תפילתן

דף צז

ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת פשטא דקרא בבית המקדש איירי. ונראה דלכך כתיב הנופלת לשון הווה כי עוד היום היא נופלת דהיינו אותן צדיקים ות"ח שמתים קודם זמנם דשקולה מיתתן כשריפת בית אלהינו והכי איתא במדרש רבה פרשת תרומה ועשית את הקרשים למשכן שנתמשכן על חטאן של ישראל אמר משה לפני הקב"ה והלא עתיד שלא יהיה להם לא משכן ולא מקדש מה תהא עליהם א"ל אני נוטל מהן צדיק ומתמשכן בעדם

ולא הוה מיית איניש מהתם בלא זימניה וכו' לפי שהשקר אין לו קיום והאמת יש לו קיום כמו שאמרו קושטא קאי שיקרא לא קאי לכך האמת הוא מקור החיים וז"ש ירמיה וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ובברכת התורה יסדו אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו משום דהא בהא תליא וגם חזקיה בחליו כשהתפלל על החיים התחיל

ואמר אשר התהלכתי לפניך באמת כי ממנו תוצאות חיים וכל המחזיק בו מתקיים ולכך לא הוה מיית איניש מהתם בלא זימניה. ונראה דלהכי כל דבר שאינו מתקיים נקרא שוא ושקר כמ"ש על מה שוא בראת כל בני אדם סיפא דקרא מי גבר יחיה ולא יראה מות לפי שאינו מתקיים וסופו למות קרוי בריאת שוא דכל שוא ושקר אינו מתקיים וזה שנאמר וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו והוא מעין המתקיים ומוציא מים בלי הפסק אבל מעין הפוסק מימיו כזבים כיון שאין לו קיום ומהאי טעמא נראה הא דקרי ליה במדרש רבה פ' אמור להאי עלמא עלמא דשיקרא ולההוא עלמא עלמא דקושטא גבי הא דקאמר ליה שמואל לשאול ויקרע ה' את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד ולכך קאמר לעיל כשהאמת נעדרת בן דוד בא כי שוב אין העולם ראוי להתקיים:

שני אלפים תוהו שני אלפים תורה וכו' במ"ר פ' בראשית אמרה שבת רבש"ע לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג וכו' קאמר התם ר' דוסתאי אומר חד בשבתא תרי תלתא בשבתא ארבעתא חמשה בשבתא ערובתא שבת לית לה בן זוג לכאורה קשה מה ענין זיווג זה ומה שייכות יש להן לאחד ושני בשבת להדדי וכן שלישי לרביעי וחמישי לששי. ונראה משום דששת ימי בראשית הן נגד שיתא אלפי שנין הוה עלמא ויום השבת נגד אלף השביעי שכולו שבת כידוע ולפי ששני אלפים ראשונים ואחרונים ואמצעיים ענין אחד הן דשני אלפים תוהו וכו' ששת ימי בראשית שכנגדן נמי מזווגים הן כסדר זה אחד לשני ושלישי לרביעי וכו':

שני אלפים ימות המשיח נראה דהיינו הא דכתיב כי אני ה' בעתה אחישנה הבטיחנו כשנזכה אז כשיבא זמן הגאולה דהיינו שני אלפים האחרונים יחישנה יגאלנו בתחילתן לא בסופן ולקמן דריש לא זכו בעתה זכו אחישנה:

לאחר חמשת אלפים שנה איתמר לעיל קאי דלאחר חמשת אלפי' ומאתי' ותשעי' ואחת שנה העולם יתום:

מדת הדין מעכבת כי מיום שחרב ב"ה השיב אחור ימינו והשמאל שולטת וידוע כי שמאל הוא מדת הדין והיא מעכבת הגאולה עד שיחזרו ישראל בתשובה אז יחזיר הקב"ה וירים את ימינו וז"ש ואתה לך ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין:

תמני סרי אלפי פרסה הואי נראה דהיינו הא דאיתא בפ"ק דעכו"ם כי בלילה הקב"ה רוכב על כרוב קל שלו ושט בשמנה עשר אלף עולמות שנאמר רכב אלהים רבותיי' אלפי שנאן דפרסאות שלמעלה הן עולמות דכל פרסה שמנת מיל וכל מיל ארבעת אלפי' אמה וכל אמה ד' זרת וכל זרת כמסוף העולם ועד סופו שנאמר ושמים בזרת תכן ובכל לילה הקב"ה רוכב ומטייל עם הצדיקים היושבים לפניו בתמני סרי אלפי עולמות:

אם שנים הם אני ובני הם הא דלא קאמר ואם אחד הוא משום דבבציר מתרתי לא סגי בעלמא שאין העולם מתקיים בפחות משני צדיקי יסודי עמודי עולם כי אז הקב"ה צדיקו של עולם מצטרף עמהם והוי שלשה עמודים וכן כל דבר שבעולם אומן העושה מטה וכסא שלחן ומנורה בבציר משלשה רגלים לא סגי להו ולכך אמרו על שלשה דברים העולם עומד והעולם קיים דלא סגי בפחות. ובזה ניחא דאיתא במדרש איכה רבה בשעה שקם ר' יוחנן בן זכאי לפני ר' צדוק א"ל שר קדם הדין סבא ציתרא את קאים א"ל בחייך שר אלו הוה עוד חדא דכוותיה והוי לך משריין תרתי זימני כדהשתא לא יכולין להון טעמא נמי כדפי' דאלו הוו בירושלים שני יסודי עמודי עולם כר' צדוק היה הקב"ה מצטרף עמהן והוו להו תלתא ואז היתה מתקיימת וכן בפרק במה מדליקין כשראה רבי אליעזר בר' שמעון שמניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה א"ל ר' שמעון אביו דיו לו לעולם אני ואתה טעמא נמי כדפי' דבשני צדיקים סגי ע"י צירוף צדיקו של עולם דהוו להו תלתא והשתא אתי שפיר גבי אברהם כשבקש רחמים על סדום לא בקש על פחות מעשרה משום דפשטא דקרא משמע שבכל פעם היה מבקש על כל חמשה מקומות כדפי' הרמב"ן ז"ל נמצא דבעשרה יגיעו לכל עיר שנים והקב"ה צדיקו של עולם יצטרף לכל אחת והוו להו תלתא בכל עיר ואז היה אפשר להן להתקיים אבל בבציר מתלתא אי אפשר דאין לך דבר עומד בפחות משלשה רגלים. ובזה אפשר לפרש הא דכתיב כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו דהאבות הן הן המרכבה ועמודי ויסודי עולם וקודם שבא יעקב היה העולם מתקיים על אברהם ויצחק בלבד והקב"ה נצטרף עמהן להיות כמו רגל שלישי וכשבא יעקב לא איצטריך עלמא לצירופו יתברך כי יעקב היה רגל השלישי וזהו שאמר כי יעקב בחר לו יה לו דייקא בשבילו בחר ביעקב שיבא הוא וישלים רגל השלישי במקומו כביכול והיינו דקאמר ישראל לסגולתו לשון סגול שהן שלשה נקודות כמין רגלי החצובה כלומר דלכך בחר ביעקב כדי שיהיה הוא הסג"ל להשלים שלשה רגלים דבבציר משלשה רגלים העשויין כמין סגול לא סגי להתקיים וכי האי גונא דרשו חכמים הא דכתיב יעקב חבל נחלתו שהוא שלישי שבאבות כחבל העשוי בשלשה גדילים:

הא דעיילי בלא בר משל למלך ב"ו עבדיו ובני ביתו הרגילים אצלו תמיד יוצאים ונכנסים לפניו בלא רשות כך החסידים הגדולים יחידי הסגולה כיון שנפשותיהן דבוקות בה' בכל עת תמיד נכנסין לפניו יתברך בההוא עלמא בלא רשות ולכך היה רשב"י בטוח שיהיה הוא ובנו מהם כיון שהיו במערה כמה שנים ולא שתו לבם לשום עסק כי אם לעבודת האלהים:

מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן כו' נראה דהיינו מה שאמרו חז"ל שכל המועדות עתידות בטלות מלבד ימי הפורים וכן יסד הפייט ביוצר פ' זכור ויליף לה מדכתיב וזכרם לא יסוף מזרעם לפי שגאולה האחרונה תהיה דוגמת גאולת פורים מה התם ע"י גזרותיו של המן חזרו ישראל בתשובה ונגאלו כמו שאמרו חכמים גדולה היתה הסרת טבעת ממ"ח נביאים וכו' כך גאולה העתידה יעמוד שלטן שגזרותיו קשות כהמן כו' וכיון שגאולות הללו דומות זו לזו יזכרו הכל לעתיד את ימי הפורים ויאמרו כי הגדיל ה' לעשות עמנו כאשר עשה עם אבותינו וזהו שאמר הכתוב וזכרם לא יסוף מזרעם.

דף צח

אף ת"ח שכתוב בהן שלום לאוהבי תורתך אין שלום מפני צר פירש"י ז"ל מן היצה"ר טעמא דמלתא נראה משום דשני הפכים כשפוגעין זה בזה והאחד צריך להסתלק עצמו מפני חברו אז בשעת סילוקו מתגבר עצמו דלהכי קודם שיאיר היום חשכת לילה מתגברת וכן קודם יציאת הנשמה יום או פחות נראה החולה כבריא משום דאז הבריאות מתגברת לכך גם לעתיד כיון שיתבטל היצה"ר ויסתלק מן העולם מפני יצה"ט יתגבר עצמו קודם סילוקו וילחם אף בת"ח שכתוב בהם שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול שאין היצה"ר הנקרא מכשול שולט בהן לפי שהתורה תבלין ליצה"ר ודרכו להסתלק בשעוסקין בתורה כמ"ש אי אזיל מוטב ואי לא יעסוק בתורה אפ"ה קודם סילוקו מן העולם יתגבר עצמו ולא ישגיח בהן ומהאי טעמא נראה מה שאמרו בעקבות בן דוד חוצפה ישגא ונערים ילבינו פני זקנים בת קמה באמה וכלה בחמותה ופני הדור כפני כלב וכו' כדאמר לעיל משום דאז יתגבר היצ"ה וישלוט הרבה:

או בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב דאיתא במסכת חגיגה אשר קומטו בלא עת אלו תתקע"ד דורות שהעבירן הקב"ה וכו' מה עשה עמד ושתלן בכל דור ודור והן הן עזי פנים שבדור וכי האי גוונא אמרו חז"ל גבי צדיקים דכתיב כי לה' מצוקי הארץ וישת עליהם תבל ראה הקב"ה שהצדיקים עתידין להיות מועטין עמד ושתלן בכל דור ודור הרי שבכל דור ודור עד ימות בן דוד שיתחדש העולם שתל הקב"ה חלק אחד מן הרשעים וחלק אחד מן הצדיקים לפיכך כאשר נר' דור שכולו זכאי או כולו חייב ודאי כבר נגמר חשבון הדורות הראויין להיות עד ימות בן דוד כיון שאין בו חלק מן הרשעים או מן הצדיקים כלל ואם כן בן דוד בא:

זכו עם ענני שמיא פירש"י ז"ל במהירות לא זכו עני ורוכב על החמור בעצלות נראה דבהכי ניחא קרא דבעתה אחישנה והכי קאמר בעתה דהיינו בזמן הגאולה אחישנה

להביאו עם ענני שמיא ולא בעצלות על החמרור ופשטא דקרא כשזכו איירי דרישא דקרא ועמך כלם צדיקים:

איהו שרי חד ואסר חד אמר דלמא מיבעינא דלא מיעכב תימה כי נמי מיעכב פורתא כדי קשירה נגע א' שהוא כהרף עין מאי הוי וי"ל דאיתא במדרש הביאו רש"י ז"ל בפ' בא ויהי בעצם היום הזה מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עיכבן המקום כהרף עין והטעם לפי שישראל לא היו ראויין להגאל מצד מעשיהן ולא נגאלו אלא מפני שהזמן גרמה שנאמר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים שהגיע השעה שקבע לגאלם ואלו עבר הזמן אפילו כהרף עין מיד היה מקום למקטריגים שלמעלה לקטרג עליה' אלו עבדו כוכבים ומזלות ואלו עבדו כוכבים ומזלות והיינו דאיתא במדרש ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון שכינה פי' השכינה היתה ממהרת מפני המקטריגים להוציא באותו הרף עין שקבע להן והיינו נמי טעמו של בן דוד שהוא חושש לעכב אפי' כדי קשירת נגע א' כשיגיע הזמן כדי שלא יעבור זמן הקץ מפני המקטריגים שלמעלה משום דאמרינן לעיל שאין בן דוד בא אלא או בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב לפיכך אף על גב שעדיין מנוגע הוא ומחולל מפשעינו אפילו הכי חושש שמא דור שכולו חייב הוא ויהיו נגאלין מצד הזמן לא בשביל מעשיהן לכך הוא ממהר שלא יעבור הזמן רגע אחד שלא יקטרג על מעשיהן כשיעבור הזמן ונר' דהיינו הא דאמ' לעיל תכח עצמן של מחשבי קיצין שהיו אומרים כיון שהגיע הקץ ולא בא שוב אינו בא משום דאינהו סברי דכיון דעבר הזמן שקבע שוב אין א"ר תקנה מפני המקטריגים:

א"ר יוחנן פמליא של מעלה ופמליא של מטה פירש"י ז"ל מלאכים וישראל וא"ת מלאכים מה עבידתייהו שיתהפכו פניהם וי"ל דאיתא במדרש רבה ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר להן הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה וגם לעתיד לא יניחן הקב"ה לומר שירה לפניו כיון שנצטער על אבדן מעשי ידיו כדאמר הללו מעשי ידי והללו מעשי ידי כו' ונראה דהיינו הא דאיתא בפ"ק דברכות שלשה משמרות הוי הלילה ועל כל משמר יושב הקב"ה ושואג כארי אוי שהחרבתי את ביתי וכו' טעם מה שצועק על כל משמר לפי שהמשמרות הן עבודת שיר המלאכים נחלקין לג' כיתות כת אחר כת ומיום שחרב המקדש יש עצבות לפניו ית' לכך כל כת וכת כשרוצין לשורר לפניו ית' הוא שואג על חורבן ביתו כאלו אין קול ערב לפניו:

משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה וא"ת מאי קשיא ליה דאיצטריך לאתויי משל זה וי"ל דקשיא ליה אמאי קאמר קרא למה זה לכם יום ה' הוא חשך ולא אור הא פשיטא

דכולי אור הוא כדמייתי בסמוך מדכתיב ועליך יזרח ה' וגו' לכך מייתי משל לתרנגול ועטלף דודאי יום ה' כולו אור הוא אלא לפי שיתבטלו אז חמה ולבנה כמ"ש וחפרה הלבנה וגומר והיה ה' לאור עולם ואין העובד כוכבים ומזלות יכולין להסתכל באור כבודו ית' מחולשת ראות עיני שכלם שלא קיימו התורה והמצות דומיא דעטלף והוא עוף הפורח בנשף מפני שאינו יכול להסתכל באור השמש ובחשכת הלילה הוא מצפה לאור כי גם החשכה קשה לו ואמר לו התרנגול אתה למה לך אורה כיון שאין אתה יכול להסתכל בו והיינו דמייתי ראיה מקרא דכתיב כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח ה' דכיון שיתבטלו חמה ולבנה לעתיד והעכו"ם אין יכולין להסתכל באורו יתברך על כרחיהם החשך וערפל יכסה אותם.

דף צט

שכבר אכלוהו בימי חזקיה לפי שנעשו בימיו נסים גדולים כמו שעתיד להיות בעת הגאולה ולהכי אמרינן לעיל בקש הקב"ה לעשות מחזקיה בן דוד ומסנחריב גוג ומגוג:
מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד מרוב קדושתן של בעלי התשובה וכדאמרי' בפ' הספינה שכל צדיק נכוה מחופתו של חבירו שגדול ממנו והטעם לפי שבעלי תשובה כיון שטערו טעם איסור קשה עליהן לפרוש ולקיים המצות וטורחן מרובה לכך שכרן יותר מרובה ועוד נר' ידוע דגדולה מצות עשה ממצות לא תעשה דלכך היא דוחה אותה והטעם לפי שאינו דומה המקיים את המצוה דשב ואל תעשה שאינו טורח עצמו למקיים את המצוה בקום ועשה כיון שהוא טורח עצמו לעשות אותה לכך צדיק גמור כיון שאינו מקיים מצות לא תעשה שבתורה אלא בשב ואל תעשה אין שכרו מרובה כמי שעבר עליהן ועשה תשובה ומעשה סיגופים עד שנחשב לו כאלו קיים אותן דנמצא כאלו קיים אותן בקום ועשה:
זה יין המשומר בענביו ששת ימי בראשית לפי שהתורה נדרשת בשבעים פנים והן יינה של תורה דהיינו תמצית סודותיה לכך גם השכר הבא ממנה הוא יין שניתן בשבעים אותיות בין לרשעים בעה"ז על מצות מועטות שעושין כדאיתא בפ' בן סורר ומורה לא נברא יין בעה"ז אלא לנחם את האבלים ולשלם שכר לרשעים בעה"ז שנא' תנו שכר לאובד בין לצדיקים בעה"ב כדאמר הכא ששכרן הוא היין המשומר בענביו כי זה לעומת זה הוא יין גופני לגופות הרשעים בעה"ז ויין רוחני לנשמותיהן של צדיקים בעה"ב ולפי שיין גופני דהיינו שכרן של רשעים הוא כדי להאבידן כמ"ש ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו לכן אמרו בפרק בן סורר שלש עשרה ווין נאמרו ביין ההיפוך של יין רוחני

דהיינו שכרן של צדיקים בעה"ב שהוא ג"כ במספר י"ג כדאיתא במ"ר דלר' אבהו אחוו ליה בשעת פטירתו תלת עשרה נהרא אפרסמונא ורשב"י הוה יתיב אתלת עשרה תכתכי דפיזא והוא כמנין אהב"ה רמז לצדיקים העובדין מאהבה. ונראה דהיינו הא דאיתא בפרק הרואה ומייתי לה בספר הזוהר סוף פ' וישב תנינן האי מאן דחמי ענבין חוורין בחלמא סי' יפה לו אוכמין סימן רע לו משום דענבים לבנים רמז לשכר העה"ב שכולו לבן כידוע והראו צו שהוא בן עוה"ב אבל ענבים שחורות רמז לשכר העוה"ז שכולו שחור וחושך. והיינו נמי דאיתא בפ' הרואה כל מיני משקין יפין לחלום חוץ מן היין יש שותיהו וטוב לו שנ' ויין ישמח לבב אנוש ויש שותיהו ו ע לו שנאמר תנו שכר לאובד וגו' רמז שאם צדיק הוא מובטח לו שהוא בן עה"ב ואם לאו הרי הוא בן עה"ז. ונראה דהיינו מ"ש בש"ס שעל כל כוס היו אומרים חמרא וחיא לפום רבנן רמז להם שלא יקבלו שכרם בשתיית היין בעה"ז אלא יזכו לב' שלחנות לשתות נמי מן היין השמור בענביו שהוא סוד עה"ב חיי' נצחיי' וזהו חמרא וחיא והשת' ניחא הא דקאמר לפום רבנן דמה ענין החיים אל הפה אלא הוא רמז לשתיית יין חיים המשומר בענביו. והיינו דתניא ושמתם נמשלה ד"ת לסם וכו' וקאמר עלה רבא למיימינים בה סמא דחייא למשמאילים בה סמא דמותא לפי שהיין כמו סם הוא כדאמרינן בפרק חזקת הבתים באתר דלית חמרא תמן מתבעו סמנין לכך קאמר למיימינים בה סמא דחייא רמז ליין המשומר שהוא סוד החיים למשמאילים בה סמא דמותא רמז ליין גשמי שהוא סוד המיתה לפי שהביא מיתה לעולם כמ"ד גפן היה

זה יין המשומר בענביו משמת ימי בראשית בפ' ערבי פסחים תניא זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו על היין אין לי אלא בלילה ביום מניין וכו' וכתבו שם התוספות דזכירה כתיב על היין נזכירה דודיך מיין והאי זכירה היינו קידוש ולמאי דקאמר דשכר העה"ב הוא יין המשומר נראה לפרש לפי ששבת בראשית הוא רמז לעה"ב יום שכולו שבת והוא אחד מששים בעה"ב כדאיתא במסכת ברכות וכל אדם חי יב ביום השבת לזכור את יום שכולו שבת ולהתפלל עליו כמו שאומרים הוא ינחילנו ליום שכולו שבת וזהו סוד רחיצת חמין בע"ש ומלבושי כבוד דשבת כדפירשתי בארוכה בפרק עושין פסין. וזהו סוד זכור ושמור שמור רמז לשבת בראשית שמחויבין לשומרו שלא יחללוהו במלאכה זכור רמז ליום שכולו שבת דלא שייך ביה שמירה אלא זכירה שמחוייבים לזוכרו כדפירש' והיינו דקאמר זכור את יום השבת זוכרהו על היין שע"י יין שלפניו בשעת קידוש הוא זוכר בשכר יום שכולו שבת שהוא יין המשומר רמז לזה זכור ושמור בדבור אחד נאמרו שצריך לזכור ביין המשומר ונראה דלהכי קיי"ל דאין מקדשין על יין מגולה אפי' האידנא

דלא קפדינן אגילוי כמ"ש בטור סי' רע"ב משום דיין קידוש רכז ליין המשומר אשר אין בו גילוי כי עליו נאמר עין לא ראתה אלהים זולתך ולכך אין מקדשין נמי על יין שריחו רע אף ע"ג דטעמיה וריחו חמרא כדאיתא התם משום דיין המשומר שהוא סוד העה"ב כולו ריח טוב הוא שאין הנשמה נהנית אלא מן הריח הטוב וכיון דשבת ועה"ב זה לעומת זה הן נראה כי זהו סוד נשמה יתירה דשבת שבכל ע"ש בשעת קידוש היום מקבלת הנשמה יתרון מאור העליון שהוא סוד עה"ב ע"י השפע היורד מעולם העליון לתחתון בשעת קידוש היום כידוע וזה טעם קבלת שבת מלכתא ובזמן חכמי הש"ס היו יוצאים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת כלה מלכתא נראה שהיו יוצאים לקראת שפע שבת העליון לקבלו והוא הוא נשמה יתירה ועליו אמרו שבת אחד מששים בעולם הבא כי השפע היורד מעולם העליון דבר מועט הוא ובטיל לגביה כדבר הבטל בששים וכיון דבמוצאי שבת חוזר יתרון הנשמה למקומו כמו שאמר וינפש וי אבדה נפש וע"י כן הנשמה חלושה לכך מברכין אז על הבשמים להשיב נפש שאין הנשמה נהנית אלא מן הריח:

נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו פירש"י ז"ל מפני שהוא משים דברים בפיי תמיד כאוכף שעל החמור ועוד נראה לפי שאמר נפש עמל ולכאורה דברי תורה אין בהן עמל שאין עושה מעשה רק דברים בעלמא נינהו לכך קאמר כי אכף עליו פיהו דעקימת שפתיו הוי מעשה וכדאמרינן חסמה בקול והנהיגה בקול לוקה למ"ד עקימת שפתיו הוי מעשה. ועוד נראה לפי שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים למאה ואחד והטעם משום דשם שר הממונה על השכחה בגימטריא מאה ושם שר הממונה על הזכרון הוא מיכאל עולה מאה ואחד לזה קאמר נפש עמל שחוזר על תורתו תמיד עמלה לו היא מחזרת עליו שאינו משכחה כי אכף עליו פיהו כשחזר עליה הרבה במספר פיה"ו שעולה מאה ואחד וכן אכף בגימטריא ק"א. וכן במדרש חזית בפסוק ישקני בשעה ששמעו ישראל אנכי מפי הגבורה נתקע תלמוד תורה בלבם ולא היו משכחין אח"כ שמעו מפי משה חזרו להיות למדין ומשכחין אמרו משה רבינו לואי גלה לנו פעם שנייה לואי ישקני מנשיקות פיהו פיה"ו עולה מאה ואחד רמזו שעל ידי ששמעו התורה מפיו יתברך לא היו משכחין כמי ששונה פירקו מאה ואחד:

זה הלומד תורה לפרקים ואינו לומד תדיר כמו שנואף אשה שאין בועל אותה אלא לפרקים כיון שאינה מצויה לו:

משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה פמליא של מעלה הן צבא השמים ומלאכי מרום יש מהן שלג וברד ויש מהן אש ולהבה ואין מזיקין זה את זה מרוב שלום

שביניהם שנאמר המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו כי חוק וזמן וגבול נתן להם שלא ישנו את תפקידם ואין אחד נכנס בתחומו של חבירו ופמליא של מטה צבא הארץ ארבע היסודות אש וברד שלג וקיטור רוח סערה גם המה אע"פ שמתנגדים זה לזה אין מזיקין זה את זה מרוב שלום כי חוק נתן להם ולא יעבור כמ"ש האותי לא תיראו אשר שמתי חול גבול לים וגו' וידוע כי חוקים הללו לא מתקיימין אלא ע"י עסק התורה כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שאתי חוקות דייקא והטעם משום דתחילת בריאתן לא היתה אלא ע"י התורה כדאיתא בריש מדרש רבה ואהיה אצלו אמון אומן התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה מה אומן אינו בונה מדעת עצמו אלא דיפתראות ופנקסאות יש לו כו' כך הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם לכך חוקותיהן לא מתקיימין אלא ע"י התורה שאלמלא תורה היו החוקות בטלות והיה זה נכנס בגבולו של זה ומזיקין זה את זה והיתה ריב וקטטה ביניהם לכך קאמר שהעוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה:

כאלו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה נראה דלהכי תלמידי חכמים קרויין בנאים דכתיב ארץ אשר אבניה ברזל ודרשו חכמינו זכרונם לברכה אל תיקרי אבניה אלא בוניה:

כל המלמד את בן חבירו תורה כאלו עשאו לפי שהאדם נברא גוף ונשמה גוף מאב ואם ונשמה מהקב"ה ישניהם צריכין גידול ותיקון ותיקונן היא עשייתן וכשם שהמגדל את הגוף ומתקנו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו כדאמר בפ' כ"ג מירב ילדה ומיכל גידלה לפיכך נקראו על שמה שכל המגדל יתום וכו' כך המגדל את הנשמה ומתקנה בתלמוד חורה ומצות הוו כאלו עשאה דתיקונה היא עשייתה כדפירש"י ז"ל גבי ויעש אלהים את הרקיע וזהו טעם ויגדל הילד ויגדל משה תרי זימני אחד לגידול גופו ואחד לגידול נשמתו. וזהו אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים ואמרו חז"ל למדך שעיקר תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים לפי שהאדם גוף ונשמה צריך להוליד תולדות בשניהם תולדות הגוף הם הבנים תולדות הנשמה הם התלמידים ומצות ומעשים ולמדך שמעשים טובים עיקר התולדות מדחשיב להו ברישא:

דף ק

לא יבול עליהו ולא יתם פריו לחדשיו יבכר וכו' לפי שכל מה שהארץ מוציאה בהאי עלמא יש בו חלק לסטרא אחרא קליפות הטומאה כדאיתא בספר הזוהר פ' דברי' אתון חבריא דלא שמשתין לר' שמעיה חסיד' אמרין דבשבעה זינין דגן לא אית חולקא לסטרא אחרא ולאו הכי דהא כל מה דאתבלי בארעא לס"א אית ביה חולקא ומאן חולקא דאית

ליה בהו מוץ ותבן דכתיב כמוץ אשר תדפנו רוח וכו' ועל דא פטור ממעשר דלית להו חולקא בקודשא ע"כ ונראה דבאילנות נמי העלין דאית בהו הן חלק סטרא אחרא דכתיב בהו א עלה נדף והיינו ע"י הרוח כדפירש"י ז"ל דומיא דמוץ אשר תדפנו רוח ולכך אין העלין ראויין לאכילה ולא יצלחו לכל דבר. וטעם הענין שכל מה שהארץ מוציאה יש בו חלק בסטרא אחרא לפי שאין הארץ מוציאה צמחים אלא ע"י הגשמים הבאים מים אוקינוס כמו שאמרו העננים מים האוקינוס הם שותים ים אוקינוס סטר אחרא שלטא ביה משנת ימי בראשית ע"י חטאו כדאיתא בשמות רבה פט"ו בשעה שאמר הקב"ה ותראה היבשה אמרו המים הרי העולם אנו מלאים ועד עכשיו צר לנו להיכן אנו הולכין בעט הקב"ה באוקינוס והרגן שנא' בכחו רגע הים וגו' ולמה הרגן שהבית שמחזיק מאה חיים מחזיק אלף מתים לכך נקרא אוקינוס ים המות. וכיון שעתיד הקב"ה להוציא נחל מבית קדשי הקדשים לא יהיה באותן המים שום תערובת מסטרא אחרא קליפות הטומאה לכך האילנות הגדילות על אותן המים לא יהיה בהן חלק כלל לסטרא אחרא לכך אפי' העלין שבהן יהיו ראויין לאכילה והיינו דאמר הכתוב והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה שאפי' העלין יהיו לתרופה שהאלמים יהיו מדברי' והעקרות נפקדו' באכילתן כדאמר בסמוך וכיון דים אוקינוס מת הוא לכך אין כח עתה בגשמים להוציא פירות כי אם פעם א ת בשנה אבל אותו הנחל מים חיים הן כמ"ש ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים ולכך יוסיפו כח באילנות להוציא פירות בכל חודש וזהו שאמר לחדשיו יבכר. ונראה דלהכי כתיב כל עץ מאכל ולא כתיב כל עץ עושה מאכל לומר דלעתיד יהיה טעם העץ כטעם הפרי. וכיון שנתבאר שהעלין הן חלק סטרא אחרא נראה דהה"ד והבאתי מורך בלבבם בארצות אויביהם ורדף אותם קול עלה נדף לפי שסמאל דהיינו סטרא אחרא אינו שולט אלא בח"ל בארץ האויבים ולכך קאמר ורדף אותם קול עלה נדף דהיינו חלקו של סטרא אחרא כלומר תפול עליהם אימת סמאל ואין רודף אותם. וטעם מה שהעקרות נפקדות ע"י מים קדושים הללו נראה לפי שחולי העקרות בסבת מים הרעי' וארורי' הוא בא שנא וברך את לחמך ואת מימיך סיפא דקרא לא תהיה משכלה ועקרה בארצך משמע דהא בהא תליא וכ"כ הרמב"ן ז"ל שם לכך הצמחי' שיגדלו ע"י מים קדושי' וברוכי' שיצאו מקדש קדשי' העקרות נפקדות. וזהו טעם סוטה שאם לא נטמאה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע שאם היתה עקרה נפקדת לפי ששתתה מים הקדושים שנתקדשו בכיור. ועל דרך דרש נראה דהכי קאמר עתיד הקב"ה להוציא נחל מבית קדש הקדשים רמז לשפע רוח הקדש שעתיד להשפיע על כל בשר שנ' ביום ההוא אשפוך רוחי על כל בשר ונקט מבית קדש הקדשים כי משם שפע רוח הקדש וקול

דיבורו יתברך יוצא כדאית' במדרש ודברתי אתך מעל הכפורת כיון שבא משה לפתח המשכן קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד ועליו כל מיני מגדים רמז לסודות העליונות סתרי נתיבות פליאות החכמה שישיגו ע"י אור שפע ההוא שנא' ועל הנחל יעלה על שפתו כל עץ מאכל הן הן סודות החכמה כדאיתא במדרש קהלת רבה נטעתי בהן עץ כל פרי זה הש"ס וכו' לא יבול עלהו רמז שישיגו ג"כ ע"י שפע ההוא חכמת תצוניות כמו חכמת הרפואה וחכמת הטבע וכו' וחכמות הללו כיון שאין בהן קדושה נקראין עלין כמו שאחכז"ל ועליהו לא יבול שאפי' שיחת חולין של ת"ח צריכין תלמוד. לחדשיו יבכר רמז שבכל חדש וחדש ישיגו ע"י אור שפע ההוא סתרי נפלאות חדשות חכמות מחכמות שונות שנאמר והיה מידי חדש בחדשו וגומר גם הוא רמז שבכל חדש חוזרין ושונין מה שהשיגו כמו שעשו בזמן חכמי התלמוד שהיו חוזרין על ש"ס כל ל' יום ואומרים עליהם אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. ועליהו לתרופה מפרש בסמוך להתיר פה אלמין ולהתיר פה עקרות רמז שעל ידי חכמות החיצוניות שישיגו יכולין לעשות תרופה אפילו לאותן דברים שאינן ביד האדם בלתי לה' לבדו כגון להתיר פה אלמין שהדיבור ביד הקב"ה הוא כמו שיסד הפייט הדעה והדבור לחיי עולמים וכן להתיר פה עקרות שאין מפתח זה נמסר בד שליח כי אם בידו ית' אפי' הכי ע"י שפע רוח הקדש וחכמות שישיגו לעתיד יעשו תרופה גם לדברים הללו:

מאתים אמה כשתי קומות של אדה"ר בב"ר פי"ב אלה תולדות כל תולדות שבתורה חסרין בר מן תרין הדין ואלה תולדות פרץ כנגד ו' דברים שנטלו מן אדה"ר זיוו חייו וקומתו כו' שנגדעה קומתו ונעשית של מאה אמה כו' ואינן חוזרין לתיקונו עד שיבא בן פרץ קומתו מניין שנאמר ואולך אתכם קוממיות רש"א מאתים אמה כו' טעם מאתים אמה כשתי קומות של אדם הראשון נראה משום דמדתו של הקדוש ב"ה לנחם בכפלים שנאמר נחמו נחמו עמי ודרשו חז"ל שמתנחמין בכפלים וגבי איוב נמי כתיב ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה:

עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק ש"י עולמות טעם מספר ש"י עולמות נראה לפי שעשרת הדברות יש בהן תר"ך אותיות נגד תרי"ג מצות ושבע מצות בני נח במספר כת"ר עליון ונראה שכנגדן יש לו לאדם תר"ך עולמות אלא לפי שהאדם נברא דו פרצופין זכר ונקבה ויקרא את שמם אדם וכן כל הנשמות זכר ונקבה נבראו ובין שניהם נשלם ונעשה האדם במלואו וטובו לשמור ולעשות את כל מצות ה' לכך גם אותן תר"ך עולמות יחדיו יחלוקו מחציתן לזכר ומחציתן לנקבה והיינו ש"י עולמות לכל צדיק וצדיק. ולהכי בשעה שרצה הקב"ה ליתן עשרת הדברות ובא והודיע להן מתן שכרן תחילה צוה להגיד לנשים בפני

עצמן ולאנשים בפני עצמן שנאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים וגומר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגומר לומר דנשים ואנשים שניהן שווין בקבלת שכר הנמשך מתר"ך אותיות של עשרת הדברות שהן נגד מספר כל מצות ה' דאיש ואשה כחד גופא נינהו ושניהן שקולין וזה טעם אחשורוש שאמר לאסתר המלכה מה שאלתך וגו' עד חצי המלכות ותעש כלומר שהיא חשובה בעיניו כמוהו ויחדיו יחלוקו בכתר מלכות וישלטו שניהן בשוה:

אדם נותן מלא עומסו לעני בעה"ז הקב"ה נותן לו מלא עומסו לעה"ב לפי שהנותן צדקה לעני כביכול כאלו נותנה לו ית' כי הוא יעמוד לימין אביון וכתיב מלוה ה' חונן דל ואמרו חכמים ויקחו לי תרומה לי אתם נותנים כו' וכיון שהוא יתברך המקבל כביכול גם הוא המחזיר לכך הוא מחזירה בעומס שלו ועוד נראה משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא אנא בעולם העליון לכך מודדין נו במדה העליונה ולא במדה התחתונה ועוד נראה לפי שהזכיות והחובות עושין רושם למעלה בו ית' כביכול שנאמר ועתה יגדל נא כח ה' וההפך צור ילדך תשי לכך הוא פורע אותן לפי מדתו בערך הרושם אשר נעשה ע"י:

ודלתי שמים פתח הוא יתברך בעצמו אבל במדת פורענות כתיב וארובות השמים נפתחו נפתחו מאליהן במשמע לפי שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה כי אל רחום הוא והרעות כאלו באות מאליהן דמי וכה"ג אחז"ל גבי גדעון דמעיקרא כשאמר ועל כל הארץ חורב כתיב ויהי כן ולבסוף כשאמרו על כל הארץ יהיה טל כתיב ויעש אלהים כן:

אורח ארעא קמ"ל דלא ליבעול שלא כדרכה משמע דאיסורא ליכא למיבעל שלא כדרכה אלא דלאו אורח ארעא הוא וכן משמע בסוף פ"ב דנדרים ההיא דאתאי לקמיה דרבי א"ל ערכתי לו שלחן והפכו פי' שבא עליה שלא כדרכה אמר לה בתי התורה התירתך לו אע"ג דבסוף פרק ד' אחין קאמר דמעשה ער ואונן הוו שבאו עליה שלא כדרכה כבר תירצו התוספות שם דלא שרי שלא כדרכה אלא בלא הוצאת זרע. ועוד תירצו דאינו אסור אלא כשמתכוין להשחית זרע ורגיל לעשות כן אבל באקראי בעלמא שרי מיהו ב"י כתב בטור א"ה דבר קשה הוא להתיר הוצאת זרע אפילו באקראי ושומר נפשו ירחק מזה:

אשה טובה מתנה טובה בחיק ירא אלהים דכיון דירא שמים הוא מזווגין לו אשה טובה יראת שמים דאין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו כדאיתא בסוטה:

מאי דכתיב כל ימי עני רעים כו' משום דקשיא להו והאיכא שבתות וימים טובים כדאמר בסמוך ותו וטוב לב משתה תמיד וכי תמיד יש לו משתה טוב לב וקאמר רב דאלו בעלי תלמוד ובעלי משנה ורבי חנינא קאמר דזה מי שיש לו אשה רעה או טובה וכו' דכל הנך איתנהו תמיד בכל יום:

דף קא

וכי מאחר שלא שם רפואה למה וכו' דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע הן ונראה לפי שמחלת מצרים לא הוה אפשר להרפא שנאמר יככה ה' בשחין מצרים ובגרב ובחרס ובעפולים אשר לא תוכל להרפא לכך הבטיח הכתוב שלא ישים עלינו מחלת מצרים אשר אין לה רפואה כי אני ה' רופאך שאם יזדמן איזה מחלה כי אדם אין צדיק בארץ אשר לא יחטא אז ארפאך:

שטיפה של גשמים בעה"ז אבל לעתיד כתיב וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' וצמחי ג"ע לא היו צריכין לא גשמים ולא עבודה כמ"ש הרמב"ן ז"ל גבי ויטע ה' אלהים גן בעדן שגזר בהן השם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם לא יזקין בארץ שרשם וכו' ולעיל נמי קאמר עתיד להוציא נחל מבית קדשי הקדשים לא יבול עליהו ולא יתום פריו וגו':

כלום גדול עוני מס' רבוא שעתידים לחטוא לפניך וכו' לא ידענא מי גילה לו לאותו רשע נבואה זו. ושמא י"ל בשעה שאמר לו הקב"ה קול דמי אחיך צועקים אלי דמו ודם זרעיותיו שעתידין לצאת ממנו גילה לו גודל חטאו שהיה הבל ראוי לצאת ממנו יותר מס' רבוא שהרי לבסוף יצאו ממנו בגילגול ע"י משה שנאמר ובני רחביה רבו למעלה למעלה מס' רבוא דמשה היינו מש"ה ש"ת הב"ל כמ"ש הזוהר וגילה לו הטעם שהיה ראוי לכך והוא בשביל ס' ריבוא שעתידין לחטוא וע"י כן יבטיחנו נעשותו לגוי גדול ועצום ממנו ולהכי א"ל כלום גדול עוני מס' ריבוא וכו' א"נ ספרו של אדה"ר חזיא ליה שהיה כחוב בו דור דור ודורשיו וכו':

טעו וראו שמושיען של ישראל במים הוא לוקה וכו' שכל האצטגנינים טועים רואים ואין יודעים לפרש הדבר על בוריו ונראה דלהכי אמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ואחז"ל אף על המצרים גזר יום שנולד משה אמרו לו אצסגניניו היום נולד ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל וכו'. ולכאורה קשה מהיכא תיתי שמושיען של ישראל יולד ממצרים אלא לפי שבתיה בת פרעה גידלו והמגדל את בן חבירו כאלו ילדו כמ"ש חז"ל לכך טעו האצטגנינים שלא הבינו הדבר על בוריו סבורים היו שיולד ממש ממצרים:

כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי כו' מדכתיב תרתי זימני ושב לב העם וגו' ושבו אל רחבעם ותו דמעיקרא כתיב ושב לב והדר קאמר ושבו והפסיק הענין דקאמר והרגוני לכך דריש הכי דמעיקרא לא ישובו ממש אלא בלבם דכיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי בלבם איהו מלכא ואנא עבדא ואי יתיבנא יאמרו מורד במלכות אנא וקטלין לי ואזלו בתריה ממש במעשה וזהו שאמר והרגוני ושבו אל רחבעם והיינו גסות הרוח דאי נמי הוו סברי בלבם הא מלכא והא עבדא מאי הוי כיון

דלא עבדי עובדא אלא גסות הרוח היתה בו דלא הוי מצי למיסבל שיאמרו בלבם דאיהו עדיף מיניה

דף קב

רבא אמר חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה נר' דיש רמז להך מילתא בהאי קרא מדכתיב לא סר מעל חטאת ירבעם אשר החטיא חטא"ת ירבע"ם אש"ר החטי"א ראשי תיבות אחיה אבל בכל שאר מלכי ישראל אשר הלכו בחטאת ירבעם שינה הכתוב ולא נמצא רמז זה:

לאחר עשרים וארבעה דורות נגבה פסוק זה לפי שנאמר פוקד עון אבות על בנים על בני בנים וגו' ואמרו חז"ל כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן וכן ת"א על בנין מרדין והטעם נראה משום דזימנין האב חוטא ואין הקב"ה פורע ממנו את הכל אלא הוא ית' ברחמיו מסלק החטא ההוא לצד אחר כאלו נשכח ממנו כביכול וכשרואה אחד מבני בני בניו אוחז מעשה האב בידו חוזר וניעור החטא הקדום ונזכר לפניו ית' וכיון דברא כרעא דאבוה הוא פורע לו ית' גם את חטא האב וזה טעם שבעתים יקם קין לפי שצפה יתברך שיעמוד ממנו בדור שביעי תובל קין שאחז מעשה קין בידו דלכך קל תובל קין שתובל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים כדפירש"י ז"ל ולהכי חזר וניעור אז ונזכר לפניו ית' חטאו של קין שהרג את הבל ונעשה בו נקמה. וכן כשעשו ישראל את העגל נשמר העון לדורות ונעשה כשכחה לפניו שנ' גם אלה תשכחנה ואמרו חז"ל שהוא רמז לאלה אלהיך ישראל וקודם החורבן אחזו ישראל מעשה אבותיהן בידיהן דעיקר החורבן בשביל שעבדו עבודת כוכבים ומזלות היו כדמוכח קראי ואמרו במדרש שלא הניחו תלם שלא העמידו בו צורת כוכבי' לכך חזר וניעור ונזכר לפניו אז מעשה אבותיהן דהיינו חטא העגל שעשו ונפרעו גם מעשה העגל ולהכי כתיב בכולן לשון פקידה פוקד עון אבות וביום פקדי ופקדתי קרבו פקודת העיר דהיינו לשון זכירה דקודם שחוזר וניעור ע"י הבנים נעשה לפניו ית' כשכחה כביכול ועוד נראה לפי שחורבן הבית נעשה על שהרגו את זכריה בן יהוידע בבית המקדש שהיה כהן ונביא וכאשר ראה הקב"ה את המעשה הרע ההוא נזכר כביכול מה שרצו ישראל לעשות מעשה כזה באהרן הכהן עד שהוצרך לעשות את העגל כדאיתא בפ"ק וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ראה חור שזבוח לפניו אמר אי לא שמענא השתא עבדו לי כדעבדו בחור ומקיים בי אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא מוטב דליעבדו לעגל וכו' וכיון שע"י הריגת זכריה נזכר לפניו ית' מעשה העגל לכך נענשו אז על מעשה העגל:

אמר לו מי בראש בן ישי בראש והקב"ה באחרונה דמלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא שהמלך עובר באחרונה שנא' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש ואחר האש קול דממה דקה וכדאשכחן בעובדא דרב ששת בפ' הרואה. ונראה דהיינו הא דכתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים ארצות החיים היינו ג"ע התפאר דוד עצמו שיטייל ויתהלך בג"ע לפני ה' לפניו ית' וקודם לו כדאמר הכא בן ישי בראש:

אמר ליה מהיכא דקדים בישולא תימא דלא ידע רב אשי הך מילתא ועוד דאמר ליה מאחר דחכימת כולי האי משמע שהיא חכמה גדולה ולכאורה דבר קל ופשוט הוא. ונראה דאע"ג דצריך לברך על הפת ברכת המוציא משום דאסור ליהנות בלא ברכה מ"מ יש רמז גדול בפרוסת המוציא שצריך האדם להפריש ראשית ולפרוס מן הככר השלם פרוסה אחת לשם ה' ולברך עליו כשם שמפרישין ראשית לה' בשאר כל מלאכותיו ביכורים מן הקמה ותרומה מן הדגן וחלה מן העיסה ככה מפריש ממנו ראשית לשמו יתברך אחר האפייה ולהכי הבוצע חותך מעט תחילה ומברך ופורס ואוכל מן הפרוסה ונותן ממנה אל המסובים אבל לא יברך על כל הפת בכלל ויאכל ויתן ממנו להמסובים דראשית בעינן ששירים ניכרין דומיא דביכורים ותרומה וחלה דקרוין ראשית ביכורים ראשית ביכורי אדמתך תרומה ראשית דגנך חלה ראשית עריסותיכם ותנן בפ"ק דחלה האומר כל גרני תרומה וכל עיסתי חלה לא אמר כלום עד שישייר מקצת דראשית כתיב בהו ששיריה ניכרין כדאיתא בפרק ראשית הגז ה"נ אחר האפייה כשרוצה לאכול מפריש בראשית הפת לשם ה' ומברך עליו ובזה פוטר כל שאר הפת דומיא דתרומה וחלה. ולהכי נראה דאפילו בשבת וי"ט דאינו חותך בככר עד אחר הברכה כדי שיהיו הככרות שלמות מ"מ צריך לעשות תחילה רושם בככר עם הסכין כפי שיעור הפרוסה שיפרוס ויברך כי היכי דליקום הברכה על אותו מקצת שנרשם דראשית בעינן ששירים ניכרים וכן העולם נוהגין בשבת וי"ט עושין כמין רושם בככר תחילה והטעם כדפי' ואע"ג דבכל הברכות מברכין עובר לעשייתן הכא שאני דכיון דבעינן ראשית ששיריה ניכרים בעינן שיהיו ניכרין בשעת הברכה כי היכי דלא תיקום הברכה על כל הלחם ולא יהי' שיריה ובהכי ניחא פסקי הטור דגבי בדיקת חמץ כתב וקודם שיתחיל לבדוק יברך וכן גבי תקיעת שופר כתב וקודם שיתחיל לתקוע יברך וגבי הפרשת חלה כתב ובשעה שמפריש יברך אלא משום דבעינן ראשית ששירים והיו נכרין בשעת ברכה לכך אין לברך אלא בשעה שקוצץ החלה מן העיסה ולפי מה שפירשתי ניחא הא דאע"ג דאין לפרוס יותר מכביצה כמ"ש הטור אפ"ה כשאוכל עם הרבה בני אדם מותר כדי שיתן מן הפרוסה לכל אחד ולא אמרינן שיפרוס כביצה ויתן להם משאר הפת אלא לפי שצריך

ליתן להם מאותה פרוסה שהפרישה לשם ראשית לה' כיון דפריסת המוציא ראשית הוא שצריך להפריש ראשית הפת לשמו ית' ולברך עליו כביכורים ותרומה וחלה לכך צריך לחתוך הפרוסה מהיכא שמקדים לאפות דאז הוי ראשית גמור דומיא דביכורים שאחז"ל אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאינה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו ביכורים דמצוה מן המובחר להביא ממה שמתבכר ומתבשל תחילה ולהכי א"ל מהיכא דקדים בישוליה ואפי' אי גרסינן מהיכא דקרים בישולא מ"מ היינו הך דמקום שנקרמים פני הפת יפה יפה הוא המתבשל ונאפה בתנור תחילה והוי ראשית גמור ונראה דהיינו טעמא דאיתא בפרק כיצד מברכין דמצוה מן המובחר לבצוע על פת שלמה משום דאז מפריש שפיר ראשית הפת אבל כשנחתך ממנה ככר שיריים הוא. ונראה דהיינו הא דאיתא התם אמר רבי ירמיה בר אבא כתנאי תורמין בצל קטן שלם אבל לא חצי בצל וכו' מייתי ש"ס ראיה מתרומה אפרוסת המוציא משום דחד טעמא אית להו דתרוייהו משום דראשית לה' בעינן כדפירשתי ולהכי קיימא לן דאפילו פרוסה של חטין ושלמה של שעורין מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע כדי לקיים מצות ראשית מן המובחר בשלמה. וטעם הפרשת ראשית לה' ידוע כי בזה נותן שבח והודאה לה' רמז שהוא ראשון ואין ראשית לראשיתו לכן כל ראשית לה' וזה טעם בכור אדם ובכור בהמה וראשית הגז ולפי שהוא ית' ראשון ואחרון לכך מפרישין מן הקמה ג"כ אחרי הקמה לה' דהיינו פאת השדה ומן הדגן תרוש ויצהר מדה האחרונה דהיינו המעשרות דהי' הוא אחרון במספר דמשם ואילך המספר חוזר לתחילתו ולהכי אסור להפריש מעשר קודם לתרומה כיון שהן רמז לו ית' שמו שהוא ראשון והוא אחרון ואפשר היינו נמי טעמא שצריך לשייר פת על שלחנו לברך עליו ברכת המזון ברכה אחרונה כשם שמברכין עליו בראשונה שכל זה הוא רמז לו ית' שהוא ראשון ואחרון דהיינו דא"ל רב אשי מאחר דחכימיתו כולי האי וידעיתו טעם גדול זה דבעינן למשרי המוציא מהיכא דקדים בישולא דוקא רמז לו יתברך שהוא ראשון ומבלעדיו אין אלהים א"כ מאי טעמא פלחיתו לעבודת כוכבים ומזלות וכיון דפרוסת המוציא היא חלקו ית' לכך כתב הב"י ס"ס קס"ז בשם הכלבו דנהגו כל ישראל שלא להאכיל בהמה חיה ועוף ולא עובד כוכבים ומזלות מחתיכה שנוגעת בה חתיכת המוציא וב"י כתב דאין לדבר סמך כלל ולפי מה שפירשתי ראוי ונכון הוא. ומהאי טעמא נראה מה שצריך ליתן עשר אצבעות על הפת בשעת ברכת המוציא הוא נגד עשר הפרשות שמפרישין ממנו לשם ה' ביכורים לקט שכחה ופאה תרומה מעשר ראשון מעשר עני חלת האור חלת הכהן ופרוסת המוציא כדפירשתי. וטעם עשר הפרשות נגד עשר ספירות. וגם עשר אצבעות הן נגד עשר ספירות כמו שכתב בספר

יצירה. ועוד טעם אחר נראה מה שצריך האדם לבצוע על ככר שלם דוקא לפי ששלחנו של אדם דומה למזבח כמ"ש חז"ל שמכפר עליו כאלו הקריב קרבן על המזבח וידוע שכל מעשה המזבח הוצרך להיות שלם בתכלית השלמות המזבח שנאמר אבנים שלמות הקרבן שמקריבין עליו מום פוסל בו ואפי' כהן המקריב הוצרך להיות תמים בלא מום לכך גם הלחם שאדם בוצע עליו כיון דלחם עיקר סעודה היא ודמיא לקרבן הנקרב על גבי המזבח צריך להיות שלם ולא פגום וחסר ונראה דלכך הקפידו חכמים ואמרו שגם הכוס שמברכין בו על המזון צריך להיות שלם וכך היין שבתוכו צריך שלא יהיה פגום וצ"ל מלא על כל גדותיו דכיון דדמיא למזבח צ"ל הכל בשלמות דומיא דמעשה המזבח:

מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה מפני שכיבד את התורה שניתנה בעשרים ושתים אותיות רמז לדבר בי מלכים ימלוכו ב"י בגימטריא אחאב:

שנאמר ויאמר ה' מי יפתה את אחאב וגו' לפי שעונותיו וזכיותיו שקולין היו לכך כתיב ברישא דקרא וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו ואמרו חכמים אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה דהוה ליה פנים לכאן ולכאן כיון דשקול היה ואמר הקדוש ברוך הוא מי יפתה את אחאב כלומר מי יוכל למצוא בתוך עונותיו עון חמור שיכריע את הכף לחובה ועל ידי כן תהיה היכולת בידו לכתותו שיעלה ויפול ברמות גלעד ויאמר זה בכה בעבירה פלונית וזה אומר בכה בעבירה פלונית ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ויאמר. אני אפתנו פי' בעבירה שעשה בי שהרג אותי אפתנו ויאמר תפתה וגם תוכל דשפיכות דמים חמורה מאוד לכך היא מכרעת והיכולת בידך לפתותו על ידי עבירה זו והיינו דאמר ליה תפתה וגם תוכל ועיין מה שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ד' מהלכות רוצח ולפי שנהרג נבות על ידי עדות שקר נהרג גם הוא ע"י נביאות שקר:

דף קג

שעשה לו הקב"ה כמין מהתרת ברקיע מפני מדת הדין אע"ג דבלאו הכי איכא מקום סתר לבעלי תשובה לקבלם מפני מדת הדין כדאיתא בפ' ערבי פסחים וידי אדם מתחת כנפיהם ידו כתיב וזה ידו של הקב"ה שהיא פרוסה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין שאני מנשה שהרבה לפשוע כל כך הרבה בגלוי עד דלא מסתייע ליה מילתא לקבלו משם והוצרך עוד סיוע אחריתי כדי לקבלו כדאמרינו בפרק הקומץ העולם הזה נברא בה"א שדומה לאכסדרה מ"ט תליא כרעיה דאי הדר בתשובה מעיילינא ליה ולעיילוה בהך לא מסתייע מילתא כדאמר ריש לקיש הבא לטהר מסייעין אותו:

כת מספרי לשון הרע דכתיב לא יגורך רע סיפא דקרא תאבד דוברי כזב. ועוד נראה דכל המוציא שכבת זרע לבטלה נקרא רע שנאמר ויהי ער בכור יהודה רע כמ"ש הזוהר והחוטא בלשונו ומספר לשון הרע כמוציא זרע לבטלה דמי דברית הלשון וברית המעור זה לעומת זה הן כמ"ש בס"י וזהו שנא' אל תתן את פיך לחטא את בשרך ולהכי איהו נמי אקרי רע:

כלום אנו צריכין אלא לאורו דברי המרגיז הלז תמוהים וכי לאורו בלבד היה צריך ושמא לפי שהקב"ה ברא עולם התחתון בשלמות ואין צריך לעולם העליון כלל זולת מה שהאור זורח משם לעולם התחתון לכך אמר הכי:

מקום שמחתכין בו הלכות לשון חותכין את הדין דהיינו גמר דין כך כל דין והלכה המסופקת בישראל היו גומרין וחותכין שם בלשכת הגזית על פי נהדרין שהיו יושבין שם שנאמר וקמת ועלית אל המקום וגו':

מי שכתוב בו כנס כנד מי הים תעשו לו מסכה צרה נראה דלהכי נקט הכתוב תואר זה לפי שבשעה שעברו ישראל את הים עבר עמהם פסלו של מיכה שנאמר ועבר בים צרה כדאמר בסמוך ובאותה שעה כנס הקב"ה מי הים כנד שנאמר נצבו כמו נד לכך אמר הכתוב והמשכה צרה כהתכנס מי שכתוב בו כונס כנד מי הים שכנס וצבר מי הים כמו נד תעשו לו מסכה צרה באותה שעה ולפי שהעגל נעשה ע"י פסלו של מיכה כדפירש"י ז"ל בסמוך לכך נקט והמסכה צרה ל' עגל מסכת:

דף קד

ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל תימה דמאי הצלה קא בעי והא בסוף פ"ק דבתרא קאמר דישמעאל עשה תשובה דאיתא התם כל מי שיש בו גויעה ואסיפה זו היא מיתתן של צדיקים ופריך והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה ומשני הכי אמר רבי יוחנן ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו שנ' ויקברו אותו וכיון דעשה תשובה לא בעי הצלה דבמקום שבעלי תשובה עומד ם אפי' צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד ודוחק חק לומר דהך דהכא פליגא אדרבי יוחנן דהתם ועוד כיון דאשכחן תנא דשמיה רבי ישמעאל צ"ל דישמעאל בן אברהם עבד תשובה דאי לאו הכי לא הוי מסקינן בשמיה כדאמרי' בתענית ושם רשעים ירקב דלא מסקינן בשמייהו:

בשביל הטוב בעיניך עשיתי מה אות וכו' וא"ת מנא ליה דעבירה שניים בשביל הראשונה היתה ושלישית בשביל השנייה דלמא כי היכי שחטא בראשונה בלי סבה כך חסא נמי בשנייה ובשלישית בלי סיבה וי"ל דה"ק בשביל הטבוב בעיניך עשיתי מה אות דהא

אפשר הוה לרפא תי בלא בשורה כי היכי דלא לית לידי שאלת אות אלא לפי שחטא בהטיב בעיניך לכך בשרו הקב"ה ע"י ישעיה וא"ל שמעתי את תפילתך הנני רופא לך ביום השלישי וגו' כדי לנסותו אם ישאל אות על הבשורה ששכר עבירה עבירה. וכן בשביל מה אות אכלו עובדי כוכבים ומזלות על שלחנו דהא אפשר הוה באות אחר דלא לותי לידי חטא זה אלא לפי שחטא בשאלת אות לכך נתן לו זה האות ששב השמש עשר מעלות אחורנית ועל ידי כן שלח לו ברודך בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה לדרוש את המופת כדאמרינן לעיל דאמר איכא גברא כי האי ולא בעינ' לשדורי ליה שלמא וכל זה כדי לנסותו אם יזמין השלוחים לאכול על שולחנו דשכר עבירה עבירה וכיון שעשה כן גרם גלות לבניו:

אתם בכיתם בכייה של חנם ואני אקבע לכם בכייה לדורות הרמב"ן ז"ל בפ' שלח לך כתב על זה ולא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה ע"כ. ונראה דהוציאו זה מדכתיב ויבכו העם בלילה ההוא ולא כתיב בלילה הזה דומיא דאכלו את הבשר בלילה הזה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה אלא ודאי רמז הכת ב שבכו בלילה ההיא המיוחדת לבכייה דהיינו בליל תשעה באב ואף על גב דבשעה שבנו עדיין לא נקבע בכייה לדורות מכל מקום קרא דויבכו העם בלילה ההוא לא נכתב עד סוף ארבעים שנה שכתב משה את התורה ואז כבר קבע בכייה לדורות בט' באב על שבכו אז בכייה של חנם וכן צריך לפרש הא דכתיב בלילה ההוא נדדה שנת המלך ותרגם יונתן. ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא אידברית שרה לביתיה דאבימלך ביה בליליא אתקטלו כל בוכרא דמצראי וכו' משום דקשיא ליה נמי בלילה ההוא נדדה שנת המלך בלילה הזה מיבעי ליה אלא וראי רמז הכתוב ללילה ההוא שכבר נעשה בו כמה נסים נעשה בו ג"כ הנס הזה:

אתם בכיתם בכייה של חנם ואני אקבע וכו' ואם תאמר מה ענין זה אצל זה ויש לומר לפי שחורבן הבית בעון העגל הוה כדאמר לעיל וביום פקדי ופקדתי וגו' לאחר עשרים וארבעה דורות נגבה פסוק זה וסאת חטא העגל לא נתמלאה עד חטא המרגלים כדפירש"י ז"ל בפרשת שלח לך דשנה ראשונה היתה בכלל ארבעים שנה אע"פ שקדמה לשילוח המרגלים שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתמלא סאתם וז"ש וביום פקדי וגו' ולהכי כתיב תשאו עונותיכם שתי עינותיכם של עגל ושל תלונה נמצא כי בו ביום שחטאו במרגלים נזכר לפניו יתברך חטא העגל כי אז נתמלאה הסאה ונגמר חטא העגל ועל ידי זכרון חטא העגל נזכר אז לפניו יתברך להחריב את הבית כ שאחזו אז מעשה אבותיהן בידיהן כדפירשתי לעיל ולכך קבע להם

בכייה לדורות באותו לילה שחטאו במרגלים וכיון שבכו בלילה ההוא בחנם על ביאת ארץ ישראל קבע עליהם בכייה לדורות בלילה ההוא על יציאת ארץ ישראל מדה במדה:
כל המיצר לישראל נעשה ראש כדי שיתנו לב להציקן שעל ידי כן יהיה לראש וכן כל המציק לישראל אינו עיף כדי שלא יחדלו מלהציקן וכן בסמוך כל האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם וכו' כדי שיתנו לב לגוזלן תמיד וכה"ג איתא במדרש א כה רבה והרקח המרקחת לפי שהיו ישראל אומרים נבוכד נצר כנס כל ממונו של עולם ולממון שלנו הוא צריך אמר הקב"ה ח יכם אני עושה ממונכם חביב עליו כמו בשמים הללו שהן עולין בסעודה:
דורשי רשומות פי' מקראות סתומות כדאיתא בפ' אלו מציאות מתני' ברשום פי' שהחבית סתומה וחתומה ומהודקת יפה:

דף קה

אם יבא דוד שהרג את הפלשתי ואם תאמר מאי ענין הריגת פלשתי להך מלתא ויש לומר דמאותה שעה נתקנא בו דואג ונעשה שונאו כדאיתא בפרק הערל מה טעמא אמר ליה שאול משום מאניה אמר מכדי משכמו ומעלה גבוה מכל העם מאי האי דאתרמו ליה מאנאי ש"מ מלכא הוה א"ל דואג האדומי עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לאו משום דקאתי מרות המואביה:
לך אמור להן איזה ספר כריתות אמכם וכו' ולפי שישראל אמרו עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה וכו' כאלו הוא ית' מכרן וגרשן לכך אמר להן כלום יש לכם ספר כריתות אם אני שלחתיה כלום יש לי נושים אם אני מכרתי אתכם וכיון שאין כאן ספר כריתות ואין לי נושים על כרחכם בעונותיכם נמכרתם על ידי אחרים ובפשעכם שולחה אמכם על ידי אחרים דע"י עונותיכם ופשעיכם הסתרתי פני מכם וכמ"ש והסתרתי פני מהם והיה לאכול פי' מעצמן ולכך לא כתיב הן בעונותיכם מכרתי אתכם ובפשעכם שלחתי אמכם דומיא דרישא דקרא:
אביו בנו הוא לו בנביאות נראה דלהכי לא כתיב בנו בעור אלא בשעה שנתנבא דכתיב וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בעור וגומר תרתי זימני דבשעה שנתנבא נעשה אביו כבנו אבל קודם שנתנבא כתיב וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור דאז אביו לא בנו הוה וכן במיכה כתיב ומה פנה אותו בלעם בן בעור דכל היכא שמזכירו בלא נבואה כתיב בן בעור:

חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני פירש"י ז"ל דאהני ליה מה שהחציף פניו לומר לשלוחים לינו פה וקשה דמעיקרא כי אמר לינו פה אכתי לא הוה חוצפא דהא בתר הכי כתיב לא תלך עמהם לכך נראה דאהני ליה מה שהחציף פניו לומר לשלוחים שניים ועתם שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יוסף ה' דבר אלי אע"ג דכבר אמר לו לא תלך עמהם

וכמה זעמו רגע. פי' הרף עין נראה דלהכי בפ' כי תשא גבי מעשה העגל כתיב ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא ועתם הניחה לי ויחר אפי בהם וגו' ואעשה אותך וגו' ובמשנה תורה כשחזר הכתוב והזכיר מעשה העגל כתיב ויאמר ה' אלי ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא הרף ממני וגומר ואעשה אותך וגומר שינה הכתוב את לשונו וכתב לן הרף ממני במקום הניחה לי לאשמעינן דאפו ית' אינו אלא הרף עין וה"ק הניחה לי הרף עין ויחר אפי בהם:

וכמה זעמו רגע בפ"ק דברכות קאמר וכמה רגע א"ר אבין ואיתימא רבי אבינא רגע כמימריה וכתבו התוספות שם וא"ת מה היה יכול בלעם לומר בשעת רגע וי"ל כלם ונראה דהיינו הא דכתיב בפרשת כי תשא רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך וכן עתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם נקט ל' כליון וכן בקרח ואכלה אותם כרגע נקט ג"כ לשון כליון משום דשעתו לא הוה אלא רגע ובאותו רגע לא יוכל למימר אלא כלם כמו שכתב התוספות ולהכי קאמר רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך דגם הקדוש ברוך הוא בשעת רוגזו אומר להשטן או למלאכי חבלה באותו ל' כלם לכן נקט לשון וכליתיך וכן בכולם. ולפ"ז ניחא הא דא"ל בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו תשם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה לכך הוה קפיד שיראה אותן דכיון דלא הוי מצי לקלל אלא כלם סתמא הוצרך לראות, כדי שתחול הקללה על אותן שהוא רואה בעיניו שאם לא היה רואה אותן כלל איכא למימר דכלם לאו עלייהו קאי אלא על איזה עובדי כוכבים אחרת מיהו תימה דבסמוך משמע דרצה לקלל אותם קללות מרובות דקאמר מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו בקש לומר שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות מה טובו אוהליך יעקב לא תשרה שכינה עליהם משכנותיך ישראל לא תהא מלכותן נמשכת כנחלים נטיו וכו' משמע בהדיא שרצה להאריך בקללותיו לכך נראה כתירוץ שני שכתבו התו' שם דמאחר שהיה מתחיל קללתו באותו שעה היה מזיק אפי' לאחר כן:

בשעה שהחמה זורחת והעכו"ם מניחין כתריהן על ראשיהן ומשתחוים לחמה מיד כועס שאין לך עבירה בתורה דכתיב גביה לשון חרון אף או כעס או קנאה כי אם בעכו"ם

דכתיב וחרה אף ה' כי ה' אלהיך אל קנא. ונראה דהיינו הא דכתיב גבי בלעם וישת אל המדבר פניו ותרגם אנקלוס ושוי לקבל עגלא דעבדו ישראל במדברא אפוהי דכיון שראה שלא כעס הקב"ה כל אותן הימים עלה בלבו לעורר כעסו ית' בזוכרו מעשה העגל לפניו כיון שע"י חטא עכו"ם חרון אפו ית' גוברת. והיינו דכתיב בתר הכי וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים דכיון שראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו שאין פתחיהן מכוונין זה כנגד זה כדי שלא יהיה ביניהם לא קנאה ולא שנאה לכך עלה בלבו שלא יקללם דבמקום שלום אין מדת הדין שולטת אפי' אם ח"ו עובדים עכו"ם כמ"ש חבור עצבים אפרים הנח לו:

בקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות וכו' נראה דלכך רצה להתחיל בקללה זו לפי שכבר נתברכו ישראל בבתי כנסיות ובתי מדרשות מפי יצחק אבינו כדאיתא במדרש רבה פרשת תולדות א"ר אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי נתכנסו כל עכו"ם אצלו א"ל תאמר שאנו יכולין להזדווג לאומה זו אמרו לכו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהן ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולם אין אתם יכולין להן שכך הבטיחם אביהם הקול קול יעקב וכו' ובפרשת חקת כששלחו ישראל לאדום כתיב וישמע קולינו ואיתא במדרש בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב וכיון דרבותא דבלעם הוה מה שהיה יודע לכוין אותו רגע שקב"ה כועס בה לכך רצה להתחיל בזו כדי לבטל ברכת יצחק בטול גמור בשעת כעסו יתברך דנהי דאחר שהתחיל לקלל באותו רגע היה מזיק גם לאחר כן מ"מ בעת רוגזו ית' הקללה חלה טפי. ואע"ג דלא יהו להם בתי כנסיות שיעורו טפי מרגע מ"מ חד מילתא הוא וכיון דהתחיל באותו רגע הקללה חלה שפיר. ואפשר דהיינו טעמא הא דאיתא בסמוך וכולן חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות לפי שבלעם לא ברכן בכל לכך פסקו אבל בבתי כנסיות ובתי מדרשות כבר נתברכו מפי יצחק לכך לא יפסקו לעולם ונראה דלכך כתיב מה טובו אהליך יעקב ולא אמר ישראל כמ"ש ומשכנותיך ישראל לפי שהוא רמז למה שנאמר הקול קול יעקב כדפירשתי אבל בהשראת שכינה כתיב לשון ישראל שנאמר ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל:

דף קו

אבל בלעם הרשע ברכן כארז מה ארז זה אינו עומד במים וכו' נראה דלכך כתיב ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא ואיתא במדרש שרצה לברכם ואמר לו אינם צריכין לברכתך משל אומרים לצרעה לא מדובשך ולא מעוקצך

משום דברכתו של בלעם קללה תחשב שרצה לומר כארזים סתם בלא מים וכן כולם כדפירש"י ז"ל והוי דומיא דמשל דצרעה שעוקצת עם הדבש והיינו נמי מה שאמרו חז"ל טובתן של רשעים רעה היא לגבי הצדיקים:

אלהיהן של אלו שונא זימה הוא יודע היה בלעם כי הוא ית' הוא האלהים אין עוד מלבדו שהרי נביא היה והא דאמר אלהיהן של אלו לפי שהוא ית' מייחד שמו על ישראל ונקרא אלהי ישראל לכך נקט אלהיהן של אלו ועוד לפי שכבר נבאש בהקב"ה ונטרד כדפירש"י ז"ל בפרשת בלק דלכך הוה אמר לבסוף לא אוכל לעבור את פי ה' ולא אמר ה' אלהי כדאמר מעיקרא וכיון שכבר היה נבאש ונטרד ממנו יתברך ל ך אמר אלהיהן של אלו ולא אמר אלהים שונא זימה הוא:

אלהיהן של אלו שונא זימה הוא בא ואשיאך עצה משמע דעצת בלעם לא היתה להכשיל את ישראל אלא בזנות לחוד אבל מה שעבדו לפעור ואכלו זבחי מתים לא בעצת בלעם נעשה אלא הנשים מעצמן עשו כן שלא רצו להתפתות לזנות עד שעבדו לפעור ואכלו מזבחי אלהיהן כדאשכחן בכזבי שנקראת כן לפי שאמרה לאביה כוס בי עם זה כדאיתא בגמרא וכן משמע בספרי פרשת מטות דעצת בלעם לא היתה אלא על הזנות בלבד. ולפי זה ניחא כשקפץ משה על פקודי החיל אמר להם החייתם כל נקבה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' על דבר פעור כלומר הן הנה הלא הנשים היו לבני ישראל למכשול בעצת בלעם כשנתן עצה על הזנות אז הוסיפו הנשים למסור נמי מעל בה' על דבר פעור שלא עבדו לפעור אלא ע"י תחבולתן של הנשים ותהי המגפה בעדת ה' דעיקר המגפה בשביל שעבדו לפעור היתה נמצא שראוי לתת נקמת ה' בנשים טפי.

כל מקום שנא' וישב אינו אלא לשון צער דוישב הוא לשון נוטריקון וי שב ומהאי טעמא נמי איתא במדרש פ' שמיני כ"מ שנא' ויהי אינו אלא ל' צער והיה לשון שמחה משום דויהי נוטריקון וי יהי אבל והיה נוטריקון וה היה דהיינו שמחה דוה הוא לשון שמחה כדאיתא באיכה רבה בין וי לוה נמלט רבי יוחנן בן זכאי. וטעמא דמילתא דבכ"מ דכתיב וישב אתה מוצא שם צער משום דצריך האדם לעשות דירתו בעה"ז עראי כאלו אין לו יישוב קבוע למען יזכור תמיד מיתתו ויש ב אל ה' ולכך כ"מ שרצו ישראל לעשות לעצמן יישוב קבוע קפץ עליהם איזה רוגז ואע"ג דאשכחן כמה צדיקים שזכו לשתי שלחנות ואיתא נמי בגמרא אטו צדיקי אי אכלי בתרי עלמא מי סנו להו היינו כשבא להן העושר והתענוג מאליו אז הן מותרין ליהנות ממנו דרך עראי כאורח נטה ללון אבל לעשות לעצמו סדר ויישוב קבוע לבקש תענוגי העה"ז ועשירות פשיטא דאסור להן לצדיקים לעשות כן והיינו דאיתא במדרש צדיקים מבקשים לישב בשלוה בעה"ז אמר הקב"ה

לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להן לעה"ב וכו' כלומר כשצדיקים מבקשין לעשות סדר לעצמן ליהנות משלות העה"ז דרך ישיבה ולא דרך עראי אז אומר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן וכו' ונראה דהיינו הא דאיתא במדרש רבה הלל הזקן כשהיה יוצא מבית המדרש אמרו לו תלמידיו רבי לאן אתה הולך אמר להו לגמול חסד עם הדא אכסניא דאית לי בגו ביתאי א"ל וכי בכל יום אית לך אכסנאי אמר להו הדא נפשתא עלובתא לאו אכסניא היא היום בכאן וכו' הה"ד גומל נפשו נראה דלכך לא השיב להן בפי' שהוא הולך לאכול כי היה בא להודיע וללמד את תלמידיו כוונת אכילתו של אדם ותענוגיו בעה"ז שלא יהיה רק כדרך אורח המתאכסן והסוסים קשורים בעגלה ללכת אותו האורח מקצר בתענוג חוטף ואוכל ושותה וממהר כך לא יעשה אדם סדר וישיבה בזה העולם אלא הכל יהיה לו דרך עראי ומהירות כאורח נטה ללון:

או בר תלתין ותלת שנין או בר תלתין וארבע נראה דהכי פי' או בר תלתין ותלת ונכנס ברביעי הוה או בר תלתין וארבע ונכנס בחמישי דמספקא ליה אם נחשב לו לבלעם במנין חייו מקצת שנה ככולה כדאשכחן בדור המדבר או לאו דאם נחשב לו מקצת שנה ככולה א"כ צריך לומר דטפי מבר תלתין ותלת ונכנס ברביעי לא הוה דאי הוה בר תלתין וארבע ונכנס בחמישי נמצא מחצה ימיו כיון דמקצת שנה ככולה ואם אין נחשב לו מקצת שנה ככולה איכא למימר דטפי מבר תלתין וארבע לא הוה

אלא הקב"ה ליבא בעי שהכל תלוי בלב כי בו משכן הנשמה וכל האיברים גרירי בתריה וכל העוסק בתורה ומצות ואין לבו לשמים הרי הוא כגוף בלא נשמה ונמשל כבהמות נדמו והיינו דאמר בפ"ב דפרקי אבות רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך שאמר לב טוב מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם:

רב אשי אמר נצטרע לפי שסיפר לשון הרע כדאמר לעיל ועונש מספרי לשון הרע צרעת כדאמר בערכין על שבעה דברים נגעים באים וחד מנייהו על לשון הרע ולהכי נקט מצורע לשון מוציא רע

אחד ששיכח תלמודו ואחד ששרף נשמתו דאי לאו דשכח תלמודו תחילה לא היתה האש שולטת בנשמתו כדאמרינן בפ"ג דחגיגה תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהן ק"ו מסלמנדרא שהיא תולדת האש הסך מדמה אין אור שולטת בו ת"ח שגופן אש דכתיב הלא כה דברי כאש נאם ה' עאכ"ו. ואחד שפיזר עפרו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות להיות מדרס לכף רגלי הצדיקים וכדאמרינן בפ"ק דר"ה פושעי ישראל בגופן לאחר שנים עשר חדש נשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשין אפר תחת כפות רגלי הצדיקים שנא' ועסותם רשעים וגו':

דף קז

מפני מה אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ואין אומרים אלהי דוד לפי שכשם שהאבות הן הן המרכבה והן שלשה רגלי הכסא כך דוד גם הוא נעשה רגל רביעי לכסא כמ"ש בשערי אורה וזהו מה שאומרים בא"י מגן דוד וכיון דהאבות הן הן רגלי הכסא לכך אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כביכול כאלו כסא כבודו יתברך מתקיים על ידיהם ועל דרך שכתב בזוהר פרשת תרומה זה לשונו רזא דא אוליפנא דכורסייא קדישא לא מיתתקן לעילא אלא מגו תיקונא דבני עלמא כד אינון זכאין וחסידין וקרא נמי כתיב רוכב שמים בעזרך וההפך צור ילדך תשי ולכך דוד נמי כיון שנעשה גם הוא רגל רביעית לכסא אמר מפני מה אין אומרים אלהי דוד דומיא דאבות ולפי זה ניחא מה שנאמר בפרשת העגל ויחל משה את פני ה' אלהיו ולא נאמר את פני ה' אלהים ונראה משום דבשעה שחטאו ישראל בעגל התישו כח של מעלה כביכול שע"י החטא מתישין כחו ית' כמו שהארכתי בזה בפ"ק דבבא בתרא ולולי תפילתו וזכותו הגדול של משה כביכול היו רגלי הכסא מתמוטטין נמצא כי בשעה ההיא נעשה משה רגל למרכבה העליונה ולכך נקט הכתוב ויחל משה את פני ה' אלהיו שייחד הקב"ה את שמו עליו באותה שעה כמו על האבות כיון שכסא כבודו ית' היה מתקיים על ידו בעת ההיא וכן משמע קצת מלשון מדרש רבה פ' תשא דאיתא התם וידבר ה' אל משה לך רד באותה שעה בקש משה לירד ומצא מלאכי חבלה ונתיירא מהן ולא ירד שנא' כי יגורתי מפני האף והחמה מה עשה משה הלך ואחז את הכסא שנאמר מאחז פני כסא וגו' מדקאמר הלך ואחז את הכסא ולא קאמר הלך ואחז בכסא כדנקט בפרק ר"ע אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה משמע כדפירשתי דהתם אחז את עצמו בכסא מיראת המלאכים אבל הכא אדרבא ראה שהכסא מתמוטט כביכול בעון העגל הלך ואחז את הכסא שלא יתמוטט שע"י תפלתו וזכותו הגדול העמיד את המרכבה ונעשה רגל לכסאו יתברך ולפ"ז יש לפרש הא דאיתא בפ' אין עומדין ואעשה אותך לגוי גדול וגו' זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך א"ר אליעזר אמר משה לפני הקב"ה ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד בפני כעסך כסא של רגל אחד היאך יכול לעמוד לפני כעסך נראה דלכך המשיל הענין לכסא ולא לשלחן וכיוצא בו רמז דה"ק משה לפני הקב"ה מה אתה אומר ואעשה אותך לגוי גדול ומה כשיש למרכבת כסא כבודך שלש רגלים אינו יכול לעמוד כביכול בעת כעסך כשלא יהיה למרכבת כסא כבודך רק רגל אחד לא כ"ש ומהאי טעמא א"ש נמי הא דכתיב גבי פנחס תחת אשר קנא לאלהיו ולא כתיב לאלהים לפי שהקב"ה ייחד אז שמו עליו ונקרא אלהיו דומיא דמשה דכתיב גביה את פני ה'

אלהיו לפי שנתחייבו ישראל כלייה באותו שעה ולולי זכותו של פנחס שמסר נפשו על ישראל ואמר אין כאן אדם שיהרוג ויהרג כדאיתא בספרי היו מתו כולן כמו שנאמר ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי ונעשה הוא רגל לכסאו ית' באותו שעה שהעמיד את הכסא בזכותו ותפילתו לכך כתיב גביה תחת אשר קנא לאלהיו שייחד הקב"ה את שמו עליו דומיא דאלהי אברהם וכו' ונראה דהיינו הא דכתיב גבי אלישע כשחצה את הירדן ויאמר איה ה' אלהי אליהו אף הוא לכך ייחד את שמו ית' על אליהו וקראו אלהי אליהו לפי שפנחס הוא אליהו וכבר ייחד הקב"ה שמו על פנחס מדכתיב תחת אשר קנא לאלהיו כדפרישית ועוד נראה לפרש דלכך אמר הכתוב ויחל משה את פני ה' אלהיו ולא כתיב ה' אלהים דאיתא במדרש ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק וכו' וכיון שאמר לו הקב"ה למשה ועתה הניחה לי ואכלם וא"ת מה אעשה לשבועת אבות ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם נתקיים בו ג"כ ההבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם בשעה שאמר לו ואעשך לגוי גדול דהיינו שיאמרו אלהי אברהם ולכך כתיב ויחל משה את פני ה' אלהיו שייחד הקב"ה שמו עליו כמו שייחד שמו על האבות שהבטחת הקב"ה אפילו על תנאי מתקיים כדאיתא בש"ס דלכך יצאו ממשה ששים ריבוא לקיים בו מה שהבטיחו הקב"ה ואעשה אותך לגוי גדול:

ראויה היתה בת שבע לדוד משמת ימי בראשית וא"ת אמאי נקט שהיתה ראויה לו משמת ימי בראשית והלא אין הגזרה יוצא מאתו ית' אלא ארבעים יום קודם היצירה כדאיתא בפ"ק דסוטה ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני ועוד דקאמר כי אני לצלע נכון אמאי קראה בלשון צלע והלא אין שום אשה נבראת מן הצלע כי אם חוה אשתו של אדם הראשון. ועוד דאמר בסמוך ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה אמאי נקט לשון פגה הל"ל אלא שנשאה קודם זמנה ויש לפרש לפי שכתב בספר הזוהר כי נשמתו של אדם הראשון נתגלגלה בדוד ונתן סימן אד"ם נוטריקון אד"ם דו"ד משי"ח. ונראה לומר דכשם שנשמתו של אדם היתה מגולגלת בדוד כך נשמתו של חוה היתה מגולגלת בבת שבע אשתו ויש כדמות ראיה לזה דלכך נזדמן לקרות שמה בת שבע רמז לאותו מעשה שעשתה שהאכילה לאדם מפרי העץ שנקראין בת שבע והביאה שבעה ימי אבלות לעולם כדאיתא במדרש בראשית רבה מה היתה אותה תאנה ר' אבין אומר ברת שבע דאמטיית שבעה יומי אבלא לעלמא ובכל מקום דרשו חכמים את השמות ולכך אמר דוד כי אני לצלע נכון קרא לבת שבע צלע לפי שהיא חוה שנבראת מן הצלע. ואפשר דהיינו הא דאמר אדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי רמז כי דוקא באותו הפעם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו לאפוקי

בפעם שנייה דהיינו כשנשא דוד את בת שבע לא היתה מעצמו ובשרו. והשתא ניחא הא דקאמר מ"ד כי אני לצלע נכון ראויה היתה בת שבע לדוד ששת ימי בראשית לכך נקט ששת ימי בראשית כי מאז נזדמנה לו חוה לאדם הראשון והיינו דנקט אלא שאכלה פגה דכיון דהיתה נקראת בת שבע על שם אותה התאנה שהאכילה שנקראת בת שבע לכך אמר שאכלה פגה דתאנה שאינה מבושלת קרויה פגה כמו שנאמר התאנה חנטה פגיה ובל' משנה שלשה סימנים באשה בחלה פגה וצמלה. ונראה דהיינו הא דכתיב וידרוש לאשה ויאמר הלא זאת בת שבע לכך אמר הלא זאת ל' תימה שנזרקה כדמות נבואה בפיו ואמר לו וכי אין אתה מכירה והלא זאת היא בת שבע אשתך משנים קדמוניות המוכנת לך ששת ימי בראשית דהיינו חוה. ועוד נראה דכיון דבת שבע היתה נקראת על שם אותן התאנים הנקראי' בנות שבע לכך אמר דוד נהפך לשדי בחרבוני קיץ סלה כי אותן התאני' נקראין קיץ כדאיתא בפ"ק דשבועות מה היו מביאין מן המותרות קיץ המזבח כבנות שבע לאדם וקאמר דוד נהפך לשדי דהיינו הלחלוחית שלי בשביל חרבוני קיץ דהיינו בת שבע:

ולא עוד אלא בשעה שהן עוסקין בארבע מיתות ב"ד פוסקין משנתן וכו' בפ' הזהב איתא נמי הך מילתא וגרסי' התם ולא עוד אלא אפי' בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות אומרים לי וכו' פי' לא מיבעיא בשפה שהן בטלי' אלא אפי' עסוקי' בהל' חמורות וגם אין עניין' לאשת איש ולגירסא דהתם ניחא הא דקאמר פוסקין משנתן אבל לגירסא דהכא נראה דלא גרסינן ליה דכיון דעוסקין בארבע מיתות מאי פוסקין משנתן דקאמר:

למה דוד דומה לסוחר עכו"ם וכו' ובמדרש תהלי' קאמר אהך מלתא אמר רב אחא העכו"ם הללו יודעים לסבב על הפתחים בתחילה הוא אומר תנו לי מעט מים ונותנין לו ואומר תנו לי בצל אחד ונותנין לו ואומר להם בצל בלא פות' נסיב לבא וכן הצדיקי' יודעין לרצות את בוראן כו' ולכאורה יש לדקדק במדרש זה דמאי יודעי' לסבב על הפתחי' דקאמר בשלמא בקשה ראשונה היא כהוגן דמים מידי דהפקר נינהו ובקשה שלישית נמי ניחא כדאמר בצל בלא פיתא נסיב ליבא אבל שאלת בצל לאו כהוגן היא. וי"ל לפי ששתיית מים רעים וכן מים רבים מזיקין לגוף ותקנתן השום והבצלי' כשאדם אוכל שום ובצלי' ושותה מים אין המים מזיקין אותו ונראה דהיינו הא דאיתא במדרש איכה רבה גבי ר' יהושע שהלך לעיר ומצא תינוק אחד אמר לו מימיה של עיר מה הן אמר לו מה איכפת לך השום והבצלי' מרובין כלומר מה איכפת לך אם המים מתוקין הן או לאו דכיון שהבצלי' מרובין והן בזול אדם אוכל מהן ואין המים מזיקין אותו וכן נהגו הולכי מדברות ודרך רחוקה מוליכין עמהן השום והבצלי' לצורך תקנת שתיית מים אשר הם

שותים תמיד. והשתא ניחא בתחילה שאלו המים שהן הפקר ואח"כ שואלין הבצל לתקן המים ואח"כ הלחם משום דבצל בלא פיתא נסיב ליבא:

דבקו שערי' זה בזה במדרש רבה פרשת וארא קאמר דארון שעשה שלמה של עשר אמות היה כיון שהגיע לפתח בית המקדש היה הפתח של עשר אמות והארון של עשר אמות ואין עשר אמות יכולים להכנס בתוך עשר אמות התחיל להתפלל וכו'

כיון שאמר זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה טעמא דמילתא מה שנודע מחילת חטאו של דוד ע"י כניסת הארון לב"ה נראה לפי שתכלית בנין ב"ה היה לצורך הארון להעמידו שם שהרי בשעה שרצה דוד לבנות את ב"ה אמר אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה וגו' כי ע"י הארון שרתה שם השכינה ולהכי בבית שני שלא היה שם ארון לא שרתה שם השכינה כמו שאמרו חכמים חמשה דברים חסרו בבית שני וכיון שדוד נתן נפשו לבנות את ב"ה לפיכך נקרא על שמו כדפירש"י בפ' תשא אלא לפי שעשה מלחמות גדולות ושפך דם לרוב לא רצה הקב"ה שיבנה הוא הבית כי אם שלמה בנו כמו שמפורש בד"ה אבל שונאי דוד היו סבורים שלא היה כדאי לבנות המקדש מצד חטא אוריה ובת שבע כי ע"י עריות וש"ד השכינה מסתלקת מישראל ואיך תשרה השכינה על ידו ולכך רצה הקב"ה להודיע לשונאיו שאין הדבר כן ולפיכך כשרצו לחנך את המקדש להשתמש בו בדבר אשר נעשה בעבורו דהיינו להעמיד שם הארון לא היו יכולין להכניסו שם כי אם ע"י זכותו להודיע כי הוא היה ראוי לבנות את בית המקדש אלא שעשה מלחמות גדולות וכיון שנכנס הארון בזכותו ולולי זכותו לא היה תכלית בבנין נמצא דהוה ליה כאלו הוא בנאו עתה. ונראה דהיינו הא דכתיב מזמור שיר חנכת הבית לדוד ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי לכך נקט חנכת הבית לדוד לפי שהוא חנכו דתחילת תשמישו של כל דבר נקרא חנוך וכיון דהתחלת תשמישו של מקדש דהיינו עמידת הארון שם היה ע"י זכותו של דוד הוה ליה כאלו הוא חנכו והיינו נמי דקאמר ארוממך ה' כי דליתני ולא אמר כי העליתני רמז לשערי' ודלתות של ב"ה שנפתחו על ידו ולכך קאמר ולא שמחת אויבי לי כי אז ראו שונאיו שנמחל עונו וכמו שהתפלל עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו וכיון שהיה מתפלל עשה עמי אות לטובה לכך כתיב וילכו לאהליהם שמחי' וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ואיתא בפרק במה מדליקין לדוד עבדו שמחל לו החטא של בת שבע:

א"ל זיל טבול בירדן נראה דלכך אמר לו שיטבול עצמו שבע פעמים כפו שנא' הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן לפי שהנגעים באים על שבעה דברים כדאי' בערכין אי נמי נעמן רשע היה ועבר על שבע מצות בני נח לכך צוהו לטבול שבע פעמים שיחזור וישוב

מחטאיו לה' כאשר יראה את הנס וכן הוה דקיימא לן נעמן גר תושב הוה וגר תושב היינו גר שאינו מקיים אלא שבע מצות בני נח

דף קח

על כן לא יקומו רשעים במשפט זה דור המבול בב"ר פ' כ"ו מפרש רישא דקרא בנח ודורותיו דאיתא התם אשרי האיש זה נח ונראה דלכך כתיב האיש דה"א רמז לנח איש צדיק אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים וגו' רבי נחמיה אומר בדור המבול ובדור הפלגה כי אם בתורת ה' חפצו וכו' ולכך מפרש ר' נחמיה סיפא דקרא נמי בדור המבול מיהו קשה דקאמר וחטאים בעדת צדיקים אלו אנשי סדום מה ענין אנשי סדום לאנשי דור המבול דאסמכינהו קרא להדדי. ונראה משום דתרוייהו דמיין להדדי בכמה מילי דכשם שדור המבול לא נתגאו אלא בשביל רוב טובה שהשפיע להן הקב"ה כדאמר בש"ס בסמוך כך אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל רוב טובה שהשפיע להן הקב"ה כדתני לקמן וכשם שדור המבול קלקלו ברבה שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם כדאמר בש"ס כך אנשי סדום קלקלו ברבה שנאמר ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וכי היכי דדור המבול היו גוזלין זה את זה פחות פחות משוה פרוטה בכדי שלא יכול להוציאו ממנו בדין כדאיתא בב"ר א"ר חנינא כך היו אנשי דור המבול עושין היה אחד מהן מוציא קופתו מלאה תורמוסי' היה זה בא ונוטל פחות משוה פרוטה וזה בא ונוטל פחות משוה פרוטה עד מקום שאינו יכול להוציאו ממנו בדין א"ל הקב"ה כו' כך עשו נמי אנשי סדום כדאיתא לקמן דהוה שדי תומי או שמכי אתי כל חד וחד שקול חדא א"ל אנא חדא שקלי ולפי שעובד כוכבים נהרג אפי' על פחות משוה פרוטה כדאיתא בפרק ארבע מיתות והמוכר לא הוה אפשר ליה לתבוע את כל החוטפי' וגם הדיינין לא היו נזקקין לדון על כך נמצא שהיה חסר מכאן ומכאן לכך נענשו וכשם שדור המבול חטאו בעריות וגזל כך אנשי סדום כדאמר לקמן אנשי סדום רעים וחטאים רעים בגופם דהיינו עריות וחטאים בממונם דהיינו גזל ועונשם נמי שוה היה כדאיתא במדרש רבה פ' וירא שמענו בדור המבול שנידונו במים והסדומים שנידונו באש מנין ליתן האמור של זה בזה ת"ל רבה רבה לג"ש ובסדום כתיב גפרית ואש וכך בדור המבול דכתיב עצי גופר על שם גפרית שנמחו בו ובשניהם נענשו כולן אפי' יונקי שדים ולכך פירש"י ז"ל בפ' וירא גבי סדום דלא בקש אברהם על פחות מעשרה אמר דור המבול שמנה היו נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם וכך איתא במדרש רבה משום דדמיין להדדי כדפי' ולהכי אסמכינהו קרא:

מלמד שזקף עצמו כמקל ועמד לפני הקב"ה ואמר לפניו וכו' לפי שכל חטא ועון שהאדם עושה נברא מן החטא מלאך מחבל עומד ומקטרג לפניו ית' ונוטל רשות ורודף אחריו להמיתו והכי איתא בספר הזוהר פרשת קדושים אל תפן אל קשי העם הזה אל רשעו ואל חטאתו מהו אל תפן והכתיב כי עיניו על דרכי איש וכו' אלא הכי תנינן בר נש דעביד מצוה ההיא מצוה סלקא לעילא וקיימא קמיה הקב"ה וכו' עבר על פתגמא אורייתא ההיא עבירה סלקא קמיה ואמרה אנא מפלניא דעביד לי וקב"ה מני לה וקיימא תמן לאשגחא ביה לשצאה ליה הה"ד וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו מהו וירא ההוא דקיימא קמיה תב בתשובה מה כתיב גם ה' העביר חטאתך דעביר ההוא חובה מקמיה בגין דלא יסתכל ביה ועל דא אל תפן אל קשי העם וגו' והיינו דקאמר הכא שזקף עצמו כמקל כלומר בקומה זקופה וגבוה הרבה לאשגחא ביה הקב"ה טובא ולשצאה להו ולכך כתיב וירא ה' כי רבה רעת האדם כלומר גדלה ועמדה בזקיפה. ונראה דנקט מקל כדי ללקות אותן בו כדאיתא במדרש רבה פרשת בחקותי הככר והמקל ניתנו מכורכין ק השמים א"ל אם שמרתם את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו כי העבירה עצמה נפרעת מן האדם וכן המצוה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה:

יש לנו דבר ועקב שמו כו' מין ספוג הוא ושואב את המים ואנו מניחין אותר על ראשינו לבלוע המים ערוך:

אלו שבעת ימי אבלות של מתושלח וכו' קצת תימה אמאי דריש ש"ס הך קרא דויהי לשבעת הימים ולא מייתי קרא דכי לימים עוד שבעה דכתיב ברישא ועוד דהך דרשא דקבע להן הקב"ה זמן גדול ואח"כ זמן קטן מרישא דקרא יליף כדפי' רש"י ז"ל בפ' נח כי לימים עוד מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"ך שנה וי"ל דהא דקאמר ששינה עליהם סדרי בראשית כו' וכן הא דקאמר שהטעימן מעין העה"ב וכו' לא מצי דריש אלא מהך קרא דלשבעת הימים דשבעת ימי בראשית שבעת הימים קרי להו כדכתיב כאור שבעת הימים ולכך דריש כולהו אהך קרא מיהו בב"ר איתא נמי ויהי לשבעת הימים מלמד שתלה להם ימי אבלו של מתושלח וכו' ד"א שבעת ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שיבא המבול ולא דריש האי וקשה אמאי לא דריש להו ארישא דקרא דכי לימים עוד שבעה:

לא בציר משיתא ולא טפי מתריסר זינא אישתא לפי זה אתי שפיר הא דאיתא במדרש אגדה הביאו רש"י ז"ל בפ' נח גבי וישאר אך נח שהיה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם לכאורה קשה מנא ליה דארי הוה ולא דוב או זאב ועוד מנא ליה דאיחר דלמא לא הוה

יהיב ליה כלל ועוד אמאי איחר לו והא אסור לו לאדם לאכול עד שיאכיל לבהמתו תחילה. ונראה דכיון דאריה אישתא זנתיה ולא ידעינן שיעורא דהזנה כמה הוי ונהי דלא הוה בציר משיתא וטפי מתריסר מ"מ משיתא ועד תריסר לא ידעינן אם כן איכא למימר דנח נמי ספוקי הוה א ליה שיעורא דהזנה כמה הוא וכאשר בא אליו בשביעי להאכילו לא רצה לאכול דעדיין הוה אישתא זנתיה ולא חזר אליו נח להאכילו עד חשיעי או עשירי כי הוה סבר שיזון אותו כל כך ולא הוה הכי דלא זנתיה אישתא כי אם עד שמיני לכך כשחזר אליו בתשיעי להאכילו הכישו על שאיחר מזונו ולא יהיב ליה בשמיני ולפי זה הא דקאמר לא פחות משיתא וכו' אארי קאי:

א"ל יהא רעוא דלא תמות אע"ג דבלאו הכי אינו מת לעולם כיון שלא רצה לאכול מעץ הדעת כשאר עופות כדאיתא בב"ר מ"מ לסוף אלף שנה אש יצאה ממנו וש רפתו ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים וחי כדאיהא התם ובירך את זה שיחיה ולא ימות כלל אי נמי אלו לא ברכו נח לא היה מה כשאר כל בעלי חיים שכבר גזר הקב"ה למחות את דור המבול מאדם עד בהמה ועד עוף השמים כיון שהכל נברא בשביל האדם ואפי' על נח נחתם גזר דין אלא שמצא חן בעיני ה' כדאמר לעיל וכל בעלי חיים אשר באו אל אק בזכותו נשארו לחיות זרע על פני הארץ ומהאי טעמא הותר לו לשחוט ולאכול מהן כיון שנתקיימו בעבורו כמ"ש הרמב"ן ז"ל פ' בראשית ולכך הוצרך לברכו שלא ימות:

כל דהוה סלקא ליה אמר גם זו לטובה משום דכל מה דעביד רחמנא לטב הוא דעביד כמו שאמר הכתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה סוב מאוד ואיתא במדרש רבה דאפילו מדת הפורעניות טובה היא:

דף קט

אמרו דבי ר' שילא נבנה מגדל ונעלה לרקיע כו' מיהו פשטא דקרא דנבנה לנו פיר ומגדל וראשו בשמים כלומר גבוה הרבה כמו ערים גדולות ובצורות בשמים דדברו הכתובים בלשון הבאי כדאיתא בפ' גיד הנשה

דלית ליה וידעי תרי יומא כו' נראה כיון דכל מעשיהם היו מהופכים כדאמר נמי בסמוך דפרע ליה לחבריה אמרי ליה הב ליה אגרא דעבר במברא יהיב ארבעה זוזי דעבר במיא יהיב תמניא וכו' לכך נענשו מדה במדה שנהפכו דריש להו שנאמר ויהפוך את הערים וגו':

בן יצהר בן שהרתיח כו' בן קהת בן שהקהה כו' נראה דלכך לשמותיהן משום דכל מקום שהכתוב מייחס את הצדיק הרי כל הנזכרים עמו צדיקי' כמו בנות צלפחד בן

הפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה כדפירש"י ז"ל שם וכ"מ שהכתוב מייחס את הרשע הרי כל הנזכרי' עמו רשעי' כגון בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע וא"כ קרח דרשע הוה אמאי בא הכתוב לייחסו אחר אבותיו והא אבותיו כולם צדיקים גמורים הוו לכך דריש ש"ס את השמות לומר דלא נכתב ייחוסו אלא לגנאי לו שהרתיח עליו וכו ואיידי דדריש לשמות אבותיו דריש נמי לכולהו:

דף קי

א"ר יונתן שחשדוהו מאשת איש בלי ספק כי מעשה קרח הוא זה אשר הקהיל את העדה על משה ופיתה אותם לחשדו על כך ויש לתמוה קרח שפקח היה מה ראה לשטות זה לחשוד את משה איש האלהים אשר לא קם כמהו בדבר מכוער כזה. ועוד קשה דבסמוך קאמר דעלו שמש וירח לזבול אמר לפניו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא וכו' שמש וירח מאי עבידתייהו להכניס ראשן במחלוקתו של קרח ומה ענין הזריחה למחלוקת זה. ועוד דבסמוך קאמר אמר משה לפני הקב"ה אם בריאה גיהנם מוטב ואיתא במדרש וכן פירש"י ז"ל בפרשת קרח אם בריאה פה לארץ ששת ימי בראשית מוטב למה ליה להזכיר ששת ימי בראשית ולא אמר סתמא אם בריאה מוטב וגו'. ובספר הזוהר כתוב דנשמתו של משה מגולגלת היתה מנשמתו של הבל והסי' מש"ה מש"ה ש"ת ה"בל ובספר הציוני פ' קרח משמע דנשמתו של קרח מגולגלת היתה מנשמתו של קין וזה לשונו שם אבאר ברמיזה כאשר קבלתי דע איש המעיין שהוא סוד שופך דם האדם באדם באותו אדם עצמו וההרוג הורג את הורגו ע"ד דאטפת אטפוך וכו' וכן הבל הרג קין בימי משה ומיתת קרח נמי בבליעה מדה כנגד מדה ידוע ובקרח חקר ודרש בשתי שים ערב ותמצא סוד מופלא עכ"ל. ולפי זה י"ל דלכך חשד קרח למשה באשת איש משום דבמדרש רבה פ' בראשית איתא על מה היו מדיינין קין והבל אמר רב הונא תאומה יתירה נולדה עם הבל זה אומר אני נוטלה שאני בכור וזה אומר אני נוטלה שנולדה עמי מתוך כך ויקם קין נמצא שכבר חשדו באשת איש ששה ימי בראשית כלומר שרוצה ליטול ממנו אשתו המיוחדת לו בטענה שהיא שלו כיון שהוא בכור לכך גם עתה בגלגולו לא שב מטבעו ומזגו הרע וחשד למשה באשת איש וקנא את אשתו ממשה כמו שעשה לשעבר. ובזוהר פ' בראשית כתב הלא אם תטיב שאת מאי שאת אש"ת הכא רמיז דעבר על ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך דאתא על תאומתו של הבל ודא איהו ויקם קין על הבל קם על תאומתו ולבתר קטיל לבעלה ולפי זה נראה דלהכי חשדו באשת איש שאמרו חז"ל כל הפסול פוסל ובמומו פוסל הוא בא

על תיומתו שהיתה אשת איש על כן רצה לפוסלו במומו וקנא את אשתו ממשה ונראה דלכך אשתו האיולת הכניסה ראשה במחלוקתיהן כבורה היתה שאין ממש בנבואת משה ח"ו כיון שקינא לה ממנו ונחשד על זה והיינו דאמר משה ואם בריאה פה לארץ משמת ימי בראשית מוטב לכך הזכיר ששת ימי בראשית לפי שאז נולדה תיומתו עמו כמו שאמרו עלו למטה שנים וירדו שבעה ומאז התחיל להתקוטט עמו במחלוקת חשד זה לכך אמר אם בריאה פה לארץ מאותה שעה מוטב כו'. ולמאי דמסיק שתפילתו של משה לא היתה אלא לקרובי פיתחא שאין כל חדש תחת השמש אתי שפיר מה שאמר לו הקב"ה לקין הלא אם תטיב שאת ואיתא בזוהר פ' בראשית אם תטיב בגלגולך שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ ואמרו חז"ל לפיתחה של גיהנם חטאך שמור נראה דלכך הזכיר לו פיתחא של גיהנם רמז לקרובי פיתחא דהכא שאם לא תשיב בגלגולך תענש בגיהנם בקרובי פיתחא ותפול בה. ונראה דלהכי לא רצה השמש לצאת ולזרוח באותה שעה עד שיעשה דין לבן עמרם משום דבמדרש רבה פ' בראשית איתא וישם ה' לקין אות ר' יהודה אומר גלגל חמה הזריח לו והענין נראה שהזריח עליו ניצוץ מן החמה לומר שאינו חייב מיתה וע"ד מה שנאמר אם זרחה השמש עליו דמים לו דאיירי נמי בשפיכת דמים כדאמרי' בפ' בן סורר ומורה דטעמא דגנב משום דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו ואמרה תורה הבא להרגך השכם להרגו וכל הרואה אות זה על קין פירש הימנו ולא היה יכול להזיקו ולכך בשעה שעשה קרח המעשה הרע הזה לא רצה השמש לצאת ולזרוח כדי שלא יצא הניצוץ ממנו עליו שכ"ז שעמד עליו אות הניצוץ אין שום בריה יכולה להזיקו וזה נמי טעם הירח כי היא טפלה לשמש ומקבלת אורה ממנו וכי חדא נינהו ועוד נראה לפרש לפי זה דהיינו הא דכאיב גבי קין שבעתים יקם ופירש"י ז"ל לסוף שבעה דורות וקשה אמאי נקט קרא שבעתים לשון רבים דמשמע שני פעמים שבעה כמו מאה מאתים ונראה דאין ה"נ נקמת הבל מקין נעשה שני פעמים ובכל פעם נעשה לסוף שבעה דורות מזמן הבריאה הפעם הראשון היה ע"י למך שעשה דור שביעי והרג את קין כדאיתא במדרש כי מאדם הראשון עד למך שבעה דורות. הפעם השנית נעשה ע"י משה שנהרג על ידו קרח שהוא קין בבליעת הארץ וזה נמי היה לסוף שבעה דורות מזמן הבריאה כי עיקר זמן בריאת העולם מתחיל מאברהם כמו שאמר הכתוב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ואמרו חז"ל באברהם. והזהר פ' בראשית כתב דאדם הראשון אתי בגלגול באברהם וז"ל שם עמוד קנ"ח ובגין דא כד אתיא אדם בגלגול באברהם אתנסי ביה בעשרה נסיונין וכו' וכתב עוד שם באברהם אתלבן אדם וביצחק אצטרף וכו' ונראה דלהכי נקרא אברהם האדם הגדול בענקים על שם אדם הראשון ומן

אברהם ועד משה שבעה דורות אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה וכן מן אברהם עד קרח אברהם יצחק יעקב לוי קהת יצהר קרח נמצא שנהרג גם בפעם השנית לסוף שבעה דורות מזמן הבריאה וזהו שבעתים יוקם שני פעמים שבפה דמיעוט רבים שנים וכמו מאה מאתים. עוד יש לפרש כיון שטעם הגלגול הוא כדי שיתקן אדם חטאו הקדום וקרח לא די שלא תיקן אלא אפי' הוסיף על חטאו פשע לכך לא היה כדאי שיבא עוד בגלגול כיון דחטא ושנה הותרה לו ולא יתקן עוד והיינו מה שאמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם פי' שאם ימותו כדרך כל הארץ ויבואו בגלגול כשאר כל אדם לא ה' שלחני דלשון פקידה שייך בגלגול דלכך כתיב פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים רמז לארבע גלגולין כמ"ש הזוהר פרשת בראשית עמוד קע"ג ואם בריאה יברא ה' וגו' וירדו חיים שאולה ולא יזכו לגלגול דלא שייך גלגול במי שעדיין חי וידעתם כי נאצו וגו' דבמ"ר איתא שהם חיים וקיימים עד עכשיו ונראה דלכך כתיב גבי עדת קרח ואת כל היקום אשר ברגליהם רמז לקין שנאמר ומחיתי את כל היקום ואיתא במדרש רבה פרשת נח ר' לוי בשם ריש לקיש אמר זה קין שהיה תלוי ברפיון וכו' ונקרא יקום לפי שקם על הבל אחיו:

שלש מאות פרדות לבנות נראה דלהכי נקט לבנות לגנאי לאשמעינן שהיו מצויין בביתו בעלי חיים הממיתים את האדם כדאיתא בפ"ק דחולין א"ר חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה וקיימא לן דאסור לו לאדם לגדל בביתו אפילו כלב רע שנאמר ולא תשים דמים בביתך ומהאי טעמא לא רצה רבי פנחס בן יאיר לסעוד אצל ר' כשראה בביתו כודנייתא חיורתי כדאי' התם:

תנא קרח מן השרופין ומן הבלועין וא"ת ולמה נעשו בו שני דינין וי"ל שאלו נשרף ולא נבלע היו הבלועין מתרעמין שלא הביא עלינו את הפורעניות אלא קרח והוא ניצול ואלו נבלע ולא נשרף היו השרופים מתרעמין וכו' הכי איתא במדרש רבה פרשת קרח:

באפי נשבעתי וחוזרני בי אין לפרש כיון דבאפי נשבעתי לאו שבועה היא וחוזרני בי בלא התרה קאמר דבפ"ק דחגיגה אהא דתנן התם היתר נדרים פורחין באויר ואין להן על מה שיסמכו קתני עלה ר' יהושע אומר יש להן על מה שיסמכו שנא' אשר נשבעתי באפי נשבעתי וחוזרני בי משמע בהדיא דבעי התרה וכן פי' רש"י שם נשבעתי באפי מדקאמר באפי משמע יכול אני לשאול עליו לפי שמחמת אפי ולא בדעת מיושבת נשבעתי ויש ללמוד מכאן שהמוצא פתח לנדרו כו' מתירין לו וכן משמע בהגהת ש"ע סי' רל"ד שכתב שם האשה שבקשה מבעלה שלא לשמש עמה ובעלה כעס ונשבע שלא לשמש עמה כו' חל הנדר משמע דנשבע או נודר בכעס צריך התרה וצ"ל דב"ד של מעלה

התירו לו להקב"ה את שבועתו אבל קשה דא"כ בפרק המוכר את הספינה דקאמר רבה בר בר חנה ושמעתי בת קול שאמר אוי לי שנשבעתי עכשיו שנשבעתי מי מפר לי אמאי אין מתירין לו ב"ד שלמעלה. וי"ל דשאני הכא דמצאו לו פתח וחרטה להתיר שבועתו כיון דנשבע באפו וכדפירש"י ז"ל אבל התם דנשבע על הגלות ליכא פתח וע"י חרטה נמי אין להתירו דבעינן שיעקור הנדר מעיקרו ורוצה שלא נדר מעולם וזה לא שייך גבי גלות דודאי ניחא לו ית' שהגלה אותנו בין העכו"ם כדי לכפר עונותינו ואינו מתחרט אלא על אריכות זמן הגלות אבל רבה בר בר חנה שפיר הוה מצי להפר לו ית' אע"ג דליכא לא פתח ולא חרטה דבעל מפר נדרי אשתו בלא חרטה ופתח והוא יתברך שמו לגבי צדיק וחכם כביכול כאשה לגבי בעלה דמיא דלהכי נקרא משה רבינו וכמה נביאים איש האלהים לפי שהוא ית' גוזר גזרה והצדיק מבטלה בזכותו ותפלתו כמו אשה שהבעל מפר נדריה ודבריה והשתא ניחא דקאמר התם עכשיו שנשבעתי מי מפר לי נקט לשון הפרה ולא נקט לשון הפרה אע"ג דקי"ל דבעל בלשון הפרה וחכם בלשון התרה אלא צ"ל כדפי' ולכ"ק נמי התם דהוה ליה למימר מופר לך וכן משמע בפ' גט פשוט דמה שאדם עושה בכעסו מהניא אע"ג דאין דעתו שוה עליו דקאמר התם אתרא דכהני הוה והוו קפדי טובא ומגרשי נשייהו וכו' ובמשרים נכ"ט כתב אם אמר לפועל או לשכיר בפני עדים לך פטור בלא מחילה אחרת וי"א כי אם אמר לו בכעס שאינו פטור וכ"כ בהגהת ש"ע סימן רל"ג וצ"ע דהא משמע דכל מה שאדם עושה בכעסו מהניא:

משה ותורתו אמת והן בדאין דרך וידוי אומרים כן וכי האי גונא איתא בפ' עושין פסין עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה עוברי אלו בני אדם שעוברין על רצונו של מקום עמק שמעמיקין להן גיהנם הבכא שבוכין ומורידין דמעות כמעין של שיתין גם ברכות יעטה מורה שמצדיקין עליהן את הדין ואומרים לפניו רבש"ע יפה דנת יפה זכית יפה חייבת וכו' משמע בהדיא דרשעים מתודין ומצדיקין עליהן את הדין בתוך הגיהנם בשעה שמעמיקין להן גיהנם שסובלין אז צער גדול יותר מדאי והכא נמי כיון דכל תלתין יומין מהדרא להו גיהנם כבשר בקלחת וסובלין צער גדול מאוד הן מתודין ומצדיקין. ובפרק עושין פסין פירשתי דהוידוי מועיל להן לרשעים אפי' בתוך הגיהנם. ונראה דלכך הן אומרים משה אמת ותורתו אמת משום דאיתא במדרש ששאלוהו טלית שכולה תכלת חייבת בציצית וכן בית מלא ספרים כו' וכוונתם היה שכשם שטלית שכולה תכלת פטורה כך ישראל ן דכל העדה כולם קדושים אינם צריכין למלך ונשיא וא"כ מדוע תתנשא על קהל ה' וכשאמר להן משה שהיא חייבת והמה התחילו לשחק

עליו ואמרו אם חוט אחד פוטר כו' אז כפרו בנשיאתו של משה גם בתורתו מה שאמר להן שהיא חייבת לכך הן חוזרין ומתודין דנשיאתו של משה אמת גם תורתו אמת והן בדאין:

דף קיא

למי שמשייר אפי' חוק אחד וכו' טעמא נראה לפי שיש באדם רמ"ח אברים נגד רמ"ח מצות עשה ושס"ה גידין נגד שס"ה מצות האדם להשלים ולטהר אבריו וגידיו בקיום המצות וסבירא ליה לא תעשה וצריך לריש לקיש דמי שמשייר אפי' חוק אחד כיון שלא טיהר אותו אבר או גיד השייך לאותה מצוה וצריך לטהרו בגיהנם כל האיברים וגידין כולן בתריה גרירן לגיהנם ורבי יוחנן ס"ל איפכא דאפי' לא למד אלא חוק אחד כיון שהשלים וטיהר אותו אבר או גיד השייך לאותו חוק ואינו צריך לטהרו בגיהנם כל האברים וגידין כולן בתריה גרירין ומהאי טעמא קאמר נמי בסמוך דאחד מן העיר מזכה את כל העיר דכולן בתריה גרירן שאם יענשו יושבי העיר יגיע העונש גם לצדיק ולכך כולן פטורין בזכותו והא דנקט אפי' לא למד משום דהרבה מצות אי אפשר לקיימן וכשאדם לומד ועוסק בתורתן מעלין עליו כאלו חי"מ כדאמר במנחות זאת העולה כל העוסק בתורת עולה כו':

אף יציאתן ממצרים שנים משש ריבוא וכו' טעם מספר שנים מס' ריבוא משום דכל ששים ריבוא דור הוא כדאי' בקהלת רבה גבי דור הולך ודור בא ולא סגי ליה דלא ליהוי בכל דור ודור שני צדיקים גמורים שהדור עומד עליהן בצירופו של הקב"ה צדיקו של עולם דהוו להו תלתא דאין לך דבר המתקיים בבציר מתלתא כרעי כמ"ש בפ' הזהב דמהאי טעמא קאמר ליה ר' יוחנן לשר חייך אלו הוה עוד חדא דכוותיה דרבי צדוק לא יכלת להון ומהאי טעמא קאמר ליה ר' שמעון לר' אלעזר דיו לעולם אני ואתה ואיתא נמי דאמר ר' שמעון ראיתי בני עלייה והן מועטין אם אלף הן אני ובני מהן כו' ואם שנים הן אני ובני מהן ולא קאמר ואם אחד הוא אני הוא משום דבבציר משני צדיקים גמורים לא סגי בעלמ':

חבל על דאבדין כו' מדסמיך ליה וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי דריש הכי כדפירש"י ז"ל בפ' וארא:

אמר לו רשעים יאבדו לכאורה תימה והלא דרכן של כל הנביאים היתה ללמד זכות על ישראל ומשה גופיה כמה פעמים כשחטאו ישראל דלא עליהם רחמים וא"כ השתא אמאי קיטרג עליהן ואמר רשעים יאבדו וי"ל דלא עלה על דעתו של משה שיחטאו כל ישראל ולכ"ק רשעים יאבדו דניחא להו לישראל באבוד מקצת רשעים שביניהן כדאיתא

בסוף פירקין רשע אבד מן העולם טובה בא לעולם שנא' באבוד רשעים רינה ולהכי כשחטאו כל ישראל בשלוח מרגלים והזכיר משה לפניו ית' ה' ארך אפים ורב חסד וגו' אמר לו לא כך אמרת לי ארך אפים לצדיקים אמר לפניו וכו'. ונראה דהיינו דאמר משה לפניו ית' והמתה את העם הזה כאיש אחד כלומר נהי דאיש א' שחטא אינו כדאי למדת ארך אפים מ"מ אם תמית כל העם הזה כאיש אחד יאמרו העכו"ם מבלתי יכולת וגו' ולכך ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים וגו':

היתה רחבה חוצה לה כונסין אותה לתוכה שעושין חומה או כותל אצל הרחבה מבחוץ ומכניסין ומצרפין את הרחבה אל העיר:

דף קיב

אמר רב חסדא ובנקבצים לתוכה מדברי הרמב"ם ז"ל משמע דה"ק דנכסי רשעים שבחוצה לה אין נאסרים אלא א"כ נתקבצו כבר לרחבה של עיר עם שלל העיר אבל אם כבר נשרף שלל העיר לבד ואלו לא נתקבצו שמה מותרין:

מהו דתימא כיון דקביל עליה אחריות כדידיה דמי קמ"ל אע"ג דאיתא בפ"ק דפסחים דא"ל רבא לבני מחוזא בעירו חמירא דבני חילא מביתייכו כיון דאלו איתבד או מיגנוב ברשותייכו קאי ובעיתו לשלומי כדידכו דמי ואסור שאני התם דאע"ג דלאו ממש שלו הוא מ"מ כיון דקבל אחריות כשלו דמי וקרינן ביה שפיר לא יראה לך אבל הכא הא דשללה אסור היינו משום דקניס להו רחמנא שיהא ממונם אבד כיון דעבדו עכו"ם הלכך כי קביל עליה אחריות הפקדון מאי הוי כיון דלאו ממש שלו הוא מאי איכפת ליה ולא שייך למיקנס בעל הפקדון כיון דלא עבד מידי:

בהמה כמאן דלא פליגא דמיא אבל אי הויא כמאן דפליגא היתה מותרת אע"ג דבהמה לא מתכשרא אלא בשחיטת שני סימנים וה מנייהו דעיר הנידחת הוא הא מספקא ליה לרב חסדא בסמוך בבהמת עיר הנידחת מהניא לה שחיטה ואיכא למימר דמהניא אע"ג דלא מספקא ליה אלא אי דטהר' מידי נבלה היינו כבהמה של עיר הנידחת דאפי' אי הוה מהניא לה שחיטה אסורה ב כילה כיון דשללה אסורה אבל חציה דעיר אחרת אי הוה מהניא לה שחיטה היה מותר אפילו באכילה:

מהו דתיהני בה שחיטה לטהרה מידי נבלה והא דטרפה שחיטתה מטהרתה כדאיתא בפ' בהמה המקשה אע"ג דאסורה באכילה שאני התם דלא צוה רחמנא לקטלה אבל הכא דצוה רחמנא לקטלה איכא למימר דשחיטתה היינו קטילתה וכמאן דלא שחיט דמי וכן פירש"י ז"ל וטעמא דמלתא דשחיטה מטהרת מידי נבילה נראה משום דלא

אסרה ר מנא נבלה באכילה וטומאה אלא משום דשלטה בה סטרא אחרא רוח הטומאה שכל מיתה נעשה ע"י מלאך המות אפי' מיתת בהמה כדאי' בפ' המפקיד מלאך המות מה לי הכא מה ני התם ואפילו מי שאינו מת מיתת עצמו אלא נהרג ע"י אחרים הן אדם הן בהמה יש לו למלאך המות חלק באותה מיתה דגמר יציאת הנשמה נעשה על ידו ולכך צוה הכתוב לשחוט בהמה חיה ועוף כדי שתצא נשמתן במצות שחיטה ולא ע"י מלאך המות שע"י ששוחטין כהוגן במצות השם אין למלאך המות חלק ביציאת נשמתה כי מצות ה' טהורות וקדושות ולעולם הטומאה בורחת מן הקדושה וכ"כ הרב ר' מנחם רקאנט"י בפ' ראה וז"ל ולפי הפשט הטעם שנבחר המקום ההוא לשחיטה כדי שיצא הדם דרך שם כמו שאחז"ל ממקום שזב חטהו וכשנשחטנו אנחנו לא תחול עליה רוח הטומאה כמו בנבילה שמיתתה היתה ברוח הטומאה עכ"ל וזה טעם טומאת המת דמלאך המות מטיל בו זוהמא ולכך אמרו כשמת רבי בטלה כהונה הדרן עלך פרק כל ישראל לפי שמיתת צדיקים גדולים היא בנשיקה ולא ע"י מלאך המות ולכך אין מטמאין במותן והיינו מה שאמרו בר"פ השוחט ושחט במקום ששחט חטהו פירש"י ז"ל טהרהו נקט לישנא דטהרה משום דעיקר שחיטה הוא כדי שתצא נשמתה בטהרה שלא יטמאנה מלאך המות והיינו טעמא דרב הונא דאמר בפ"ק דחולין הגרים שליש ושחט שליש והגרים שליש כשרה דכי נפקא חיותא בשחישה קא נפקא אע"ג דלא הוי רובא בשחיטה מ"מ יציאת נשמתה בטהרה ולא שלטה בה סטרא אחרא ומהאי טעמא נמי אית ליה דבשחט שליש והגרים שליש ושחט שליש דטריפה כיון דיצתה נשמתה בטומאה ולכך שחיטת טרפה מטהרתה מידי נבלה כיון דיציאת נשמתה הוי בטהרה והא דאסור באכילה לאו משום דחשובה כמתה כיון דסופה למות דהא איכא מ"ד טרפה חיה אלא גזירת הכתוב והלכה למשה מסיני הוא דכל בהמה חיה ועוף שנלקו באותן אברים הראשיים שמנו חכמים ז"ל דטרפה ואסורין באכילה ולהכי מסוכנת שריא בשחיטה אע"ג דברי לן שתמות מיד מ"מ כיון דנשמתה יוצאה בטהרה מצות שחיטה שריא והשתא ניחא הא דאי' במ"ר פ' שמיני זאת הבהמה אשר תאכלו בהמות ולויתן הן קניגין של צדיקים לע"ל כיצד הן נשחטין בהמות נותן ללויתן בקרניו וקורעו ולויתן נותן לבהמות בסנפיריו ונוחרו וכי זו שחיטה כשרה ולא כך תנינן חוץ ממגל קציר וכו' א"ר אבין אמר הקב"ה תורה חדשה מאתי תצא חדוש תורה מאתי תצא א"ר ברכיה ארסטוון עתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לע"ל וכל מי שלא אכל נבלות בעה"ז זוכה לראותו לעה"ב הה"ד וחלב נבלה וגו' ואכול לא תאכלהו בשביל שתאכלו ממנו לע"ל הענין תמוה למה זה תהא נבלה מותרת לע"ל חלילה לומר שיבטל או יעקור הקב"ה אפי' אות אחת מתורתו

והוא אחד מי"ג עקרים שלא תהא תורה אחרת מאתו ית' ולפי מה שפי' ניחא דכיון דטעמא דנבלה אסורה ומטמאה משום דשלטא בה סיטרא אחרא ולכך לעתיד שיבער הקב"ה את הטומאה כמו שנאמר ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ כיון דלא שייך האי טעמא בהמות מותרות בלא שחיטה דלא איצטריך ליה שחיטה כלל כיון דבטלה טומאה וסטרא אחרא ליתא והיינו דקאמר במדרש חדוש תורה מאתי תצא כלומר לא שתצא תורה חדשה מאתו חלילה אלא חדוש תורה פי' חידושי דאורייתא שיפרש לנו טעמי תורה למה נבלה אסורה וזו מותרת:

יצא זה שמחוסר תלישה וקבי:ה ושריפה והא דאית להו לרבנן בפרק נגמר הדין גבי ותלית אותו על עץ שאם העץ נעוץ בארץ שפיר דמי אע"ג דמחוסר תלישה משום דתלישה לאו כלום הוא לא דמי דשאר חשיבי טפי מחובר מעץ הנעוץ בארץ וכה"ג תירצו התוספות שם אהא דאמר בפרק כיסוי הדם דעפר עיר הנידחת שרי.

דף קיג

לא יריחו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו נפקא ליה מדכתב ארור האיש אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו דה"מ למיכתב את העיר הזאת ותו לא משמע דה"ק ארור האיש אשר יקום ובנה את העיר הזאת דהיינו גוף העיר אע"ג דישנה את שמה וארור האיש אשר יקום ובנה את שם העיר הזאת ששמה יריחו אע"ג דיבנה עיר אחרת אסור לקראתה יריחו. והשתא הא דכתיב בנה חיאל בית האלי את יריחו היינו עיר אחרת על שם יריחו שקרא שמה יריחו ולא יריחו עצמה מדלא כתיב בנה חיאל בית האלי את העיר יריחו דהוה משמע שבנה את העיר עצמה אבל את יריחו משמע דשם העיר בנה שקרא עיר אחרת על שם יריחו דגבי יהושע נמי את העיר דקאמר היינו העיר עצמה ואת יריחו היינו שמה:

א"ל הא דקמן דקא קפיד מר וא"ת מאי איצטריך למימר ליה הא דקמן דקפיד מר ולא השיב לו אמת הוא דקא קפיד מר על אחאב ואליהו נמי אמאי הוה קא מתמה וא"ל קפדנא קרית לי כיון דאמר הוא דהוה קפיד על אחאב וי"ל דצורבא מרבנן דרתח לאו ריעותא הוא דאורייתא הוא דמרתחא ליה דכתיב הלא כה דברי כאש כדאיתא בפ"ק דתענית דכיון דרואה את הרשע עובר על מצות התורה מקנא קנאת ה' צבאות וקפיד עליו והיא מדה טובה וזכות הוא לו והיינו דא"ל קפדנא קרית לי דבכה"ג שהקפדתי על שעבדו עכו"ם אינו מן הראוי לקרות אותי קפדנא ולכך איצטריך להשיב לו הא דקמן דקפיד מר דקפידא זאת בשביל כבוד עצמך עשית כן לא לקנאת השם:

ולא ידבק בידך מאומה מן החרם סיפא דקרא למען ישוב ה' מחרון אפו לכך דריש שכ"ז שהרשעים בעולם חרון אף בעולם והנך רשעים לאו באנשי עיר הנידחת איירי שהרי כבר נעשה בהן דין דכתיב ברישא דקרא הכה תכה את יושבי העיר אבל בגנבי איירי אותן הרשעים שגונבין משלל עיר הנידחת וקאי אולא ידבק בידך מאומה מן החרם דסמיך ליה והיינו דאמר רב יוסף מאן רשעים גנבי:

רשע אבד מן העולם וכו' לפי שהעה"ז עולם של צער הוא כידוע אלא שהרשעים מתענגין בו ולכך נקט רשע אבד מן העולם דכשמת נאבד ממנו כמו שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו אבל הצדיקים חיים בעה"ז חיי צער וכשהן מתים פטורין מן הצער לכך נקט לשון פטור צדיק נפטר מן העולם. והא דנקט קרא לישנא דאבדה לגבי צדיק דכתיב הצדיק אבד משום דקרא באנשי דורו הרשעים איירי שאין משימין על הלב מיתתו דלגבי דידהו כנאבד מהן דמי אבל צדיק עצמו חי הוא בעולם שכולו חיים כמו שכתב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים המקום יזכנו להיות מנוחלי העולם הבא כמו שכתוב ועמך כולם צדיקים וגו' אמן:

הדרן עלך פרק כל ישראל וסליקא מסכת סנהדרין